

ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ
ΕΝΑΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ ΜΕ
ΠΑΡΕΛΘΟΝ, ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝ

ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΑ : Κα ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΗΛΙΑΔΗ ΜΑΡΙΑ
A.M. 3490

ΠΑΤΡΑ 2006

**ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ
ΕΝΑΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ
ΜΕ ΠΑΡΕΛΘΟΝ, ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝ**

**Από την
Ηλιάδη Μαρία**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Η ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΜΥΘΩΝ ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ σελ. 1

2. ΗΦΑΙΣΤΕΙΟ - ΠΑΛΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΚΑΜΕΝΗ σελ. 3

- A. ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΗΦΑΙΣΤΕΙΩΝ ΤΗΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ
- B. ΠΑΛΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΚΑΜΕΝΗ

3. ΓΕΩΦΥΣΙΚΑ σελ. 21

- A. ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ
- B. ΣΠΑΝΙΑ ΦΥΤΙΚΑ ΑΠΟΛΙΘΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΓΕΝΟΥΣ ΣΤΑ ΤΟΙΧΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΑΛΛΕΡΑΣ ΣΤΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ
- Γ. Ο ΔΙΑΣ, Ο ΑΡΗΣ, Η ΣΕΛΗΝΗ ΚΑΙ Η ..... ΘΗΡΑ
- Δ. ΣΠΟΥΔΗ ΤΗΣ ΘΗΡΑΪΚΗΣ ΧΛΩΡΙΔΑΣ
- Ε. ΟΙ ΚΡΟΚΟΙ ΤΗΣ ΘΗΡΑΣ
- ΣΤ. ΤΑ ΜΑΝΙΤΑΡΙΑ ΤΗΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ
- Z. Η ΠΑΝΙΔΑ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ

4. ΑΚΡΩΤΗΡΙ - ΑΡΧΑΙΑ ΘΗΡΑ - ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ σελ. 53

- A. ΞΕΘΑΒΟΝΤΑΣ ΜΙΑ ΝΕΚΡΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΣΤΟ ΑΚΡΩΤΗΡΙ ΘΗΡΑΣ
- B. Η ΑΡΧΑΙΑ ΘΗΡΑ
- Γ. ΟΙ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΘΗΡΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΣΚΑΜΜΑ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

5. ΙΣΤΟΡΙΚΑ σελ. 71

- A. ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ

6. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ σελ. 77

- A. Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ
- B. ΛΑΪΚΗ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ
- Γ. ΑΓΙΟΜΝΗΣΙΑ

7. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ σελ. 87

- A. ΚΑΣΤΕΛΙΑ ΚΑΙ ΓΟΥΛΑΔΕΣ
- B. ΟΙ ΜΥΛΟΙ

Δ. ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΕΤΡΟΥ Μ. ΝΟΜΙΚΟΥ
Ε. ΙΔΡΥΜΑ ΛΟΥΚΑ ΚΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΜΠΕΛΛΩΝΙΑ
ΜΠΕΛΛΩΝΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΣΤ. ΝΑΥΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΗΡΑΣ ΣΤΗΝ ΟΙΑ
Ζ. ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ ΕΜΜ. Α. ΛΙΓΝΟΥ
Η. ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΑΡΓΥΡΟΥ ΣΤΗ ΜΕΣΑΡΙΑ
Θ. ΣΥΛΛΟΓΗ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΚΕΙΜΗΛΙΩΝ ΠΥΡΓΟΥ ΘΗΡΑΣ
Ι. ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟΙ ΧΩΡΟΙ

12. ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΣΤΟ ΝΗΣΙ σελ. 189

13. ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΜΟΝΟΗΜΕΡΩΝ ΕΚΔΡΟΜΩΝ ΣΤΟ ΝΗΣΙ σελ. 199

Α. ΥΠΟΒΡΥΧΙΟ ΑΤΛΑΝΤΙΣ Ι
Β. ΕΚΔΡΟΜΕΣ

14. ΘΗΡΑΣΙΑ σελ. 205

15. ΤΥΠΟΙ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ – ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ σελ. 207

ΠΛΗΘΟΣ – ΠΛΗΡΟΤΗΤΕΣ – ΤΙΜΕΣ

16. ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΟΙΑΣ σελ. 221

17. ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ – ΙΑΤΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΥΓΕΙΑΣ

ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗΣ

ΚΡΑΤΙΚΟΣ ΑΕΡΟΛΙΜΕΝΑΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ – ΛΙΜΑΝΙ ΑΘΗΝΙΟΣ σελ. 227

18. ΚΥΡΙΟΤΕΡΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ σελ. 239

19. ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΟΠΛΟΙΑ σελ. 247

20. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ

Η ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΜΥΘΩΝ
ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ

Όπως στις θεότητες, έτσι και στους τόπους η πολυωνυμία είναι εξόχως τιμητική. Το όνομα Σαντορίνη προέρχεται από το Santa Eriini, την προστάτιδα του νησιού. Μία εκκλησία στην Περίσσα ή στην Ρίβα της Θηρασίας ήταν αφιερωμένη στην χάρη της. Με το όνομα αυτό ήταν γνωστό το νησί ήδη από το 1153 κατά την μαρτυρία του Άραβα γεωγράφου Εδρίτι. Στην αρχαιότητα ωστόσο το νησί ονομαζόταν Στρογγύλη, Καλλίστη, Φιλοταίρα, Γευσία, Άγασα, Τερασία, Καλαυρία, Θηραμένη και, συχνότερα Θήρα, που επιβιώνει μεταλλαγμένο σε Φηρά και πρόκειται για την σημερινή πρωτεύουσα του νησιού.

Αρχικά η Σαντορίνη ονομαζόταν Στρογγύλη (από το σχήμα της) και αργότερα, λόγω της ομορφιάς της Καλλίστη. Το όνομα Καλλίστη σχετίζεται με τους Φοίνικες που έφερε μαζί του ο Κάδμος κατά την αναζήτηση της αδερφής του Ευρώπης. Οι Φοίνικες εποίκισαν το νησί πέντε γενεές πριν από τον Τρωικό πόλεμο και κυβέρνησαν, εκεί επί οκτώ γενεές.

Το νησί σχετίζεται, επίσης, με τους ηρωικούς θρύλους του Ιάσονα, του πρώτου Έλληνα θαλασσοπόρου, και των Αργοναυτών. Σύμφωνα με τον μύθο, οι Αργοναύτες, κατά την επιστροφή τους από το νησί των Φαιάκων, έπεσαν σε μεγάλη φουρτούνα που τους έριξε στην γη της Λιβύης. Εκεί ο βασιλιάς της χώρας Ευρύπυλος, ως ένδειξη φιλίας, τους χάρισε ένα βάλιο χώματος. Το δώρο παρέλαβε ο Εύφημος, που ήταν συγκυβερνήτης στο Αργώ. Οι Αργοναύτες αφού ευχαρίστησαν τον Ευρύπυλο, συνέχισαν το ταξίδι τους στην Κρήτη και κατόπιν στην Ανάφη. Εκεί ο Εύφημος είδε όνειρο ότι ο βάλιος χώματος καλύφθηκε από σταγόνες γάλακτος και ο Ιάσοντας τον συμβούλεψε να τον πετάξει στην θάλασσα. Από το χώμα αυτό γεννήθηκε η Καλλίστη.

Το νησί, όπως και η πρωτεύουσά του, ονομάστηκε Θήρα, όταν έφτασαν εδώ Λακεδαιμόνιοι άποικοι υπό την ηγεσία του Θήρα. Ο Θήρας ήταν γιος του βασιλιά της Θήβας Αυτεσίωνα και μαζί με τους Λακεδαιμόνιους και Μινύες αποίκησε την Καλλίστη και της έδωσε το όνομα του.

ΗΦΑΙΣΤΕΙΟ - ΠΑΛΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΚΑΜΕΝΗ

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΗΦΑΙΣΤΕΙΩΝ ΤΗΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ

Εισαγωγή

Η Σαντορίνη δεν είναι όλη και δεν ήταν πάντα ηφαιστείο. Τότε που τα ηφαιστεια δεν είχαν αρχίσει ακόμη να εμφανίζονται στο νότιο Αιγαίο, 5 εκατομμύρια χρόνια πριν από σήμερα, ένα μικρό νησάκι με διάμετρο περίπου 6 χιλιομέτρων ξεπρόβαλε μερικές εκατοντάδες μέτρα πάνω από τα κύματα του Αιγαίου, στη θέση της νοτιοανατολικής Θήρας. Το αποτελούσαν ασβεστόλιθοι και σχιστόλιθοι, τα πετρώματα που αποτελούν σήμερα το βουνό του Προφήτη Ηλία, το λόφο του Γαβριίου και τα γκρεμνά του Αθηνιού. Πετρώματα μεγάλης ηλικίας (μεγαλύτερης των 100 εκατομμυρίων ετών) ίδια με αυτά που συναντάμε στα γειτονικά Κυκλαδονήσια.

Η Σαντορίνη συγκαταλέγεται μαζί με τα Μέθανα, τη Μήλο και τη Νίσυρο στα ενεργά ηφαιστεια της χώρας μας. Όλα αυτά τα ηφαιστειακά κέντρα βρίσκονται κατανεμημένα κατά μήκος μιας ζώνης πλάτους λίγων δεκάδων χιλιομέτρων και μήκους 450 χιλιομέτρων, η οποία αρχίζει από τον Ισθμό της Κορίνθου και καταλήγει στη Νίσυρο. Επειδή η ζώνη αυτή έχει σχήμα τόξου και σε αυτήν εστιάζεται η πλέον πρόσφατη ηφαιστειακή δράση στο χώρο του Αιγαίου, ονομάζεται « ενεργό ηφαιστειακό τόξο του νοτίου Αιγαίου ».

Η κυρίαρχη σήμερα επιστημονική άποψη για τη διάταξη των ηφαιστειακών κέντρων κατά μήκος αυτής της ζώνης, είναι εκείνη που συνδέει τη γέννηση και τη θέση τους με τις κινήσεις μεγάλων λιθοσφαιρικών πλακών, των θραυσμάτων δηλαδή του στερεού, σκληρού περιβλήματος του πλανήτη μας. Σήμερα, είναι επαρκώς τεκμηριωμένο με διάφορες επιστημονικές μεθόδους, ότι η λιθοσφαιρική πλάκα της Αφρικής βυθίζεται νότια της Κρήτης, κάτω από την περιοχή του Αιγαίου, καθώς αυτή μετατοπίζεται προς τα νοτιοδυτικά με ταχύτητες που εκτιμώνται σε 4 με 5 εκ. κάθε χρόνο. Η διαδικασία αυτή είναι ενεργή τουλάχιστον τα τελευταία 15 εκατομμύρια χρόνια, με αποτέλεσμα η βυθιζόμενη λιθόσφαιρα της Αφρικής να διέρχεται κάτω από την περιοχή του ηφαιστειακού τόξου του Αιγαίου εδώ και 5 εκατομμύρια χρόνια και σε βάθη μεταξύ 120 και 140 χιλιομέτρων. Στα βάθη αυτά η παρουσία της βυθισμένης λιθόσφαιρας μέσα στο μανδύα της γης δημιουργεί συνθήκες τέτοιες που επιτρέπουν τη γένεση μάγματος : λωμένο πέτρωμα λιγότερο ή περισσότερο πλούσιο σε αέρια, που αρχίζει την αργή άνοδό του προς τα ανώτερα στρώματα του φλοιού της γης, όπου συγκεντρώνεται σε μικρούς ή μεγάλους ταμειυτήρες, τους μαγματικούς θαλάμους. Στην περίπτωση που μεγάλα ρήγματα διαπερνούν το φλοιό πάνω από τους μαγματικούς θαλάμους, το μάγμα βρίσκει διέξοδο προς την επιφάνεια. Αναβλύζοντας ήπια ή εκτινασσόμενο βίαια, εξέρχεται, ψύχεται, στερεοποιείται σε λάβα και οικοδομεί ηφαιστεια.

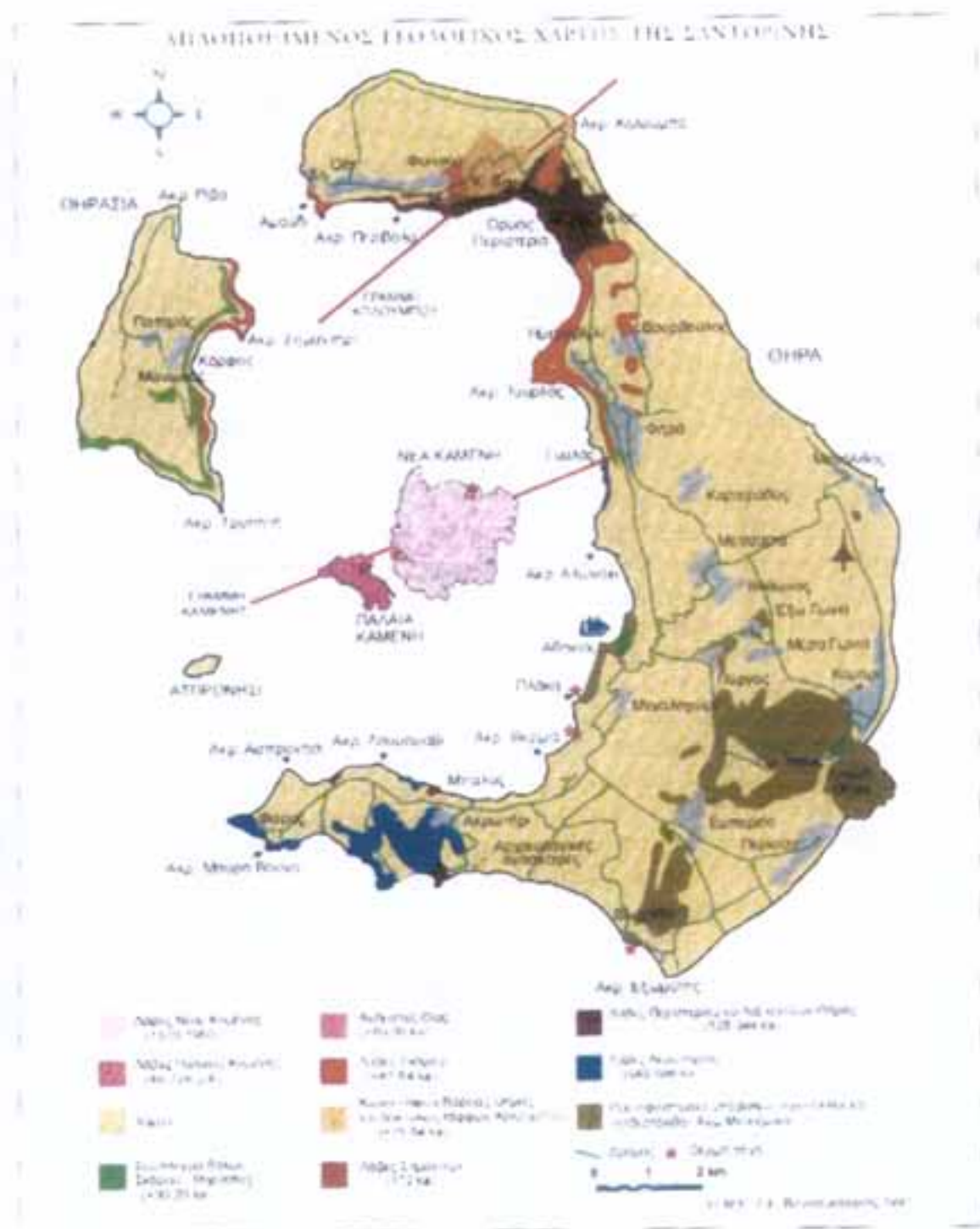
Τα παραπάνω δικαιολογούν την εμφάνιση των πρόσφατων και ενεργών ηφαιστειών της Ελλάδας στη ζώνη του τόξου του νοτίου Αιγαίου. Τα παλαιότερα ηφαιστειακά πετρώματα του τόξου έχουν ηλικία 5 εκατομμύρια χρόνια, ηλικία που συμπίπτει με την εκτιμώμενη έναρξη της « διέλευσης » της λιθόσφαιρας της Αφρικής κάτω από την περιοχή, σε βάθη 120-140 χιλιομέτρων, όπου δημιουργείται το μάγμα.

Η πρώτη ηφαιστειακή δραστηριότητα εκδηλώνεται στην ευρύτερη περιοχή της Σαντορίνης πριν 2,5 εκατομμύρια χρόνια περίπου, νοτιοδυτικά της Σαντορίνης και δημιουργεί ένα μεγάλο ηφαιστειακό οικοδόμημα. Η ομάδα των νησίδων των Χριστιανών, η Χριστιανή, η Ασκανιά και ο Μέρμιγκας (δύο νησίδες και ένας βράχος, σε απόσταση 18 χιλιομέτρων νοτιοδυτικά της Σαντορίνης) είναι ό,τι έμεινε μετά τον κατακερματισμό, τη μερική βύθιση και τη διάβρωση του ηφαιστείου.

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

Μέσα στα παχιά στρώματά από λασπορεύματα, τα οποία κυλούσαν στις απότομες κλιθείς του ηφαιστειακού κώνου των Χριστιανών, συναντώνται σήμερα μαζί με τα θραύσματα λάβας και τέφρας, βότσαλα ασβεστόλιθου και γρανίτη, ανακινημένα από τις τότε παραλίες του νησιού. Ο γρανίτης που βρέθηκε εδώ έχει ηλικία 9,1 εκατομμύρια χρόνια, ίδια με αυτήν του γρανίτη ο οποίος διατηρήθηκε από μία γεωθερμική ερευνητική γεώτρηση του Ι.Γ.Μ.Ε. στη νότια Θήρα. Μπορούμε γι' αυτό να υποθέσουμε ότι εκτός από τους ασβεστόλιθους, στην περιοχή των Χριστιανών υπήρχε εμφάνιση γρανίτη η οποία βυθίστηκε μαζί με το μεγαλύτερο μέρος του ηφαιστειακού οικοδομήματος, κατακερματισμένη από τις τεκτονικές δυνάμεις εφελκυσμού που επικρατούν στο χώρο τα τελευταία εκατομμύρια χρόνια.

Τα ηφαιστειακά κέντρα της Σαντορίνης

Στη στενή περιοχή του νησιωτικού συμπλέγματος της Σαντορίνης το μάγμα αναβλύζει για πρώτη φορά από τα έγκατα της γης πριν περίπου 1 εκατομμύριο χρόνια. Τη θέση τόσο των πρώτων ηφαιστειακών κέντρων στην περιοχή, όσο και όλων των επόμενων ηφαιστειών του χώρου της Σαντορίνης, την ελέγχει μια βαθιά τεκτονική γραμμή, ένα μεγάλο ρήγμα στο φλοιό της γης το οποίο ξεκινά από τα Χριστιανά και καταλήγει στην Αμοργό. Αυτή είναι η κύρια βαθιά δίοδος, η οποία επιτρέπει στο μάγμα να ανέλθει από τα μεγάλα βάθη που δημιουργείται και να φτάσει στην επιφάνεια. Το ρήγμα αυτό παραμένει ενεργό μέχρι σήμερα και είναι εκείνο το οποίο έδωσε το μεγαλύτερο μικρού βάθους σεισμό του αιώνα στο Αιγαίο, το σεισμό του 1956 που κατέστρεψε μεγάλο μέρος των οικισμών της Σαντορίνης. Κοντά στην επιφάνεια το ρήγμα διακλαδίζεται σε δύο κύριες ηφαιστειοτεκτονικές γραμμές, τη **γραμμή Κολούμπου** και τη **γραμμή Καμένης**. Κατά μήκος αυτών των γραμμών εντοπίζονται τα κέντρα όλων των ηφαιστειακών δράσεων τα τελευταία 200.000 χρόνια.

Τα παλαιότερα ηφαιστειακά κέντρα εντοπίζονται στην νοτιοδυτική Θήρα, στην περιοχή του Ακρωτηρίου. Την εποχή αυτή χέρσευε μόνο το βουνό του Προφήτη Ηλία και τα πρώτα ηφαιστειακά προϊόντα αποτίθενται σε μια θάλασσα βάθους 200-300 μέτρων. Με τη συσσώρευση των ηφαιστιτών και τη θερμική αναθόλωση της περιοχής φθάνουν τα ηφαιστειακά κέντρα να χέρσουν κατά το τέλος της πρώιμης ηφαιστειακής δράσης στη Σαντορίνη και να σχηματίζουν τους σημερινούς λόφους του Ακρωτηρίου, από τον Φάρο έως τον Αρχάγγελο. Οι περισσότεροι από τους υποθαλάσσιους τόφους και λάβες της περιοχής είναι υδροθερμικά εξαλλοιωμένοι. Τα θερμά ρευστά, τα οποία ανέρχονται από τα μεγάλα Β-Δ κύριας διεύθυνσης ρήγματα της περιοχής, κυκλοφορούν στα πετρώματα αυτά και αποθέτουν οπάλιο ή μετατρέπουν το ηφαιστειακό γυαλί σε ζεόλιθους. Διατηρούνται όμως σε αρκετά σημεία υγιή πετρώματα και αναγνωρίζονται στους υποθαλάσσιους τόφους αρκετά μικροαπολιθώματα θαλάσσιων οργανισμών. Οι πλέον αξιόπιστες ηλικίες, όπως προέκυψε από ραδιοχρονολόγηση των λαβών με την μέθοδο του καλίου – αργού, είναι μεταξύ 645.000 και 585.000 ετών πριν το παρόν.

Το ηφαίστειο ξαποσταίνει για λίγες χιλιάδες χρόνια και ξαναρχίζει τη δράση του μετατοπίζοντάς τη βορειότερα, στην περιοχή μεταξύ Θηρασίας και βόρειας Θήρας. Εκεί οικοδομεί ένα μεγάλο ασπιδόμορφο ηφαίστειο μεταξύ 530.000 και 430.000 ετών πριν το παρόν, το **ηφαίστειο του Περιστερίου** (λόγω της θέσης των κύριων εμφανίσεων του στον όρμο Περιστερία). Το ύψος του δεν ξεπερνούσε τα 400 μέτρα και το υψηλότερο σημείο που εμφανίζονται σήμερα οι λαβες του είναι ο Μικρός Προφήτης. Η κορυφή του βρισκόταν λίγες εκατοντάδες μέτρα δυτικότερα από τη σημερινή κορυφή του μικρού Προφήτη. Παράλληλα με τη δράση του μεγάλου αυτού ηφαιστείου δραστηριοποιούνται και μικρά ηφαιστειακά κέντρα νοτιότερα από αυτό, γύρω από το τότε νησί του Ακρωτηρίου. Ο Μπάλος, η Κόκκινη παραλία και η Κοκκινόπετρα είναι τρία από αυτά τα μικρά κέντρα, με ηλικίες μεταξύ 520.000 και 345.000 έτη πριν το παρόν.

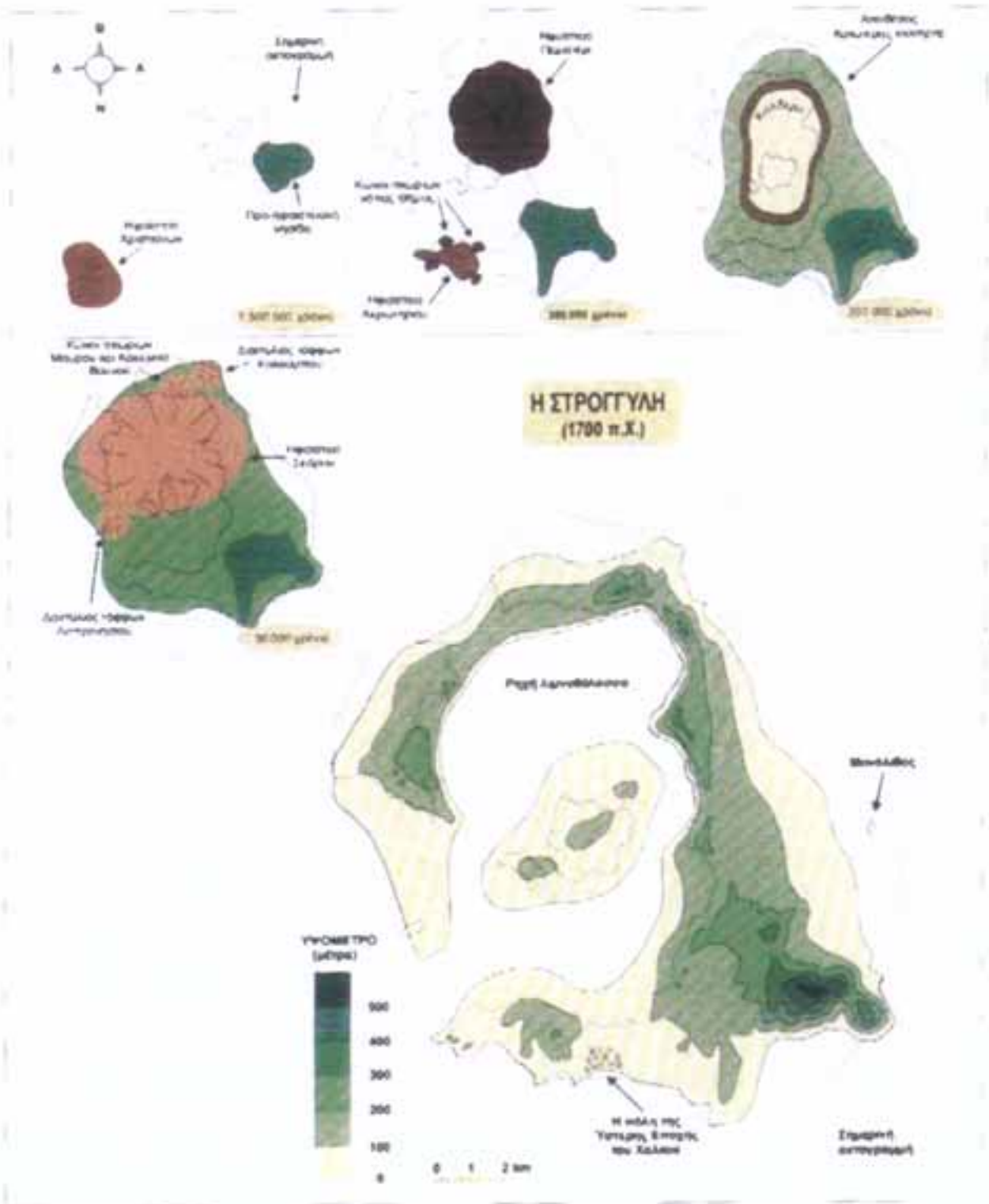
Αυτή είναι η εποχή που αρχίζουν οι μεγάλες εκρήξεις στη Σαντορίνη. Περίπου κάθε 20.000 χρόνια εκδηλώνεται ένα τεράστιο εκρηκτικό γεγονός που τινάζει δεσεκατομμύρια τόνους ηφαιστειακής τέφρας στον αέρα. Μικρό μόνο μέρος από αυτό το υλικό αποτίθεται στη Σαντορίνη, δημιουργώντας τα αλληπάλληλα στρώματα τέφρας που καλύπτουν όλη την περιοχή και οικοδομούν μεγάλο μέρος της. Ο κυριότερος όγκος σταχτής καταλήγει στη βαθιά θάλασσα, ενώ η λεπτότερη τινάζεται δεκάδες χιλιόμετρα ψηλά και ταξιδεύει σε όλο τον πλανήτη. Οριζόντες λεπτής στάχτης από αυτές τις εκρήξεις έχουν βρεθεί σε ιζήματα της Μεσογείου.

Η καταστροφικότερη δράση αυτών των εκρήξεων είναι η κατακρήμνιση του προϋπάρχοντος ηφαιστείου και η δημιουργία καλδέρας. Καθώς δεκάδες κυβικά χιλιόμετρα λιωμένο πέτρωμα έχουν τιναχθεί στον αέρα, κενώνεται η περιοχή στην οποία ήταν αποθηκευμένο το μάγμα και τα πετρώματα που βρίσκονται πάνω από αυτήν κατακρημνίζονται σε βάθη αρκετών χιλιομέτρων δημιουργώντας μια τεραστία χοάνη που αμέσως κατακλύζεται από τη θάλασσα. Μέσα στην κοιλότητα αυτή, που η ονομασία της «καλδέρα» προέρχεται από την Ισπανική λέξη caldera (καζάνι, χύτρα), συνεχίζει μετά την έκρηξη να

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

αναβλύζει – ήπια πια – το μάγμα και σιγά σιγά την πληρεί και αρχίζει να οικοδομεί ένα χερσαίο όρος, ένα νέο ηφαιστειακό οικοδόμημα.

Ανακατασκευή των φάσεων οικοδόμησης του ηφαιστειακού συμπλέγματος της Σαντορίνης

Αυτός ο κύκλος καταστροφής και ανοικοδόμησης του ηφαιστείου επαναλήφθηκε στη Σαντορίνη 12 φορές τα τελευταία 400.000 χρόνια. Έτσι, ενώ τα παχιά στρώματα της τέφρας πιστοποιούν τις μεγάλες εκρήξεις. Οι όγκοι των συμπαγών ηφαιστειακών βράχων που ξεπροβάλλουν ανάμεσα τους είναι

μάρτυρες της οικοδόμησης των ηφαιστειακών κέντρων που κατόπιν καταστρέφονται από τις εκρήξεις. Τα συμπαγή στρώματα λάβας των γκρεμών κάτω από το Ημεροβίγλι και αυτά που αποτελούν το ανώτερο μέρος των γκρεμών της Θηρασίας είναι ό,τι απόμεινε από ένα μεγάλο ηφαιστειακό οικοδόμημα, το ηφαίστειο του Σκάρου, το οποίο δέσποζε στην περιοχή της κεντρικής και βόρειας Σαντορίνης πριν 50.000 χρόνια. Η έκρηξη που κατέστρεψε αυτό το ηφαίστειο απέθεσε τα μεγάλα πάχη της κόκκινης τέφρας, πάνω στην οποία είναι κτισμένος ο οικισμός της Οίας.

Η «μινωική» έκρηξη

Η τελευταία από τις μεγάλες εκρήξεις εκδηλώνεται στην περιοχή της Σαντορίνης περίπου το 1630 π.Χ., την εποχή που στο νησί ακμάζει μια κοινωνία με λαμπρό πολιτισμό – όμοιο με αυτόν της Μινωικής Κρήτης. Το νησί πάνω στο οποίο κατοικούν οι Θηραίοι της Ύστερης Εποχής του Χαλκού ήταν ενιαίο από τον Φάρο έως το Ασπρονήσι. Μια μικρή δίοδος μεταξύ Φάρου και Ασπρονησίου επέτρεπε στη θάλασσα να εισέρχεται σε μια κεντρική καλδέρα που στο κέντρο της χερσαία η κορυφή ενός υποθαλάσσιου ηφαιστείου αντίστοιχου με τις σημερινές Καμένες. Τουλάχιστον το βόρειο τμήμα της καλδέρας ήταν αρκετά ρηχό (15-20 μέτρα βάθος) και επέτρεπε την ανάπτυξη αποικιών φαιοφυκών οι οποίες δημιουργούν ένα χαρακτηριστικό πέτρωμα που ονομάζεται στρωματολίθος. Μεγάλες ποσότητες θραυσμάτων αυτών των στρωματολίθων, με ηλικία 17.000 ετών, έχουν βρεθεί μέσα στην τέφρα της μινωικής έκρηξης, κυρίως στο βόρειο τμήμα της Θήρας. Το νότιο τμήμα της καλδέρας ήταν πιθανά βαθύτερο και προσφερόταν ως ασφαλές και ευρύχωρο λιμάνι. Στο νησί αυτό δόθηκε από τους γεωλόγους ερευνητές το όνομα της **Στρογγύλης**, την εποχή που ακόμα πίστευαν ότι επρόκειτο για έναν κλασικό ενιαίο ηφαιστειακό κώνο.

Η μινωική έκρηξη προαναγγέλλεται από μια έντονη σεισμική κρίση η οποία εκδηλώνεται αρκετούς μήνες πριν από την έναρξη της έκρηξης. Μεγάλου μεγέθους συχνές σεισμικές δονήσεις καταστρέφουν τις κατοικίες και καθιστούν σχεδόν αδύνατη τη ζωή στο νησί. Οι κάτοικοι της κύριας πόλης του νησιού –

της πόλης που αποκαλύπτει η αρχαιολογική σκαπάνη νότια του σημερινού οικισμού του Ακρωτηρίου – και των άλλων μικρών οικισμών του, εγκαταλείπουν την κατεστραμμένη πόλη και τους οικισμούς τους μεταφέροντας νεκρούς, τραυματίες και ό,τι πολύτιμο είχαν. Είναι πιθανό να πρόφτασαν να εγκαταλείψουν και το νησί πριν από την έκρηξη, προειδοποιημένοι από πολύ μικρές υδροθερμικές εκρήξεις που αρχίζουν να εκδηλώνονται στις τότε Καμένες. Δεν αποκλείεται όμως η έκρηξη να τους πρόλαβε πάνω στο νησί, συγκεντρωμένους σε ανοιχτά μέρη ή κοντά στο λιμάνι καθώς προσπαθούσαν να αποπλεύσουν, όπως συνέβη στο Ερκολάνο της Ιταλίας κατά την έκρηξη του Βεζούβιου το 79 μ.Χ., η οποία κατέστρεψε την Πομπηία και τις γύρω περιοχές.

Η καταστροφική ηφαιστειακή δράση αρχίζει με δυο μικρά εκρηκτικά γεγονότα. Το πρώτο τινάζει στον αέρα μικρή ποσότητα λευκής ελαφρόπετρας, η οποία σκεπάζει με λίγα εκατοστά πάχος το νότιο τμήμα της Θήρας, οδηγούμενη από τους βόρειους ανέμους που έπνεαν στην περιοχή. Το δεύτερο, το οποίο ακολουθεί αμέσως μετά, τινάζει στον αέρα, θρυμματίζοντας τα σε λεπτή κίτρινη σκόνη, τα παλαιότερα πετρώματα που βρίσκονται κοντά στον πόρο, μαζί με μεγάλες ποσότητες υδρατμών. Αυτή η κίτρινη λάσπη καλύπτει επίσης το κεντρικό και νότιο τμήμα της Θήρας με πάχη λίγων εκατοστών. Μέσα σε αυτήν έχουν παρατηρηθεί φύλλα ελιάς και μεγάλο ποσοστό κόκκων γύρης από ελιές και κωνοφόρα δέντρα. Αυτό υποδεικνύει την άνοιξη ως την εποχή κατά την οποία εκδηλώνεται η έκρηξη, γεγονός που υποστηρίζεται και από τα συμπεράσματα των αρχαιολόγων οι οποίοι εργάζονται στην ανασκαφή του Ακρωτηρίου.

Στη συνέχεια, και χωρίς καμία αξιολογή διακοπή, η ηφαιστειακή δράση κορυφώνεται σε τεράστια έκρηξη, από τις μεγαλύτερες που έχει γνωρίσει η ανθρωπότητα. Τέσσερις φάσεις καταγράφονται στους μηχανισμούς απόθεσης των προϊόντων της έκρηξης. Κατά την πρώτη φάση, δημιουργείται μια μεγάλη στήλη από τέφρα από την οποία καταπίπτουν τα στρώματα αδρόκοκκης ελαφρόπετρας που βρίσκονται στη βάση μια μινωικής τέφρας (αποθέσεις πτώσης). Το ύψος της στήλης τις πρώτες 1-2 ώρες είναι λίγο μεγαλύτερο από 10 χιλιόμετρα, και ο βοριάς που φυσά στην περιοχή κατευθύνει το μεγαλύτερο μέρος της κίσηρης προς το νότο. Αργότερα, το ύψος της στήλης φθάνει στα 30 με 40 χιλιόμετρα και οι άνεμοι της στρατόσφαιρας, που στην περιοχή έχουν ανατολική – νοτιοανατολική φορά, μεταφέρουν την κύρια ομπρέλα της στάχτης προς αυτήν την κατεύθυνση. Η πρώτη φάση διαρκεί περίπου 8 ώρες και τινάζει στον αέρα περίπου 2 κυβικά χιλιόμετρα (4,5 δισεκατομμύρια τόνους) μάγματος. Αποτέλεσμα αυτής της δράσης είναι η διάβρωση και η διάνοιξη του πόρου της έκρηξης, η οποία βρισκόταν πάνω στις τότε Καμένες, μεταξύ της σημερινής Νέας Καμένης και του Σκάρου. Αυτό επιτρέπει στο θαλασσίνο νερό να εισχωρήσει στον κρατήρα και να έρθει σε επαφή με το διάπυρο μάγμα. Η τεράστια κινητική ενέργεια που ελευθερώνεται από την εξάτμιση του νερού κονιορτοποιεί μεγάλες ποσότητες μάγματος και τις εκτινάσσει με μεγάλες ταχύτητες (80-200 μέτρα ανά δευτερόλεπτο) καλύπτοντας όλη την Στρογγύλη με λεπτόκοκκοι στρωμένη λευκή στάχτη (αποθέσεις ξηρού μεγακυματισμού). Η δεύτερη αυτή φάση διευρύνει ακόμη περισσότερο τον κρατήρα της έκρηξης δίνοντας τη δυνατότητα σε όλο και περισσότερο θαλασσίνο νερό να εισέρχεται σε αυτόν. Έτσι περνάμε στην τρίτη φάση, όπου εκτοξεύονται μεγάλες ποσότητες στάχτης με μορφή θερμών λασποροών και οικοδομούν ένα μεγάλο δαχτύλιο τόφρων, έως ότου απομονώσουν τον κρατήρα από τη θάλασσα (αποθέσεις υγρού μεγακυματισμού). Εν τω μεταξύ ο κρατήρας έχει διευρυνθεί πολύ, και λόγω της κένωσης του μαγματικού θαλάμου από το μάγμα που έχει εκφορτωθεί, αρχίζει η κατάρρευση της οροφής του ηφαιστειακού οικοδομήματος. Αρχίζει έτσι η τέταρτη φάση, όπου πυρακτωμένα νέφη θρυμματισμένου μάγματος διαφεύγουν από διάφορες ρωγμές του κρατήρα – καλδέρας και χύνονται στις πλαγιές του κώνου που έχει δημιουργηθεί από την τρίτη φάση (αποθέσεις πυροκλαστικών ρευμάτων ή πυρομβριτών). Συνολικά, μέσα σε λίγες ημέρες (4-6) τινάζονται στον αέρα 90 δισεκατομμύρια τόνοι λιωμένο πέτρωμα (περίπου 39 κυβικά χιλιόμετρα μάγματος). Η ελαφρόπετρα και η ηφαιστειακή στάχτη που παράγεται καλύπτει ολοκληρωτικά το εναπομένον νησί με ένα λευκό σάβανο πάχους δεκάδων μέτρων και δημιουργεί όλες τις επίπεδες επιφάνειες του στις βόρειες και ανατολικές ακτές της Θήρας και τις νότιες ακτές της Θηρασίας. Η ηφαιστειακή στάχτη, ταξιδεύοντας στον αέρα προς τα ανατολικά, απλώνεται σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο και τη Μικρά Ασία αποθέτοντας στρώμα στάχτης 30 εκατοστών πάχους στη Ρόδο – Κω και 15 εκατοστών σε λίμνες της Μικράς Ασίας. Η πολύ λεπτή στάχτη και τα σταγονίδια θεικού οξέος εισέρχονται στην στρατόσφαιρα

(σε ύψη μεγαλύτερα των 15 χλμ.) και σκεπάζουν με το πέπλο τους όλο τον πλανήτη. Τχη τους έχουν εντοπιστεί σήμερα στους παγετώνες της Γροιλανδίας, ενώ ο «ηφαιστειακός χειμώνας» που προκάλεσαν (μείωση της μέσης γήινης θερμοκρασίας κατά 1-2 βαθμούς Κελσίου) έχει καταγραφεί στους δακτυλίους δέντρων των ΗΠΑ. Η κατακρήμνιση του ηφαιστείου μέσα στην τεράστια υπόγεια σπηλιά που δημιουργείται από την εκτίναξη του λιωμένου πετρώματος, δημιουργεί τη σημερινή καλδέρα της Σαντορίνης, προκαλώντας ένα τεράστιο παλιρροϊκό κύμα (τσουνάμι) που σαρώνει τις ακτές του Αιγαίου και τα παράλια της Ανατολικής Μεσογείου.

Η ηφαιστειακή δράση κατά τους ιστορικούς χρόνους

Μετά από την τελευταία καταστροφική έκρηξη, γνωστή ως «μινωική», καθώς – λαθεμένα – συσχετίστηκε με την καταστροφή του μινωικού πολιτισμού, το παχύρρευστο χωρίς αέρια μάγμα που έχει απομείνει στον μαγματικό θάλαμο συνεχίζει να εξέρχεται, αργά και ήπια, κατά τακτά χρονικά διαστήματα. Η ηφαιστειακή αυτή δραστηριότητα οικοδομεί στο κέντρο της καλδέρας την Παλαιά και Νέα Καμένη. Από το 1600 π.Χ. έως το 197 π.Χ. εκδηλώνονται περιοδικά πλήθος εκχύσεις που δομούν ένα μεγάλο υποθαλάσσιο ηφαιστειακό βουνό, κορυφές του οποίου είναι οι Καμένες. Η πρώτη χερσαία δράση καταγράφεται το 197 π.Χ. από τον σπουδαίο Έλληνα γεωγράφο Στράβωνα :

« ανάμεσα στη Θήρα και τη Θηρασία φλόγες που αναπηδούσαν από το πέλαγος για τέσσερις ημέρες, έτσι ώστε να κοχλάζει και να φλέγεται η θάλασσα, εκφυσησαν σταδιακά προς τα πάνω λίγο ψηλότερα από την επιφάνεια της θάλασσας, σαν να γίνονταν με τρόπο μηχανικό, νησί που είχε περίμετρο δώδεκα σταδίων και που αποτελείτο από πυρακτωμένο σίδηρο ».

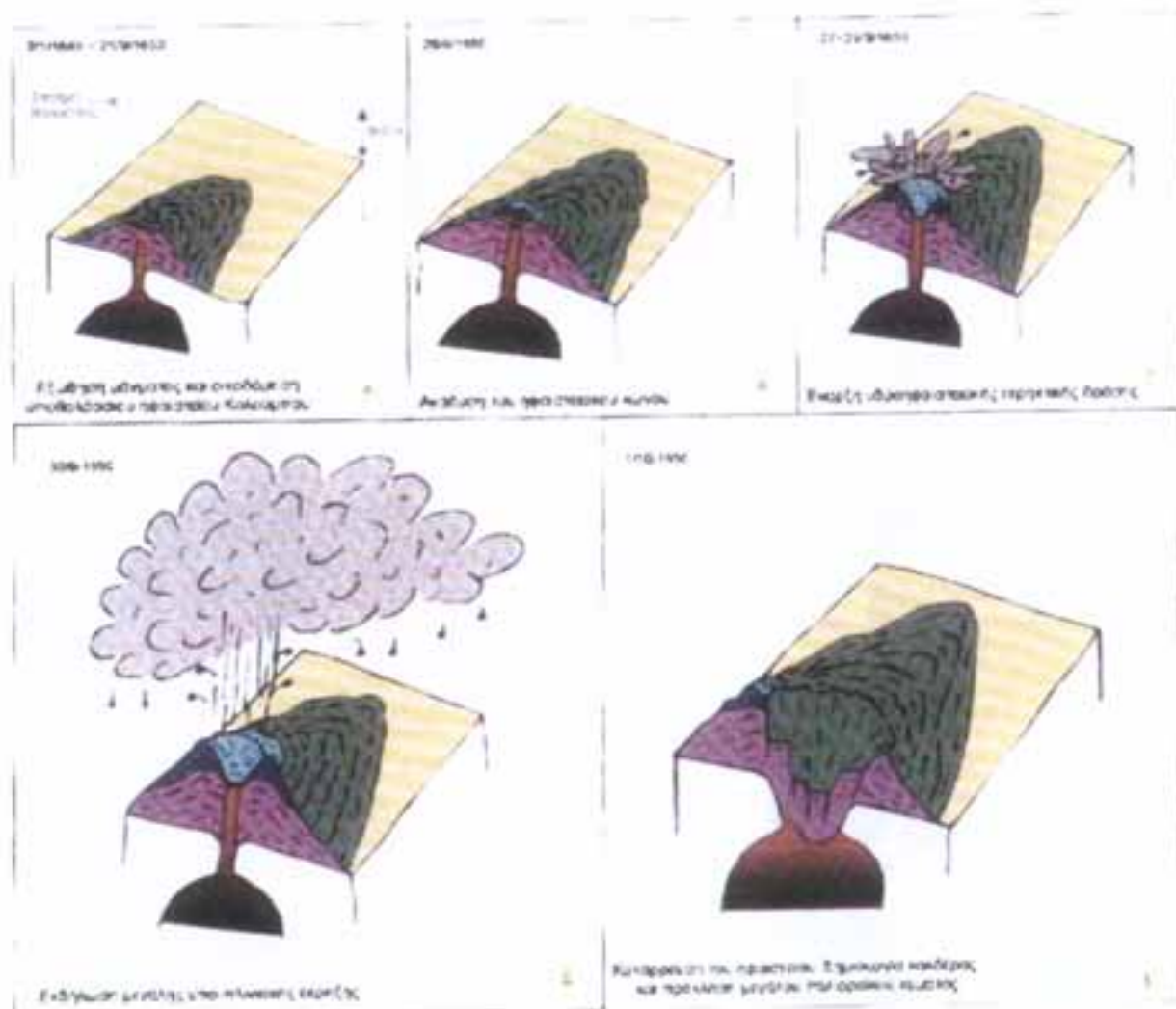
Από τότε έως σήμερα έχουν καταγράψει 8 ακόμη εκρήξεις (46 – 47 μ.Χ., 726, 1570 – 1573, 1707 – 1711, 1866 – 1870, 1925 – 1928, 1939 – 1941, 1950) οι οποίες οικοδόμησαν τις Καμένες, τη νεότερη χέρσο της Ανατολικής Μεσογείου. Όλες οι ιστορικές ενδοκαλδερικές εκρήξεις ήταν ήπιες και δεν δημιούργησαν σοβαρά προβλήματα στους κατοίκους του νησιού.

Δεν συνέβη όμως το ίδιο με την μοναδική έκρηξη που εκδηλώθηκε έξω από την καλδέρα, στον υποθαλάσσιο χώρο 8 χιλιομέτρα βορειοανατολικά του νησιού, μεταξύ Θήρας και Αμοργού.

Η υποθαλάσσια ηφαιστειακή δράση αρχίζει τον Ιανουάριο του 1649, και έως τον Σεπτέμβριο του 1650 οικοδομεί ήπια ένα υποθαλάσσιο ηφαιστειο με περίμετρο 30 χιλιομέτρων και ύψους 300 μέτρων που η κορυφή του μόλις ξεπρόβαλε πάνω από τα κύματα. Τέλη Σεπτεμβρίου αρχίζουν μερικές εκρήξεις και η μεγάλη έκρηξη εκδηλώνεται στις 29 του ίδιου μήνα. Τέσσερα δισεκατομμύρια τόνοι λιωμένο πέτρωμα τινάζονται στην ατμόσφαιρα, σε ύψος μερικών χιλιάδων μέτρων. Η ελαφρόπετρα που επιπλέει στη θάλασσα κάνει τη γύρω από το ηφαιστειο περιοχή να μοιάζει στεριά. Η λεπτόκοκκοι ηφαιστειακή στάχτη κινείται ανατολικά ταξιδεύοντας έως τη Μικρά Ασία. Το κεντρικό τμήμα του ηφαιστείου κατακρημνίζεται στο κενό που έχει δημιουργηθεί από την εκτίναξη του μάγματος και δημιουργεί μια υποθαλάσσια καλδέρα βάθους 500 μέτρων και διαμέτρου 3 χιλιομέτρων. Αυτό προκαλεί ένα μεγάλο παλιρροϊκό κύμα ύψους 10 μέτρων που σαρώνει τις ακτές της Σαντορίνης και του Αιγαίου. Κανένα από αυτά τα γεγονότα δεν προκαλεί ανθρώπινα θύματα. Αντίθετα, αυτό το κάνουν τα ηφαιστειακά αέρια. Τεράστιες ποσότητες υδρόθειου που απελευθερώνονται από την έκρηξη κάνουν αφόρητη τη ζωή στη Σαντορίνη και σε τρεις περιπτώσεις, όπου ο αέρας φυσούσε προς τα ΝΔ, προκαλεί το θάνατο συνολικά 50 κατοίκων της Θήρας και πάνω από 1000 ζώων. Δεκάδες γραπτές περιγραφές του χρονικού αυτής της έκρηξης έχουν σωθεί, καταγράφοντας λεπτομερώς σε πεζό και έμμετρο λόγο τα γεγονότα μιας περιόδου ή οποία έμεινε γνωστή στη Σαντορίνη με το όνομα «ο καιρός του κακού». Για να ξεορκίσουν αυτό το κακό οι κάτοικοι της Σαντορίνης έκτισαν κοντά στο ακρωτήριο του Κολουμπου, στη ΒΑ. Θήρα, την εκκλησία της Παναγίας του Καλού που δεσπόζει σήμερα στην περιοχή.

Το ηφαιστειο σήμερα

Μετά την τελευταία έκρηξη της Νέας Καμένης το 1950, τα ηφαιστειακά κέντρα της Σαντορίνης παραμένουν έως σήμερα σε κατάσταση ηρεμίας. Μόνοι μάρτυρες της ύπαρξης λιωμένου πετρώματος σε βάθη λίγων χιλιομέτρων κάτω από το νησί είναι οι ζεστές πηγές που αναβλύζουν σε διάφορα σημεία των ακτών και τα θερμά αέρια (υδρατμοί, διοξείδιο του άνθρακα και ελάχιστα υδρόθειο) που εκλύονται από τις ατμίδες των κεντρικών κρατήρων στην κορυφή της Νέας Καμένης.

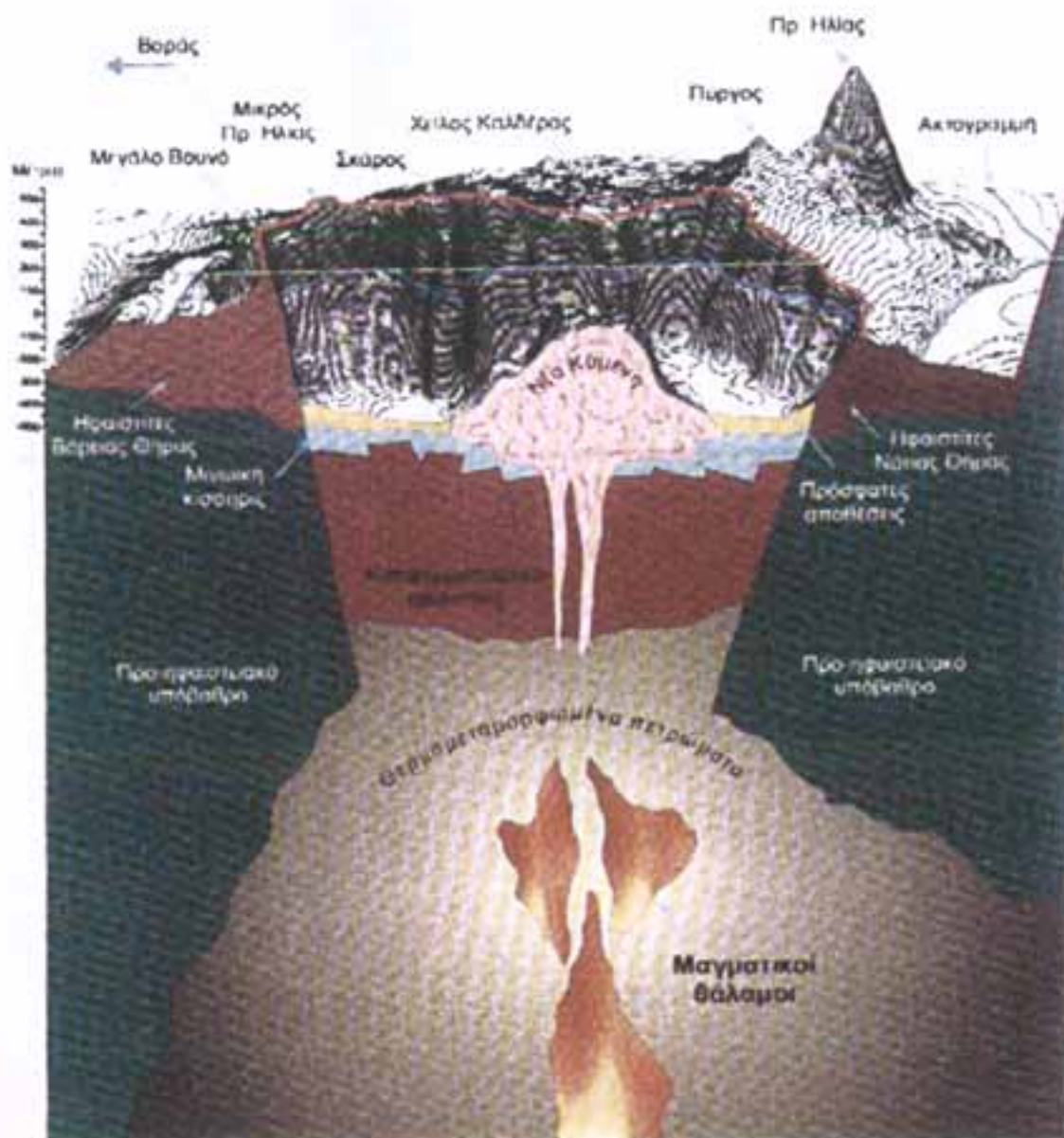
Η εξέλιξη της έκρηξης του Κολούμπου το 1649 – 1650

Με βάση τα στοιχεία που διατίθενται για την προηγούμενη δράση του ηφαιστείου της Σαντορίνης, τη συσσωρευμένη γνώση από τις καταγραφές, έρευνες και μελέτες δεκάδων ετών κορυφαίων ηφαιστειολόγων από όλο τον κόσμο, είναι δυνατόν να εκτιμηθεί η σημερινή κατάσταση του ηφαιστείου και ο ηφαιστειακός κίνδυνος στην περιοχή, κάνοντας την παραδοχή ότι στο μέλλον το ηφαιστειο θα συνεχίσει να συμπεριφέρεται όπως στο παρελθόν.

Τα κύρια ερωτήματα που απαιτείται να απαντηθούν είναι :

- Ποιο είναι το μέγιστο αναμενόμενο ηφαιστειακό επεισόδιο
- Ποιο το πιθανότερο να εκδηλωθεί ηφαιστειακό επεισόδιο
- Ποιες οι δυνατότητες μας να το προβλέψουμε

- Πως οι εκδηλώσεις από την εκδήλωσή τους.

Σχηματική γεωλογική τομή της Σαντορίνης

Το μέγιστο ηφαιστειακό επεισόδιο που αναμένεται στην Σαντορίνη είναι μια καταστροφική έκρηξη μινωικού τύπου. Οι επιπτώσεις από μια τέτοια έκρηξη θα είναι τεράστιες όχι μόνο για την Σαντορίνη, η οποία θα καταστραφεί ολοσχερώς, αλλά και για τον ευρύτερο χώρο του Αιγαίου και της Ανατολικής Μεσογείου, κυρίως λόγω της αναμενόμενης πρόκλησης παλιρροϊκού κύματος (τσουνάμι) το οποίο θα σαρώσει τις ακτές.

Ευτυχώς σήμερα μπορεί να προβλεφθεί, με την βεβαιότητα που επιτρέπει η φύση, πως μια τέτοια έκρηξη δεν πρόκειται να συμβεί στο εγγύς αλλά και στο απώτερο μέλλον. Η περιοδικότητα επανάληψης τέτοιων γεγονότων στη Σαντορίνη είναι της τάξης των 15.000 – 20.000 ετών, ενώ έχουν παρέλθει μόνο 3.600 χρόνια από την τελευταία μεγάλη έκρηξη.

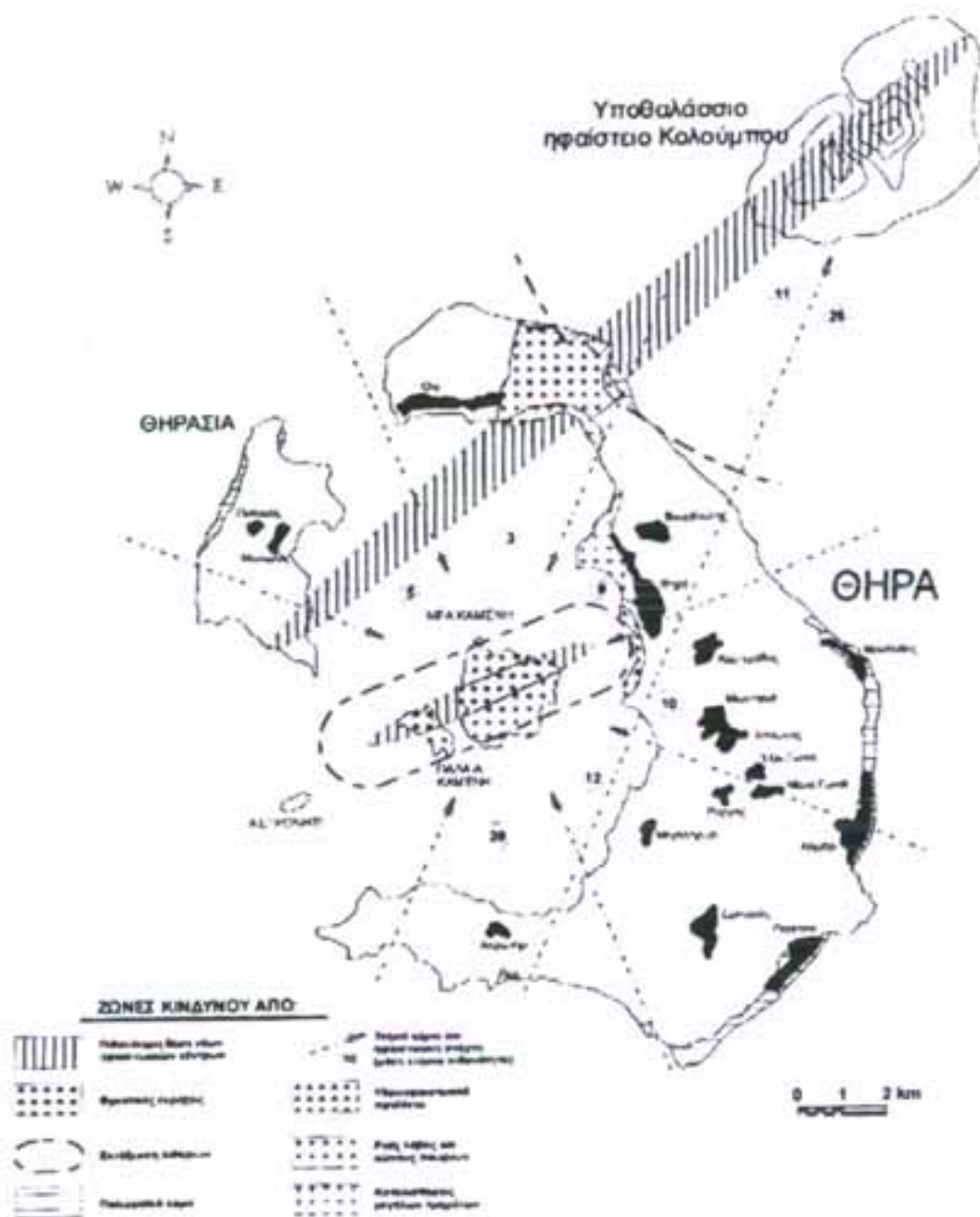
Η απάντηση στο ποιο είναι το πιθανότερο να εκδηλωθεί ηφαιστειακό επεισόδιο, είναι πως αναμένεται μια έκρηξη σαν και αυτές τις ιστορικής περιόδου, οι οποίες οικοδόμησαν τις Καμμένες και το Κολούμπο.

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

Όλα τα στοιχεία της έρευνας και των φυσικοχημικών καταγραφών στη Σαντορίνη συνηγορούν πως σε βάθος 2-4 χιλιομέτρων κάτω από τις Καμένες υπάρχει λιωμένο πέτρωμα, μαγματικοί θάλαμοι που κάποια στιγμή θα τροφοδοτήσουν το επόμενο ηφαιστειακό επεισόδιο.

Πότε θα εκδηλωθεί η επόμενη τέτοια έκρηξη, δεν είναι δυνατόν να προβλεφθεί μακροπρόθεσμα. Ο αριθμός των ιστορικών εκρήξεων που έχει καταγράψει είναι πολύ μικρός και δεν προσφέρεται για στατιστική ανάλυση, καθώς η μέση τιμή του διαστήματος επανάληψης που προκύπτει (72,8 έτη) είναι του ίδιου μεγέθους με την πιθανή απόκλιση (68,4 έτη).

Χάρτης ζωνών κίνδυνου από επανάληψη ιστορικού τύπου ηφαιστειακής δραστηριότητας στη Σαντορίνη

Ηφαιστειακό γεγονός	Σύσταση μάγματος	Ηλικία (χιλιάδες χρόνια) [σημείωση]
Σχηματισμός των Καρένων	δακίτης	197 π.Χ. έως 1950 [1]
Μινωικά έκρηξη -Καλδεραϊκό βόθρο-	ρυσοδακίτης, ανδεσίτης	3,6 [2]
Έκρηξη Ακρ. Ρίβη -Καλδεραϊκό βόθρο-	ρυσοδακίτης, υβριδικός ανδεσίτης	21 [3]
Εξόρθηση θάλας Σαίρου Θηραϊκά	ρυσοδακίτης, υβριδικός ανδεσίτης	
Έκχυση ανδεσιτικών Οίας Έκρηξη Ανώτερων Σκωριών 2 Οικοδόμηση του ασπιδοφόρου ηφαιστείου του Σαίρου -Καλδεραϊκό βόθρο-	ανδεσίτης βασάλτης, ανδεσίτης	79±8; [4] 54±3 [5]
Έκρηξη Ανώτερων Σκωριών 1 Έκρηξη Βουρβούλου Οικοδόμηση των κώνων σκωριών του Μεγάλου και Κόκκινου Βουνού και των δεκαεπίων τόφρων Ασπροντισίου και Ακρ. Καλιόμμου	ανδεσίτης ανδεσίτης, δακίτης ανδεσίτης	76±28; 54±23 [4]
Έκρηξη Μεσοίας Κίσινης Έκρηξη Ακρ. Φερών Οικοδόμηση του ασπιδοφόρου ηφαιστείου του Ακρ. Σημαντάρι	δακίτης, ανδεσίτης ανδεσίτης ανδεσίτης	-100 [6] 172±33 [4]
Έκρηξη Κατώτερης Κίσινης 2 Έκρηξη Κατώτερης Κίσινης 1 -Καλδεραϊκό βόθρο-	ρυσοδακίτης, ανδεσίτης ρυσοδακίτης, υβριδικός ανδεσίτης	-180 [7] 203±24 [5]
Έκρηξη Ακρ. Θερμών 3 Εξόρθηση ρυσοδακίτων Ακρ. Λιωνάκι και ΒΑ Θήρας	ανδεσίτης ρυσοδακίτης	257±36; 224±5 [4]
Έκρηξη Ακρ. Θερμών 2 Έκρηξη Ακρ. Θερμών 1	ρυσοδακίτης ανδεσίτης	
Έκχυση των ανδεσιτών του Ακρ. Αλεί Οικοδόμηση των κώνων σκωριών του Μπαλού, Κοκκινοπέτρος και Μαυροραχίδι	ανδεσίτης βασάλτης, ανδεσίτης	364±85; 229±85 [4] 344±25 [4]
Έκχυση λαβών Περιοστρία 3 Εξόρθηση θάλας και ροών Περιοστρία 2 Οικοδόμηση του συμπλέγματος Περιοστρία 1 Οικοδόμηση των ηφαιστειακών κέντρων του Ακριστηρίου	βασάλτης, ανδεσίτης ανδεσίτης ανδεσίτης ρυσοδακίτης	480±5; 464±5; 433±8; 308±10 [4] 496±16 [4] 528±8 [4] 645±92; 619±35; 586±25 [4]

[1] Ιστορικές καταγραφές.

[2] Μέση ηλικία από ραδιενεργό άνθρακα σε υπολείμματα φυτών στους τόφρους (Friedrich *et al.* 1990).

[3] Μέση ηλικία από ραδιενεργό άνθρακα σε υπολείμματα φυτών στους τόφρους (Fichler and Friedrich 1977), με διόρθωση από Bard *et al.* (1990).

[4] Κ-Αr ηλικίες από Druitt and Lamphire (1977).

[5] Κ-Αr 39-40 ηλικίες από Druitt and Lamphire (1977).

[6] Συγχρονισμός με τον οριζοντά στάχτης βαθιάς θάλασσας W-2 των Federtman and Carey (1980).

[7] Συντομωγή των ηλικιών ικ. Κατώτερης Κίσινης 1 και του ηφαιστείου Σημαντάρι.

Αντίθετα αυτό που θεωρείται βέβαιο είναι η δυνατότητα βραχυπρόθεσμης πρόβλεψης της επαναδραστηριοποίησης του ηφαιστείου, ένα διάστημα που μπορεί να κυμαίνεται από λίγους μήνες έως ένα έτος πριν την εκδήλωση της έκρηξης. Απαραίτητη προϋπόθεση για αυτό είναι η λειτουργία ενός ολοκληρωμένου και λειτουργικού δικτύου παρακολούθησης των πρόδρομων φαινομένων που συνδέονται άμεσα με επερχόμενη επανεργοποίηση του ηφαιστείου. Όλα τα στοιχεία και οι πληροφορίες από τις ιστορικές εκρήξεις, καθώς και η διεθνής πείρα από την πρόγνωση των ηφαιστειακών εκρήξεων που

συνεχώς αυξάνει επιτυχώς, επιτρέπουν να θεωρηθεί δυνατή η έγκαιρη πρόβλεψη της επόμενης πρόβλεψης του ηφαιστείου, εφόσον αυτό παρακολουθείται κατάλληλα. Σε όλες τις ιστορικές εκρήξεις της Σαντορίνης έχουν καταγράψει πλήθος πρόδρομων φαινομένων (σεισμοί, βύθιση ακτών, αλλαγές στη θερμοκρασία και σύσταση των ατμίδων και θερμών πηγών), τα οποία εκδηλώνονται αρκετό χρονικό διάστημα πριν την έναρξη της έκρηξης.

Η Σαντορίνη είναι το πρώτο – και μόνο – ελληνικό ηφαιστείο για το οποίο υπήρξε αρχικά στην πενταετία 1985 – 1990 ένα πρόγραμμα παρακολούθησής του από το Ι.Γ.Μ.Ε. και το Πανεπιστήμιο Αθηνών και αργότερα (1994 – 1996) ένα ευρωπαϊκό πρόγραμμα μελέτης και παρακολούθησης του ηφαιστείου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την εκπόνηση πλήρους μελέτης για τον ηφαιστειακό κίνδυνο στην Σαντορίνη και τη δημιουργία ενός Ηφαιστειολογικού Παρατηρητηρίου στο νησί το οποίο παρακολουθεί το ηφαιστείο και κάνει δυνατή τη βραχυπρόθεσμη πρόβλεψη τυχόν επαναδραστηριοποίησης. Σήμερα βρίσκονται σε πλήρη λειτουργία μια σειρά δίκτυα παρακολούθησης (σεισμικό, παραμόρφωσης του ανάγλυφου, γεωφυσικό, γεωχημικό κ.ά.). Την ευθύνη της λειτουργίας του **Ηφαιστειολογικού Παρατηρητηρίου** έχει το Ινστιτούτο Μελέτης και Παρακολούθησης του Ηφαιστείου της Σαντορίνης (ΜΠΗΣ), το οποίο ιδρύθηκε το καλοκαίρι του 1995, με σαφή μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα, έχοντας ως κύριο σκοπό τη συνέχιση της λειτουργίας του Παρατηρητηρίου και των δικτύων παρακολούθησης που εγκαταστάθηκαν το 1994 – 1995 στα πλαίσια ερευνητικού προγράμματος, το οποίο χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Όλα τα μεγέθη, τα οποία καταγράφηκαν τα τελευταία πέντε χρόνια από τα δίκτυα συνεχούς και περιοδικής παρακολούθησης, βρίσκονται σε φυσιολογικά επίπεδα, γεγονός που συνεπάγεται ότι το ηφαιστείο της Σαντορίνης συνεχίζει να βρίσκεται σε κατάσταση ηρεμίας.

Σε ό,τι αφορά στις επιπτώσεις που θα έχει η εκδήλωση ιστορικού τύπου ηφαιστειακής δράσης στη Σαντορίνη, είναι δυνατός ο ποσοτικός προσδιορισμός τους στο χώρο, σχεδιάζοντας ένα **χάρτη ηφαιστειακού κινδύνου** ο οποίος παίρνει υπόψη τον τόπο εκδήλωσης, τα χαρακτηριστικά και την ακτίνα δράσης των διάφορων επικίνδυνων ηφαιστειακών φαινομένων, όπως αυτά καταγράφηκαν στο παρελθόν. Ένας τέτοιος χάρτης σχεδιάστηκε στα πλαίσια σχετικού προγράμματος της Ε.Ε. και παρουσιάζεται εδώ. Ο χάρτης αυτός είναι βασικό εργαλείο για το σχεδιασμό της χρήσης γης στη Σαντορίνη, με τη μέγιστη δυνατή ασφάλεια για τους κατοίκους της, καθώς και για το σχεδιασμό μέτρων προστασίας των πολιτών, κατοίκων και επισκεπτών του νησιού από ηφαιστειακά γεγονότα.

Όλα τα παραπάνω εγγυώνται πως στην περίπτωση επαναδραστηριοποίησης του ηφαιστείου της Σαντορίνης, κάτοικοι και επισκέπτες θα απολαύσουν απερίσπαστοι το θέαμα της γαίας που γεννά, θα είναι τυχεροί που θα θαυμάσουν ασφαλείς τη δημιουργία της νέας γης.

Γιώργης Ε. Βουγιουκαλάκης

Ηφαιστειολόγος, Ερευνητής του Ινστιτούτου Γεωλογικών και

Μεταλλευτικών Ερευνών (Ι.Γ.Μ.Ε.)

ΠΑΛΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΚΑΜΜΕΝΗ

Δύο μικρά νησιά στο κέντρο της καλντέρας της Σαντορίνης, η Παλαιά Καμένη και η Νέα Καμένη – το « ηφαιστειο » για τους ντόπιους – είναι η νεότερη ηφαιστειακή χέρσος της Ελλάδας. Η Παλαιά Καμένη δεν έχει κλείσει ακόμη 2000 χρόνια από τη δημιουργία της, ενώ η Νέα Καμένη, άρχισε να δημιουργείται μόλις πριν 425 χρόνια και οι τελευταίες λαβες της έχουν ηλικία μικρότερη των 50 χρόνων.

Η Παλαιά Καμένη έχει έκταση 600 στρέμματα και μέγιστο ύψος 98,5 μέτρα. Τα δυο χιλιάδες χρόνια ύπαρξης της ήταν ικανό διάστημα για να αναπτυχθεί ένα στοιχειώδες έδαφος σε ορισμένα σημεία της, στο οποίο παλιότερα οι κάτοικοι της Σαντορίνης καλλιεργούσαν ζωτροφές. Σήμερα καταφέρνουν να επιβιώνουν πάνω στο νησί μερικά κατσίκια, ενώ αγριοκούνελα και αγριοπερίστερα βρίσκουν ασφαλές καταφύγιο στο πλήθος τεράστιων ρωγμών της λάβας.

Φωτογραφία: Μαρίλυ Ζαχαράκη – Stroux, «Σαντορίνη. Κεραυνοί στην Καλντέρα»

Η Νέα Καμένη έχει έκταση 3400 στρέμματα και το υψηλότερο σημείο της βρίσκεται 127 μέτρα πάνω από τη θάλασσα. Το έδαφος εδώ είναι σχεδόν ανύπαρκτο. Στις περιοχές που έχει συγκεντρωθεί ικανό στρώμα ηφαιστειακής τέφρας καταφέρνει να επιβιώνει χαμηλή ποώδης βλάστηση, ο αμάραντος, παχύφυλλα φυτά και πλήθος άγρια ψυχανθή που την άνοιξη καλύπτουν την κορυφή της με ένα πολύχρωμο χαλί. Η πανίδα περιορίζεται σε λιγοστά αγριοκούνελα και χιλιάδες μικροσκοπικές σαύρες. Μοναδική εξαίρεση υψηλής βλάστησης μια μικρή αγριοσυκιά που οι ντόπιοι διατηρώντας το αρχαίο όνομα ερινέος τη λένε Ερινιά. Αυτή επιμένει να στέκεται όρθια στις νότιες πλαγιές του λόφου της Μικρής Καμένης, στις παλαιότερες λαβες του νησιού. Το δέκατο ένατο αιώνα θα πρέπει να υπήρχαν εδώ πλήθος από συκιές, καθώς το βορειοανατολικό ακρωτήριο της τότε ξεχωριστής νησίδας της Μικρής

Καμένης ονομαζόταν Συκιά. Διατηρώντας την παράδοση, το λιμανάκι στο οποίο αποβιβάζονται σήμερα οι επισκέπτες του νησιού φέρει το όνομα της μικρής αγριοσυκιάς και λέγεται και αυτό Ερινιά.

Τα πετρώματα των Καμένων

Τα πετρώματα που οικοδομούν τη Νέα και Παλαιά Καμένη είναι λάβες όμοιες μεταξύ τους, με μικρές διαφορές στα χαρακτηριστικά τους που αφορούν στην μορφή και όχι στην χημική σύστασή τους.

Όλες οι λάβες των νησιών ανήκουν στην κατηγορία που οι γεωλόγοι ονομάζουν **δακίτες** : ένα ηφαιστειακό πέτρωμα που η χημική του σύσταση είναι κυρίως οξειδίο του πυριτίου (SiO_2) σε ποσοστό 65 έως 67% και οξειδίο του αργιλίου (Al_2O_3) 13 έως 15%, ενώ περιέχει σε μικρό ποσοστό (2 – 5%) και άλλα στοιχεία όπως σίδηρο, νάτριο, ασβέστιο, κάλιο, μαγνήσιο.

Τα παραπάνω στοιχεία εμπεριέχονται τόσο στο άμορφο ηφαιστειακό γυαλί όσο και στους κρυστάλλους των ορυκτών που, μαζί με το γυαλί, αποτελούν αυτά τα πετρώματα. Στους δακίτες των Καμένων συναντάμε τα εξής ορυκτά :

- Αστρίους**, ορυκτά του πυριτίου και αργιλίου σε λευκούς διαυγείς κρυστάλλους.
- Πυροξένους**, ορυκτά του πυριτίου, ασβεστίου, σιδήρου και μαγνησίου σε σκούρους πράσινους έως μαύρους κρυστάλλους.
- Ολιβίνες**, ορυκτά του μαγνησίου, σιδήρου και πυριτίου σε μελί έως φαιοπράσινους διαυγείς κρυστάλλους.

Τεράστιες ραγμές πάνω στις λάβες της Παλαιάς Καμένης

Οι διαφορές στην εμφάνιση της λάβας αφορούν κυρίως στο χρώμα της και οφείλονται στη διαφορετική ταχύτητα ψύξης. Οι λάβες που εμφανίζονται έντονα μαύρες και περισσότερο θρυμματισμένες, όπως οι περισσότερες από τις λάβες της Νέας Καμένης, έχουν υποστεί πολύ γρήγη ψύξη με αποτέλεσμα να περιέχουν μεγάλο ποσοστό ηφαιστειακού γυαλιού που τους δίνει αυτή την όψη. Η πιο αργή ψύξη επιτρέπει τη δημιουργία πολλών κρυσταλλικών ορυκτών, με αποτέλεσμα η λαβα να παίρνει ένα ανοιχτό τεφρό χρώμα και πιο κοκκώδη μορφή. Τέτοιες είναι οι περισσότερες λάβες της Παλαιάς Καμένης.

Οι ειδικές εργαστηριακές μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί στα πετρώματα των Καμένων και όλες οι φυσικές και χημικές παράμετροι που έχουν καταγράψει στην περιοχή, συγκλίνουν στην άποψη ότι το λιωμένο πέτρωμα (μάγμα) που τροφοδόησε τα ηφαιστειακά κέντρα των Καμένων, βρίσκεται σε βάθος μεταξύ δύο και τεσσάρων χιλιομέτρων κάτω από τα νησιά και σε θερμοκρασία 950 – 1000 βαθμών Κελσίου. Είναι συγκεντρωμένο σε μικρούς θύλακες (μαγματικούς θαλάμους), οι οποίοι με τη σειρά τους τροφοδοτούνται με λιωμένο πέτρωμα

από βαθύτερους ορίζοντες.

Οι διαδρομές

Ξεκινώντας από το λιμανάκι των Κάτω Φηρών, το **Γιαλό** των ντόπιων, οι πρώτες λαβες που προσεγγίζουμε πλέοντος προς τη **Νέα Καμένη** είναι τα μέτωπα των πύρινων ποταμών του 1925 που σήμερα βλέπουμε σαν μαύρο υαλώδες πέτρωμα, οι λαβες της **Δάφνης**. Η κατατεμάχισή τους σε τεράστιους ογκόλιθους οφείλεται στην απότομη ψύξη του λιωμένου πετρώματος, όταν αυτό εισέρχεται στη θάλασσα.

Λάβες που έχουν υποστεί ταχεία ψύξη, στις βορειοδυτικές πλαγιές του θόλου Νίκη.

από το εσωτερικό και κατόπιν «έσκασε» από την πίεση των αερίων που περιέκλειε. Οι ρωγμές αυτές κάνουν την επιφάνεια των βολίδων να μοιάζει με κόρα ξεροψημένου καρβελιού και γι' αυτό έχουν και το περίεργο όνομα «**βολίδες κόρας ψωμιού**». Η Νέα Καμένη συναγωνίζεται επάξια στην παραγωγή τέτοιων βολίδων ένα άλλο ενεργό ηφαίστειο της Μεσογείου, το Βουλκάνο, το οποίο βρίσκεται στο σύμπλεγμα των νησιών του Αιόλου της νότιας Ιταλίας.

Φτάνοντας στην κορυφή του θόλου της Μικρής Καμένης, το μονοπάτι αφήνει στα αριστερά του τον κεντρικό κρατήρα της και κατηφορίζει ως το σημείο που χωρίζει τις λαβες αυτές από τις λαβες και τους κώνους της Δάφνης. Λίγο παραπάνω χωρίζεται στα δυο, ακολουθώντας τα χείλη του μεγαλύτερου κρατήρα της Δάφνης. Η αριστερή διακλάδωση σχεδόν ακουμπά τις λαβες της Νίκης, του 1940 – 1941, περνώντας από τα ρίζα του ομώνυμου θόλου. Το δεξί και πιο πολυσύχναστο, από τους περιηγητές τμήμα ανηφορίζει απότομα, ακολουθώντας το δυτικό χείλος του κρατήρα. Μια στάση στο μέσο της απότομης διαδρομής δεν θα σας προσφέρει μόνο την ευκαιρία για μιαν ανάσα, αλλά και τη θέα των ρευμάτων λάβας της Δάφνης, των οποίων η απότομη ψύξη διατηρεί ζωντανή την εικόνα ενός πύρινου ποταμού που αγκαλιάζει τη Μικρή Καμένη. Συνεχίζοντας το ανέβασμα, στα δεξιά του μονοπατιού, υψώνονται οι θόλοι του **Φουκέ**, του **Ρεκ** και του **Σμιθ**. Στις πλαγιές αυτών των θόλων είναι διασπαρμένες ηφαιστειακές

Η αποβίβαση γίνεται στον ορμίσκο της Ερινιάς, πάνω στις λαβες της Δάφνης. Το μονοπάτι που ξεκινά από κει διασχίζει για λίγα μόνο μέτρα τις λαβες αυτές και κατόπιν αρχίζει να αναρριχάται στις πλαγιές του θόλου της **Μικρής Καμένης**, τις παλαιότερες λάβες του νησιού (1570 – 1573). Όλη η διαδρομή ως την κορυφή του θόλου είναι χαραγμένη πάνω στην ηφαιστειακή άμμο, τα θραύσματα και τις βολίδες των εκρήξεων του 1570. Δεξιά και αριστερά στο μονοπάτι διακρίνονται πολλές από τις ηφαιστειακές βολίδες, εκείνα τα κομμάτια μάγματος δηλαδή που τινάχθηκαν ρευστά ψηλά, ψύχθηκαν ενώ ταξίδευαν στον αέρα και πήραν ένα αεροδυναμικό αδραχτοειδές σχήμα. Χαρακτηριστικές σε αυτές τις βολίδες είναι οι ρωγμές που παρουσιάζουν στην εξωτερική τους επιφάνεια, αυτή που κρύωσε πολύ πιο γρήγορα

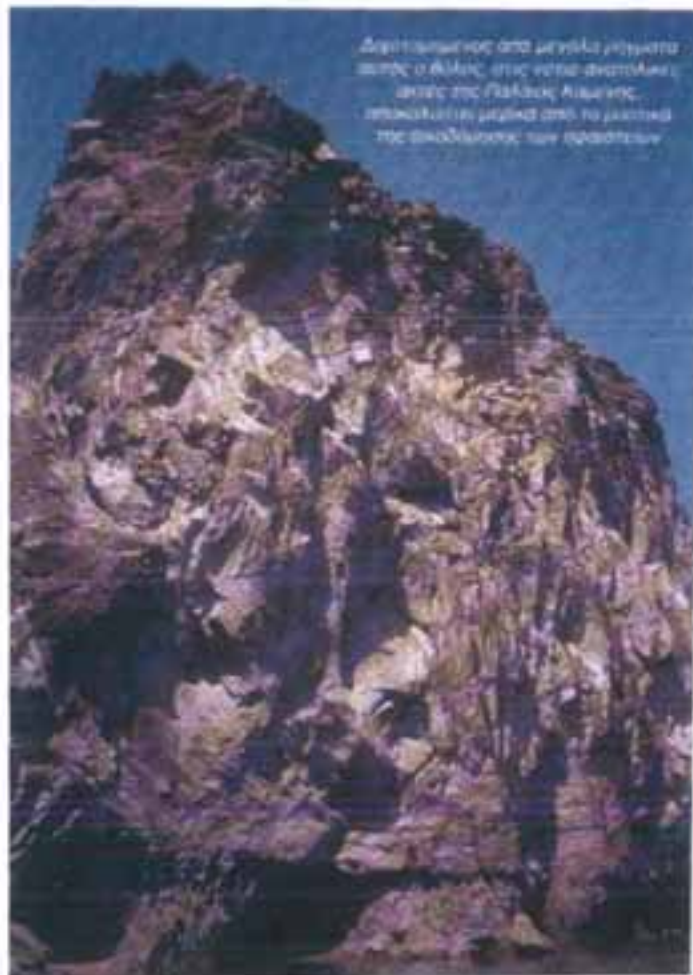
βολίδες, ορισμένες από τις οποίες φτάνουν και τα 2 μέτρα διάμετρο. Ο κόπος μιας «εκτός χαραγμένης πορείας» αναρρίχησης ως την κορυφή των θόλων Φουκέ και Ρεκ θα σας αποζημιώσει με τη θέα των κρατήρων τους, των ρευμάτων λάβας του 1939 – 1940, που καλύπτουν τις δυτικές πλαγιές της Νέας Καμένης, καθώς και με τη γενική θέα της Παλαιάς Καμένης.

Όταν το μονοπάτι φθάσει στην υψηλότερη περιοχή της Νέας Καμένης συναντά τους δυο μεγάλους κρατήρες του 1940, που δημιουργήθηκαν πάνω στις λάβες του Γεωργίου (1866 – 1870). Στα ανατολικά χείλη και τις πλαγιές των κρατήρων είναι διεσπαρμένα σημεία διαφυγής των ηφαιστειακών αερίων, οι λεγόμενες **ατμίδες**, με θερμοκρασία 93 έως 97 βαθμούς Κελσίου. Ανατολικά από τους κρατήρες αυτούς υψώνεται ο θόλος **Νίκη** του 1940 – 1941.

Η δεξιά διακλάδωση του μονοπατιού στην κορυφή οδηγεί στο υψηλότερο σημείο της Νέας Καμένης (127 μ. ύψος), από όπου ξεδιπλώνεται η θέα των ρευμάτων λάβας του 1939 – 1940 και της Παλαιάς Καμένης.

Στη συνήθη προγραμματισμένη περιήγηση της Καμένης αυτό είναι το τέλος της διαδρομής και ακολουθεί η επιστροφή από το ίδιο μονοπάτι. Αν έχετε όμως την δυνατότητα να κινηθείτε αυτόνομα, τότε συνεχίστε το μονοπάτι προς τα νότια. Θα κατηφορίσετε στις νότιες πλαγιές του θόλου Γεωργίου,

ενώ αριστερά σας θα διακρίνετε τις λάβες της τελευταίας έκρηξης του ηφαιστείου, αυτές του 1950. Παρατηρώντας προσεχτικά τα θραύσματα αυτών των πετρωμάτων, θα δείτε σίγουρα πολλά συμπλέγματα μεγάλων κρυστάλλων αστρίων (σε χρώμα γαλακτώδες έως διαφανές), πυρόξενων (σε χρώμα σκούρο πράσινο έως μαύρο) και ολιβίνων (σε χρώμα μελί διαυγές έως σκούρο πράσινο).

Το μονοπάτι θα σας φέρει ως τον ορμίσκο των Ταξιάρχων περπατώντας πάνω στις λάβες και την ηφαιστειακή άμμο του Γεωργίου, ενώ αριστερά σας φαίνονται – πιο σκούρες και με ανώμαλη επιφάνεια – οι λάβες της Νίκης του 1940 – 1941 (προσοχή στο τελευταίο τμήμα γιατί υπάρχουν σημεία με ασταθείς ογκολίθους λάβας που μπορούν να μετακινηθούν πολύ εύκολα, προκαλώντας κατολίσθηση).

Άλλη διαδρομή χαραγμένη πάνω στη Νέα Καμένη δεν υπάρχει. Συνιστάται να αποφεύγεται το περπάτημα σε περιοχές έξω από το υπάρχον μονοπάτι, καθώς παραμονεύουν σοβαροί κίνδυνοι από πιθανές μετατοπίσεις και κατολισθήσεις ογκολίθων της λάβας, που σε παρά πολλά σημεία είναι σε ασταθή ισορροπία. Επίσης, συνιστάται γενικότερα να φοράτε καπέλο και γυαλιά

ηλίου. Ακόμη πιο χρήσιμο, μάλλον απαραίτητο, είναι να φοράτε παπούτσια ορειβατικά ή, τουλάχιστον, αθλητικά καλής ποιότητας.

Η έλλειψη άλλων διαδρομών πάνω στη Νέα Καμένη δεν πρέπει να σας θλίβει. Θα σας αποζημιώσει με το παραπάνω ο γύρος του νησιού με βάρκα. Ασφαλείς και χωρίς κόπο, θα έχετε τη δυνατότητα να θαυμάσετε τα διάφορα μέτωπα της λάβας που φθάνουν ως τη θάλασσα, προσφέροντας τη θεαματική αντίθεση του επιβλητικού φαιού της λάβας με το φωτεινό γαλάζιο των νερών. Διαπλέοντας τον ισθμό

μεταξύ Νέας και Παλαιάς Καμένης θα περάσετε πάνω από τα **νησιά του Μάη** (1866). Στον ορμίσκο που βρίσκεται μπροστά τους μπορείτε να κολυμπήσετε στα πιο ζεστά νερά της Νέας Καμένης (35 - 36 βαθμοί), ακριβώς απέναντι από τις δημοφιλείς πλέον ζεστές πηγές του όρμου του Αη Νικόλα της Παλαιάς Καμένης.

Για περίπλου προσφέρεται θαυμάσια και η **Παλαιά Καμένη**. Θαυματικότετες είναι οι ανατολικές απότομες ακτές της, όπου ένας θόλος διχοτομημένος από την κατακρήμνιση της ακτής αποκαλύπτει τα μυστικά του, προσφέροντας για παρατήρηση την εσωτερική δομή του με τις χαρακτηριστικές ομόκεντρες «κρεμμυδοειδείς» δομές που δείχνουν τον τρόπο ροής και ψύξης της λάβας. Θαυμάσιο για παρατήρηση είναι επίσης το μέτωπο ενός πύρινου ποταμού λάβας στη νότια ακτή του νησιού.

Όσοι δεν αρκεστούν στην καθιερωμένη βουτιά στα ζεστά νερά των θερμών πηγών του ορμίσκου του Αγ. Νικολάου, με μέγιστη θερμοκρασία 37 βαθμών, και δοκιμάσουν να ανηφορίσουν στο απότομο μονοπάτι που οδηγεί πάνω στη νησίδα, θα αποζημιωθούν από τη θαυμάσια θέα της Νέας Καμένης και των νησίδων του Μάη. Θα ξαφνιαστούν από τη θέα των τεράστιων ρωγμών – βάθους έως και 30 μέτρων με άνοιγμα πάνω από 2 μέτρα – στις λαβες της **Θείας** (46 – 47 μ.Χ.) καθώς και τις απότομες απογειώσεις των αγριοπερίστερων μέσα από αυτές. Θα περπατήσουν πάνω στις λαβες του 726 και τον κρατήρα αυτής της έκρηξης που σήμερα είναι μια ήσυχη λιμνούλα εν μέσω των λαβών. Και εδώ απαιτείται η μέγιστη προσοχή κατά τη μετακίνηση πάνω στους ασταθείς ογκόλιθους της λάβας.

Όσο για την περίοδο που σας προτείνουμε να επισκεφτείτε τη Νέα και Παλαιά Καμένη, αυτή είναι ανεπιφύλαχτα η άνοιξη. Το πολύχρωμο χαλί που κεντά η φύση με τα αγριολούλουδα πάνω στην ηφαιστειακή τέφρα, όπου αυτή σκεπάζει τις σκουρόχρωμες αφιλόξενες λαβες, δίνει μια ξεχωριστή και μοναδική εικόνα στα νησιά που η πλειάδα των επισκεπτών τα θυμάται σαν τοπίο εναλλαγής του τεφρού με το φαιό.

ΓΕΩΦΥΣΙΚΑ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Το δημιούργημα ενός από τα πιο ορμητικά ηφαίστεια στον κόσμο, η Σαντορίνη των 9.360 κατοίκων, αποτελεί το νοτιότερο νησί των Κυκλάδων με έκταση 76 τετρ.χλμ. και μήκος ακτών 69 χλμ. Νησί άνυδρο με κλίμα που έχει τα χαρακτηριστικά των ξηρότερων περιοχών των παραμεσογειακών χωρών. Το μεγαλύτερο τμήμα του καταλαμβάνεται από ηφαιστειογενή πετρώματα (λάβα, ηφαιστειακό τόφο, ηφαιστειακή ύελο, πυρομβρίτες και εγκλείσματα), ενώ τα μη ηφαιστειογενή (φυλλίτες και κρυσταλλικοί ασβεστόλιθοι) περιορίζονται κυρίως στο βουνό Προφήτης Ηλίας, που με 566 μ. υψόμετρο αποτελεί την υψηλότερη κορυφή του νησιού.

Δεν είναι μόνο η μορφολογία που επηρεάστηκε από τις αλλεπάλληλες εκρήξεις του ηφαιστείου αλλά και το φυσικό περιβάλλον του νησιού. Τόσο η χλωρίδα όσο και η πανίδα υπέστησαν μεταβολές και διαφοροποιήσεις σε σχέση με τις υπόλοιπες Κυκλάδες. Το ηφαίστειο της Σαντορίνης βρίσκεται πάνω στο ηφαιστειακό τόξο του νοτίου Αιγαίου και οι περίοδοι ενεργοποίησής του κυμαίνονται από 9 χρόνια έως 8 αιώνες. Σήμερα εξακολουθεί να είναι ενεργό, διανύοντας μία περίοδο ηρεμίας από την τελευταία έκρηξη του 1950. Με τις σύγχρονες και ολοκληρωμένες μεθόδους παρακολούθησης της σεισμικής δραστηριότητας καθώς και άλλων παραμέτρων (όπως της στάθμης της θάλασσας, της χημικής σύστασης των θερμών νερών κ.ά.) στην ευρύτερη περιοχή της Σαντορίνης είναι δυνατή η καταγραφή των φαινομένων που θα μπορούσαν να προσιωνίζονται μία νέα αφύπνιση του ηφαιστείου.

Ίσως το ηφαιστειογενές σύμπλεγμα της Σαντορίνης να κρύβει μία ακόμη επιστημονική πρόκληση. Στις σιδηρούχες πηγές του έχει εντοπιστεί ένα σιδηροβακτηρίδιο με ιδιότητες απορρόφησης διοξειδίου του άνθρακα και παραγωγής οξυγόνου. Η εύρεσή του σε έδαφος ανάλογο, ως προς την σύστασή του, με εκείνο του πλανήτη Άρη πιθανώς να συνεπάγεται και την ικανότητα του να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την συντήρηση της ανθρώπινης ζωής στον πλανήτη. Τα πειράματα, που διεξάγονται από Αμερικανούς και Έλληνες επιστήμονες συνεχίζονται και η Σαντορίνη εξακολουθεί να φαντάζει τόσο μαγευτική όσο και ανεξάντλητη...

ΣΠΑΝΙΑ ΦΥΤΙΚΑ ΑΠΟΛΙΘΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΓΕΝΟΥΣ ΣΤΑ ΤΟΙΧΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΑΛΔΕΡΑΣ ΤΗΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ

Ένα σπάνιο γεωλογικό παράθυρο στη γεωιστορική εξέλιξη των φυτών του παρελθόντος.

Εισαγωγή

Απολιθωμένο φύλλο ελιάς *Olea europaea* από τα τοιχώματα της καλδέρας

Η ομάδα των νησιών της Σαντορίνης βρίσκεται στο νότιο άκρο του συμπλέγματος των Κυκλάδων. Περιλαμβάνει τα νησιά Θήρα, Θηρασία, Ασπρονήσι και Καμένη. Η Θήρα και το Ασπρονήσι σχηματίζουν δακτύλιο, ο οποίος περικλείει τη μεγάλη καλδέρα της Σαντορίνης, από το κέντρο της οποίας αναδύθηκαν η Παλαιά και Νέα Καμένη.

Η Σαντορίνη έχει μακρά ηφαιστειακή ιστορία. Η ηφαιστειακή δραστηριότητα άρχισε στο νησί περίπου πριν από 2 εκατ. Χρόνια και συνεχίζει μέχρι σήμερα, ιδιαίτερα κατά τα τελευταία 200 χρόνια. Η ηφαιστειακή δραστηριότητα κατά τους ιστορικούς χρόνους είναι αρκετά γνωστή. Ιδιαίτερης σημασίας γεγονός αποτελεί η μεγάλη έκρηξη που συνέβη το 1645 π.Χ. και ήταν η αιτία της καταστροφής του μινωικού πολιτισμού. Κατά την έκρηξη αυτή σχηματίστηκαν τα μεγαλύτερα τμήματα της καλδέρας και των νήσων με τη σημερινή τους μορφή. Όλο το νησί καλύφθηκε από ηφαιστειακή σταχτή πάχους αρκετών δεκάδων μέτρων με αποτέλεσμα να καταστραφούν οι αρχαίοι οικισμοί, ενώ το νησί παρέμεινε κατόπιν ακατοίκητο για σημαντικό χρονικό διάστημα.

Η καλδέρα της Σαντορίνης είναι μία από τις μεγαλύτερες και ομορφότερες στον κόσμο και για αυτό το λόγο σε συνδυασμό με την γεωλογική

μοναδικότητά της, αποτελεί πόλο έλξης πολλών ελληνικών και ξένων ιδρυμάτων, που διοργανώνουν κάθε χρόνο επιστημονικές εκδρομές στο νησί με απώτερο σκοπό τη μελέτη αυτού του γεωλογικού φαινομένου.

Για όλους τους παραπάνω λόγους η καλδέρα της Σαντορίνης θεωρείται ένα ανεπανάληπτο γεωλογικό μνημείο της φύσεως σε παγκόσμια κλίμακα. Γι' αυτό πρέπει να τύχει ειδικής αντιμετώπισης και να κηρυχθεί, καθώς πληρεί, εκτός των άλλων, τις απαραίτητες προϋποθέσεις, που προβλέπονται από την UNESCO για την προστασία του περιβάλλοντος, το ταχύτερο δυνατόν από την πολιτεία ως διατηρητέο μνημείο.

Η ανεύρεση στα τοιχώματα της καλδέρας μιας σπάνιας παλαιοχλωρίδας, μοναδικής στο χώρο της Μεσογείου, παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον. Ιδιαίτερο επίσης ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύνθεση της παλαιοχλωρίδας, τόσο για τη φυτογεωγραφική εξάπλωση των φυτών του παρελθόντος, όσο και για τη μεγάλη αφθονία των απολιθωμένων φύλλων ελιάς, φοινίκων και φιστικιάς. Τα ευρήματα αυτά θεωρούνται με βεβαιότητα απευθείας μάρτυρες της ιστορικής εξέλιξης των φυτών του παρελθόντος στον ελλαδικό χώρο, στον ευρωπαϊκό και ειδικότερα στον χώρο της Μεσογείου. Η ηλικία των ευρημάτων είναι περίπου 50 – 60.000 χρόνια από σήμερα.

Τεταρτογενή φυτικά απολιθώματα από τη Σαντορίνη

Το ανώτερο τμήμα των τοιχωμάτων της καλδέρας Θήρας, Θηρασίας χαρακτηρίζεται από τρεις εντυπωσιακές σειρές ηφαιστειακών τόφων. Την κατώτερη BU και την ανώτερη BO (Pichler και Friedrich 1976). Από τη χρονολόγηση των παραπάνω σειρών προέκυψε ότι η κατώτερη σειρά δημιουργήθηκε πριν από 100.000 χρόνια από σήμερα, η ηλικία της μεσαίας σειράς δεν έχει προσδιοριστεί ακόμα, αλλά υπολογίζεται ότι είναι αρχαιότερη από 50.000 χρόνια. Η ανώτερη σειρά έχει τη μεγαλύτερη εξάπλωση στην ομάδα των νήσων της Σαντορίνης και περιλαμβάνει και τους τελευταίους μινωικούς οικισμούς, οι οποίοι

Απολιθωμένο φύλλο ελιάς (*Olea europaea*) και (*Pistacia lentiscus*) από τα τοιχώματα της καλδέρας

ακόμα ανασκάπτονται (Μαρινάτος 1967 – 1974, Ντούμας 1975 και εξής). Οι ηφαιστειακοί τόφοι της σειράς αυτής που βρέθηκε στον ύπαιθρο και στον χώρο της ανασκαφής του Ακρωτηρίου, περίπου 1500 – 1660 π.Χ., ενώ πρόσφατα η ηλικία προσδιορίστηκε στα 1645 π.Χ.

Τα φυτικά λείψανα προέρχονται από τη μεσαία σειρά BM. Η πρώτη αναφορά απολιθωμένων φυτών από τη Σαντορίνη (Φηρά) έγινε από τον Lacroix (1896) και αργότερα με την απολιθωμένη χλωρίδα της Σαντορίνης ασχολήθηκαν οι Schuster (1936), Friedrich (1980), Βελιτζέλος (1983). Τα απολιθώματα που έγιναν γνωστά τα τελευταία χρόνια προέρχονται από τα λατομεία τόφων νότια των Φηρών. Με τη συνεχιζόμενη όμως εξόρυξη της κίσηρης, αυτά τα σπάνια φυσικά αγαθά που φιλοξενήθηκαν για χιλιάδες χρόνια μέσα στους ηφαιστειακούς τόφους καταστρέφονται μέρα με τη μέρα και απειλούνται με πλήρη αφανισμό. Για την αποτελεσματική προστασία της σπάνιας παλαιοχλωρίδας προτείνεται η ορθολογική ανάδειξη του γεωλογικού μνημείου και η ταυτόχρονη μουσειακή αξιοποίηση του.

Από τις διάφορες εμφανίσεις συλλέχθηκαν πολλά φυτικά απολιθώματα και κυρίως από τα λατομεία νότια των Φηρών. Από τη συστηματική μελέτη αυτών προσδιορίστηκαν τα εξής γένη και είδη :

1. *Tamarix* sp.
2. *Pistacia lentiscus* L.
3. *Olea europaea* L.
4. *Phoenix theophrasti* G.
5. *Chamaerops humilis* L.

Η παλαιοχλωρίδα της Σαντορίνης πριν από τη μινωική έκρηξη

Απολιθωμένος φοίνικας από τα τοιχώματα της Καλδέρας. Πρόκειται για τον *Phoenix theophrastii* (Φοίνιξ ο Θεοφράστειος) ο οποίος περιγράφηκε ως νέο είδος και ονομάστηκε έτσι προς τιμή του αρχαίου Έλληνα φιλόσοφου Θεοφράστου, του πατέρα της βοτανικής. Το είδος αυτό είναι ενδημικό σε λίγες τοποθεσίες της Κρήτης, η γνωστότερη από τις οποίες είναι το Βάι της Σητείας.

Τα φυτικά λείψανα βρίσκονται σε αρκετά στρώματα μεταξύ της κατώτερης και ανώτερης σειράς των τόφων στη Θήρα και Θηρασία μέσα σε παλαιοεδάφη που σχηματίστηκαν κατά τη διάρκεια μεγάλων περιόδων ηφαιστειακής ηρεμίας, έτσι ώστε σε αυτό το χρονικό διάστημα να αναπτυχθεί εκ νέου η βλάστηση σε περιοχές όπου είχε καταστραφεί από την ηφαιστειακή δραστηριότητα.

Τα φυτικά απολιθώματα απαντούν με τη μορφή φύλλων, αποτυπωμάτων καρπών, τμημάτων βλαστών, ριζών δέντρων και θάμνων, που κατά θέσεις έχουν υποστεί ενανθράκωση και εξανθράκωση. Οι ραδιοχρονολογήσεις του άνθρακα που βρέθηκε στα ίδια στρώματα με την παλαιοχλωρίδα έδωσαν μια ηλικία περίπου 37.000 – 50.000 χρόνια από σήμερα. Νέες χρονολογήσεις των Friedrich και Βελιτζέλου (1986), προτείνουν ηλικία 60.000 χρόνων για τη μεσαία σειρά των ηφαιστειακών τόφων που κατά κανόνα φιλοξενούν την απολιθωμένη χλωρίδα. Η χλωρίδα την εποχή αυτή ήταν σχετικά φτωχή. Αποτελείτο από δέντρα και θάμνους που αναπτύχθηκαν σε παρόμοιες κλιματικές συνθήκες που επικρατούν σήμερα στη Μεσόγειο, δεδομένου ότι όλα τα είδη φυτών που βρέθηκαν στη Σαντορίνη φύονται σήμερα στις χώρες της Μεσογείου. Στρωματογραφικά οι τόφοι που φιλοξενούν τα φυτικά απολιθώματα ανήκουν στο Βερσίλιο (Friedrich 1980).

Από τα τοιχώματα της καλδέρας προέρχονται απολιθώματα φύλλων ελιάς, *Olea europaea* L., ιδιαίτερα σπάνια για τον χώρο της Μεσογείου, ηλικίας 50.000 – 60.000 ετών. Την εποχή αυτή επικρατούσαν στον χώρο του Αιγαίου ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη αυτής της σπάνιας και εξαιρετικού επιστημονικού ενδιαφέροντος παλαιοχλωρίδας. Η σύνθεση αυτής της χλωρίδας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο από την άποψη της φυτογεωγραφικής εξάπλωσης των φυτών του παρελθόντος όσο και για την εντοπιστική αφθονία των απολιθωμάτων. Τα απολιθώματα αυτά αποτελούν ουσιαστική μαρτυρία για την εξελικτική πορεία των φυτών του παρελθόντος, όχι μόνο στο Αιγαίο, αλλά στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο.

Η ελιά πολλές δεκαετίες αργότερα συνδέθηκε με τη ζωή και τον πολιτισμό των νησιωτών. Η πρόσφατη ανεύρεση απολιθωμένων φύλλων ελιάς, *Olea europaea* L. Στη Νίσυρο, εκτός από τη Σαντορίνη, παρουσιάζει νέα στοιχεία για τη φυτογεωγραφική εξάπλωση του φυτού στην ευρύτερη περιοχή του Αιγαίου πριν από 50.000 – 60.000 χρόνια και πιστεύουμε ότι οι συνεχιζόμενες έρευνες θα φέρουν στο φως και άλλα ευρήματα, ώστε να συμπληρωθεί η εικόνα της βλάστησης της Μεσογείου κατά το Τεταρτογενές.

Απολιθωμένα φτερά πτηνών από τα τοιχώματα της Καλδέρας στη

Σαντορίνη

Νέα ευρήματα

Πριν από δύο χρόνια η ερευνητική μας ομάδα επεσήμανε την καταστροφή της μεσαιάς σειράς της καλδέρας, όπου κατά κύριο λόγο φιλοξενείται η σπάνια αυτή παλαιοχλωρίδα. Κατόπιν τούτου κατεβλήθη προσπάθεια άμεσης καταγραφής και συλλογής νέων επιστημονικών δεδομένων. Τα αποτελέσματα των ερευνών ήταν πολύ ενθαρρυντικά, καθ' όσον κατεγράφησαν νέες απολιθωματοφόρες θέσεις στην ευρύτερη περιοχή των τοιχωμάτων της καλδέρας. Η μελέτη των νέων δεδομένων κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική, επειδή ανατρέπει την έως τώρα αποδεκτή εικόνα περί της εξέλιξης και βλάστησης του Τεταρτογενούς της Μεσογείου και ειδικότερα της Σαντορίνης. Επιπλέον ανακαλύφθηκαν νέα είδη φυτών, που δεν είχαν επισημανθεί μέχρι τώρα από προγενέστερους ερευνητές, καθώς και φτερά πτηνών και αποτυπώματα πυρήνων ελιάς.

Όλα τα επιστημονικά δεδομένα ερευνώνται σε βάθος και πιστεύουμε ότι η συνεχιζόμενη έρευνα θα δώσει άλλη διάσταση στη μουσειακή αξιοποίηση των σπάνιων αυτών ευρημάτων, κυρίως με τη δημιουργία του γεωπάρκου και περιπατητικών διαδρομών στην περιοχή των ορυχείων στα Φηρά και στο ηφαίστειο δίνοντας νέα διάσταση στον γεωτουρισμό και στην περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη του νησιού.

Μετά από ειδική επεξεργασία καθαρισμού και συντήρησης του απολιθώματος, αποκαλύφθηκε τμήμα φοίνικα, καθώς επίσης και επιφάντια με ελιές και σχοίνους.

Ευάγγελος Βενιτζέλος

Καθηγητής και Διευθυντής του Τομέα Ιστορικής Γεωλογίας και Παλαιοντολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών

Ο ΔΙΑΣ, Ο ΑΡΗΣ, Η ΣΕΛΗΝΗ ΚΑΙ Η ..... ΘΗΡΑ

Όταν ο βασιλιάς Θήρας το 1115 π.Χ. έδινε το όνομά του στο πανέμορφο αιγαιοπελαγίτικο νησί, σίγουρα δεν φανταζόταν ότι μετά από 3100 χρόνια το όνομα αυτό θα δινόταν και σε άλλους τόπους μακριά από τη Γη μας...

Σε απόσταση περίπου 800.000.000 χιλιόμετρα από τον γαλάζιο μας πλανήτη βρίσκεται ο μεγαλοπρεπής Δίας. Είναι ο μεγαλύτερος από όλους τους πλανήτες και περιτριγυρίζεται από 16 «φεγγάρια». Το 1610 ο Γαλιλαίος με το πρωτοανακαλυφθέν τηλεσκόπιο του διέκρινε γύρω από τον Δία, τα τέσσερα μεγαλύτερα «φεγγάρια» του : την **Ιώ**, την **Ευρώπη**, τον **Γανυμήδη** και την **Καλλιστώ** που έκτοτε χαρακτηρίζονται δορυφόροι του Γαλιλαίου.

Οι πρόσφατες διαστημικές αποστολές πλησίασαν σε απόσταση μόλις μερικών εκατοντάδων χιλιομέτρων τις επιφάνειες αυτών των δορυφόρων στέλνοντας μεταξύ άλλων και υπέροχες φωτογραφίες. Μία τέτοια εικόνα της επιφάνειας της Ευρώπης, όπως την είδε το διαστημόπλοιο Γαλιλαίος, δημοσιεύθηκε πρόσφατα στο περιοδικό Sky and Telescope (July 1999). Η Ευρώπη (του Δία) καλύπτεται ολόκληρη από ένα στρώμα πάγου που εύκολα διακρίνει κανείς τις ρωγμές πάνω του. Είναι κάτι ανάλογο με τα δικά μας παγόβουνα. Αν κανείς δει τον Β.Πόλο της Γης από εικόνα του δορυφόρου Landsat θα αντληφθεί ότι πρόκειται για παρόμοιες γεωλογικές δομές. Στην εικόνα αυτή όμως διακρίνονται και δυο περιοχές που δεν καλύπτονται από πάγο : η **Θήρα** (Thera Macula) και η **Θράκη** (Thrace Macula).

Η Θήρα (47,5 N, 180,9 Δ) είναι ένα βαθύπεδο αποτελούμενο από εκτενείς πλάκες, ενώ η Θράκη ένα υψίπεδο αποτελούμενο από μικρούς λοφοειδείς σχηματισμούς. Και οι δύο περιοχές φαίνεται να σχηματίστηκαν σε νεότερους γεωλογικούς χρόνους από τον σχηματισμό της παγωμένης επιφάνειας της Ευρώπης, όταν για κάποιους λόγους το έδαφος εκεί κατέρρευσε ή ανυψώθηκε αντίστοιχα. Μια πιθανότητα είναι ο υποκείμενος υγρός ωκεανός να έλιωσε τον επιφανειακό πάγο, αφήνοντας να φανεί μια επιφάνεια με διάφορα άλατα. Μια άλλη ιδέα είναι ότι ανέβηκε θερμός πάγος προς τα πάνω, λιώνοντας και διασπώντας την επιφάνεια.

Να λοιπόν που αυτή η Θήρα προήλθε από κατάρρευση του εδάφους, όπως κατάρρευση δημιούργησε και την καλντέρα της δικής μας Θήρας. Κατά τα' αλλά οι δύο «Θήρες» δεν έχουν μεταξύ τους καμία σχέση. Η ομορφιά της γήινης Θήρας παραμένει, όπως και να έχει, μοναδική.

Δεν είναι όμως η μόνη φορά που το όνομα της Θήρας εμπλέκεται στα «Πλανητικά» θέματα. Είναι πλέον γνωστό ότι το τοπίο της Καμένης θυμίζει έντονα αδειανό τοπίο. Για του λόγου το αληθές, μπορείτε να συγκρίνετε μία από τις πολλές φωτογραφίες που έστειλε ο Pathfinder (Ιχνηλάτης), ο οποίος πρόσφατα προσεδαφίστηκε στον Άρη (και η οποία δημοσιεύθηκε στο περιοδικό Astronomy (January 1998) με την εικόνα του ηφαιστείου που υπάρχει στη σελίδα 64 του βιβλίου «Σαντορίνη : Οδηγός για το ηφαιστείο» (Ινστιτούτο μελέτης και Παρακολούθησης Ηφαιστείου Σαντορίνης) και την οποία παραθέτουμε παρακάτω. Πρόκειται για τμήμα της περιοχής Ares Vallis, το οποίο ονομάστηκε Carl Sagan Memorial Station εις μνήμη του μεγάλου αστρονόμου.

Τα χρώματα αλλά και η σύσταση του εδάφους έχουν πολλά κοινά. Αυτός άλλωστε είναι και ο λόγος που το πρόγραμμα γεωπλοσίας του Άρη ξεκίνησε ήδη (το 1997) από τη Σαντορίνη. Ως γνωστόν, το ενδιαφέρον για τον κόκκινο πλανήτη είναι αυξημένο καθώς πολλές διαστημικές αποστολές έχουν προγραμματισθεί με απώτερο στόχο την αποστολή αστροναυτών στον Άρη, αν όλα πάνε καλά, μετά το 2015. Μέχρι τότε διαστημικά σκάφη θα μεταφέρουν δείγματα αρειανού εδάφους στη Γη, αλλά και «καλλιεργημένα» βακτηρίδια από τη Σαντορίνη θα μεταφερθούν στον Άρη. Στόχος πάντα το μεγάλο πρόβλημα της έρευνας για την ύπαρξη ζωής.

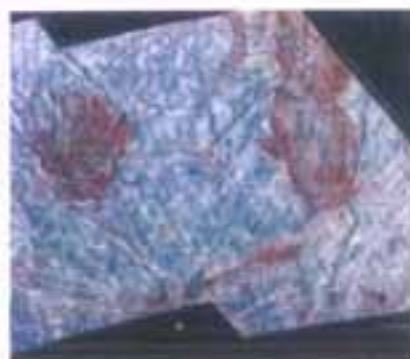
Αλλά και η κοντινή μας Σελήνη έχει τη δική της Θήρα. Στη Σεληνιακή επιφάνεια διακρίνονται περιοχές που είναι κυριολεκτικά «κατάσπαρτες» από κρατήρες διαμέτρου από 2 έως 160 χλμ. και οι οποίοι προήλθαν από πτώση μετεωριτών διαφόρων μεγεθών και διαφόρων γεωλογικών περιόδων, χωρίς να αποκλείεται και η δημιουργία μικρού αριθμού κρατήρων από κάποια ηφαιστειακή δράση που έλαβε χώρα πριν από 3,9 έως 3,2 δισεκατομμύρια χρόνια. Παράλληλα όμως διακρίνονται και μεγάλες σκοτεινές επίπεδες περιοχές, μέσα στις οποίες ο αριθμός των κρατήρων είναι σαφώς ελαττωμένος, που κατά πάσα πιθανότητα σχηματίστηκαν από την παλαιότερη αυτή ηφαιστειακή δράση. Οι περιοχές αυτές ονομάστηκαν **Maria (Mare – Maria)** δηλαδή θάλασσες αν και δεν έχουν ίχνος νερού. Η ομαλότητα τους οφείλεται στο ότι καλύφθηκαν από λαβα και οι κρατήρες που είναι μέσα σε αυτές δημιουργήθηκαν μεταγενέστερα.

Μια από τις μεγαλύτερες σεληνιακές θάλασσες είναι η **Mare Imbrium** (Θάλασσα των Βροχών ή, κατά ποιητική αδεία, Θάλασσα των Δακρύων) η οποία έχει διάμετρο 1100 χλμ., όταν η διάμετρος της Σελήνης είναι 3476 χλμ. Διαμορφώθηκε πριν από περίπου 3,9 δισεκατομμύρια χρόνια, ενώ το παλαιότερο σεληνιακό πέτρωμα από τα δείγματα των βράχων, που οι αστροναύτες εξέτασαν επί τόπου ή μετέφεραν στη Γη, είναι ηλικίας 4,6 δισεκατομμυρίων ετών. Στο νότιο τμήμα αυτής της Θάλασσας (24,4B, 31,4Δ) βρίσκεται ένας σχηματισμός μήκους 10 χλμ. και πλάτους 300 μ. ο οποίος ονομάζεται Θήρα (**Dorsum Thera**). Η ονομασία αυτή δόθηκε το 1976 κατόπιν εισηγήσεως του Δρ. Α. Κονταράτου στην αρμόδια επιτροπή.

Συνεπώς η Θήρα δεν είναι γνωστή μόνο για το ηλιοβασιλέμά της, αλλά συζητείται εκτενώς και στους επιστημονικούς χώρους της Αστροφυσικής. Η παγωμένη Θήρα της Ευρώπης του Δία, το «Θηραϊκό» τοπίο του Άρη και η διαμορφωμένη από λαβα Σεληνιακή Θήρα είναι εξίσου γνωστά όσο και το μοναδικό κάλλος της θηραϊκής γης.

Παναγιώτα Πρέκα – Παπαδήμα

Επίκουρη Καθηγήτρια Αστροφυσικής Φυσικού Τμήματος στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η παγωμένη επιφάνεια του δορυφόρου Ευρώπη του πλανήτη Δία. Διακρίνονται δύο περιοχές στις οποίες δόθηκαν τα ονόματα Θήρα και Θηραϊκή. (Από το περιοδικό Sky and Telescope, Ιούλιος 1999)

Φωτογραφία της περιοχής της Σελήνης πάνω στην οποία σημειώνεται η θέση της Dorsum Thera. Η εικόνα ελήφθη με CCD κάμερα τοποθετημένη στο τηλεσκόπιο του Γερσοστατοπούλειου Αστεροσκοπίου του Πανεπιστημίου Αθηνών στις 28/11/2000 από τους μεταπτυχιακούς φοιτητές του Φυσικού Τμήματος κ.κ. Κοσμά Γαζέα και Βασίλη Μανιράνη.

Η περίοδος προσεδάφισης του Pathfinder πάνω στον Άρη. Είναι γνωστή ως Carl Sagan Memorial Station. (Από το περιοδικό Astronomy, Ιανουάριος 1998)

Αποψη του ηφαιστείου της Θήρας («Σαντορίνη : Οδηγός για το ηφαίστειο», Ινστιτούτο Μελέτης και Παρακολούθησης ηφαιστείου Σαντορίνης)

ΣΠΟΥΔΗ ΤΗΣ ΘΗΡΑΪΚΗΣ ΧΛΩΡΙΔΑΣ

Η προϊστορική βλάστηση

Οι γνώσεις μας για την προϊστορική βλάστηση προέρχονται από τα φυτικά απολιθώματα που έχουν βρεθεί κάτω από τα στρώματα της κίσηρης. Τα ίχνη της παλαιάς βλάστησης βρίσκονται κυρίως ως αποτυπώματα φύλλων, σπανιότερα ως αποτυπωμάτων καρπών και σπερμάτων, εκμαγεία δέντρων και ακόμη πιο σπάνια ως απανθρακωμένα φυτά.

Ο πρώτος που αναφέρεται στα απολιθωμένα φυτά της Σαντορίνης είναι ο Γάλλος Lacroix το 1896. Αυτός μαζί με τον Γάλλο ηφαιστειολόγο Fouque και από πληροφορίες που είχαν συγκεντρώσει από τους καθολικούς μοναχούς των Φηρών συνέλεξαν φυτικό υλικό από τα ορυχεία κάτω από το στρώμα της λάβας, πάνω στο οποίο είναι χτισμένα τα Φηρά. Η θέση αυτή βρίσκεται ακριβώς κάτω από το σημείο που βρίσκεται σήμερα η Ένωση Συνεταιρισμών.

Τα κυριότερα στρώματα που έχουν χρονολογηθεί με ραδιενεργό άνθρακα είναι : το στρώμα των Φηρών, ηλικίας περίπου 37.000 χρόνων (κατ' άλλους 60.000 χρόνων), το στρώμα των μύλων του Ακρωτηρίου, ηλικίας 18.000 χρόνων, της Θηρασίας, ηλικίας 13.000 χρόνων και το στρώμα της Μινωικής εποχής, ηλικίας 3.500 χρόνων σήμερα. Η μελέτη των απολιθωμάτων αυτών δείχνει μεταβολή της βλάστησης από δέντρα σε μικρά φυτά. Αυτή η μεταβολή θα μπορούσε να εξηγηθεί ως αποτέλεσμα της ηφαιστειακής δράσης που κατέστρεψε τα δέντρα σε συνδυασμό με τη μεταβολή του κλίματος λόγω της επίδρασης της παγετώδους εποχής.

Τα φυτά που έχουν βρεθεί είναι ο φοίνικας χαμαίρωψ, ο σκίνος, ο ταμάριξ (αλμύρα), και άλλα. Το στρώμα της Μινωικής εποχής περιέχει εκτός των άλλων και καλλιεργούμενα φυτά. Ειδική μελέτη για τα φυτά της Μινωικής εποχής έχει εκπονήσει η κ. Ανάγια Σαρπάκη μελετώντας τους σπόρους στον χώρο της ανασκαφής του Ακρωτηρίου.

Η χλωρίδα στους ιστορικούς χρόνους

Από τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς κανένας δεν αναφέρει τίποτα για τα φυτά της Σαντορίνης. Μόνο ο Λατίνος Πλίνιος, σύγχρονος του Διοσκουρίδη, στη μεγάλη «Φυσική Ιστορία» (Naturae Historiarum), όπου επιχείρησε να περιλάβει όλες τις γνώσεις της εποχής εκείνης για τα φυτά, αναφέρει δύο φυτά από τη Σαντορίνη : τον **κρόκο τον Θηραίο** και τον **κύπερο**.

Από την εποχή όμως του Πλινίου και του Διοσκουρίδη και μέχρι τα τέλη του σκοτεινού Μεσαίωνα η Βοτανική, όπως και όλες οι άλλες φυσιογνωστικές επιστήμες, πέφτουν σε πραγματικό μαρasmus, γιατί κατά την πνευματική κατάπτωση και αμάθεια που επικρατούσε τότε η άμεση μελέτη της φύσης και των νόμων της θεωρούντο μαγανεία που τιμωρείτο ακόμη και με θάνατο. Έτσι δεν έχουμε πηγές για τα φυτά της Σαντορίνης την περίοδο αυτή.

Τον Οκτώβριο του 1700 επισκέφτηκε τη Σαντορίνη ο διάσημος Γάλλος Pitton de Tournefort που περιγράφει με συντομία τη Σαντορίνη, αλλά, εκτός από μερικές παρατηρήσεις για τα καλλιεργούμενα φυτά, τίποτα άλλο δεν αναφέρει για την αυτοφυή βλάστηση.

Ο κατάλογος των φυτών

Τον θεμέλιο λίθο για τον κατάλογο της θηραϊκής χλωρίδας έθεσε ο Γάλλος ναύαρχος και φυτολόγος Dumort d'Urville που επισκέφθηκε τη Θήρα, τη Θηρασία και τις Καμένες τον Μάιο του 1819 και στο σύγγραμμα του Enumeratio plantarum, quas in insulis Archipelagi aut littoribus Ponti Euxini, annis 1819 et 1820, collegit atque detexit J. Dumort d'Urville, Paris, 1822 δημοσιεύει τα πρώτα 24 είδη φυτών. Ο Ιωσήφ Sartori επισκέφθηκε επανειλημμένα τη Σαντορίνη, κυρίως τον Φεβρουάριο και Μάρτιο του 1845 και κατά τον Ιούλιο του 1849, όταν συνόδευε τον Βασιλιά Όθωνα ως αρχιφαρμακοποιός του, συλλέγει άλλα 30 νέα είδη. Την άνοιξη του 1866 ο αστρονόμος Ιούλιος Schmidt και ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Α. Χρηστομάνος που είχαν αποσταλεί από την κυβέρνηση για να παρατηρήσουν τα ηφαιστειακά φαινόμενα, συνέλεξαν άλλα 40 νέα είδη. Το 1873 ο Γάλλος βοτανολόγος Α. Letourneux βρήκε άλλα 60 νέα είδη. Όλο το υλικό παρεδόθη στον Βαυαρό Th. Heldreich. Ο Heldreich που τόσα πολλά προσέφερε στη μελέτη της ελληνικής χλωρίδας είχε δημιουργήσει δίκτυο ανταποκριτών μέσα και έξω από την Ελλάδα, οι οποίοι του έστελναν δείγματα φυτών όπου αναφέρονταν και τα κοινά τους ονόματα, το οποία θεωρούσε ως απαραίτητο συμπλήρωμα του επιστημονικού ονόματος των φυτών. Είναι δε και ο ιδρυτής του Βοτανικού μουσείου του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ο ίδιος ο Heldreich επισκέφτηκε τη Σαντορίνη, όπου έμεινε από τις 28 Ιουλίου μέχρι τις 3 Αυγούστου του 1881 και πλούτισε τον κατάλογο με 70 ακόμη είδη. Ο κατάλογος αυτός, που αριθμούσε συνολικά 240 είδη και 3 επιγενή, δημοσιεύθηκε στα γερμανικά στο ονομαστό βιβλίο του Hiller von Gaertringen "Thera".

Ο Heldreich βρήκε πολύ μικρό τον αριθμό των 240 ειδών σε σχέση με άλλα νησιά της ίδιας έκτασης, όπως η Αίγινα και η Σύρος που αριθμούσαν 576 και 570 είδη αντίστοιχα. Τον μικρό αυτό αριθμό δεν τον απέδωσε σε ελλιπή εξέταση, αλλά θεώρησε ότι λόγω της ηφαιστειακής δράσης είχε καταστραφεί η αρχική χλωρίδα και μόνο στον Προφήτη Ηλία και στο Μέσα Βουνό, που αποτελούνται από ασβεστολιθικά πετρώματα, παρέμειναν άθικτα μερικά φυτά που σιγά-σιγά μετοίκισαν πάλι στο ηφαιστειακό έδαφος. Εν τω μεταξύ εισήχθησαν και άλλα φυτά, κυρίως ετήσια, με σπέρματα που έφθασαν από τα γειτονικά νησιά. Όμως, η καλλιέργεια των ωφέλιμων φυτών που γίνονταν από αρχαιότατους χρόνους εμπόδιζε συνεχώς τη διάδοση της αυτοφυούς βλάστησης. Έτσι η χλωρίδα της Θήρας παρέμεινε κατ' ανάγκη φτωχή. Όσον αφορά το ενδεχόμενο ελλιπούς εξέτασης θεώρησε απίθανο να αυξηθεί ο αριθμός των φυτών σε περισσότερα από 20-25 νέα είδη. Διαψεύστηκε όμως γιατί το 1901 ο ίδιος ο Heldreich προσέθεσε στον κατάλογο 46 νέα είδη από δείγματα που του παρέδωσε ο Wilsky, αξιωματικός του Γερμανικού Μηχανικού και συνεργάτης του Hiller von Gaertringen.

Τον Απρίλιο του 1911 με την ευκαιρία μιας εκπαιδευτικής εκδρομής του Πανεπιστημίου της Βιέννης στην Ελλάδα, συνέλεξαν φυτά από τη Σαντορίνη οι Α. Ginzberger, E. Von Halascy, A. Von Hayek, E. Janchen, F. Mullner, V. Schiffner, F. Vierhapper, B. Watzl, R. Von Wettstein, H. Wintersteiner και M. Zemann. Τα αποτελέσματα αυτού του ταξιδιού εκδόθηκαν από τον Vierhapper (1914 και 1919) και έτσι ο αριθμός των ειδών αυξήθηκε κατά 74 ακόμη. Μερικά από αυτά τα είδη δημοσιεύθηκαν και από τον Halascy (1912).

Σε ένα άλλο ταξίδι του ίδιου Πανεπιστημίου (8-23 Απριλίου 1933) συνέλεξαν φυτά από τη Νέα Καμένη οι H. Cammerloher, F. Gattinger και οι άλλοι, με σκοπό να εντοπίσουν τον συνολικό αριθμό των ειδών της Νέας Καμένης. Βρήκαν συνολικά 25 είδη, ενώ το 1911 στην προηγούμενη εξόρμηση είχαν εντοπιστεί συνολικά 82 είδη.

Το 1967 (16-22 Απριλίου) επισκέφτηκε τη Σαντορίνη και τη Νέα Καμένη ο Δανός Alfred Hansen ως μέλος αποστολής που διοργανώθηκε από τον καθηγητή X. Runemark, με σκοπό τη συλλογή ειδών από τα νησιά των Κυκλάδων και τον ίδιο χρόνο (26-29 Ιουλίου 1967) ο ίδιος ο Runemark επισκέφτηκε τη Θήρα, τη Θηρασία, τη Νέα και την Παλιά Καμένη καθώς και τα γειτονικά νησιά Χριστιανά και Ασκάνη, για να συμπληρώσει τη συλλογή του. Έτσι προστέθηκαν ακόμη 116 νέα είδη. Ο κατάλογος αυτός δημοσιεύθηκε το 1971 από τον Hansen.

Τον Μάρτιο του 1977 ο καθηγητής Rackham του Cambridge προσέθεσε 13 ακόμη νέα είδη και έτσι ο συνολικός αριθμός των ειδών έφθασε περίπου τα 500.

Τέλος σε έναν κατάλογο που δημοσιεύθηκε από τον Thomas Raus το 1990 στο Helmut Schmalzfuss : Santorin – Leben in Schutt und Asche (Josef Markgraf) περιλαμβάνονται συνολικά 655 είδη.

Προσθήκη στη γλωρίδα της Θήρας

Στον κατάλογο των φυτών της Θήρας έχω να προσθέσω και τα παρακάτω είδη :

Ricinus comunis, L. Καλλιεργούμενο αλλά και σε άγρια κατάσταση (Καμάρι, Εμπορείο), κοινώς *πούργια* (Καμάρι).

Crocus cartwrightianus Herbert. Ακρωτήρι (Ταξιάρχης), Γαβρήλος, κοινώς *ζαφοράς*.

Narcissus serotinus L. Πρόποδες Προφήτη Ηλία προς το Εμπορείο, κοινώς *αγριοβαρδακούνι*.

Narcissus tazetta L. Καλλιεργούμενο στους κήπους αλλά και σε άγρια κατάσταση, Προφήτης Ηλίας (Γέννηση), Παναγιά του Καλού κ.α., κοινώς *βαρβακούνι*.

Chenopodium vulvaria L. Μεγαλοχώρι, Αθηνιός σε απορρίμματα.

Cynanchum acutum L. Εμπορείο, Ακρωτήρι, σε χέρσους αγρούς.

Erbalium elaterium (L.) A. Richard. Φηρά – Γιαλός

Medicago sativa L. Δρόμος Φηρών – Πύργου.

Aeonium arboreum L. Καλλιεργούμενο σε κήπους αλλά και σε άγρια κατάσταση στους πρόποδες του Προφήτη Ηλία προς το Εμπορείο, σε ταράτσες σπιτιών στο Μεγαλοχώρι.

Anemone coronaria L. Προφήτης Ηλίας

Sorghum halepense (L.) Pers. Σε αμπελώνες του Μεγαλοχωρίου. Κοινώς *ξενικός άουστρας*.

Sinapis arvensis L. Καρτεράδος, Περίσσα.

Cymbalaria muralis L. Φηρά.

Καστανίδα δίπλα σε ένα χειροβοσκό

Η κορνίζα. Το ονομά της πήρε από το σχήμα των φύλλων της

Ο γυαλινόγκαθος

Η βλάστηση

Η κυρίαρχη μορφή βλάστησης είναι η διάπλαση των φρύγανων. Ο όρος φρύγανα, που έχει δημιουργηθεί από τον Θεόφραστο και εισήχθη στη βοτανική από τον Heldreich το 1875, χαρακτηρίζει ένα καλά διαμορφωμένο τύπο βλάστησης που αποτελείται από μικρούς ξηρόμορφους θάμνους, ανάμεσα στους οποίους φύονται αγρωστώδη φυτά καθώς και γεώφυτα. Σε άλλες περιοχές τα φρύγανα είναι αποτέλεσμα της κακής επέμβασης του ανθρώπου (αποψύλωση, υποβόσκηση, πυρκαγιές). Στη Σαντορίνη, όμως, όπως και στις άλλες Κυκλάδες, τα φρύγανα βρίσκονται στο φυσικό χώρο εξάπλωσής τους. Είναι δηλαδή ο τύπος βλάστησης που ταιριάζει καλύτερα στις συνθήκες του περιβάλλοντος, εξαιτίας της πολύ μεγάλης καλοκαιρινής ξηρασίας και των ελάχιστων βροχοπτώσεων. Έτσι βλέπουμε τα εγκαταλελειμμένα χωράφια να μετατρέπονται τελικά σε φρύγανα. Η φυτοκοινωνιολογική σύνθεση των φρύγανων, εκτός από τους οικολογικούς παράγοντες, εξαρτάται και από το στάδιο εξέλιξης στο οποίο βρίσκονται και από τις διάφορες εξωγενείς επιδράσεις, κυρίως δε τις ανθρωπογενείς επιδράσεις.

Μερικά από τα πιο συνηθισμένα είδη που συναντούμε στα φρύγανα της Σαντορίνης είναι τα *Corydthymus capitatus* (θυμάρι, φρύγανο, φρύγανο, ασπρόθρυμπα), *Satureia thymbra* (θρύμπα, μαυρόθρυμπα), *Cistus creticus* (αλυσάρες), *Poterium spinosum* (αστοιβή), *Helychrysum italicum* [καλιχορτίες, καλικοτιές, καλοκοιμιθιά (Heldreich)], *Phagnalon graecum* (καλομοίρια), *Origanum onites* (ρίγανη, αρίανη), *Teucrium capitatum* (λιβανόχορτο) κ.ά.

Την άνοιξη ανάμεσα στα ξηροφυτικά είδη ανθίζουν πλήθος από μονοετή φυτά και γεώφυτα στα οποία περιλαμβάνονται και διάφορα ορχεοειδή. Απαντούν τα εξής εννέα είδη ορχεοειδών : *Anacamptis pyramidalis*, *Ophrys fusca*, *Ophrys iricolor*, *Ophrys lutea*, *Ophrys scolopax*, *Orchis anatolica*, *Orchis papilionacea*, *Orchis sancta* (κοινώς μυρασκελλά) και *Serapias vomeracea*.

Η **μακία** (Maquis) (σκληρόφυλλος αειφύλλος ξυλώδης βλάστηση), που είναι ο πιο χαρακτηριστικός τύπος βλάστησης των μεσογειακών χωρών και των περισσότερων περιοχών της Ελλάδας, ελάχιστα αναπτύσσεται στην Σαντορίνη. Τέτοια διάπλαση συναντά κανείς στην Παναγιά του Καλού κάτω από το Μικρό Προφήτη. Εκεί βρίσκονται αρκετά άτομα από το είδος : *Pistacia lentiscus* (σκίνο, σκίνος), που είναι χαρακτηριστικό αυτής της διάπλασης, *Cistus salvifolius* και ένα μοναδικό άτομο από το είδος *Quercus coccifera* (πουρνάρι) στην κορυφή του Μικρού Προφήτη. Αγνοώ αν το πουρνάρι αυτό έχει μεταφερθεί εκεί από ανθρώπους ή αν φυτρώσε μόνο του (τα σπέρματα του είδους αυτού για να φυτρώσουν πρέπει να περάσουν πρώτα από το πεπτικό σύστημα των πουλιών). Όσον αφορά το είδος *Pistacia lentiscus* φαίνεται πως πολύ παλιά αφθονούσε στο νησί δεδομένου ότι, εκτός από την Παναγιά του Καλού, μεμονωμένα άτομα απαντούν στην Κοίμηση (Ακρωτήρι), στον Γαβρήλο και στον Κακό Ποταμό (ο Heldreich το αναφέρει μόνο στον Εξωμύτη). Βρίσκεται συχνά και στα απολιθώματα.

Το είδος **Juniperus phoenicea** (φίδες), που είναι κοινότατο στις άλλες Κυκλάδες το συναντάμε, σχεδόν σε φρυγανώδη κατάσταση, σε βραχώδη παραλία στους πρόποδες του Μέσα Βουνού, δίπλα στο Καμάρι, σε θέση που ονομάζεται «Βίγλες». Όπως μου έλεγε ο αρχαιολόγος κ. Χαράλαμπος Σιγάλας, η θέση αυτή σε γερμανικούς χάρτες αναγράφεται ως «Βίδες», πιθανόν αντί «φίδες» που ίσως λεγόταν λόγω της ύπαρξης του συγκεκριμένου φυτού.

Κατά μήκος των κρισπέδων των δρόμων αναπτύσσεται μια χαρακτηριστική βλάστηση. Η σύνθεση αυτής της βλάστησης περιλαμβάνει ποικίλα είδη με διαφορετική κάθε φορά αφθονία αναλόγως της εποχής και των συνθηκών. Τα πιο συνηθισμένα είδη εδώ είναι :

Atriplex halimus (αλιμιά). Σύμφωνα με τον Heldreich ο κοινότερος θάμνος στη Θήρα. **Echium angustifolium** (μυριόκαλο), **Anchusa hybrida** (βουδόγλωσσα), **Salsola kali** (αγγιλίδα), **Anthemis peregrina** (αγριοχαμομήλι, μαργαρίτες), **Artemisia abrorescens** (αψιθιά), **Chonrdilla juncea** (κολλιά), **Crepis multiflora** **Chrysanthemum coronarium** (μαντύλιδα) που απλώνεται παντού, **Silene colorata** (λουλουδόχορτο), **Silene gallica** (κουναδόχορτο), **Lupinus angustifolius** (λίμπουνας), **Calendula aegyptiaca**, **Lathyrus aphaca** (αγριοσκουλιά), **Lathyrus cicera** (λαθούρι, λαθύρι, λαθυριά), **Lathyrus clymenum** (αγριοαρακάς, αρακάς).

Ενδιαφέρουσα είναι και η βλάστηση που αναπτύσσεται στις παράλιες. Μεταξύ των άλλων φύονται εκεί τα φυτά : **Pancretium maritimum** (κρινάκια, κρινάκια της θάλασσας, κρίνοι της θάλασσας) φυτό που εμφανίζεται στις τοιχογραφίες του Ακρωτηρίου, **Cakile maritima** (καρδαμίδα), **Euphorbia paralias** (ατσόμαλη, γαλατσόχορτο).

Δυο ενδιαφέροντα φυτά που συναντούμε στον Προφήτη Ηλία είναι η **Ferula chiliantha** και η **Euphorbia dendroides**. Η **Ferula chiliantha** (ανέρτηκας ή οι ανερτίκους), που σε άλλα μέρη λέγεται νάρθηκας, είναι το φυτό που μέσα στον κούφιο βλαστό του έκρυσσε ο Προμηθέας τη φωτιά, που είχε κλέψει από τον Ήφαιστο, και την έφερε πάνω στην γη. Όταν είναι ανθισμένος, γίνονται κατακίτρινες οι πλαγιές του Προφήτη Ηλία. Η **Euphorbia dendroides** (πίτικας ή οι πτίκους) φυτρώνει πάνω από την Περίσσα και είναι το φυτό που σε άλλα μέρη χρησιμοποιούσαν για να «φλομώνουν» τα ψάρια.

Η πιο πλούσια σε είδη οικογένεια είναι η οικογένεια των **Leguminosae** (χεδρωπά, ψυχανθή) με 85 είδη και ακολουθεί η οικογένεια των **Compositae** (σύνθετα) με 72 είδη και των **Graminae** (αγρωστωδών) με 57 είδη. Από τα αγρωστωδή που τα βρίσκεις παντού τα σπουδαιότερα είναι : **Aegilops biuncialis** (σακότρυπας ή κότρυκας) **Avena barbata** **Briza maxima** (μελισσόχορτο), **Corynephorus articulatus** (μαλοράκι) ζιζάνιο δυσεξόντωτο από τα φυτοφάρμακα, **Cynodon dactylon** [άουστρας (η άγρωστρις των αρχαίων), άουστρας]. Δυσεξόντωτο ζιζάνιο. **Hordeum leporinum** (αγριοκρίθαρο), **Hypparrhenia hirta** (μαζόχορτας, μαζόχορτο).

Ο αθάνατος. Τα «άρμπουρα» που χρησίμευαν ως σωλήνες παροχέτευσης του νερού από την ταράτσα στην στέρνα

Ο μαζόχορτος. Έχει κατακυριεύσει τις ακαλλιέργητες εκτάσεις

Τα ενδημικά είδη

Αυτοφυή φυτά που να φύονται μόνο στη Σαντορίνη δεν υπάρχουν. Ο Heldreich αναφέρει το είδος **Leopoldia Theraea Helder** [*Muscari theraeum* (Helder) Boiss] ως αποκλειστικό είδος της Θήρας. Το είδος όμως αυτό δεν περιλαμβάνεται στη Flora Europaea ως ξεχωριστό και έχει συμπεριληφθεί στο είδος **Muscari weissii** που θεωρείται αποκλειστικά φυτό του νοτίου Αιγαίου. Από τα καλλιεργούμενα, αποκλειστικό της Θήρας θεωρείται το **Cucumis Melo var. Theraea Helder**. Κοινώς *καούνια*, που είναι ποικιλία πεπονιού. Οι καρποί της, όταν είναι άωροι λέγονται «κατσούνια» και τρώγονται ως δροσιστικό, αφού ξεφλουδιστούν, ή, με το φλούδι ή ξυστό με το κουταλάκι, αφού κοπούν στη μέση κατά μήκος, ή σαν σαλάτα, όπως το αγγούρι. Οι ώριμοι καρποί λέγονται «καούνια» και έχουν γεύση όπως του πεπονιού.

Τα δηλητηριώδη φυτά

Ο Ι. Δελιγάλλας αναφέρει στη στατιστική του τα παρακάτω φυτά στα οποία θα αναφερθούμε εν συντομία :

Hyoxyamus albus (δισκυάμος). Είναι φυτό πολύ συνηθισμένο μέσα στους δρόμους και σε ερείπια. Χρησιμοποιείται βρασμένο με γάλα για τη θεραπεία του «αγιόθονα» (απόστημα του στόματος). Λένε ότι είναι το φυτό που έδωσε η Κίρκη στους συντρόφους του Οδυσσέα για να τους μεταμορφώσει σε χοίρους.

Urginea maritima (πιπινασκέλλα, ασκέλλα, αγριοκρομούδα). Θεωρείται προγνώστικο της σοδειάς : αν είναι μεστή θα είναι καλή η χρονιά, αν είναι μεστή μέχρι τη μέση θα είναι μέτρια η χρονιά και αν είναι ολόκληρη κούφια θα είναι κακοχρονιά. Ο βολβός (αγριοκρομούδα) κρεμιέται την πρωτοχρονιά πίσω από την πόρτα του σπιτιού για να φέρει γούρι. Χρησιμοποιείται ακόμα και κατά της τριχόπτωσης. Παλαιότερα χρησιμοποιείτο και για να εξολοθρευτεί τους ποντικούς. Για τον λόγο αυτό έζυναν την αγριοκρομούδα και τη ζύμωναν μαζί με τυρί και αλεύρι φτιάχνοντας κεφτεδάκια, που όταν τα έτρωγαν οι ποντικοί ψοφούσαν.

Colchicum cupani. Η ελληνική μυθολογία λέει ότι το φυτό αυτό το καλλιεργούσε η Μήδεια στην Κολχίδα για το δηλητήριό του. Η δραστική του ουσία, η κολχικίνη είναι ένα κατ' εξοχή δηλητήριο των κυττάρων, αναστέλλοντας τη μιτωτική διαίρεση και προκαλώντας μεταλλάξεις. Στη Σαντορίνη το λέμε *χειρομίτες*. Κατά τη γνώμη μου, το όνομα αυτό συσχετίζεται με τον Κένταυρο Χείρωνα και φαίνεται ότι είναι ένα από τα πολλά φαρμακευτικά βότανα που χρησιμοποιούσε.

Εκτός από τα τρία αυτά φυτά ενδιαφέροντα δηλητηριώδη είναι και τα εξής :

Datura innoxia, είδος που έχει εισαχθεί τα τελευταία χρόνια ως καλλωπιστικό και έχει εξαγριωθεί. Το συναντούμε στις άκρες των δρόμων, ειδικά κοντά σε σκουπιδότοπους ή σε μπάζα. Λένε πως το έφεραν στην Ευρώπη οι τσιγγάνοι που το χρησιμοποιούσαν σαν μαγικό βοτάνι. Περιέχει την ουσία υοσκυαμίνη και λίγη ατροπίνη. Η δράση των ουσιών αυτών είναι παρόμοια με της μελαντόνας.

Mandragora autumnalis. Ο μανδραγόρας ήταν γνωστός από την αρχαιότητα για την ανθρωπόμορφη ρίζα του, εξ αιτίας της οποίας του είχαν προσδώσει μυστηριώδεις και υπερφυσικές ιδιότητες. Είναι το φυτό που χρησιμοποιούσαν την εποχή του Πλινίου, ως αναισθητικό την ώρα των εγχειρήσεων. Έδιναν στους ασθενείς να μασήσουν ένα κομμάτι από τη ρίζα και εκείνοι κοιμούνταν αμέσως.

Τις ιδιότητες αυτών των φυτών φαίνεται πως γνώριζαν και εκμεταλλεύονταν οι περίφημες μάγισσες της αρχαιότητας Εκάτη, Μήδεια και Κίρκη. Αργότερα κατά τον Μεσαίωνα εκχυλίσματα από αυτά δίνονταν στις μάγισσες για να προβούν σε επιβαρυντικές για αυτές καταθέσεις.

Ένα άλλο ενδιαφέρον φυτό που απαντά αυτοφυές στη Σαντορίνη είναι η **Papaver somniferum** (μήκων η υποφόρος) κοινώς «ύπνος». Εκχυλίσματα του φυτού αυτού μαζί με βισάντο δίνονταν μέχρι πρότινος στα μωρά για να κοιμούνται.

Οι χειρομέτες

Ανεμώνες

Τα επιγενή φυτά

Επιγενή είναι τα φυτά που έχουν εισαχθεί ως καλλωπιστικά ή καλλιεργούμενα και τελικά έγιναν αυτοφυή. Αναφέρω τα πιο σημαντικά :

Opuntia ficus indica (φαραοσυκιά, φραγκοσυκιά). Ήλθε από το Μεξικό τον 16^ο αιώνα. Βρίσκεται και σε άγρια κατάσταση αλλά κυρίως καλλιεργείται για τους καρπούς της, τα φαραόσυκα (ή φραγκόσυκα για τους ξένους) που για πολλούς Θηραίους είναι το πιο νόστιμο φρούτο. Ακόμη την χρησιμοποιούν και για φράχτες. Εξαπλώνεται παρά πολύ εύκολα, αφ' ενός γιατί την ευνοεί το κλίμα της Σαντορίνης και αφ' ετέρου γιατί απουσιάζει ένα έντομο που στην πατρίδα της, το Μεξικό, περιορίζει την εξάπλωσή της. Παλαιότερα τα φαραόσυκα τα φούρνιζαν και τα διατηρούσαν έτσι όλο το χειμώνα. Υπάρχουν και διάφορες φαραοσυκίες που ανθίζουν και μετά το καλοκαίρι. Σε άλλα νησιά, όπως στην Ανάφη, από τα φαραόσυκα φτιάχνουν τσικουδιά.

Nicotiana glauca. Τα κοινά του ονόματα είναι *κουφοξυλιά*, *πιατάκι*, *πιάτανος*. Ένα φυτό που φυτρώνει παντού στους δρόμους, στις ταράτσες, στα χωράφια, στους τοίχους. Αυτό ακριβώς σημαίνει και το όνομα «αποτσιπωμένο» που του είχαν δώσει την εποχή του Heldreich. Το ξύλο του είναι πολύ ελαφρύ και είναι πολύ εύκολο να κόψεις ένα κλαδί κουφοξυλιάς για να το κάνεις μπαστούνι, κρανάκι ή για να φράξεις την «αμπασά» του αμπελιού. Φαίνεται ότι έχει και φαρμακευτικές ιδιότητες. Θηραίοι που έμεναν χρόνια στην Αθήνα το λένε «γιατρόχορτο» γιατί στην περιοχή που έμεναν, χρησιμοποιούν τον

φλοιό των φύλλων του για να γιατρεύουν αποστήματα και πληγές. Για το σκοπό αυτό βγάζουν το φλοιό από το φύλλο και τον τοποθετούν πάνω στην πληγή.

Agave Americana L.(αθάνατος). Κατάγεται από το Μεξικό. Λένε ότι από τον αθάνατο έβγαζαν κλωστές κατάλληλες για σκοινιά. Σύμφωνα με τον Καβάδα αυτό είναι πλάνη που οφείλεται στο όνομα «μάγκου» (maguey), με το οποίο οι ιθαγενείς του Μεξικού ονομάζουν όλα τα είδη Αγαύης και επομένως και τον αθάνατο, που την εποχή που ο Λινναίος τον ονόμαζε *Agave americana* εθεωρείτο ως το μοναδικό «μάγκου».

Gomphocarpus fruticosus (δενδρομετάξι). Το φυτό έχει εισαχθεί επί Φραγκοκρατίας από τη Συρία.

Carpobrotus accinaciformis (χιονάκια). Ένα φυτό που έχει εισαχθεί τα τελευταία 40 περίπου χρόνια ως καλλωπιστικό και έχει εγκλιματιστεί.

Ricinus comunis. Είναι το κίκινον ή ρετσίνολαδιά. Στη Σαντορίνη το λένε «κιούργια» (Καμάρι). Εκτός από καλλωπιστικό φυτρώνει και μόνο του σε σωρούς από χώματα, σε κήπους που ποτίζονται, σε κράσπεδα δρόμων.

Τα ωφέλιμα φυτά

Vitex agnus-castus, κοινώς *αλυαριά*, *λυγαριά*, *αλυγαριά*. Φυτό για πολλές χρήσεις. Παλαιότερα υπήρχε το επάγγελμα του «κοφινά» που από λυγαριές έφτιαχνε κοφίνια, καλάθια, κάνιστρα, σκούπες «αλυαρόσκούπες», σκουπάκια για τα οινοποιεία κ.ά. Από το ξύλο της έφτιαχναν βέργες για να καθαρίζουν τα μπουκάλια, το γυαλί της λάμπας, βίτσες, οξόβεργα.

Όταν περνούσες από λυγαριά έπρεπε να ακουμπήσεις το χέρι σου για να μυριστείς τα άνθη της, αλλιώς θα έχανε την αγαπημένη σου : «Την αλυαριά αν δεν πιάσεις, την αγάπη σου θα χάσεις».

Rosmarinus officinalis κοινώς *αλισμαρί*, *δενδρολίβανο*. Χρησιμοποιείται πολύ στα φαγητά. Στις γιορτές κόβουν κλαδιά από *αλισμαρί* και στρώνουν τους δρόμους με αυτά. Επίσης φτιάχνουν στεφάνια καθώς και τον «Λάζαρο». Εκχύλισμα μαζί με ξύδι χρησιμοποιείται ακόμη κατά της πιτυρίδας και για το δυνάμωμα των μαλλιών. Μερικοί ακόμη το πίνουν το πρωί ως ρόφημα για να πέφτει η αρτηριακή πίεση.

Chonrdilla juncea, κοινώς *κολλιά* ή *μαστιχιά*. Το έκκριμα της ρίζας της το λένε *κολλίκι* ή και *κολίτσι* (Μερεβίγλι). Το κολλίκι ήταν η μαστίχα των Σαντορινιών. Ξερίζωναν την *κολλιά*, έβγαζαν το *κολλίκι* από τις ρίζες της και αφού το καθάριζαν το μασούσαν αντί για μαστίχα.

Thymalaea hirsuta, κοινώς *καλλονιά*. Οι ρίζες της είναι τόσο δυνατές που μπορούν να κρατήσουν ένα πλοίο. Φαίνεται ότι από τις ρίζες της έφτιαχναν σχοινιά για να δένουν τα πλοία.

Patietaria iudaica L., κοινώς *βασιλικόχορτο*, *περδικούλι* (Ακρωτήρι, Μερεβίγλι). Χρησιμοποιείται για το καθάρισμα των μπουκαλιών. Κοπανίζεται και αφού πιεστεί για να φύγει ο χυμός τοποθετείται επάνω σε πληγή που προκλήθηκε από κτύπημα. Μαλακώνει έτσι τον πόνο και βοηθά στην επούλωση της πληγής.

Nerium oleander, κοινώς *αριοδάφνη*, *δάφνες*, *φυλλάδα*, *πικροδάφνη*, *ροδοδάφνη*. Χρησιμοποιείται για την κατασκευή στεφανιών.

Capparis spinosa, κοινώς *καπαριά*, *κάπαρη*. Τα κλειστά άνθη λέγονται *καπαρόκουμπα* και διατηρούνται παστά ή ξιδάτα, θεωρούνται δε άριστο ορεκτικό και μπαίνουν είτε σε σάλτσες είτε σε σαλάτα. Τα φύλλα βράζονται και τρώγονται σαν σαλάτα, διατηρούνται δε και στο ξίδι. Οι άγουροι καρποί λέγονται *κατσουνάκια* και διατηρούνται παστοί, όπως ακριβώς και τα καπαρόκουμπα.

Emex spinosa, κοινώς *κόπανο*. Λαχανεύεται και θεωρείται πολύ νόστιμο χόρτο. Τρώγεται και η ρίζα του, που στην κατοχή την έβραζαν και την χρησιμοποιούσαν αντί για πατάτες.

Astragalus (A.boeticus, A.hamosus, A.peregrinus, A.sinaicus), κοινώς *γουρνιθιά*. Οι δροσεροί λωβοί τους λέγονται «χάλαζα» και τρώγονται ωμοί. Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με τους λωβούς

άλλων χεδρωπών, όπως του *Lotus edulis*, κοινώς *μοσχοκερατιά* και οι λωβοί του *μοσχοκέρατα*. Ειδικά οι λωβοί του αρακά (*Lathyrus sativus*) λέγονται *λουβιά*, που εκτός του ότι τρώγονται ωμοί, συχνά βράζονται και τρώγονται αλατισμένοι με λίγο αλάτι.

Crithmum maritimum, κοινώς *κρίταμα*. Φυτρώνει στους κρημνούς της καλντέρας κοντά στη θάλασσα. Για όσους το γνωρίζουν είναι πολύ νόστιμο χόρτο και γίνεται και ξιδάτο.

Brassica tournefortii, κοινώς *αλαφανίδα*. Λαχανεύεται. (*Αλαφανίδες* λένε κοροϊδευτικά και τους κατοίκους του Μεγαλοχωρίου).

Cakile maritima, κοινώς *καρδαμίδα*. Λαχανεύεται και προσφέρεται και στα εστιατόρια, πωλείται δε και από τους μενάβηδες.

Sisymbrium orientale (Θήρα, Θηρασιά, Ν. Καμένη), κοινώς *ποριχιά*, *λαχανοπόριχο*, *βρούβα*. Λαχανεύεται. Οι τρυφερές κορυφές τα *βρουβοπόριχα* θεωρούνται πολύ νόστιμες.

Convolvulus dorycnium, κοινώς *μυοκοιτία*, *κοιμηθιά*. Το φυτό χρησιμοποιείτο για να «κοιτάζουν» οι μύγες. Είχαν ένα γάντζο στο κέντρο του δωματίου και από εκεί κρεμούσαν μια μυοκοιτία. Εκεί κάθιζαν οι μύγες και δεν ενοχλούσαν. Όταν μαζεύονταν πολλές ή έβαζαν φωτιά με ένα σπέρτο, οπότε άρπαζε αμέσως η μυοκοιτία και καίγονταν μαζί και οι μύγες. Άλλοι έπαιρναν ένα τσουβάλι, έκλειναν μέσα τη μυοκοιτία μαζί με τις μύγες και το κτυπούσαν κάτω σκοτώνοντας τις μύγες. Η κοιμηθιά θεωρείται το καλύτερο υπόστρωμα για το λιάσιμο των σύκων. Για το σκοπό αυτό έκοβαν τις κοιμηθίες, τους έβαζαν από πάνω κάποιο βάρος (συνήθως ξύλα) ώστε να πατηθούν και να είναι έτοιμες για υπόστρωμα. Λένε ότι ως υπόστρωμα πλεονεκτεί του μαζόχορτα, γιατί αφήνει περισσότερο αέρα κάτω από τα σύκα και έτσι ξηραίνονται καλύτερα.

Lycium intricatum. Κοινότατο φυτό σε τοίχους αμπελώνων (ξερολιθιές) κοινώς *ράμνος*, *απάριλλας* (Εμπορείο). Οι τρυφερές κορυφές λαχανεύονται και λέγονται *ραμινοπόριχα*. Έχει πολύ σκληρό ξύλο. Ο πατέρας μου έφτιαχνε με το ξύλο του πίτες της εποχή που υπήρχαν μόνο φίλτρα τσιγάρα.

Plantago weldenii (*P. coronopus*), κοινώς *πετεινόχορτο*, *πετεινοί*, *πετεινάρια*. Θεωρείτο άριστο φάρμακο κατά της πέτρας των νεφρών.

Atriplex halimus, κοινώς *αιμιά*. Σύμφωνα με τον (Heldreich) ο κοινότερος θάμνος στη Θήρα. Οι τρυφερές κορυφές λαχανεύονται. Είναι το φυτό που δίνουν στους χοίρους για να παχύνουν.

Pelargonium graveolens, κοινώς *αρμπαρόζα*, *αρμπαρόριζα*. Φυτεύεται σε κήπους και σε αυλές αλλά βρίσκεται και σε άγρια κατάσταση (Heldreich). Χρησιμοποιείται πολύ στην οικιακή ζαχαροπλαστική για τον αρωματισμό του γλυκού σταφυλιού και της μαρμελάδας.

Juniperus phoenicea L., κοινώς *φίδες*. Το ξύλο του είναι άσηπτο και χρησιμοποιείτο για να φτιάχνουν το «προστομίδι» της πόρτας. Αργότερα για τον ίδιο σκοπό χρησιμοποιούσαν και ξύλο από αρμύρα (*Tamarix s.p.*), που το ονομάζουν πάλι *φίδα*.

Corodothymus capitatus, κοινώς *φρύγανο*, *φρίγανο*, *ασπρόθρυπα*, *θυμάρι*. Το φρύγανο τοποθετείται στο «κουντούτο» της στέρνας, προφυλάσσοντας έτσι το νερό από τα ποντίκια και τα σκουπίδια που τυχόν θα έμπαιναν μέσα στο νερό.

Salvia pomifera και *Salvia triloba*, κοινώς *φασκόμηλιά*, *αίφασκιά*. Το φασκόμηλο ήταν το πιο συνηθισμένο ρόφημα των Σαντορινιών.

Satureja thymbra, κοινώς *θρύμπα*, *μυρόθρυμπα*. Ίσως είναι το περισσότερο χρησιμοποιημένο αρωματικό φυτό.

Ruta chalepensis, κοινώς *απήανος*. Φύλλα από απήανο βάζουν μέσα στην τσικουδιά και δίνονται για τον κοιλόπονο. Ο απήανος τοποθετείται έξω από την πόρτα για να απομακρύνει τις *σκοιλόπετρες* (σαρανταποδαρούσες), που το δάγκωμα τους είναι πολύ επικίνδυνο.

Hypparrhenia hirta, κοινώς *μαζόχορτα*, *μαζόχορτο*. Χρησιμοποιείται ως υπόστρωμα για να ξηραίνουν σύκα και σταφύλια. Από αυτόν έφτιαχναν τις «κουκούλες» των ανεμόμυλων και τις καλύβες

για τη λίμνη. Πιστεύουν ότι τα έντομα που μαζεύονται στα άνθη του μπορούν να ορνιασουν τη συκιά. Γι' αυτό όσοι δεν διαθέτουν ερίνους για το όρνιασμα ρίχνουν μαζόχορτους πάνω στη συκιά.

Narcissus tazetta. Είναι το φυτό που, κατά τη μυθολογία, η Γη είχε αφήσει να φυτρώσει για να δαλεάσει στον κάτω κόσμο με τη μυρωδιά του την Περσεφόνη. Στο ναρκωτικό άρωμα του οφείλει και το όνομα που του έδωσαν στη Σαντορίνη : «βαρβακούνυ». Η διπλανθής μορφή λέγεται «βαρβακούνι διπλό», ενώ η μονανθής «βαρβακούνι μονό». Το βαρβακούνι είναι το λουλούδι των γιορτών των Χριστουγέννων που το βάζουν στα ανθοδοχεία ή για να στολίσουν τις εικόνες στις εκκλησίες.

Artemisia arborescens L., κοινώς *αψιθιά*. Αφέψημα αψιθιάς δίνεται για την απαλλαγή από τα σκουλήκια του εντέρου (οξύουροι κ.λπ.). Εκχύλισμα σε τσικουδιά σταματά τον πόνο της κοιλιάς. Επίσης βράζεται και πίνεται το πρωί (χωρίς ζάχαρη πριν το πρόγευμα) για τη θεραπεία πυωδών εξανθημάτων.

Centaurea mixta, κοινώς *χειροβοσκή*. Το φυτό αυτό είναι ένα από τα 70 περίπου κενταύρια που υπάρχουν στην Ελλάδα. Ίσως να είναι το βότανο που χρησιμοποίησε ο κένταυρος Χείρων (δάσκαλος του Ασκληπιού) στα φαρμακευτικά βότανα για να γιατρέψει την πληγή που του είχε κάμει κατά λάθος στο πόδι ο Ηρακλής. Λαχανεύεται και θεωρείται πολύ νόστιμο χόρτο. Ο Heldreich το αναφέρει ως αλιβάρβαρα.

Sonchus asper και **Sonchus oleraceus,** κοινώς *άτσοχας, τσόχος, ζοχιά*. Λαχανεύεται.

Portulaca oleracea, κοινώς *αντρικλίδα, γλιστρίδα*. Λαχανεύεται.

Taraxacum laevigatum, κοινώς *πικροράδικο, ραδίκια*. Λαχανεύεται.

Picridium picroides, κοινώς *γαλατσίδα*. Λαχανεύεται. Τα φύλλα τρώγονται και ωμά.

Τα ζιζάνια

Τα ζιζάνια λέγονται και βότανα. Βοτανίζω σημαίνει ξεριζώνω τα βότανα. Μερικά από τα πιο γνωστά ζιζάνια είναι :

Oxalis pes-caprae (Oxalis cernua), κοινώς *ξινά, ξινήθρες*. Ένα φυτό της Νότιας Αφρικής που μεταφέρθηκε μέσω της Μάλτας κατά τη διακίνηση των εσπεριδοειδών. Εξαπλώνεται με τρομερή ταχύτητα μέσω των βολβιδίων που παράγει. Όπου φυτρώσει κατακυριεύει κυριολεκτικά το χώρο και δεν αφήνει να αναπτυχθούν δίπλα του άλλα φυτά. Τα βολβίδια και οι διογκώσεις των ριζών του τρώγονται (βλέπε κρόκος).

Cynodon dactylon, κοινώς *άουστρας, άουστρας* (Θηρασία). Προφανώς είναι η «άγρωστις» των αρχαίων. Δισεξόντωτο ζιζάνιο. Παλαιότερα πλήρωναν πολλά μεροκάματα για να απαλλάξουν τα αμπέλια από το άουστρα «ξαούστρισμα». Σήμερα εξοντώνεται με φυτοφάρμακα. Θεωρείται άριστο διουρητικό. Προς τούτο βράζεται το ρίζωμα και πίνεται το εκχύλισμα.

Sorghum halepense (σε αμπελώνες στο Μεγαλοχώρι), κοινώς *ξενικός άουστρας, καλαμάουστρας*.

Salsola kali. Από αυτό το φυτό οι Άραβες έφτιαχναν κάλιο. Κοινότατο ζιζάνιο, κοινώς *αγκιλίδα*.

Corynephorus articulatus, κοινώς *μαλοράκι*. Ζιζάνιο δυσεξόντωτο από τα φυτοφάρμακα.

Convolvulus arvensis, κοινώς *περικοκλιάδα*.

Lupinus angustifolius, κοινώς *λίμπουνας*. Πιστεύουν ότι αν κάποιος σου πει ψέματα και βάλεις τον καρπό του λίμπουνα στο νερό, μόλις «σκάσει» ο λίμπουνας μαζί «σκα» και αυτός που είπε τα ψέματα.

Medicago litoralis, κοινώς *βαρελίθρες, βαρελόχορτο*. Τρώγεται από τα γαϊδούρια, που όταν όμως φάνε πολύ από αυτό, τα πιάνει πόνος και ψοφούν, λόγω δυσκοιλιότητας.

Ononis diffusa, κοινώς *θαλασσόχορτο, μαυρόχορτο* (Μεγαλοχώρι).

Tribulus terrestris, κοινώς *ατρίβουλας*. Πολύ ενοχλητικό ζιζάνιο, που οι καρποί του, οι ατρίβόλοι, τρυπούσαν τα πέλαμα των αγροτών και των αγωγιατών που οι περισσότεροι περπατούσαν ξυπόλητοι.

Senecio coronopifolius, κοινώς *γαδουρόβραση*, *ασπρογαδουρόβραση* και **Senecio vulgaris**, κοινώς *γαδουρόβραση*, *μαυρογαδουρόβραση*. Τα φυτά αυτά είναι κοινότατα και από το όνομα τους φαίνεται ότι αν τα φάνε τα γαϊδούρια, βγάζουν αφρούς από το στόμα.

Το βασιλικόχορτο

Η κουφοξυλιά

Η αγριοκρομμίδα ή πιπινασκέλα

Τα αγκάθια

Echinops viscosus, κοινώς *γυαλινάγκαθας*.

Carlina corymbosa, κοινώς *μαστιγάγκαθας*, *μαστιχαγκάθι*. Πολύ συχνό στις άκρες των δρόμων. Αρέσει πολύ στα κοκκινόσκουφα (*Carduelis carduelis*) και είναι το αγκάθι που χρησιμοποιείται από τους λιμνάρηδες. Το βάζουν στη «λίμνη» κοντά στο νερό για να μπαίνουν μέσα τα κοκκινόσκουφα.

Silybum marianum, κοινώς *γαδουράγκαθας*. Είναι το αγκάθι που χρησιμοποιούσαν για τον ακλήδωνα. Σύμφωνα με το έθιμο αυτό, οι κοπέλες στις 23 Ιουνίου που γίνονται οι «αφωταρίδες» του Αι Γιάννη παίρνουν τρία άνθη από τον γαδουράγκαθα και τα καίουν λίγο στη φωτιά της αφωταρίδας. Ύστερα τα δένουν με ένα σπάγκο διαφορετικού χρώματος για το καθένα για να τα γνωρίζουν, τα ονομάζουν με το όνομα του άντρα που τις ενδιαφέρει και τα κρεμούν μέσα στη στέρνα. Την άλλη μέρα το πρωί παρατηρούν ποιο άνθος ξαναβρήκε το χρώμα του και έτσι μαντεύουν ποιος είναι αυτός που θα τις πάρει.

Carduus pycnocephalus, κοινώς *μαρουλάγκαθο*.

Scolymus hispanicus, κοινώς *σκόλυμπρας*. Λαχανεύεται και τρώγεται και η ρίζα του. Επίσης το άνθος του χρησίμευε για να αρωματίζουν και να χρωματίζουν κίτρινο το μαστίχι και τα κολλίκια. Για τη ρίζα του ο Διοσκουρίδης και ο Πλίνιος αναφέρουν ότι είχε και αποσμητικές ιδιότητες.

Carthamus leucocaulos, κοινώς *χρισταγκάθι*. Λένε πως με το αγκάθι αυτό σταύρωσαν τον Χριστό. Είναι το αγκάθι που προτιμούνε τα φλώρια (*Carduelis chloris*).

Τα παράσιτα

Φυτά που δεν μπορούν να φωτοσυνθέσουν και τρέφονται σε βάρος άλλων φυτών απαντούν στη Σαντορίνη τα εξής :

Cuscuta palaestina, **Orobanche minor**, **Orobanche pubescens** και **Orobanche ramosa**.

Τα φυτά που χάθηκαν

Από τον κατάλογο των φυτών της Θήρας αρκετά είναι εκείνα που εξαφανίστηκαν ή κινδυνεύουν να εξαφανιστούν. Αναφέρω δύο παραδείγματα.

Gossypium herbaceum var. perennis, κοινώς *μπαμπακιά*. Η ποικιλία αυτή βαμβακιού ήταν πολυετής με κορμό ξυλώδη. Η ποικιλία αυτή φαίνεται πως υπήρχε μόνο στη Σαντορίνη, γιατί όπως παρατηρεί ο Tournefort και αναφέρει και ο Heldreich, βοτανολογικά δεν μπορούσε να καταταγεί ούτε στο δενδρώδες βαμβάκι (*Gossypium arboreum*) της Αφρικής ούτε στο βαμβάκι της Ινδίας (*Gossypium religiosum*). Όπως βεβαιώνει ο Ι. Δεκιγάλλας, ήταν φυτά μακρόβια (υπήρχαν μπαμπακιές περίπου 200 ετών). Τα καλλιεργούσαν κυρίως στον Εξωμύτη, στο Εμπορείο και στο Ακρωτήριο και τα κλάδευαν κάθε χρόνο όπως και το αμπέλι. Το κλάδεμα γινόταν τον Οκτώβριο και τα φυτά ήταν προσοδοφόρα για 15-20 έτη. Το 1841 η παραγωγή του βαμβακιού ήταν (κατά τον Ι. Δεκιγάλλας) 4050 οκάδες.

Chrozophora tinctoria. Υπήρχε στις βαμβακοφυτείες (Heldreich). Το φυτό αυτό χάθηκε μετά από την εγκατάλειψη της καλλιέργειας του βαμβακιού.

Polygonum maritimum L. Σύμφωνα με τον Καββάδα, πιθανόν το είδος αυτό να είναι το περδίκιο του Θεόφραστου (Φυτών Ιστορία 1,6,4) (στη Σαντορίνη περδικόχορτο λέμε το είδος *Polygonum aviculare*). Φύτρωνε σε περιοχή της παραλίας του Μονόλιθου και εξαφανίστηκε πριν πέντε χρόνια, όταν στη θέση αυτή μπήκαν οι μπουλντόζες για να φτιάξουν μόλο για τους ψαράδες.

Γενικά η χρήση των φυτοφαρμάκων και η μετατροπή της καλλιεργήσιμης γης σε ξενοδοχεία και ασφαλτοστρωμένους δρόμους τείνει να εξαφανίσει πολλά είδη. Τη θέση τους παίρνουν άλλα φυτά «των πόλεων» και έτσι σιγά-σιγά αλλάζει η σύνθεση της χλωρίδας.

Αναφορά σε ορισμένα καλλιεργούμενα φυτά

Από τα καλλιεργούμενα φυτά τα σπουδαιότερα είναι η αμπελιά (*Vitis vinifera*), το κριθάρι, η ντομάτα, ο αρακάς, η συκιά, η ελιά, η αμυγδαλιά, η συκαμιά, η ροδιά, η φιστικιά, η λεμονιά, η καουνιά, η κολοκοθιά, η μελιτζάνα (ιδιαίτερα νόστιμη είναι η λευκή μελιτζάνα), η καρπουζιά. Τελευταία έχει αναπτυχθεί και η καλλιέργεια διάφορων κηπευτικών, δεδομένου ότι έχει λυθεί το πρόβλημα ύδρευσης με γεωτρήσεις.

Η ελιά

Η ελιά (*Olea europaea*) φαίνεται ότι εκκαλλιεργείτο παρά πολύ στη Σαντορίνη. Η ύπαρξη απολιθωμάτων φύλλων ελιάς στην περιοχή της καλδέρας από τα ορυχεία των Φηρών μέχρι τους μύλους του Ακρωτηρίου δείχνει ότι η περιοχή της καλντέρας ήταν γεμάτη ελιές. Ο Ι. Δεκιγάλλας αναφέρει ότι, όπως γνωρίζει από την παράδοση και από κάποια αρχαία ελαιοτριβεία αλλά και από αρχαία επιγραφή, στη Σαντορίνη υπήρχαν παλιά ελαιώνες. Από τα χρόνια όμως του Tournefort ο αριθμός των ελαιοδέντρων άρχισε να ελαττώνεται και οι ελιές και το λαδί άρχισαν να εισάγονται.

Η αμπελιά (*Vitis vinifera*)

Η ιθαγένεια της αμπελιάς και η αρχή της αμπελοουργίας δεν έχουν εξακριβωθεί. Κατά τη μυθολογία, φαίνεται ότι ήλθε στην Ελλάδα από την Ασία. Σύμφωνα με την μυθολογία, την έφεραν ο Διόνυσος και ο γιος του Οινόπιον. Αυτοί δίδαξαν και την οινοποίηση.

Στη Σαντορίνη η αμπελιά καλλιεργείται από την προϊστορική εποχή και μέχρι σήμερα, πριν από τον τουρισμό, το κρασί αποτελούσε τον κύριο πόρο των κατοίκων του νησιού. Γινόταν μεγάλη εξαγωγή

κρασιού κυρίως στη Ρωσία, μέσω των πόλεων Ταγαρόκου και Οδησσού, και στην Τουρκία μέσω της Κωνσταντινούπολης και άλλων πόλεων.

Τα αμπέλια αποτελούν το πιο σημαντικό οικοσύστημα που έχει δημιουργηθεί από ανθρώπινη παρέμβαση και φιλοξενούν ένα πλήθος ζωντανών οργανισμών. Εδώ έρχονται και τρυπώνουν ένα πλήθος αποδημητικών πουλιών όπως οι τσίγλες (*Turdus philomelos*), τα τρυγόνια (*Streptopelia turtur*), οι μπεκάτσες (*Scolopax rusticola*), ο καμίτσης (*Caprimulgus europaeus*), τα ορτόκια (*Coturnix coturnix*) και άλλα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίαζε το κυνήγι των ορτοκίων μέσα στις αμπελιές με τις «πόχες». Σύμφωνα με τον παραδοσιακό τρόπο καλλιέργειας το ζευγάρισμα του αμπελιού γινόταν τρεις φορές το χρόνο. Το πρώτο γύρω στα τέλη Δεκεμβρίου. Έπειτα ακολουθούσε «λάκισμα» και δεύτερο όργωμα κατά τους μήνες Φεβρουάριο – Μάρτιο, πριν ανοίξουν τα μάτια των αμπελιών, και τρίτο τον Απρίλιο – Μάιο. Υπάρχουν δυο τρόποι κλαδέματος (κλάδα), το γυριστό (κοφινιές) και οι πόστες. Οι πόστες είναι το κλάδεμα που γινόταν στις αδύνατες αμπελιές για να δυναμώσουν. Όταν δυνάμωναν οι αμπελιές, τότε τις κλάδευαν με το γυριστό σύστημα. Σύμφωνα με το σύστημα αυτό, τα κλαδιά τα έμπλεκαν και σχημάτιζαν ένα είδος ανεστραμμένου κώνου (κοφινιά). Μετά από 10-20 χρόνια έκοβαν την κοφινιά και ακολουθούσε κλάδεμα ανανέωσης με πόστες.

Ο τρυγητός αρχίζει περί τα τέλη Αυγούστου και τελειώνει περί τα μέσα Σεπτεμβρη. Μετά το τέλος του τρυγητού οι αγωγιάτες άφηναν ελεύθερα τα ζώα μέσα στα αμπέλια για να βοσκήσουν τα αμπελόφυλλα. Επίσης, αμέσως μετά τον τρυγητό, γύριζαν μέσα στα αμπέλια οι καμπανολόοι για να μαζέψουν τους καμπανούς, τα σταφύλια δηλαδή που είχαν διαφύγει της προσοχής των τρυγητάδων.

Άλλες φροντίδες που ήθελε το αμπέλι ήταν το θειάφισμα και το ξασούστρισμα. Γίνονταν δε και κουτσομίτισμα, ένα πριν την άνθιση για να αφαιρεθούν τα περιττά κλαδιά και ένα λίγο πριν γυαλίσουν οι ρώγες. Δεν ήταν σπάνια και η συγκαλλιέργεια με κριθάρι και αρακά (σήμερα γίνεται συγκαλλιέργεια μόνο με αρακά). Ακολουθούσαν δε το εξής σύστημα αμειψισποράς : στο μισό του αμπελιού δεν γινόταν συγκαλλιέργεια, στο ένα τέταρτο συγκαλλιεργούσαν κριθάρι και στο υπόλοιπο τέταρτο αρακά. Γινόταν δε εναλλαγή του κριθαριού με τον αρακά. Επίσης στα αμπέλια φυτεύουν και ένα είδος φασολιού, τα αμπελοφάσουλα ή μαυρομάτικα φασολιά (*Dolichos melanorhthalmos*) που σπέρνονται τον Απρίλιο. Οι ποικιλίες αμπέλια που απαντούν στη Σαντορίνη είναι οι ακόλουθες.

Λευκές ποικιλίες

Αγριογλυκάδα, Ασπροβουδόματο, Ασπρούλα ή Ασπρούδα, Γαδουριά ή Γαϊδουριά (ονομάστηκε έτσι γιατί τα γαϊδούρια όταν έμπαιναν στο αμπέλι, προτιμούσαν τα φύλλα της ποικιλίας αυτής από τα φύλλα των άλλων ποικιλιών), Κουρεντί άσπρο, Πατηνιώτης, Σαββατιανό, Τσαουλί, Αετονύχι άσπρο, Ασπρομαντηλαριά, Ασύρτικο, Γλυκάδα (ποικιλία πρώιμου ωριμότητας), Κρητικό, Πλατάκι, Σάμιο, Φλασκάτο, Αηδάνι άσπρο (στο «Λεξικό της Θηραϊκής γλώσσας» του Ν. Πεταλά αναφέρεται ως «Αοιδάνι», διότι ίσως προέρχεται από το επιτατικό «α» και το «οιδαίνω»), Αθήρι, Αυγουλάτο, Βάφτρα άσπρη, Ασπρομοσχάτο, Ασπροσίρικο, Κατσανό άσπρο, Κουνενάτο, Μακράθηρο (στον Πύργο λεγόταν και Αθήρι του Μαρκετουσού), Μπεγλέρι, Ποταμίσι, Ροζακί άσπρο, Σουλτανίνα, Σταυραχιώτης, Φλασκιασύρτικο, Φράουλα άσπρη.

Ερυθρές ποικιλίες

Αηδάνι κόκκινο, κορινθιακή σταφίδα, Ροδομουσά, Σιδερίτης, Γλυκάδα κόκκινη, Μοσχάτο κόκκινο, Φράουλα κόκκινη, Εφτάκοιλο κόκκινο (η ποικιλία αυτή χρησιμοποιείται και ως επιτραπέζιος αλλά και για γλυκά κουταλιού), Ροδίτης, Ρούσσο.

Μαύρες ποικιλίες

Αετονύχι μαύρο, Βουδόματο, Κουρεντί μαύρο, Μαυρομοσχάτο, Σιρίκι μαύρο, Λουσιάτικο, Εφτάκοιλο μαύρο, Μαντηλαριά, Μαυροτράγανο, Τσιμπίμπο, Βάφτρα μαύρη, Κατσανό μαύρο.

Μαυράθηρο, Μαυροφράουλα και ποικιλία ανώνυμος (την ποικιλία αυτή συναντάμε στο περιβόλι του Αντώνιου Βενετσάνου, που την είχε φέρει από την Αθήνα το 1935. Η ωρίμανση άρχιζε περί τα μέσα Σεπτεμβρίου κρατούσε δε τα σταφύλια μέχρι το Δεκέμβριο).

Όταν κλάδευαν τα αμπέλια το υγρό που έτρεχε από τα κλαδιά της αμπελιάς το μάζευαν και το χρησιμοποιούσαν για τον πονόματο.

Η ορνιά

Η ορνιά (*Ficus carica* var. *silvestris*). Η άγρια αυτή συκιά σχηματίζει από το φθινόπωρο μέχρι τον χειμώνα μικρά σύκα, σκληρά και μελανά που δεν τρώγονται. Τα σύκα αυτά στη Σαντορίνη ονομάζονται «λατοί» που αποτελούν τους «όλυνθους» των αρχαίων. Οι λάτοι έχουν στο εσωτερικό τους μόνο άγονα θηλυκά άνθη με κοντό στόλο. Τα άνθη αυτά είναι τα κατάλληλα για να τοποθετήσει εκεί τα αυγά του ένα υμενόπτερο έντομο, ο Ψήνας ο βλαστοφάγος. Τα αυγά εξελίσσονται σιγά-σιγά, μέσα στην ωθήκη του άνθους, σε αρσενικά και θηλυκά άτομα, τα δε άνθη μετατρέπονται σε κηκίδες. Εκεί μέσα παραμένουν μέχρι την άνοιξη οι προνύμφες του εντόμου, όπου έχει συμπληρωθεί και η εξέλιξη τους.

Την άνοιξη σχηματίζονται από την ορνιά άλλα σύκα μεγαλύτερα από τα προηγούμενα που λέγονται «ορνιοί» ή «ερινιοί» ή «ερίνους». Οι ερίνοι έχουν στα τοιχώματα της εσωτερικής τους κοιλότητας πολλά θηλυκά άνθη και στην κορυφή, κάτω από τον πόρο, λίγα αρσενικά άνθη. Εκεί πηγαίνουν τα θηλυκά έντομα, που έχουν βγει από τους λάτους (όπου και έχουν γονιμοποιηθεί), γεννούν τα αυγά τους και πεθαίνουν. Τα νέα θηλυκά έντομα που θα γεννηθούν θα γονιμοποιούνται μέσα στον έρινα από τα αρσενικά, τα οποία είναι άπτερα και δεν βγαίνουν ποτέ από τον έρινα. Βγαίνοντας όμως, γύρω στον Ιούνιο – Ιούλιο, παρασύρουν τη γύρη και την μεταφέρουν στα θηλυκά άνθη των ήμερων σύκων, όπου πάνε για να γεννήσουν τα αυγά τους. Τα ήμερα όμως σύκα είναι ακατάλληλα για να γεννήσει έντομο. Έτσι φεύγει από αυτά και πηγαίνοντας από το ένα σύκο στο άλλο τα γονιμοποιεί.

Φαίνεται πως τυχαία από μια τέτοια άγρια συκιά πριν χιλιάδες χρόνια, κάπου στη Μικρά Ασία, κατάφερε ο άνθρωπος να φτιάξει τα φαγώσιμα σύκα. Και επειδή γνώριζε τη σημασία της ορνιάς ως επικονιαστή, έπαιρνε κλαδιά με άγρια σύκα και τα κρεμούσε πάνω στην ήμερη. Αυτόν τον τρόπο επικονίασης, τον λέμε στη Σαντορίνη «ρίνιασμός» ή «ρίνιασμα». Όπως λέει ο Ηρόδοτος, τον γνώριζαν και οι Φοίνικες, οι Αιγύπτιοι και οι αρχαίοι Έλληνες και τον ονόμαζαν «ερίνασμόν» την δε άγρια συκιά «ερίνεόν». Το ίδιο έκαναν και οι Ρωμαίοι, οι οποίοι μάλιστα ονόμαζαν τις ορνιές «τραγοσυκιές» και τα σύκα τους «τραγόσυκα (*Caprificus*). Στα γαλλικά δε και αγγλικά ονομάζονται *Caprifiguiier* *Caprifig tree* αντίστοιχα. Σύμφωνα με τον Γκανιάτσα η ονομασία τραγόσυκα εδόθη από τους Ρωμαίους στα σύκα αυτά περιφρονητικά, για να δείξουν ότι είναι ακατάλληλα για φαγώμα. Κατά την άποψή μου όμως, η λέξη τραγόσυκα σημαίνει «σύκα επιβήτορες» και ακριβώς αυτή είναι και η σημασία της λέξης «λάτος». Στη θηραϊκή γλώσσα υπάρχει η λέξη «λατάρι» που γενικά σημαίνει κάθε αρσενικό ζώο του κολαδιού ή του μαντριού π.χ.ο τράγος, ο κριός, ο «ντανάς». Ειδικότερα όμως λέμε : πάω το θηλυκό ζώο στο λατάρι για να λαστεί, δηλαδή για να εγκυμονήσει. Στη Σαντορίνη για το ρίνιασμα παίρνουμε ορμανθούς από 4-5 ερίνους και τους δένουμε πάνω στη συκιά που θέλουμε να ρινιάσουμε. Συνολικά για μια μεγάλη συκιά φθάνουν 25-30 ερίνοι. Όμως αντί να κρεμάμε ερίνους, φυτεύουμε ορνιές ανάμεσα στις ήμερες συκιές και έτσι εξασφαλίζουμε γονιμοποίηση σε όλη τη διάρκεια του θέρους. Υπολογίζεται ότι μια ορνιά αρκεί για το ρίνιασμα 100 ήμερων συκιών. Μερικοί εσφαλμένα πιστεύουν ότι ο ψήνας μπορεί να ταξιδέψει τόσο πολύ μακριά ώστε να φτάσει ακόμη και στην Κρήτη. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η μεταφορά λάτων από μια ορνιά σε άλλη ορνιά. Με τον τρόπο αυτό λέγεται ότι ενισχύεται η δυνατότητα των ορνιών για ρίνιασμα.

Σήμερα εκτός από τις συκιές που θέλουν ρίνιασμα υπάρχουν στη Σαντορίνη και πολλές αυτογονιμοποιούμενες ποικιλίες συκιάς καθώς και πολύφορες ποικιλίες. Ο Ι.Δεκιγάλλας αναφέρει ότι στη Σαντορίνη υπήρχαν περισσότερες από δεκαπέντε ποικιλίες συκιάς.

Έχουν καταγράψει τις εξής δεκατρείς ποικιλίες με τα κοινά τους ονόματα :

ΓΕΩΦΥΣΙΚΑ

Άσπρα, Κόκκινα, Μαύρα, Ληδονόσκα, Ζαχαρόσκα, Βουδόσκα, Βερβελόσκα άσπρα, Βερβελόσκα κόκκινα, Κρητικόσκα, Κριδινόσκα. Τρίφορα, Λουμπαρδόσκα μαύρα, Λεμονόσκα, Ποταμόσκα, Λουμπαρδόσκα άσπρα, Δίφορα.

Τα σύκα της Σαντορίνης θεωρούνται από τα πιο νόστιμα, λόγω της μικρής περιεκτικότητας τους σε νερό. Η αποξηράνση των σύκων γίνεται επάνω σε υπόστρωμα από μαζοχόρτους που ονομάζεται λιάστρα. Τα σύκα αφού αποξηρανθούν στη λιάστρα, στη συνέχεια φουρνίζονται για να διατηρηθούν όλο το χειμώνα. Η παραγωγή σύκων της Σαντορίνης το 1841, όπως αναφέρει ο Ι.Δεκτιγάλλας, ήταν 950 κοιλά και επωλούντο προς 5 δρχ. ανά κοιλό, της δε Θηρασίας κατά το ίδιο έτος ήταν 380 κοιλά. Σύμφωνα δε με τον ίδιο, η συκιά ήταν σχεδόν το μοναδικό δέντρο της Θηρασίας. (το κοιλό είναι μονάδα όγκου που μετρούν το κριθάρι, τα σύκα κ.λπ. Υπάρχει προς τούτο ειδικό ξύλινο δοχείο συνήθως μισοκοίλι).

Το φθινόπωρο η συκιά μαδιέται, δηλαδή αφαιρούνται τα συκόφυλλα και φυλάσσονται ως τροφή για τα ζώα.

Σαμψών Κατσίπης

Φυσιογνώστης, Διευθυντής του Γυμνασίου Εμπορείου Θήρας.

ΟΙ ΚΡΟΚΟΙ ΤΗΣ ΘΗΡΑΣ

Εισαγωγή

Ο Θεός Ερμής έπαιξε δίσκο με τον φίλο του τον Κρόκο. Ο δίσκος έφυγε και τραυμάτισε τον Κρόκο στο κεφάλι. Τρεις σταγόνες από το αίμα του έπεσαν στο κέντρο ενός λουλουδιού, που βρισκόταν στα πόδια του. Ο Ερμής λυπήθηκε πολύ για τον φίλο του και τον μεταμόρφωσε σε φυτό. Οι τρεις σταγόνες αίμα έγιναν τα τρία κόκκινα στίγματα του κρόκου.

Ο κρόκος αποτελεί ένα γένος φυτών της οικογένειας των Ιριδιδών, που περιλαμβάνει 80 περίπου είδη που φυτρώνουν στην Ευρώπη, τη Δυτική και Κεντρική Ασία και τη Βόρεια Αφρική. Τα περισσότερα είδη βρίσκονται στη Βαλκανική Χερσόνησο και στην Τουρκία. Στην Ελλάδα υπάρχουν 21 είδη αυτοφυών κρόκων, από τα οποία 9 είναι ενδημικά της Ελλάδας. Σε όλους τους κρόκους ο βολβός περιβάλλεται από χιτώνες, συνήθως δικτυωτούς ή ινώδεις, τα φύλλα είναι στενά, γραμμοειδή και έχουν συνήθως ένα λευκό μεσαίο νεύρο (μια λευκή γραμμή) στο πάνω μέρος τους. Το πιο χαρακτηριστικό γνώρισμα όμως είναι τα 3 πεπλατυσμένα στίγματα που μπορεί να είναι ακέραια, οδοντωτά ή κατασχισμένα.

Οι κρόκοι της Σαντορίνης

Στη Σαντορίνη φύονται τα είδη *Crocus laevigatus* (κρόκος ο λειός) και *Crocus cartwrightianus* (κρόκος ο καρτραϊκός) που είναι ενδημικά της Ελλάδας.

Crocus laevigatus : Ανθίζει από τον Νοέμβριο μέχρι τον Ιανουάριο. Χαρακτηρίζεται από τους δερματώδεις χιτώνες των βολβών που σχίζονται σε μικρά τριγωνικά κομμάτια από τον κίτρινο λειό φάρυγγα του άνθους και από τους λευκούς ανθήρες. Φυτρώνει στον Προφήτη Ηλία, στον Γαβρήλο καθώς και στη Θηρασία στη θέση «Τρανές πεζούλες». Είναι γνωστός με το όνομα *καστανίδα*. Το όνομα του το πήρε από τους βολβούς του που τρώγονται ωμοί, κυρίως από τα παιδιά, και έχουν γεύση ακριβώς όπως του κάστανου. Πριν από την Κατοχή νεαροί αγρότες του Πύργου μάζευαν καστανίδες, τις έκαναν ματσάκια και τις πουλούσαν προς μία δεκάρα το ματσάκι. Ο δάσκαλος μας στο δημοτικό, ο αείμνηστος Αντώνης Κονταράτος, μας πήγαινε εκδρομή στους Αγίους Αποστόλους, στους πρόποδες του Προφήτη Ηλία, για να μαζέψουμε καστανίδες. Οι καστανίδες τρώγονται μόνο ωμές σε αντίθεση με εδώδιμους βολβούς άλλων ειδών κρόκου, όπως *Crocus cancellatus* (βολβοί αλμειτοί και μαγειρευτοί), *Crocus sieberi* (ωμοί, αλμειτοί και μαγειρευτοί) και *Crocus olivieri* (βολβοί ωμοί και αλμειτοί). Ακριβώς το ίδιο με τις καστανίδες συμβαίνει και με το φυτό *Oxalis pes-caprae* (κοινώς ξινά ή ξινήθρες). Το φυτό αυτό φέρει στις ρίζες του μεμονωμένα γονοσώματα (βολβίδια) που γίνονται μεγάλα και τρώγονται επίσης ωμά. Στο Εμπορείο τα βολβίδια αυτά τα λένε *καστανιόλες* ή *καστανιόγλες*. Επίσης στις ρίζες του ίδιου φυτού υπάρχουν κονδυλόμορφες διογκώσεις που έχουν γλυκιά γεύση. Στον Πύργο και το Μεγαλοχώρι λέγονται *γλυκάδια* και στο Εμπορείο *σκούλι*. Τα γλυκάδια τα βρίσκεις αφού σκάψεις στις ρίζες του φυτού και μαζεύονται κατά τον Ιανουάριο. Οι καστανίδες, οι καστανιόλες και τα γλυκάδια, μαζί με άλλα είδη βολβών και ριζών έπαιζαν σπουδαίο ρόλο, ως τροφή, στα χρόνια της Κατοχής όταν αρκετοί πέθαιναν από πείνα. Τότε προσπαθούσαν να αξιοποιήσουν κάθε ρίζα ή βολβό που θα μπορούσε να τους προσφέρει θρεπτικές ουσίες και να τους κρατήσει στη ζωή, δεδομένου ότι και τα χόρτα σπάνιζαν, αφού από αυτά περίμεναν όλοι να τραφούν και να ταΐσουν και τα ζώα τους. Δυστυχώς ακόμα χαρακτηριστικά παραδείγματα ριζών και βολβών που τρώγονται ακόμη σήμερα και έπαιζαν σπουδαίο ρόλο ως τροφή στα χρόνια της Κατοχής είναι η ρίζα του φυτού *Emex spinosa* (κοινώς *κόπανο*, ή *κοπάνια*) που το άνω μέρος της είναι διογκωμένο, έχει γλυκιά γεύση και τρώγεται ωμή ή μαγειρευτή. Οι *βολβοί*, που είναι οι βολβοί ορισμένων φυτών του γένους *Muscari* (*Muscari comosum*, *Muscari comutatum* κ.ά) που τα έκαναν γιαχνί

αντί για πατάτες. Πρέπει να τονίσω ότι οι βορβοί μαζεύονται και σήμερα σε πολλά μέρη (άλλα νησιά των Κυκλάδων, Κρήτη, κ.λπ.). Αφού τους βγάλουν από το χώμα τον Γενάρη, πριν βλαστήσουν, και τους βράσουν, για να μαλακώσουν και να χάσουν κάπως την πικράδα, τους διατηρούν στο ξίδι. Τα στίγματα της καστανίδας δεν συλλέγονται.

Crocus cartwrightianus : κοινώς *ζαφοράς* ή *ζαφορά*. Ανθίζει από τον Νοέμβριο μέχρι τον Δεκέμβριο. Τα άνθη του είναι ποικίλου χρώματος από λευκό (αλφικοί τύποι) μέχρι ανοικτό και βαθύ βιολετί. Χαρακτηρίζεται από τον κοκκινωπό στύλο που χωρίζεται σε τρία πολύ μεγάλα και πλατιά στίγματα. Μοιάζει πολύ με τον καλλιεργούμενο κρόκο (*Crocus sativus*) και φαίνεται πως ο καλλιεργούμενος πρέπει να προήλθε από το είδος αυτό. Λόγω της ομοιότητας του με τον καλλιεργούμενο κρόκο μερικοί βοτανολόγοι τον είχαν θεωρήσει ως παραλλαγή του (*Crocus sativus* var. *Cartwrightiana* Maw.).

Η χρήση του κρόκου, καθώς και η καλλιέργειά του, ξεκινά από τα προϊστορικά χρόνια. Στη Μεσοποταμία υπήρχε η πόλη Azurigano, όπου κατά μία αναφορά του 2300 π.Χ., υπήρχαν τεράστιες εκτάσεις όπου καλλιεργούσαν το φυτό. Φαίνεται πως από τη λέξη Azurigano προέρχονται και οι λέξεις Safran, Saffran, ζαφορά. Όμως και στους ομηρικούς χρόνους αναφέρονται οι λέξεις *κροκήιος*, *κροκόπεπλος* και *κρόκος*.

Τα στίγματα του κρόκου φαίνεται πως συλλέγονται από αρχαιοτάτων χρόνων στη Σαντορίνη. Ονομαστές είναι οι τοιχογραφίες του Ακρωτηρίου όπου παριστάνεται ο κρόκος και η συλλογή του. Ο Πλίνιος, ο πρώτος που αναφέρεται στον κρόκο της Θήρας, τον θεωρεί ως ένα από τους καλύτερους. Ο Θεόφραστος αναφέρεται στον κρόκο της Κυρήνης και το θαυμαστό άρωμά του. Η Κυρήνη ήταν αποικία της Θήρας και πιθανόν οι Κυρηναίοι είχαν μάθει από τους Θηραίους την εκμετάλλευση του κρόκου.

Και ο Δεκγιάλλας στη Στατιστική του αναφέρει τον κρόκο ως ένα από τα αυτοφυή φυτά της Σαντορίνης. Ο Heldreich, μη γνωρίζοντας για τον κρόκο που φύεται στον Ταξιάρχη, πιθανολογεί ότι ο κρόκος της Θήρας ίσως είναι ο κρόκος του Τουρνεφορτίου (*Crocus tournefortii*) γνωστός τότε και από τα νησιά Σύρο, Μήλο και Φολέγανδρο.

Στη Σαντορίνη ο ζαφοράς φύεται μόνο σε δυο θέσεις : στον Ταξιάρχη ή Αρχάγγελο κοντά στο Ακρωτήρι και στον Γαβρήλο δίπλα στο Εμπορείο. Κάτοικοι των Φηρών μου έλεγαν ότι μάζευαν κρόκο από τον Προφήτη Ηλία στη θέση Κακός Ποταμός. Επειδή εκεί δεν διαπίστωσα την ύπαρξη άλλου είδους κρόκου εκτός από τον *Crocus laevigatus*, πιθανώς να μάζευαν αντί για ζαφορά τα στίγματα του είδους αυτού.

Ο Ζαφοράς του Ταξιάρχη

Ο Ταξιάρχης ή Αρχάγγελος είναι μια θέση στο Φανάρι κοντά στο Ακρωτήρι (έχει πάρει το όνομά της από την εκκλησία που βρίσκεται εκεί και λέγεται ότι είναι από τις πιο παλιές εκκλησίες του νησιού), εκεί φαίνεται ότι γινόταν η συλλογή του ζαφορά από αρχαιοτάτων χρόνων και συνεχίζεται μέχρι σήμερα από τους κατοίκους του Ακρωτηρίου. Οι γυναίκες του Ακρωτηρίου έχουν βάλει δύο σημαδιακές ημερομηνίες : λένε ότι η άνθιση του ζαφορά αρχίζει των Ταξιαρχών και τελειώνει του Αγίου Νικολάου. Η συλλογή ήταν μια από τις πολλές ομορφιές της ζωής, τις χαρές που είχαν οι Σαντορινιοί στη διάρκεια του χρόνου. Περιμέναν με λαχτάρα να έλθουν οι μέρες που η φύση είχε κάτι καινούργιο να τους προσφέρει. Έτσι Περιμέναν τις μέρες που θα άνθιζε ο ζαφοράς, όπως περιμέναν και τις μέρες που άρχιζε το κυνήγι, τις μέρες της βεντέμας, τις μέρες που έβγαιναν τα μανιτάρια ή τις μέρες που γιόρταζε κάποιος άγιος. Το κτίσιμο της εκκλησίας του Ταξιάρχη στη θέση αυτή δεν είναι τυχαίο. Οι Ακρωτηριανές διακρίνουν τρεις τύπους ζαφορά, ανάλογα με το χρώμα του άνθους. Όμως το χρώμα του άνθους δεν αποτελεί σταθερό γνώρισμα για τον προσδιορισμό του είδους αυτού. Τα ανοικτά άνθη ονομάζονται «πουλάδες» και τα κλειστά «πετεινάκια». Τραγουδάνε μάλιστα και το εξής :

Μικρή πουλάδα κόκκινη κοκκινομαδημένη
που πήγες και διάδωσες πως σ' έχω φυλημένη
νάρι-νάρι πετεινάρι πούσε πάνω στο βουνάρι

Στην ίδια θέση που βγαίνουν οι κρόκοι φύονται και οι «χειρομύτες». Οι χειρομύτες είναι βολβόφυτα του γένους (*Colchicum cyrاني*), που ανθίζουν το φθινόπωρο, ενώ τα φύλλα και οι καρποί τους βγαίνουν πολύ αργότερα. Κάποιοι συγγέουν τα κολχικά με τους κρόκους και τα θεωρούν ως άγριο είδος κρόκου, όπως οι κάτοικοι της Ανάφης, που τα ονομάζουν «άγρια ζαφορά». Μοιάζουν με τους κρόκους, όμως τους λείπουν τα τρία κόκκινα στίγματα και έχουν έξι στήμιονες αντί για τρεις που έχουν οι κρόκοι.

Ο Ζαφοράς του Γαβρήλου

Στον Γαβρήλο ο ζαφοράς φυτρώνει από την πλευρά των «κεντουκιάδων» σε ένα απόκρημνο σημείο. Και εδώ η συλλογή του ήταν πολύ διαδεδομένη. Όμως στον Γαβρήλο, η περιοχή που φύτρωνε ο ζαφοράς περιορίστηκε μόνο στα απόκρημνα, γιατί η γη εκεί γύρω όλο και περισσότερο εκαλλιεργείτο. Έτσι γύρω στα 1925-1930 πρέπει να σταμάτησε η συλλογή. Σήμερα σχεδόν κανείς δεν γνωρίζει για την ύπαρξη του ζαφορά στον Γαβρήλο. Όμως τα ονόματα έχουν μείνει! Ένα μεγάλο χωράφι εκεί δίπλα που φυτρώνει ο ζαφοράς ονομάζεται «χωράφι του ζαφορά». Κατεβαίνοντας κάτω στον γκρεμό υπάρχει μια «κουναδιά». Οι κυνηγοί έχουν διατηρήσει το όνομά της, που το έχουν μάθει από πάππο προς πάππο, και την ονομάζουν «η κουναδιά του ζαφορά». Έψαξα να βρω τις πολιές κροκοσυλλέκτριες. Όλες, εκτός από μία, τη Μαρουλιά του Μενεάκη, 93 χρονών σήμερα, έχουν πεθάνει. Την ρώτησα να μου πει για τον ζαφορά του Γαβρήλου. Μόλις άκουσε για ζαφορά σήκωσε με δυσκολία το κεφάλι της και μου είπε: «Όταν ήμουν παιδί φύλαγα εκεί τα ζώα του πατέρα μου και ερχόντουσαν οι γυναίκες και μάζευαν το ζαφορά. Ύστερα μάζευα και εγώ και άλλες γυναίκες για να κάνουμε τις κρούστες τη Λαμπρή. Πρόσεχε όμως, δεν θα μπορούεις να πας γιατί το ριμίδι έχει χαλάσει».

Η συλλογή, το εμπόριο και η καλλιέργεια του ζαφορά στη Σαντορίνη

Η συλλογή του ζαφορά στη Σαντορίνη γινόταν αποκλειστικά από τις γυναίκες. Αυτό εξάλλου δείχνουν και οι τοιχογραφίες του Ακρωτηρίου, στις οποίες απεικονίζονται μόνο γυναίκες κατά τη συλλογή του κρόκου. Τα άνθη κόβονται ολόκληρα μαζί με το περιγόνιο. Τσακίζονται ανάμεσα στον δείκτη και στον αντίχειρα και στη συνέχεια, πολλά μαζί, συγκρατούνται μέσα στη χούφτα από τα υπόλοιπα δάκτυλα. Μετά το τέλος της συγκομιδής μαζεύονται γυναίκες και παιδιά από όλη την οικογένεια ή και άλλοι γνωστοί και ξεχωρίζουν τα στίγματα από τα υπόλοιπα μέρη του άνθους. Συνήθως όμως δεν γίνεται διαχωρισμός στον στημόνων, οι οποίοι τοποθετούνται μαζί με τα στίγματα. Στη συνέχεια τα στίγματα ξηραίνονται και τοποθετούνται σε δοχεία αεροστεγώς κλεισμένα.

Ο Ζαφοράς

Εκτός από το Ακρωτήριο και τον Γαβρήλο οι Σαντορινιές προμηθευόντουσαν ζαφορά και από άλλα νησιά. Όσοι πήγαιναν χειμώνα σε άλλα νησιά φρόντιζαν να μαζέψουν και ζαφορά. Έτσι κάποιοι ψαράδες έφερναν ζαφορά από τα Χριστιανά, όπου λένε πως είναι άφθονος. Άλλοι έφερναν από τη Σύρο. Στο Καμάρι μου έδειξαν ζαφορά που είχαν φέρει από το Λαγονήσι πριν είκοσι χρόνια και που διατηρείτο σε άριστη κατάσταση.

Ορισμένοι, που είχαν μεγάλους κήπους (περιβόλια), έπαιρναν βολβούς και τους φύτευαν στις άκρες των τοίχων, όπου και ευδοκιμούσαν. Το μόνο που ήθελαν ήταν λίγο βοτάνισμα. Έτσι θυμάμαι το περιβόλι του Αντωνίου Βενετσάνου που γέμιζε από ζαφορά κάθε χειμώνα. Τον ζαφορά αυτό τον είχε μεταφέρει το 1930 από τον Ταξιάρχη του Ακρωτηρίου. Στον Κατσινάρο του Εμπορείου υπήρχαν επίσης χωράφια που στις άκρες τους είχαν βάλει ζαφορά.

Όμως γινόταν και εμπόριο του ζαφορά κυρίως από την Ανάφη, τη Φολέγανδρο αλλά και την Ίο. Πολύ πριν το Πάσχα ερχόντουσαν πλανόδιοι που είχαν μικρούς ζυγούς, ειδικούς για το ζύγισμα του ζαφορά. Ο ζυγός αποτελείτο από ένα στέλεχος, στα άκρα του οποίου κρέμονταν δυο μπρούτζινα «τάσια». Στο ένα τάσι έβαζαν συνήθως ένα ή μισό δράμι και στο άλλο τον ζαφορά. Κρατούσαν δε το στέλεχος από τη μέση μέχρι να ισορροπήσει. Σύμφωνα με πληροφορίες που μου έδωσε ο κ. Ανδρέας Λειβαδάρος (Μπούμπης) θυμάται κάποιον κύριο Μιχάλη που έρχονταν από την Ίο και πουλούσε καρβόλους (σαλιγκάρια) και ζαφορά. «Ηρθαν τα θηρία» φώναζε κάθε φορά, για να δείξει ότι έχει φέρει πολύ μεγάλα σαλιγκάρια. Μαζί πουλούσε και τον ζαφορά που τον είχε μέσα σε φακελάκια. Αυτό πρέπει να κράτησε μέχρι το 1920-1925. Όμως πολύ μεγαλύτερη ποσότητα ζαφορά ερχόταν από την Ανάφη, που λένε πως είναι ο καλύτερος όλων. Μονάδα βάρους για το ζύγισμα του ζαφορά στην Ανάφη ήταν το ένα «αζάν». Αυτό ισοδυναμούσε με το βάρος μιας μπρούτζινης πεντάρας του Όθωνα, που χρησιμοποιούσαν αντί για σταθμά. Φαίνεται πως το ένα αζάν κόστιζε αρκετά σε χρήμα. Ακριβώς ποσό δεν γνωρίζω.

Σε μια σχολική εργασία του Γυμνασίου της Ανάφης αναφέρεται ότι Μονάδα είναι το ένα «αζάν», που ισοδυναμεί με την ποσότητα του ζαφορά που μπορείς να κρατήσεις με τα τρία δάκτυλα. Στο ίδιο βιβλίο αναφέρονται και συνταγές με χρήση ζαφορά, όπου οι δόσεις του ζαφορά μετριοούνται σε αζάνι. Κάτι παρόμοιο συνέβαινε μέχρι τώρα σε μικρά μπακάλικα στο Μεγαλοχώρι, που έφερναν ζαφορά, κυρίως από τη Φολέγανδρο, και μετρούσαν την ποσότητα του ζαφορά εμπειρικά με τα τρία δάκτυλα. Φαίνεται όμως ότι ζαφορά πουλούσαν και τα φαρμακεία. Κάτοικοι του Πύργου μου έλεγαν ότι αγόραζαν το ζαφορά για τα «Λαμπριανά» τους από το φαρμακείο, όπου εκεί η ποσότητα ζυγιζόταν σε δράμια.

Σήμερα οι επαγγελματίες αρτοποιοί φέρνουν ζαφορά από την Αθήνα. Πρόκειται περί στιγμάτων του *Crocus sativus* συνήθως αναμεμιγμένα μαζί με τους στύλους ή και σε πολύ, ή ακόμη μόνο στύλους, οι οποίοι είναι πολύ φθηνότεροι.

Ο ζαφοράς, χάρις στις χρωστικές, αρωματικές και φαρμακευτικές ουσίες που περιέχει, είχε μεγάλη σημασία ως φαρμακευτική, αρωματική και χρωστική ουσία από αρχαιοτάτων χρόνων. Οι αρχαίοι Έλληνες τον χρησιμοποιούσαν για να βάφουν επίσημες ενδυμασίες τους. Ιδιαίτερα κατά τους βυζαντινούς χρόνους ήταν ένα φυτό για πάρα πολλές χρήσεις : για βαφή υφασμάτων, στη μαγειρική, ως υδατόχρωμα, στην αρωματοποιία ως συστατικό διαφόρων μύρων, ως φάρμακο τονωτικό, αφροδισιακό, ευστόμαχο, για την παρασκευή κολλυρίων. Ακόμη είχε χρησιμοποιηθεί και ως εκτριωτικό μέσο, επειδή προκαλούσε αιματώδη της μήτρας των εγκύων με αποτέλεσμα την αποβολή. Σε αυτήν την περίπτωση όμως είχαμε συχνά φαινόμενα δηλητηρίασης, λόγω κατάχρησης, με συμπτώματα έντονους κωλικούς, αιματώδη διάρροια, σπασμούς, παραλήρημα κ.ά. Πρέπει να τονίσω ότι θανατηφόρος δόση για τον άνθρωπο είναι μερικά γραμμάρια δρόγης του ζαφορά.

Ας δούμε όμως πως είναι σήμερα στη Σαντορίνη οι χρήσεις του ζαφορά. Είναι έθιμο να τον χρησιμοποιούν στα «Λαμπριανά» τους. Έτσι κρατούν το ζαφορά για τις μέρες της Μεγάλης Εβδομάδας, οπότε φτιάχνουν τα παραδοσιακά «κουλούρια του ζαφορά» ή «κρούστες» ή «παξιμάδια του ζαφορά» ή «χαλάκια». Επίσης φτιάχνουν και τυρόπιτες του ζαφορά. Ο ζαφοράς πριν χρησιμοποιηθεί για τα γλυκά υφίσταται το λεγόμενο «χάλκεμα». Κατά το χάλκεμα τοποθετείται σε μικρό μεταλλικό δοχείο και

υφίσταται ελαφριά φρύξη ώστε να μπορεί να θραυέται. Στη συνέχεια τον τοποθετούμε πάνω σε χαρτί και τον τρίβουμε ανάμεσα στις άκρες των δακτύλων, ώστε να γίνει σκόνη. Μετά το χαλκεμα η σκόνη μπαίνει σε ένα ποτήρι όπου έχουμε ρίξει χλιαρό νερό ή και νερό με λίγη τσικουδιά. Αφήνεται μέχρι την άλλη μέρα οπότε όλο το περιεχόμενο του ποτηριού ανακατεύεται μαζί με τα άλλα υλικά. Μερικοί βράζουν κανέλα και αφήνουν εκεί μέσα τον ζαφορά μετά το χαλκεμα ή άλλοι βάζουν απευθείας τον ζαφορά μέσα σε ένα ποτηράκι τσικουδιά όπου διαλύονται τα συστατικά του μέχρι την άλλη μέρα.

Ο ζαφοράς ταιριάζει όμως πολύ και με το μαστίχι. Ήπαιρναν ένα στίγμα ζαφορά και το μασούσαν μαζί με το χιώτικο μαστίχι, που αποκτούσε ένα πολύ όμορφο κίτρινο χρώμα, και το στόμα έβγαζε μια υπέροχη μυρωδιά. Αυτό ήταν πολύ συνηθισμένο τις μέρες του Πάσχα, τότε που μαζευόντουσαν πολλές γυναίκες μαζί για να κάμουν τα «Λαμπριανά» τους. Ζαφορά όμως, μαζί με μαστίχι και γλυκάνισο, έβαζαν και στο ψωμί που αποκτούσε κίτρινο χρώμα και άρωμα και γεύση διαφορετική από το κοινό ψωμί. Ο ζαφοράς μπαίνει και στην τσικουδιά που τις προσδίδει ωραίο κίτρινο χρώμα και άρωμα. Κατά μια άλλη συνήθεια, πολύ διαδεδομένη κυρίως στην Ανάφη και τη Φολέγανδρο, ζαφοράς μπαίνει και στην «τουλαδιά» (πιχτή από χοιρινό κρέας). Ακόμη ταιριάζει και με το ρύζι. Στη Σαντορίνη ένα παραδοσιακό πολύ παλιό γλυκό, που σήμερα γίνεται από πολύ λίγους είναι η «ρίζα». Για να φτιάξουν τη ρίζα έβραζαν το ρύζι μαζί με ζάχαρη και νερό. Αφού το στράγγιζαν έριχναν και άλλη ζάχαρη και αυγά. Τα ζύμωναν μαζί με χλωρό ανάλατο ή αφοτυριά (ανθότυρο) μέχρι το μίγμα να σφίξει και να πλάθεται. Τον ζαφορά τον έβραζαν μαζί με τη ζάχαρη. Ύστερα έφτιαχναν φύλλο και έβαζαν μέσα όλο το μίγμα. Το φύλλο το τσιμπούσαν, όπως τα μελιτίνια (όμως πολύ πιο αραιά), και στη συνέχεια το έψηναν στο φούρνο.

Ορισμένοι γνωρίζουν και τις αφοροδισιακές ιδιότητες του φυτού : είναι το «φυσικό Βιάγκρα», μου έλεγε ένας κάτοικος του Ακρωτηρίου.

Δεν θεωρώ τυχαίο ότι οι δύο μοναδικές θέσεις που βρίσκεται σήμερα αυτοφυής ο ζαφοράς της Σαντορίνης βρίσκονται κοντά σε περιοχές που υπήρχαν αρχαίες πόλεις. Ο Ταξιάρχης είναι σχετικά κοντά στο Ακρωτήρι, στον δε Γαβρήλο πάνω στα βράχια βρίσκεται σκαλισμένη «η έχεντρα με την κασέλα της» και στους πρόποδες του, ακόμη και μέσα στη θάλασσα, βρίσκεται θαμμένη μια πολιτεία που η Σαντορινιοί λένε πως είναι η αρχαία Ελευσίνα. Αν δεχτούμε δε ότι ζαφοράς υπήρχε και στον Κακό Ποταμό, όπου εκεί, κοντά στην Περίσσα, βρίσκονται τα ερείπια αρχαίας πόλης θα πρέπει να υποθέσουμε ότι το φυτό είχε μεταφερθεί εκεί από κάποιο άλλο μέρος λόγω της σημασίας που είχε. Εντύπωση μου προκαλεί ότι δεν υπάρχει ζαφοράς στον Προφήτη Ηλία όπου αφθονεί η καστανίδα. Οι τοιχογραφίες του Ακρωτηρίου με τις κροκοσυλλέκτριες δείχνουν ότι το φυτό θα πρέπει να είχε μεγάλη σημασία από πολύ παλιά στη Σαντορίνη. Τέλος, να παρατηρήσω ότι τα ονόματα των λόφων Ταξιάρχης και Γαβρήλος έχουν σχέση με την ημερομηνία έναρξης της συλλογής του κρόκου.

Σαμψών Κατσιπής

Φυσιολόγος, Διευθυντής του Γυμνασίου Εμπορείου Θήρας

ΤΑ ΜΑΝΙΤΑΡΙΑ ΤΗΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ

Τα μανιτάρια ή οι μανίτες, όπως τα λέμε στη Σαντορίνη, δεν αποτελούν μόνο πολύτιμο έδεσμα για τους καλοφαγάδες, αλλά έπαιξαν και σημαντικό ρόλο ως πηγή τροφής για τη φτωχολογία, ιδιαίτερα στα δύσκολα χρόνια της Κατοχής.

Στη Σαντορίνη το μανιτάρι που εκτιμάται περισσότερο από όλα είναι ο *γλιστρίτης*. Οι γλιστρίτες (*Volvariya speciosa*) καρποφορούν από το Δεκέμβριο μέχρι και τέλος Ιανουαρίου και φυτρώνουν όπου υπάρχουν ξερά χόρτα, σε κλαδιά αμπελιάς που σαπίζουν, σε μέρη που έχουν ρίζει κοπριά ή άχυρα, αλλά κυρίως μέσα στα κριθάρια και ειδικότερα μέσα στις αλωνίστρες (χωράφια που έχουν αλώνι).

Δεν είναι μόνο η νοστιμιά τους που τους κάνει περιζήτητους, αλλά και η περίεργη χαρά που νιώθεις όταν τους ανακαλύπτεις ανάμεσα στα χόρτα ή μισοχωμένους μέσα στο έδαφος. Πρέπει να έχεις εξασκηθεί για να γνωρίζεις σε ποιο σημείο κάτω από το σκασμένο χώμα υπάρχουν τα *βοιλητάρια*, όπως λέμε τους γλιστρίτες που δεν έχουν βγει ακόμη από το χώμα. Όταν βρεις ένα γλιστρίτη Πρέπει να ψάξεις δίπλα για να βρεις και το ταίρι του, γιατί οι γλιστρίτες φυτρώνουν συνήθως δύο ή περισσότεροι μαζί. λένε ότι για να μπορείς να τους βρίσκεις καλύτερα Πρέπει να κρατάς ένα γλιστρίτη και να λες «*Μανίτη μου γλιστρίτη μου βρες μου τον αδερφό σου, μη πάρω το σπαθάκι μου και κόψω το λαιμό σου*». Πολλοί αποφεύγουν να τους τρώνε μετά τα Χριστούγεννα, γιατί λένε ότι τους έχουν κατουρήσει οι καλικάτζαροι.

Μοσκομανίτες

Γλιστρίτες

Οι γλιστρίτες φέρουν κολλό (μήτρα), γνώρισμα που έχουν και θανατηφόροι αμανίτες (π.χ. *Amanita phalloides*) και γι' αυτό το λόγο τα βιβλία συνιστούν να μην τους τρώμε. Έτσι πολλοί από φόβο δεν τους τηγανίζουν αμέσως, αλλά τους αφήνουν 1-2 μέρες στο νερό μαζί με αλάτι, γιατί πιστεύουν ότι το αλάτι εξουδετερώνει το δηλητήριο των μανιταριών. Άλλοι βάζουν μέσα στο νερό ένα ασημένιο κουταλάκι και αν μαυρίσει το ασημί, σημαίνει ότι δεν πρέπει να τους φάνε. Λένε επίσης ότι δεν πρέπει να τους μαζεύεις όταν βρίσκονται κάτω από δέντρα και ειδικότερα κάτω από ελιές.

Όμως ποτέ δεν έχω συναντήσει στη Σαντορίνη δηλητηριώδη μανιτάρι του γένους *Amanita* και όπως αναφέρει ο Δεκιγάλλα ποτέ δεν βρέθηκε στην Σαντορίνη δηλητηριώδες μανιτάρι. Όμως, έχουν αναφερθεί κατά καιρούς δηλητηριάσεις από μανιτάρια, κυρίως από υπερβολική κατανάλωση ή ακόμα επειδή έχουν συλλεχθεί από ψεκασμένα κριθάρια.

Οι *μοσκομανίτες* είναι μανιτάρια του γένους *Psalliota* (*Agaricus*) που καρποφορούν από τα τέλη Νοεμβρίου μέχρι και τον Ιανουάριο. Φυτρώνουν σε εγκαταλελειμμένους αγρούς στις άκρες των χωραφιών και των αμπελιών, στους τράφους κ.α. Διακρίνονται σε άσπρους μοσκομανίτες (*Psalliota campestris*) ή και ζαχαρομανίτες, όπως τους λένε μερικοί, και σε κόκκινους μοσκομανίτες ή τροφομανίτες (*Psalliota arvensis*) που είναι επίσης πολύ νόστιμα μανιτάρια.

Τα *λαούγια* (*Lycoperdon s.p.*) τρώγονται από μερικούς, όταν είναι πολύ φρέσκα. Όταν ξεραθούν βγάζουν μια καστανόχρωμη σκόνη που παλαιότερα τη μάζευαν και την χρησιμοποιούσαν μαζί με λάδι για τις «μέλες» (χιονίστρες) ή και για το σύγκαμα. Θεωρείται δε και άριστο αιμοστατικό. Χρησιμοποιούνται ακόμη και για τις πληγές που βγάζουν τα γαϊδούρια στη ράχη τους.

Τα *λαόργια* (*Phizorogon s.p.*) καρποφορούν τον Μάρτιο και φυτρώνουν στον Μικρό Προφήτη κοντά στο Μερεβίγλι. Είναι μανιτάρια που μοιάζουν με πατάτες και με τις τρούφες (ύδνα) χωρίς να έχουν καμία σχέση με αυτές. Οι Μερεβιγλιανοί τα κάνουν γιαχνί ή και τηγανιτά.

Οι *αμπελομανίτες* φυτρώνουν στις ρίζες της αμπελιάς και καρποφορούν Νοέμβριο – Δεκέμβριο. Από τότε όμως που εγκαταλείφθηκε η παραδοσιακή καλλιέργεια των αμπελιών και άρχισε η χρήση φυτοφαρμάκων έχουν κυριολεκτικά εκλείψει.

Ο *συκομανίτης* είναι μανιτάρι που φυτρώνει στον κορμό της συκιάς. Όταν βρεις ένα συκομανίτι, λένε ότι μπορείς με αυτόν να ταΐσεις όλη την οικογένεια σου. Τον κόβεις σε κομμάτια όπως το συκώτι και αυτός έπειτα ξαναφυτρώνει. λένε ότι πρέπει να τον ποτίσεις και εκείνος ξαναβγαίνει πολλές φορές. Κάτι τέτοιο φαίνεται να αναφέρει και ο Νικάνδρος στα Γεωργικά του : «...αν ρίζεις κοπριά βαθιά στη ρίζα της συκιάς και την ποτίζεις συνέχεια με τρεχούμενα νερά θα φυτρώσουν στις ρίζες της μανιτάρια που δεν κάνουν κακό. Από αυτά προτίμησε να κόψεις σύρριζα μανιτάρι θρεμμένο...». Όσοι βρίσκουν συκομανίτη κρατούν το μέρος μυστικό.

Πολύ μεγάλα μανιτάρια φυτρώνουν στην κορυφή του Προφήτη Ηλία στις ρίζες του ανέρτηκα (*Fegula*), που φαίνεται πως είναι μια ποικιλία του *Pleyrotus eryngii*. Λένε ότι τα μάζευαν παλιά οι καλόγεροι του μοναστηριού.

Σπανιότατα έχω συναντήσει και μανιτάρια του γένους *Morchella* γύρω στον Φεβρουάριο.

Οι *σκατουλομανίτες* είναι όλα τα μικρά και μη φαγώσιμα μανιτάρια που φυτρώνουν μέσα στις κοπριές. Επίσης, συνηθισμένα μανιτάρια είναι και τα *αφτιά*, που αν και δεν είναι δηλητηριώδη, δεν τρώγονται γιατί είναι άνοστα.

Στην κορυφή του Μικρού Προφήτη και κάτω από το μοναδικό πουρνάρι που υπάρχει στη Σαντορίνη συνάντησα και μανιτάρια του γένους *Geastrum*, που σε άλλα μέρη τα λένε αστέρια της Γης. Έχουν δύο περιβλήματα και όταν το μανιτάρι αρχίζει να ωριμάζει το εξωτερικό περίβλημα σχίζεται σε λουρίδες, που ανοίγουν ακτινωτά και τότε το μανιτάρι μοιάζει με αστέρι. Όταν ο καιρός είναι υγρός, οι λουρίδες ξανακλείνουν και ξαναανοίγουν πάλι όταν ο καιρός γίνει ξηρός. Σύμφωνα με τον Μπάουμαν, πιθανόν οι αρχαίοι να τα χρησιμοποιούσαν ως υγρόμετρο.

Σαμψών Κατσιπής

Φυσιολγώστης, Διευθυντής του Γυμνασίου Εμπορείου Θήρας

Η ΠΑΝΙΔΑ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ

Η έλλειψη υγροτόπων και η εξαιρετικά έντονη παρουσία του ανθρώπου στο νησί, λόγω του αυξημένου τουρισμού, έχουν ως αποτέλεσμα την απουσία αρκετών ειδών της πανίδας και της ορνιθοπανίδας που απαντώνται σε άλλα νησιά των Κυκλάδων. Ωστόσο, υπάρχουν πουλιά που είναι «μόνιμοι κάτοικοι» και καλοκαιρινοί επισκέπτες καθώς και μεταναστευτικά που χρησιμοποιούν το νησί ως προσωρινό σταθμό ξεκούρασης. Ορισμένα από αυτά είναι ο σταχτοτσικνιάς (*Ardea cinerea*), ο λευκοτσικνιάς (*Ergetta garzetta*), ο πορφυροτσικνιάς (*Ardea purpurea*), οι ποταμοσφυριγτές (*Charadrius dubius*), οι κιτρινοσουσουράδες (*Motacilla flava*), τα βραχοκαρκίνεζα (*Falco tinnunculus*), οι κορυδαλλοί (*Galerida cristata*) και τα τρυγόνια (*Streptopelia turtur*).

Σημαντικό μέρος της κυκλαδίτικης οικολογικής ταυτότητας είναι η ερπετοπανίδα (φίδια και σαύρες) που παρουσιάζει φαινόμενα ενδημισμού. Θεωρείται, μάλιστα, μία από τις πιο ενδιαφέρουσες της Ευρώπης. Στη Σαντορίνη, μεταξύ άλλων, έχουν παρατηρηθεί είδη ερπετών που κινδυνεύουν από εξαφάνιση όπως το σπιτόφιδο (*Elaphe situla*) και ο εφίος (*Coluber caspius*), το μεγαλύτερο φίδι στις Κυκλάδες.

Αλλά και οι σπηλιές της Σαντορίνης παρέχουν φιλοξενία στην Μεσογειακή φώκια (*Monachus monachus*). Είναι από τα σπανιότερα και περισσότερο απειλούμενα είδη θηλαστικών και υπολογίζεται ότι στο Αιγαίο, το οποίο θεωρείται ο σημαντικότερος βιότοπός της στον κόσμο, έχουν μείνει γύρω στα 700-1000 άτομα.

ΑΚΡΩΤΗΡΙ – ΑΡΧΑΙΑ ΘΗΡΑ- ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΞΕΘΑΒΟΝΤΑΣ ΜΙΑ ΝΕΚΡΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΣΤΟ ΑΚΡΩΤΗΡΙ ΘΗΡΑΣ

Ιστορικό της έκρηξης

Την ανασκαφή στο Ακρωτήρι ο καθηγητής Σπ. Μαρινάτος άρχισε το 1967 προκειμένου να τεκμηριώσει μια παλιά θεωρία του, σύμφωνα με την οποία η παρακμή του μινωικού πολιτισμού στην Κρήτη οφειλόταν στην έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας. Τη θέση του Ακρωτηρίου ο Μαρινάτος προτίμησε από άλλες που του υπέδειξαν ή που ο ίδιος εντόπισε για τους παρακάτω λόγους :

- Βρίσκεται στο πεδινότερο σημείο της προεκρηξιακής Θήρας και συνεπώς ευνοούσε την ανάπτυξη γεωργικών δραστηριοτήτων.
- Είναι δίπλα στη θάλασσα παρέχοντας τη δυνατότητα για ενασχόληση με την αλιεία και την ανάπτυξη ναυτλιακών δραστηριοτήτων.
- Κατέχοντας το νοτιότερο άκρο του νησιού προστατεύεται αποτελεσματικά από τους επικρατέστερους βόρειους άνεμους παρέχοντας έτσι ασφαλές αγκυροβόλιο.
- Ενίοτε, συνήθως άνοιξη και φθινόπωρο, διαθέτει άμεση οπτική επαφή με την Κρήτη συνιστώντας συνεχές κίνητρο για θαλασσινές εξορμήσεις.

Οι δύο πρώτες ανασκαφικές περιόδους (1967 και 1968) αφιερώθηκαν σε δοκιμαστικές τομές, οι οποίες ανοίχτηκαν κατά μήκος της κοίτης σύγχρονου χειμάρρου και εγκάρσια προς αυτήν. Με τις τομές αυτές διαπιστώθηκε σύντομα όχι μόνο η ύπαρξη προϊστορικών λειψάνων και η μεγάλη έκταση του οικισμού αλλά και η διατήρηση των οικοδομημάτων σε μεγάλο ύψος. Μια άλλη διαπίστωση ήταν ότι τα οικοδομικά υλικά δομής – πέτρες και χώμα – είχαν απολέσει τη συνοχή τους αφού τα ξυλά και τα άχυρα, που αποτελούσαν συνεκτικά στοιχεία, είχαν πλήρως αποσυντεθεί. Οι διαπιστώσεις αυτές οδήγησαν το Μαρινάτο στη λήψη μέτρων που αποδείχτηκαν σοφά και αποτελεσματικά. Για την προστασία των ερειπίων από τα στοιχεία της φύσης συνέλαβε το σχέδιο της στέγασης ολόκληρου του χώρου, σχέδιο που έθεσε σε εφαρμογή από τη δεύτερη κιόλας ανασκαφική περίοδο, το 1968.

Μετά από διάφορους πειραματισμούς κατέληξε στη στέγαση του χώρου με σκελετό από DEXION και κάλυψη με φύλλα αμιαντοτσιμέντου (ΕΛΛΕΝΙΤ), τα οποία ήταν τότε του συρμού. Τα πλεονεκτήματα αυτού του τρόπου στέγασης συνίστατο στο χαμηλό σχετικά κόστος που απαιτούσε, στην ταχύτητα κατασκευής και στην επεκτασιμότητα της στέγης προς όλες τις κατευθύνσεις, εάν και εφ' όσον οι ανασκαφικές ανάγκες το απαιτούσαν.

Οραματιζόμενος μεγάλης πνοής και διάρκειας έργο ο Μαρινάτος φρόντισε να εξαγοράσει ή να απαλλοτριώσει μεγάλη έκταση στην περιοχή εξασφαλίζοντας έτσι όχι μόνο τη δυνατότητα επέκτασης των ανασκαφικών εργασιών, αλλά και την προστασία του χώρου από την εκτέλεση οχληρών έργων στο μέλλον. Παράλληλα προχώρησε στην οικοδόμηση εργαστηρίων, αποθηκών και ξενώνων ανοίγοντας έτσι τον δρόμο για τη δημιουργία της υποδομής που ήταν απαραίτητη γι στην περαιτέρω ανάπτυξη της έρευνας. Με την ένταξη της ανασκαφής στο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων του Υπουργείου Πολιτισμού ο Μαρινάτος εξασφάλισε τη συνεχή και επαρκή χρηματοδότησή της, ενώ για την απαλλαγή της από τα γρανάζια της κρατικής γραφειοκρατίας την έθεσε υπό την αιγίδα της Αρχαιολογικής Εταιρείας, μέσω της οποίας διοχετεύονταν τα σχετικά κονδύλια.

Τεχνικές ανασκαφής και συντήρησης

Ξυλοδεσιές, ξύλινα πλαίσια θυρών και παραθύρων, θυρόφυλλα, κγκλιδώματα παραθύρων, δοκάρια της στέγης ή των δαπέδων ορόφου έχουν εντελώς αποσυντεθεί αφήνοντας μόνο το αποτύπωμά τους εν μέρει στον τοίχο, όπου είχαν ενσωματωθεί, και εν μέρει μέσα στο ηφαιστειακό υλικό που κάλυψε τις ελεύθερες όψεις τους. Οι κατασκευές αυτές είχαν εξ αρχής σχεδιαστεί και είχαν χρησιμοποιηθεί ως φέροντα στοιχεία σε κάθε οικοδομή. Συνεπώς η αφαίρεση των ηφαιστειακών επιχώσεων, που λειτουργούσαν ως υλικά συσκευασίας ερειπίων, έβηταν τα κτίρια σε κίνδυνο. Για τον λόγο αυτό, σε πολλές περιπτώσεις χρειαζόταν η αντικατάσταση των φέροντων στοιχείων προκειμένου να προχωρήσει η ανασκαφική διαδικασία. Ωστόσο, οι στρεβλώσεις που έχουν υποστεί οι τοίχοι και τα αποτυπώματα των ξυλοκατασκευών δεν επιτρέπουν την αντικατάστασή τους πάλι με ξύλα, χωρίς να γίνουν δραστικές επεμβάσεις επάνω στο ίδιο το μνημείο. Επειδή όμως σκοπός της ανασκαφής δεν είναι να φέρει απλώς στο φως τα μνημεία, αλλά και να διατηρήσει όλες τις μαρτυρίες για την ιστορία τους, μηδέ εξαιρούμενης αυτής της ίδιας της καταστροφής τους, προκρίθηκε η έγχυση οπλισμένου σκυροδέματος στα κενά των αποτυπωμάτων, ώστε να αναλαμβάνει τα υπερκείμενα φορτία. Με τη μέθοδο αυτή κατέστη δυνατή η διατήρηση θυρών, παραθύρων και πολυθύρων χωρίς να εκτεθούν σε κίνδυνο οι υπερκείμενοι, συμπαγείς ενίοτε, τοίχοι.

Συναρμολόγηση των τοιχογραφιών στο εργαστήριο συντήρησης τοιχογραφιών

Σε πολλές περιπτώσεις τα ηφαιστειακά υλικά – ελαφρόπετρα και θηραϊκή γη – έχουν διεισδύσει μέσα στα δωμάτια των κτιρίων και έχουν εγκλωβίσει τα κινητά αντικείμενα που τυχόν βρίσκονταν εκεί. Πολλά από τα αντικείμενα αυτά ήσαν από οργανική ύλη – ξύλο, δέρμα, ύφασμα, σχοινί – η οποία έχει αποσυντεθεί ολοσχερώς. Ωστόσο, μέσα στα ηφαιστειακά υλικά, κυρίως μέσα στο στρώμα θηραϊκής γης (τόφρας) έχουν διατηρηθεί αποτυπώματα ή και ολόκληρα τα αρνητικά αντικειμένων από οργανική ύλη, όπως πλεκτών καλαθιών, ξύλινων επίπλων κλπ. Με προσεχτική ανασκαφή τα αποτυπώματα αυτά, μετά

τον εντοπισμό τους, εμποτίζονται με χημικά υλικά και, αφού στερεοποιηθούν, μεταφέρονται στα εργαστήρια, όπου και συντηρούνται. Συχνά δε τα αρνητικά αυτά αποτυπώματα χρησιμοποιούνται ως μήτρες, μέσω των οποίων, με την έγχυση γύψου καλλιτεχνίας, παράγονται εκμαγεία των εξαφανισθέντων αντικειμένων. Κρεβάτια, περίτεχνα τραπέζια και καθίσματα που έχουν σωθεί με τον τρόπο αυτό πλουτίζουν τις γνώσεις μας για την επίπλωση των σπιτιών στην πόλη του Ακρωτηρίου. Χάρη στην επιμονή, την υπομονή και τη δεξιοτεχνία των συντηρητών μας διασώθηκαν επίσης πολύτιμες πληροφορίες για την καλαθοπλεκτική την κατασκευή σχοινιών, την κατεργασία δέρματος, την κατασκευή ξυλοκιβωτίων ή βαρελιών κ.τ.ό.

Αριστερά, Άγιος Ιωάννης ο Ελεήμων, Μουσείο Προϊστορικής Θήρας, Θήλαστρα, Γεφυρόστομος σκυφτός

Δεξιά, υστεροελλαδικά αγγεία στο Ακρωτήρι

Εντελώς ξεχωριστή είναι η διαδικασία ανασκαφής και διάσωσης των ασβεστοκονιαμάτων, τα οποία συχνά είναι τοιχογραφημένα. Κατά κανόνα τα τοιχογραφημένα διαμερίσματα βρίσκονταν στους ορόφους των κτιρίων, όπου οι τοίχοι είτε έχουν εντελώς καταρρεύσει είτε έχουν υποστεί σοβαρές ζημιές, και συνεπώς ο διάκοσμος τους βρίσκεται θρυμματισμένος μεταξύ των ερείπια. Στις περιπτώσεις αυτές η διαδικασία ανασκαφής περνάει εντελώς στα χέρια των ειδικών συντηρητών. Ευθύς μετά την αποκάλυψη του κονιάματος, οπωσδήποτε διαστάσεων ο συντηρητής προβαίνει στον εμποτισμό του με acetone, το οποίο, ως πτητικό υλικό, απομακρύνει εντελώς κάθε ίχνος υγρασίας. Το κονίαμα, όπως και κάθε άλλο εύρημα, σχεδιάζεται και φωτογραφίζεται επιτόπου, ενώ παράλληλα στερεώνεται με διαδοχικούς εμποτισμούς με κόλλα διαλυτή στο acetone. Όταν το κονίαμα με τη διαδικασία αυτή καταστεί αρκετά ανθεκτικό, στην αποκαλυφθείσα προσιτή επιφάνειά του – πρόσθια ή οπίσθια αδιακρίτως – επικολλάται κομμάτι γάζας, ώστε να αποτρέπει περαιτέρω διάσπαση των κονιαμάτων και όλα τα επιμέρους θραύσματα να παραμείνουν συγκεντρωμένα. Το κονίαμα εν συνεχεία ανασύρεται από τα ερείπια και μεταφέρεται στο ειδικό εργαστήριο της ανασκαφής, όπου συνεχίζεται η διαδικασία στερέωσης, συντήρησης, ανασυναρμολόγησης και

Υστερομινωικά αγγεία στο Ακρωτήρι

αποκατάστασης του τοιχογραφικού συνόλου. Όπως εύκολα γίνεται αντιληπτό, η διαδικασία αυτή είναι χρονοβόρα και δαπανηρή. Το αποτέλεσμα όμως την δικαιώνει.

Η μεγάλη ποικιλία και οι τεράστιες ποσότητες ευρημάτων επέβαλαν την επιτόπια συντήρησή τους, ώστε να αποφεύγονται οι μετακινήσεις αρχαίων εκτός αρχαιολογικού χώρου. Για το σκοπό αυτό ορισμένοι χώροι από την υφισταμένη κτιριακή υποδομή διευθετήθηκαν κατάλληλα και μετατράπηκαν σε εργαστήρια. Με την οικονομική ενίσχυση τόσο φιλόρχαιων πολιτών όσο και ειδικών φορέων τα εργαστήρια αυτά εξοπλίστηκαν με τα απαραίτητα όργανα, ώστε σήμερα η ανασκαφή να είναι αυτόαρκτης από πλευράς συντήρησης των ευρημάτων.

Τα εργαστήρια που λειτουργούν στην ανασκαφή είναι :

- συντήρησης Κεραμικής
- συντήρησης Τοιχογραφιών
- συντήρησης Μετάλλων και Οργανικών Υλικών
- Διαλογής και Επεξεργασίας Περιβαλλοντικών ευρημάτων
- Φωτογραφίας

Η ιστορία του οικισμού

Παρά τη μικρή σχετικάς ερευνημένη έκταση του οικισμού, χάρη στην καλή διατήρηση και στη συστηματική μελέτη των ευρημάτων, σήμερα είμαστε σε θέση να σκιαγραφήσουμε αδρομερώς την ιστορία της προϊστορικής πόλης από την ίδρυση έως τον τελικό ενταφιασμό της (Μέσα περίπου του 17^{ου} αι. π.Χ.), ιστορία τριών τουλάχιστον χιλιετιών με σεισμικές καταστροφές και ανοικοδομήσεις αλλά και περιόδους μεγάλης ευμάρειας.

Γύρω στα μέσα περίπου της 5^{ης} χιλιετίας π.Χ. (Υστερη Νεολιθική), φαίνεται πως ένα μικρό χωριό ιδρύθηκε στην άκρη μια μικρής χερσονήσου, καθώς μαρτυρεί η συγκέντρωση νεολιθικών όστρακων στα νοτιοδυτικά του ανασκαμμένου τμήματος της πόλης, στην περιοχή της Ξεστής 3. Το μικρό αυτό χωριό αναπτύσσεται σταδιακά και κατά τη διάρκεια της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ. συμμετέχει ενεργά και δυναμικά στις εξελίξεις του Πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού. Μαρμάρινα αγγεία και ειδώλια, πλήθος οψιανών και ένα μοναδικό μονολιθικό πιθάρι από ντόπιο ανδρσίτη ύψους 1,3 μ. είναι τα πλέον χαρακτηριστικά ευρήματα από τον Πρωτοκυκλαδικό οικισμό που, σύμφωνα με τα έως τώρα ανασκαφικά δεδομένα, θα πρέπει να κάλυπτε έκταση 5 στρεμμάτων περίπου δίνοντας την εντύπωση πρωτοαστικού κέντρου. Από την εύρεση κεραμικών τύπων που ήσαν αποκλειστικά δημιουργήματα των νησιών του βορειοανατολικού Αιγαίου συνάγουμε ότι, τουλάχιστον κατά τους δυο τελευταίους αιώνες της 3^{ης} χιλιετίας, το Ακρωτήριο διατηρούσε στενές σχέσεις με την περιοχή αυτή, ιδιαίτερα γνωστή για την πρώιμη ανάπτυξη της μεταλλουργίας. Ίσως δεν είναι τυχαίο ότι από τη φάση αυτή χρονολογούνται και οι ενδείξεις για την επιτόπια κατεργασία μετάλλων, σύμφωνα με τα αρχαιολογικά δεδομένα.

Πλατεία Τριγώνου.
Πρόσοψη της Δυτικής Οικίας

Στις αρχές της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ. στην Κρήτη οι διαδικασίες για το πέρασμα στο ανακτορικό σύστημα της οικονομίας είχαν ήδη δρομολογηθεί. Η ζήτηση χαλκού για τις ανάγκες των ανακτορικών συγκροτημάτων έχει αυξηθεί και η Κύπρος έχει αναδειχτεί στον κύριο προμηθευτή. Σε καίρια θέση επάνω στον δρόμο διακίνησης του μετάλλου από την Κύπρο στην Κρήτη, με ενδιάμεσο σταθμό τη Ρόδο, η Θήρα πρέπει να έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στον είδος αυτού τις συναλλαγές. Η ραγδαία ανάπτυξη που παρατηρείται στο Ακρωτήριο από τις αρχές της 2^{ης} χιλιετίας και εξής, πρέπει μάλλον να αποδοθεί στις ναυτιλιακές δραστηριότητες των κατοίκων του και στο εμπόριο του χαλκού, δραστηριότητες που συνέβαλαν στην εξέλιξή του σε αστικό κέντρο και στη σταδιακή ανάδειξή του σε κοσμοπολίτικο λιμάνι.

Η μετάβαση από την Πρώιμη στη Μέση Εποχή του Χαλκού υπήρξε μάλλον ομαλή. Επάνω στα ερείπια του πρωτοκυκλαδικού οικισμού, ίσως οφειλόμενα σε σεισμική καταστροφή, διευθετημένα έτσι, ώστε να δημιουργηθούν επίπεδες επιφάνειες, οικοδομήθηκε η πόλη της Μέσης Εποχής του Χαλκού (Μεσοκυκλαδική: 2000-1650 π.Χ.), τουλάχιστον διπλάσια σε έκταση από την προηγούμενη. Για την επέκταση της πόλης φαίνεται πως καταργήθηκε ένα εκτεταμένο νεκροταφείο από λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους. Επρόκειτο για εκτεταμένο οικοδομικό πρόγραμμα που προέβλεπε εξυγίανση του εδάφους με συστηματικό μπάζωμα των ταφικών θαλάμων, ώστε να μπορούν να θεμελιωθούν επάνω τους οι μεγάλες οικοδομές της μεσοκυκλαδικής πόλης. Όλες αυτές οι εργασίες και τα μεγαλόπνοα οικοδομικά προγράμματα είναι ενδεικτικά της ευμάρειας του πλούτου που, ήδη από το τέλος της Πρωτοκυκλαδικής περιόδου, διέθετε η πόλη.

Μαρμάρινα αντικείμενα από πρωτοκυκλαδικό τάφο της Θήρας

Θαμμένα κάτω από τα ισοπεδωμένα μπάζα, αποκαλύπτουν επιμελημένες κατασκευές και σημαντικά, διώροφα τουλάχιστον, κτίρια.

Από τον ορίζοντα της μεσοκυκλαδικής πόλης προέρχονται δείγματα κεραμικής εξαιρετικής ποιότητας και σε μεγάλη ποικιλία σχημάτων. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν αγγεία με δίχρωμη διακόσμηση, η θεματογραφία της οποίας αντλεί στοιχεία από τον κόσμο της φύσης. Κισσός, ρόδια, φοινικόδεντρα, διάφορα πτηνά ήταν ιδιαίτερα αγαπητά θέματα, ενώ σπανιότερα απαντούν θηλαστικά και ψάρια. Φανταστικά όντα, όπως ο πτερωτός γρύπας, δεν είναι άγνωστα υποδηλώνοντας έμμεσα στις σχέσεις του Ακρωτηρίου με τον κόσμο της Εγγύς Ανατολής. Η εικονιστική αυτή διακόσμηση με την εντυπωσιακή δίχρωμία της αναδεικνύει πολλά αγγεία σε έργα τέχνης και μπορεί να θεωρηθεί ως πρόοδος της μεγάλης ζωγραφικής που χαρακτηρίζει την πόλη του Ακρωτηρίου κατά την τελευταία φάση της.

Στο μεταίχμιο της μετάβασης από την Μεσοκυκλαδική στην Υστεροκυκλαδική περίοδο, στις αρχές περίπου του 17^{ου} αι. π.Χ., η πόλη διέθετε αποχετευτικό δίκτυο και μεγάλα πολυώροφα οικοδομήματα διακοσμημένα με τοιχογραφίες γραμμικών/ γεωμετρικών θεμάτων. Ένα μεγάλος σεισμός έπληξε την πόλη για μία ακόμη φορά προκαλώντας σοβαρές ζημιές στα κτίρια. Η ανοικοδόμηση άρχισε σχεδόν αμέσως επάνω στα ίδια θεμέλια των κτιρίων διατηρώντας έτσι τον πολεοδομικό ιστό της πόλης. Ελάχιστα είναι τα κτίρια που δείχνουν αλλαγές στο σχέδιό τους. Τα μπάζα που περίσσεψαν μετά την

Σύμφωνα με τη στρωματογραφία, η μεσοκυκλαδική πόλη φαίνεται ότι υπέστη αλλεπάλληλες σεισμικές καταστροφές. Μετά από κάθε καταστροφή τα ερείπια καθαρίζονταν και τα μπάζα διαχωρίζονταν σε χρήσιμα και άχρηστα υλικά. Τα ανακυκλώσιμα υλικά (χόμα, πέτρες, ξυλεία) διευθετούνταν σε ειδικούς σωρούς, ενώ τα άχρηστα ισοπεδώνονταν δημιουργώντας επίπεδες επιφάνειες. Τα λείψανα κτιρίων που βρέθηκαν έως τώρα

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

Μαρμάρινα ειδώλια προιμότερου τύπου

ανακύκλωση των οικοδομικών υλικών από την ανοικοδόμηση αυτή, διευθετήθηκαν στους ακάλυπτους χώρους ανυψώνοντας, για μια ακόμη φορά, τη στάθμη των δρόμων και των πλατειών και μετατρέποντας τα ισόγεια διαμερίσματα των κτιρίων σε ημιυπόγεια. Αυτή η νέα κατάσταση επέβαλε τροποποιήσεις τόσο στη διαρρύθμιση των κτιρίων όσο και στο αποχετευτικό δίκτυο της πόλης: η είσοδος και ένας μικρός προθάλαμος οργανώθηκαν στη νέα στάθμη του δρόμου. Από τον προθάλαμο

μερικά σκαλοπάτια οδηγούσαν προς την κατώτερη στάθμη των ημιυπόγειων, που χρησιμοποιούνταν μόνο για την αποθήκευση και την επεξεργασία αγαθών, ενώ επιβλητικά κλιμακοστάσια καθιστούσαν προσιτά τα διαμερίσματα στον δεύτερο και τον τρίτον όροφο. Η νέα στάθμη των δρόμων υπαγόρευσε επίσης την κατασκευή νέου αποχετευτικού δικτύου, με το οποίο συνδέθηκαν άμεσα οι χώροι υγιεινής των σπιτιών.

Η υιοθέτηση στοιχείων από την ανακτορική αρχιτεκτονική της Κρήτης, όπως είναι τα πολύθυρα και πολυπαράθυρα, οι προσόψεις από πελεκητούς λίθους, οι ξυλοδεσιές, η άφθονη χρήση ξυλείας και, τέλος, η διακόσμηση των σπιτιών με εντυπωσιακές τοιχογραφικές συνθέσεις προδίδουν επίπεδο. Την οικονομική άνεση και την ευμάρεια των κατοίκων της πόλης υποδηλώνουν επίσης τόσο η ταχύτητα, με την οποία έγινε η ανοικοδόμηση, όσο και ο πλούσιος εξοπλισμός των σπιτιών σε σκεύη και έπιπλα που η ανασκαφή σήμερα αποκαλύπτει. Την καινούργια αυτή πόλη, που η έκτασή της ακόμη δεν έχει γίνει γνωστή –υπολογίζεται σε δεκάδες στρεμμάτων-, η έκρηξη του ηφαιστείου έθαψε βαθιά στη γη, μέχρι την ημέρα που η σκαπάνη του Μαρινάτου, στα 1967, άρχισε να την φέρνει στο φως.

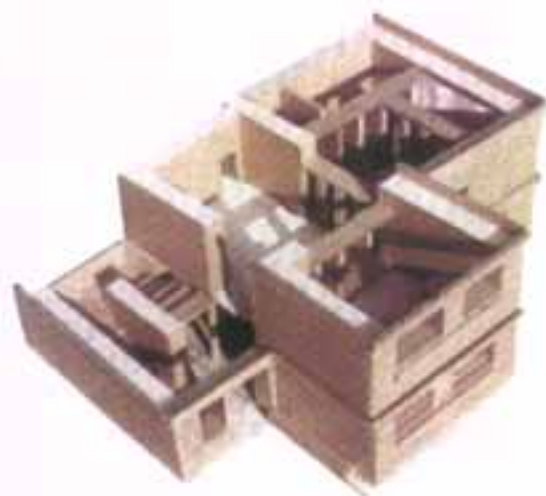

Η συντήρηση, η μελέτη και διεπιστημονική επεξεργασία των πάσης φύσεως ευρημάτων στα εργαστήρια της Ανασκαφής παρέχουν πλήθος πληροφοριών για τις οικονομικές δραστηριότητες και τις καθημερινές ασχολίες, τις πνευματικές και καλλιτεχνικές ανησυχίες, των κατοίκων του Ακρωτηρίου καθώς και για τις σχέσεις με τον έξω κόσμο. Μέσα από τις πληροφορίες αυτές αναδεικνύεται μια κοσμοπολίτικη κοινωνία ευκατάστατων αστών που η οικονομία της βασιζόταν κυρίως στη ναυτιλία και το εμπόριο. Μια κοινωνία φιλελεύθερη με κεντρική εξουσία, τη διαχείριση της οποίας είχε στα χέρια της η οικονομική *élite* της πόλης. Από την άποψη αυτή το σύστημα διακυβέρνησης του Ακρωτηρίου θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια πρόμη μορφή ολιγαρχικής δημοκρατίας, εξελιγμένες παραλλαγές της οποίας βλέπουμε αργότερα στις αρχαίες ελληνικές και στις μεταγενέστερες ευρωπαϊκές πόλεις, όπως η Βενετία και η Γένοβα, όπου ο κινητός πλούτος, που απέφερε το εμπόριο και η ναυτιλία, υποκατέστησε τη γαιοκτησία ως μέσον επιβολής και ως σύμβολο κύρους.

Η πρόσοψη της Δυτικής Οικίας, που ορίζει την βόρεια πλευρά της Τριγωνικής Πλατείας

Η τελική καταστροφή

Σύμφωνα με τα αρχαιολογικά δεδομένα το Ακρωτήρι βρισκόταν στο υψηλότερο σημείο της ακμής του, όταν σημειώθηκε η μεγάλη έκρηξη της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Της εκρήξεως φαίνεται ότι προηγήθηκαν σεισμικές δονήσεις, από τις οποίες προκλήθηκαν σοβαρές ζημιές στα κτίρια. Όπως γινόταν κάθε φορά στο παρελθόν, μετά το καταλάγιασμα των σεισμών άρχισε η επιχείρηση για την ανοικοδόμηση. Παράλληλα με την απελευθέρωση των ερειπίων και τον διαχωρισμό των ανακυκλώσιμων οικοδομικών υλικών σε ειδικούς σωρούς, προφανώς ανασύρθηκαν και τα τυχόν θύματα του σεισμού, πράγμα που εξηγεί την παντελή απουσία σκελετών. Έπιπλα, σκεύη, τρόφιμα, που επίσης ανασύρθηκαν μέσα από τα ερείπια, βρίσκονται σήμερα αμέσως κάτω από την ελαφρόπετρα προσεκτικά τοποθετημένα επάνω σε ισοπεδωμένα μπάζα. Ίσως το πιο σημαντικό αντικείμενο που φρόντισαν να προστατέψουν ήταν αυτό που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε «Κιβωτό της Διαθήκης». Πρόκειται για μια μικρή πήλινη λάρνακα, μέσα στην οποία φυλασσόταν, κλεισμένο σε ξύλινο κουτί, το ειδώλιο αιγάγρου από ατόφιο χρυσάφι. Τόσο η λάρνακα όσο και ένας μεγάλος σωρός από εκατοντάδες ζεύγη κεράτων βρέθηκαν επίσης θαμμένα κάτω από την ελαφρόπετρα, επάνω σε διευθετημένα μπάζα ερειπίων. Ξύλινα δοκάρια, που άφησαν το αποτύπωμά τους μέσα στο στρώμα της ελαφρόπετρας, ίσως ανήκαν σε πρόχειρη καλύβα που κατασκευάστηκε για να προστατέψει τα αντικείμενα αυτά.

Δεν γνωρίζουμε πολλά πράγματα για τη θρησκεία των προϊστορικών Θηραίων. Το πρόσφατο αυτό όμως εύρημα μας κάνει να πιστεύουμε ότι το αγρίμι, ο αιγάγρος, θα πρέπει να σχετιζόταν με τη λατρευόμενη στο Ακρωτήρι θεότητα. Στη θεότητα αυτή οι κάτοικοι της πόλης πρόσφεραν θυσία τα ζώα τους εναποθέτοντας τα κέρατα στο ιερό και ικετεύοντας για προστασία από την επερχόμενη λαίλαπα, προστασία που τελικά δεν πέτυχαν.

Η εύρεση αντικειμένων προσεκτικά αποτεθειμένων επάνω στα ισοπεδωμένα μπάζα σημαίνει ότι οι εργασίες καθαρισμού των ερειπίων και προετοιμασίας για την ανοικοδόμηση της πόλης βρίσκονταν σε εξέλιξη, όταν σημειώθηκε η έκρηξη του ηφαιστείου. Από τη μελέτη της

στροματογραφίας των ηφαιστειακών υλικών προκύπτει ότι

Μακέτα της Δυτικής Οικίας (Κλαίρη Παλυβού)

η έκρηξη εκδηλώθηκε με σειρά παροξυσμών διαφορετικής κάθε φοράς ισχύος. Έκλυση αερίων, ατμίδων και καπνού φαίνεται πως αποτέλεσε το προανάκρουσμα. Η πόλη εκκενώθηκε από τους κατοίκους της και κανείς δεν θάφτηκε κάτω από τα ηφαιστειακά υλικά. Ενδείξεις για το πού κατέφυγαν δεν έχουμε. Θα πρέπει όμως να εικάσουμε ότι αναζήτησαν καταφύγιο κάπου στα δυτικά του νησιού περιοχή, που δεν επηρεαζόταν από τα αέρια και τους καπνούς και μάλλον εκεί θα βρίσκονται θαμμένοι κάτω από την ηφαιστειακή σποδό.

Ένας, μικρός προφανώς, παροξυσμός παρήγαγε μικρή ποσότητα κίσηρης σε μέγεθος κόκκων ρυζιού περίπου, που απλώθηκε σε ολόκληρο το νησί δημιουργώντας λεπτή στρώση πάχους 2-3 εκ. Ακολούθησαν τέσσαρες άλλοι παροξυσμοί δημιουργώντας ισάριθμες στρώσεις κίσηρειως μεγαλύτερης διατομής. Το συνολικό πάχος των στρώσεων αυτών στο Ακρωτήρι είναι της τάξεως του ενός μέτρου, ενώ στην περιοχή των Φηρών, κοντά δηλαδή στον κρατήρα του ηφαιστείου, φτάνει τα έξι μέτρα περίπου. Ο τελικός παροξυσμός της έκρηξης ήταν πολύ έντονος. Με τη μορφή λίδακα εκτινάχτηκαν στην ατμόσφαιρα τεράστιες ποσότητες ηφαιστειακής τέφρας δημιουργώντας στήλη, της οποίας το ύψος οι ηφαιστειολόγοι ανεβάζουν σε τριανταπέντε περίπου χιλιόμετρα. Κάθε φορά που η βάση της στήλης υποχωρούσε από το βάρος της σποδού, πελώρια κύματα τέφρας σκορπίζονταν γύρω με μεγάλη ταχύτητα

παρασύροντας κάθε εμπόδιο που συναντούσαν. Πρόκειται για το φαινόμενο που οι ηφαιστειολόγοι αποκαλούν «base surge» και το οποίο έχει καταγραφεί στις οριζόντιες στρώσεις τέφρας στα πρηνή της ανασκαφής. Τα αλληπάλλληλα αυτά κύματα τέφρας προφανώς παρέσυραν τις στέγες και τα ανώτερα τμήματα των κτιρίων της πόλης.

Σημαντική ποσότητα τέφρας από τον τελευταίο παροξυσμό παρασύρθηκε από τον άνεμο και ταξίδεψε πολύ μακριά. Οι έρευνες που έγιναν τόσο στον βυθό της Ανατολικής Μεσογείου, όσο και σε αρχαιολογικές ανασκαφές, έχουν δείξει ότι η τέφρα αυτή κινήθηκε προς τα ανατολικά καλύπτοντας την έκταση από την ανατολική Κρήτη έως τις νότιες ακτές του Ευξείνου Πόντου με μεγαλύτερη συγκέντρωση στην περιοχή της Ρόδου. Μόρια θηραϊκής τέφρας εντοπίστηκαν εργαστηριακά στο Ισραήλ και στο Δέλτα του Νείλου.

Η μεταφορά της τέφρας προς ανατολάς σημαίνει πως οι επικρατούντες άνεμοι τη στιγμή της έκρηξης έπνεαν από τα δυτικά. Επειδή δε δυτικοί άνεμοι πνέουν κυρίως στις αρχές του καλοκαιριού, φαίνεται ότι αυτή την εποχή συνέβη η έκρηξη. Σ' αυτό συνηγορούν και τα σχεδόν άδεια αποθηκευτικό πιθάκια που βρίσκονται μέσα στα ερείπια: η νέα συγκομιδή δεν είχε ακόμη συντελεστεί.

Ο τεράστιος όγκος τέφρας που εκτοξεύτηκε από τα έγκατα της γης (υπολογίζεται σε 30χλμ³) δημιούργησε έναν πελώριο υπόγειο θάλαμο, η κατάρρευση της οροφής του οποίου είχε ως συνέπεια τη δημιουργία της καλντέρας εκτάσεως 85 περίπου χλμ².

Η χρονολογία της έκρηξης

Με κριτήριο τους κεραμικούς ρυθμούς της Κρήτης, με τους οποίους συγκρίνεται η κεραμική της Θήρας, η έκρηξη του ηφαιστείου τοποθετείται στο τέλος της πρώτης φάσης της Υστερομινωικής ΙΑ περιόδου. Τη φάση αυτή, με βάση αιγυπτιακούς συγχρονισμούς οι αρχαιολόγοι την τοποθετούν γύρω στα 1550 π.Χ. Ωστόσο, η χρονολόγηση αυτή έχει σοβαρά αμφισβητηθεί από τα δεδομένα των φυσικών επιστημών. Τόσο οι ραδιοχρονολογήσεις όσο και οι δενδροχρονολογήσεις τοποθετούν το επεισόδιο της έκρηξης στο δεύτερο μισό του 17^{ου} αιώνα π.Χ. Συγκεκριμένα, ένας από τους αυξητικούς δακτυλίους που αντιστοιχεί στο έτος 1628 (+/-20) π.Χ. και που εντοπίστηκε τόσο στο είδος πεύκου bristle cone της Καλιφόρνιας όσο και στην ιρλανδική δρυ έχει καταστραφεί από ψύξη οφειλόμενη σε απότομη κλιματική μεταβολή εξ αιτίας μεγάλης ηφαιστειακής δραστηριότητας. Δεδομένου ότι παρόμοιο φαινόμενο δεν έχει εντοπιστεί δύο αιώνες πριν και μετά το συγκεκριμένο αυτό επεισόδιο, οι επιστήμονες θεωρούν ως ενδεχόμενη αιτία της εν λόγω κλιματικής μεταβολής την έκρηξη του θηραϊκού ηφαιστείου. Στο ίδιο συμπέρασμα και με το ίδιο σκεπτικό τείνουν να καταλήξουν και οι φυσικοί επιστήμονες ερμηνεύοντας την αιχμή οξύτητας (acidity peak) που χαρακτηρίζει ένα στρώμα πάγου στη Γροιλανδία. Το στρώμα αυτό αντιστοιχεί στο έτος 1646 π.Χ.

Προβλήματα και προοπτικές

Αν και έχουν παρέλθει 36 χρόνια από την έναρξη των ανασκαφών στο Ακρωτήρι, θα πρέπει να περάσουν αιώνες για την ολοκλήρωσή τους. Αρκεί να αναφερθεί ότι από τα 50 περίπου κτίρια, που έχουν εντοπισθεί μέσα στα 12 στρέμματα του στεγασμένου χώρου, μόλις 4 έχουν πλήρως ερευνηθεί έως τώρα.

Με την πάροδο των δεκαετιών ο μεταλλικός σκελετός του στεγάστρου (DEXION), που προστάτευσε έως τώρα τον οικισμό του Ακρωτηρίου δεν άντεξε στον χρόνο. Η υγρασία, η αρμύρα της θάλασσας και τα οξείδια του ηφαιστειογενούς περιβάλλοντος συνετέλεσαν στην οξειδωση και τη σημαντική διάβρωσή του. Όταν κατασκευάστηκε το παλιό στέγαστρο, δεν είχε ακόμη γίνει γνωστό ότι τα φύλλα αμιαντοσιμέντου (HELLENIT), που χρησιμοποιήθηκαν για την επικάλυψη του στεγάστρου, ήταν υλικό καρκινογόνο. Έπρεπε συνεπώς το στέγαστρο αυτό, το οποίο άλλωστε στα τριάντα χρόνια από την κατασκευή του έκανε την απόσβεση του προστατεύοντας αποτελεσματικά τα ερείπια της προϊστορικής

πόλης, έπρεπε να αντικατασταθεί. Ειδική μελέτη που εκπονήθηκε από επιτελείο Ελλήνων επιστημόνων και εγκρίθηκε από την Υπηρεσία Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού, ετέθη σε εφαρμογή και για την εκτέλεσή της το έργο εντάχθηκε στα έργα που χρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (2^ο και 3^ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης). Το έργο αυτό σήμερα βρίσκεται σε πλήρη ανάπτυξη και ελπίζεται ότι σύντομα ο αρχαιολογικός χώρος θα αποκτήσει νέο και ασφαλέστερο στέγαστρο.

Με τη μελέτη αντικατάστασης του στεγάστρου συνδυάστηκε και η μελέτη ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου, ώστε τα μνημεία να γίνουν προσιτά και περισσότερο κατανοητά στον επισκέπτη. Δίκτυο εναλλακτικών διαδρομών για τους επισκέπτες, συνδυαζόμενο με μικρές θεματικές εκθέσεις αποβλέπουν στην ανάδειξη της ιστορίας της πόλης του Ακρωτηρίου αλλά και πτυχών του δημοσίου και ιδιωτικού βίου τους.

Με τη μελέτη αντικατάστασης του στεγάστρου συνδυάστηκε και η μελέτη ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου, ώστε τα μνημεία να γίνουν προσιτά και περισσότερο κατανοητά στον επισκέπτη. Δίκτυο εναλλακτικών διαδρομών για τους επισκέπτες, συνδυαζόμενο με μικρές θεματικές εκθέσεις αποβλέπουν στην ανάδειξη της ιστορίας της πόλης του Ακρωτηρίου αλλά και πτυχών του δημοσίου και ιδιωτικού βίου τους.

Αν το πρόβλημα προστασίας και ανάδειξης των μνημείων του Ακρωτηρίου λύνεται με την κατασκευή του νέου στεγάστρου, άλλα σοβαρά προβλήματα εξακολουθούν να παραμένουν. Η στερέρωση των ήδη ανασκαμμένων κτιρίων και η αντισεισμική τους προστασία δεν έχουν ακόμη αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά. Σε συνεργασία με την Διεύθυνση Αναστήλωσεων και με το Ινστιτούτο Λίθου του ΥΠΠΟ αναζητούνται μέθοδοι, τεχνικές και υλικά για την επίλυση του προβλήματος. Στο στάδιο της αναζήτησης βρισκόμαστε ακόμη για την εξουδετέρωση του κινδύνου που προκαλεί η υπονόμηση των ισταμένων τοίχων από ένα είδος εντόμων που εναποθέτουν μέσα σ' αυτούς τα αυγά τους. Προς το παρόν ως μόνη αποτελεσματική μέθοδος αποδείχτηκε η χρησιμοποίηση εντομοκτόνων φωτιστικών σωμάτων, που συναντά κανείς σε καταστήματα τροφίμων.

Από τα 4 μέχρι σήμερα ανασκαμμένα κτίρια έχουν προέλθει τεράστιες ποσότητες κονιαμάτων που ανήκουν σε τοιχογραφίες πολλών εκατοντάδων τετραγωνικών μέτρων. Εκτιμάται ότι οι έως τώρα συντηρημένες τοιχογραφίες αποτελούν μόλις το ένα τρίτο αυτών που έχουν ανασυρθεί από τα ερείπια και θα απαιτηθούν πολλά χρόνια συνεχούς εργασίας μεγάλου συνεργείου συντηρητών για να ολοκληρωθεί η συντήρηση των υπολοίπων, χωρίς να υπολογίζονται άλλες που έχουν εντοπιστεί σε άσκαφα κτίρια. Σε συνεργασία με την Διεύθυνση Συντήρησης του ΥΠΠΟ και με την εξασφάλιση κονδυλίων από ποικίλους φορείς καταβάλλεται προσπάθεια, ώστε να μη διακόπτεται η συντήρηση αυτών των πολύτιμων μνημείων της αρχαίας τέχνης.

Αυτική Οικία, Δωμάτιο 4. Στον όροφο, στη Γωνία διακρίνεται το χτιστό πιζούλι του αποχωρητηρίου

Λιγότερο πειστική είναι η ανάγκη συντήρησης των κεραμικών ευρημάτων, δεδομένου ότι αυτά βρίσκονται σε καλύτερη κατάσταση. Ωστόσο, ένα μικρό συνεργείο 2-3 συντηρητών είναι απαραίτητο να βρίσκεται συνεχώς επί τόπου.

Άλλο σημαντικό πρόβλημα είναι η διαχείριση τόσο των ευρημάτων, όσο και των αρχείων που τα τεκμηριώνουν. Τα ευρήματα είναι τόσο πολλά και τόσο ποικίλα –μόνο τα ακέραια πήλινα σκεύη ξεπερνούν τις 10.000-, ώστε θα μπορούσαν πραγματικά να πλουτίσουν με μοναδικά εκθέματα πολλές αίθουσες ενός μεγάλου επιτόπιου μουσείου. Δυστυχώς το

πρόβλημα αυτό δεν έχει αντιμετωπισθεί αποτελεσματικά με συνέπεια ακόμη και η αποθήκευση των ευρημάτων να είναι προβληματική και να αντιμετωπίζεται κάθε φορά εκ των ενόντων.

Το φωτογραφικό αρχείο, που αριθμεί πολλές χιλιάδες φωτογραφικών λήψεων, τα αρχεία σχεδίων, ημερολογίων, καταλόγων κτλ., έχουν λάβει διαστάσεις που η διαχείρισή τους μόνο ηλεκτρονικά είναι εφικτή. Ωστόσο, χωρίς τα αρχεία αυτά, όλα ανεξαιρέτως τα ευρήματα, κινητά και ακίνητα, είναι σχεδόν άνευ αξίας.

Χρ. Γ. Ντούμας

Καθηγητής Αρχαιολογίας

Διευθυντής των Ανασκαφών Ακρωτηρίου

Ο αρχαιολογικός χώρος του Ακρωτηρίου ήταν ανοιχτός για το κοινό καθημερινά από τις 8.30 π.μ. – 3.00 μ.μ. εκτός Δευτέρας. Η τιμή του εισιτηρίου ανερχόταν στα 3,00 €. Οι φοιτητές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι νέοι κάτω των 18 χρόνων και οι ηλικιωμένοι άνω των 65 έχουν ελεύθερη είσοδο.

Τον αρχαιολογικό χώρο του Ακρωτηρίου επισκέπτονταν από τα μέσα Μαΐου μέχρι τα μέσα Οκτωβρίου κατά μέσο όρο 2000 άτομα ημερησίως εκ των οποίων τα 1600 είναι αλλοδαποί και μόλις τα 400 έλληνες τουρίστες σύμφωνα με τα στοιχεία που μας έδωσε ο φύλακας του αρχαιολογικού χώρου.

Το ντόμινο που παρέσυρε το Ακρωτήρι

Το Ακρωτήρι καταστράφηκε για πρώτη φορά το 1640 π.Χ. με τη μεγάλη έκρηξη. Την Παρασκευή 23 Σεπτεμβρίου 2005, ύστερα από 3.645 χρόνια, καταστράφηκε για δεύτερη φορά. Και θα απαιτηθούν πολλά χρόνια για να επανέλθει ο χώρος στην κατάσταση που βρισκόταν. Αν αυτό είναι δυνατόν, αφού αυτή τη στιγμή δεν γνωρίζουμε ακόμη την έκταση των ζημιών που προκλήθηκαν στις ίδιες τις αρχαιότητες.

Το στέγαστρο που σχεδιάστηκε το 1995 κάλυπτε όλον τον αρχαιολογικό χώρο, αντικαθιστώντας το παλαιό υποτυπώδες στέγαστρο του 1974. Η μελέτη προέβλεπε μια σύγχρονη κατασκευή, στην οποία λαμβανόταν μέριμνα και για την προσομοίωση των κλιματολογικών συνθηκών της Σαντορίνης, καθώς χάρη σε αυτές διατηρήθηκαν οι αρχαιότητες. Για τον σκοπό αυτόν, αλλά και λόγω της τεράστιας έκτασης που κάλυπτε, επελέγη η μέθοδος της τοποθέτησης 20 επάλληλων ανεξάρτητων κομματιών διαστάσεων 15 επί 50 μέτρα το καθένα. Πάνω τους είχε ξεκινήσει η τοποθέτηση μείγματος θηραϊκής γης, το οποίο θα φυτευόταν με φυτά που ευδοκμούν στη Σαντορίνη.

Για την κατασκευή, λόγω και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της, δούλεψαν πάρα πολλοί επιστήμονες. Έγινε ειδική αντισεισμική μελέτη ώστε το έργο να αντέχει σε δόνηση τουλάχιστον 7,5 Ρίχτερ. Ειδικές ήταν και οι μελέτες θεμελίωσης των πασσάλων. Με αυτές τις προδιαγραφές χαρακτηρίστηκε ένα από τα πλέον σύγχρονα και ασφαλή έργα σε όλον τον κόσμο. Το στέγαστρο είχε τη φήμη του ακριβότερου, αφού το κόστος του έφθανε τα 10 δισ. δραχμές.

Το έργο βρισκόταν στο τελευταίο στάδιο. Απέμενε να στρωθούν με χόμα τα άλλα μισά ημιστέγαστρα - τα υπόλοιπα είχαν ήδη στρωθεί - και είχαν υπολογιστεί όλα: το βάρος της επίστρωσης, ο άνεμος, ακόμη και τα πιο ακραία καιρικά φαινόμενα, ως και χιόνι ύψους δύο μέτρων. Χωρίς να μεσολαβήσει λοιπόν τίποτε από τα παραπάνω, η μόνη εξήγηση είναι ότι υπήρξε κάποια μεγάλη αστοχία. Μάλλον αστόχησε το ένα χωροδικτύωμα - οι μικρές σιδερένιες δοκοί που συμπλέκονται με τρίγωνη διάταξη - από λάθος στην εφαρμογή της μελέτης. Η υποχώρηση αυτών των μικρών δοκών παρέσυρε όλη την κατασκευή που έπεσε πλάγια, όπως τα τουβλάκια του ντόμινο.

Τώρα οι επιπτώσεις είναι τεράστιες. Πρέπει να ελεγχθεί εξαρχής όλο το στέγαστρο. Και για πάρα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα ο αρχαιολογικός χώρος θα πρέπει να μείνει κλειστός. Αλλά και όταν επαναλειτουργήσει ουδείς θα μπορεί να βάλει τουρίστες κάτω από αυτό. Αν η αστοχία του ενός χωροδικτυώματος οφείλεται σε κατασκευαστικό ή μελετητικό λάθος, ανά πάσα στιγμή μπορεί η ιστορία να επαναληφθεί. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να μελετηθεί ακόμη και η αποξήλωση ολόκληρης της στέγης, με τεράστιο κόστος. Το σίγουρο είναι ότι ο μαγνήτης για εκατομμύρια επισκέπτες της Σαντορίνης, που ακούει στο όνομα Ακρωτήρι, θα αχρηστευθεί.

Ο κ. Ευθύμιος Λέκκας είναι καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Το ΒΗΜΑ, 25/09/2005 , Σελ.: Α42

Κωδικός άρθρου: Β14574Α423

ID: 272734

Η ΑΡΧΑΙΑ ΘΗΡΑ

Ήταν το μεγάλο υψόμετρο (370μ. περίπου) και η φυσικά οχυρή θέση που έκαναν τους Σπαρτιάτες να επιλέξουν την τοποθεσία αυτή για να κτίσουν την αρχαία Θήρα. Ο βράχος εξασφάλιζε στους κατοίκους τον έλεγχο των θαλάσσιων περασμάτων, ενώ οι ψηλές και απότομες πλαγιές έκαναν δύσκολη την προσέγγισή του. Την ανάγκη της πόλης για λιμάνι κάλυψαν οι γειτονικοί όρμοι της Περίσσης και του Καμαριού.

Η αρχαία Θήρα κατοικήθηκε από τον 9^ο αι. π.Χ. έως την ύστερη αρχαιότητα. Ωστόσο, τα περισσότερα κατάλοιπα που είναι σήμερα ορατά στον αρχαιολογικό χώρο προέρχονται από την ελληνιστική περίοδο, την εποχή της μεγάλης της ακμής. Η πόλη ήταν έτσι οργανωμένη, ώστε να υπάρχει όσο το δυνατό πιο απρόσκοπτη θέα προς την θάλασσα και να γίνονται

εγκαιρώς αντιληπτές οι εχθρικές επιθέσεις. Τα σπίτια, κτισμένα όπως και τα άλλα κτήρια της πόλης από ντόπιο ασβεστόλιθο, βρίσκονταν κυρίως στην ανατολική πλευρά, ενώ τα δημόσια οικοδομήματα και οι ναοί στην δυτική. Τα δωμάτια των σπιτιών, ακολουθώντας τα ελληνιστικά πρότυπα, ήταν κτισμένα γύρω από μία κλειστή αυλή, στις οποίες συγκεντρωνόταν το νερό της βροχής. Το κεντρικό τμήμα της πόλης καταλάμβανε η Αγορά και κοντά σε αυτή είχαν, μεταξύ άλλων, ανεγερθεί η Βασιλική στοά (κτήριο του 1^{ου} αι. μ.Χ.) και το Θέατρο (οικοδόμημα του 3^{ου} αι. π.Χ.). Η επιμήκης διάταξη της πόλης πάνω σε μία στενή βραχώδη ράχη εμποδίζει την διαμόρφωση μιας κύριας διασταύρωσης, όπως συνέβαινε συνήθως, και έτσι η Αγορά διαμορφώθηκε με διαπλάτυνση της κύριας αρτηρίας σε ένα πρόσφορο σημείο της διαδρομής της. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε ένας διαχωρισμός μεταξύ ιερής και δημόσιας πλατείας. Ένας μεγάλος χώρος είχε διαμορφωθεί στην νοτιοανατολική πλευρά της πόλης όπου βρισκόταν το Γυμνάσιο των Εφήβων (κτίσμα του 2^{ου} αι. π.Χ.), το ιερό του Κάρνειου Απόλλωνα (που χρονολογείται στον 6^ο αι. π.Χ.) και η πλατεία των Γυμνοπαιδιών. Η ιερή αυτή πλατεία, που δημιουργήθηκε από τον 7^ο αι. π.Χ., αποτελούσε τον σημαντικότερο και αρχαιότερο τόπο λατρείας. Εκεί τελούνταν τα Κάρνεια, «γυμνοπαιδιές» προς τιμήν του Κάρνειου Απόλλωνα.

Πιστή στις παραδόσεις της μητρόπολης Σπάρτης, η Θήρα λάτρευε τον δωρικής καταγωγής Κάρναιο Απόλλωνα. Στην προδωρική Σπάρτη λατρευόταν ο Κάρνειος ως ανεξάρτητος θεός και το όνομά του προερχόταν από την λέξη «κάρνος» που σήμαινε «κριός». Μετά από την έλευση των Δωριέων στην Λακεδαίμονα ο θεός αυτός συσχετίστηκε με τον Απόλλωνα, ο οποίος ήταν ιδιαίτερα αγαπητός και είχε υποκαταστήσει αρκετούς τοπικούς θεούς σε όλη την Ελλάδα. Τα Κάρνεια, που γιορτάζονταν γύρω στα τέλη Αυγούστου - αρχές Σεπτεμβρίου, ήταν η σημαντικότερη γιορτή των Θηραίων και ήταν συνδεδεμένη με την γεωργική παραγωγή του νησιού. Απόηχος από την γιορτή αυτή στέλνουν μέχρι σήμερα οι επιγραφές θαυμασμού που είχαν χαραχτεί στους γύρω από το ιερό βράχους θεατές εντυπωσιασμένοι από τα ρωμαλέα νεανικά κορμιά των εφήβων.

Υπολείμματα από ναούς, ιερά και δημόσια οικοδομήματα συμπληρώνουν την εικόνα της αρχαίας Θήρας. Ανάμεσα τους ξεχωρίζει το Τέμενος του Αρτεμίδωρου, που έκτισε ο ναύαρχος του Πτολεμαϊκού στόλου (4^{ος} - 3^{ος} αι. π.Χ.). Στο τέμενος, που είναι σκαλισμένο στο βράχο, λατρεύονταν πολλοί θεοί (Ποσειδώνας, Απόλλωνας, Δίας, Πρίαπος, Εκάτη κ.ά.). Πάνω στους βράχους έχουν λαξευτεί, εκτός από την μορφή του ίδιου του Αρτεμίδωρου, τα σύμβολα ορισμένων θεών όπως το δελφίνι (για τον Ποσειδώνα), το λιοντάρι (για τον Απόλλωνα) και ο αετός (για τον Δία).

Ο αρχαιολογικός χώρος της Αρχαίας Θήρας είναι ανοιχτός για το κοινό καθημερινά από τις 8.30 π.μ. - 3.00 μ.μ. εκτός Δευτέρας. Η τιμή του εισιτηρίου ανέρχεται στα 3,00€. Οι φοιτητές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι νέοι κάτω των 18 χρόνων και οι ηλικιωμένοι άνω των 65 έχουν ελεύθερη είσοδο.

ΟΙ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΣΤΗΣ ΘΗΡΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΣΚΑΜΜΑ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

Τεχνική – Συμβάσεις – Θεματογραφία

Ίσως η πιο σημαντική πρόσφορα των ανασκαφών στο Ακρωτήρι της Θήρας είναι η αποκάλυψη των τοιχογραφιών που κάποτε κοσμούσαν τα οικοδομήματα της πόλης. Οι δεκάδες τετραγωνικών μέτρων που έχουν ως τώρα συντηρηθεί αποτελούν ανεξάντλητη πηγή πληροφοριών για τον αρχαιολόγο, τον ιστορικό της τέχνης, τον ζωολόγο, τον χημικό, τον βοτανολόγο και γενικά καθένα που θα ήθελε να μελετήσει τη ζωή και την τέχνη, το περιβάλλον ή την οργάνωση της κοινωνίας που έζησε στη Θήρα λίγο πριν από τα μέσα της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ.

Σχεδόν όλα τα έως τώρα ερευνημένα κτίρια, δημόσια ή ιδιωτικά, έχουν δώσει τοιχογραφίες, αφού τουλάχιστον ένα από τα δωμάτιά τους ήταν τοιχογραφημένο. Κατά κανόνα τα διακοσμημένα δωμάτια βρίσκονταν στους επάνω ορόφους, ενώ οι τοιχογραφημένοι χώροι στο ισόγειο αποτελούν εξαίρεση και ιδιορρυθμία που θα πρέπει μάλλον να σχετίζεται με τη χρήση του κτιρίου. Οι τοίχοι που προορίζονταν για ζωγραφίσει επιχρίονταν με ασβεστοκονίαμα, η επιφάνεια του οποίου τριβόταν με πλακοειδή βότσαλα, ώστε να λειαίνεται και να αποκτά μια υποτεπωδή στίλβωση. επάνω στην επιφάνεια αυτή εφαρμόζονταν τα χρώματα χωρίς ιδιαίτερη φροντίδα να διατηρείται το κονίαμα υγρό. Γι' αυτό, από πλευράς τεχνικής, οι τοιχογραφίες της Θήρας δεν θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως πραγματικές νωπογραφίες, ακόμη και συνθέσεις, που δείχνουν ότι το χρώμα έχει διεισδύσει αρκετά μέσα στο ασβεστοκονίαμα, διαθέτον αξιόλογα τμήματα, όπου το χρώμα απολεπίζεται χωρίς να έχει καθόλου απορροφηθεί από το κονίαμα.

Φαίνεται λοιπόν πως δεν ήταν στις προθέσεις του καλλιτέχνη να ζωγραφίσει με την Τεχνική της νωπογραφίας και ότι, όπου αυτό παρατηρείται, είναι μάλλον τυχαίο.

Η παλέτα του Θηραίου καλλιτέχνη περιελάμβανε το κόκκινο, το κίτρινο, το μαύρο και το γαλάζιο. Το λευκό εξασφαλιζόταν από το ίδιο το κονίαμα, ενώ περιέργως περιορισμένη παρουσία του πράσινου, αφού αυτό θα μπορούσε να παραχθεί με τη μείξη κίτρινου και γαλάζιου. Τα χρώματα αυτά, που απαντούν σε ποικίλους τόνους και αποχρώσεις, είναι ορυκτά και γι' αυτό δεν έχουν υποστεί αλλοίωση στον χρόνο. Αντίθετα η συνεκτική ύλη, η κόλλα, που χρησιμοποιούσαν οι καλλιτέχνες προφανώς ήταν οργανική και δεν διασώθηκε. Για τον λόγο αυτό πρωταρχικό μέλημα του συντηρητή, από το σκάμμα ακόμη, είναι μαζί με το εύθρυπτο κονίαμα να στερεώσει και τις χρωστικές ουσίες, πριν αποπειραθεί οποιαδήποτε μετακίνηση.

Όσον αφορά στην οργάνωση του χώρου, η επιφάνεια κάθε τοίχου που προορίζονταν να ζωγραφηθεί, διαιρείτο σε τρεις ζώνες, από τις οποίες η μεσαία, η πλατύτερη, φιλοξενούσε το κύριο θέμα. Για τις δύο άλλες ζώνες επιφυλάσσονταν συνθέσεις που κατά κάποιον τρόπο πλαισιώναν, επάνω και κάτω, το κύριο

θέμα : οριζόντιες χρωματιστές ταινίες, τρέχουσα σπείρα, κισσός κάλυπταν την ανώτερη ζώνη, ενώ το λεγόμενο «βωβόν κύμα» ή απομίμηση ορθομαρμάρωσης κοσμούσαν την κατώτερη. Στις περιπτώσεις, όπου η αρχιτεκτονική του κτιρίου (π.χ. πολύθυρα, πολυπαράθυρα ή άλλα ανοίγματα) επέβαλε τον κατακερματισμό της μεσαίας ζώνης, η επιλογή του κύριου θέματος γινόταν με τέτοιο τρόπο, ώστε αυτό να μπορεί να φιλοξενηθεί στην ανώτερη ζώνη. Η *Μικρογραφική Ζωφόρος* από τη Δυτική Οικία, και οι *ζωφόροι* με τις *Χελιδονοφοιλίες* και με τους *Πιθήκους* σε ανθρώπινες ασχολίες από την *Ξεστή 3* ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία. Μικρές επιφάνειες που τυχόν απέμεναν από τη διάσπαση της κύριας ζώνης διακοσμοούνταν με θέματα, στα οποία δέσποζε η κατακόρυφη διάσταση. Έτσι, η λεγόμενη *Ιέρεια* ακάλυπτε μία παραστάδα της θύρας που συνέδεε τα Δωμάτια 4 και 5 της Δυτικής Οικίας, ενώ από ένα

ανθοδοχείο με κρίνα κοσμούσε τις παραστάσεις του παραθύρου στο Δωμάτιο 4 του ίδιου κτιρίου. Ομοίως οι δύο *Νεαροί Ψαράδες* από την Δυτική Οικία και τα *Αγόρια* που πυγμαχούν από το Κτίριο Β αντιστοιχούσαν σε τμήματα τοίχων κοντά σε γωνία του αντίστοιχου δωματίου. Τα παραδείγματα αυτά υποδηλώνουν ότι, αν και κάθε επιφάνεια τοίχου διαθέσιμη για τοιχογραφήσε, το θέμα κάθε φορά υπαγορευόταν από την αρχιτεκτονική του χώρου.

Πριν από τη ζωγράφηση, ο καλλιτέχνης καθόριζε τα όρια των ζωνών που πλαισιώναν το κύριο θέμα με το αποτύπωμα τεντωμένου σπάγκου επάνω στο υγρό ακόμη κονίαμα. Στη συνέχεια με ένα αιχμηρό εργαλείο χάραζε αδρομερώς το περίγραμμα των επί μέρους μορφών που συνέθεταν το θέμα. Τέλος, με τον χρωστήρα του, διόρθωνε τυχόν ατέλειες του χαραγμένου σχεδίου βελτιώνοντας έτσι τη συνολική

εικόνα.

Η θεματογραφία των θηραϊκών τοιχογραφιών παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία. Αφηρημένα ή γεωμετρικά σχήματα, τοπία, κατασκευές, φυτά και ζώα, ανθρώπινες μορφές είναι θέματα που, είτε μεμονωμένα είτε σε συνθέσεις, αποτελούν τη θεματική δεξαμενή, από την οποία αντλούσαν οι Θηραίοι καλλιτέχνες της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ. παρακολουθώντας τις καλλιτεχνικές συμβάσεις της εποχής όχι μόνο στο Αιγαίο αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσόγειου. Στην τέχνη της Θήρας το γαλάζιο χρώμα χρησιμοποιείται για την απόδοση του ίδιου του γαλάζιου (νερό), του πράσινου (φοινικόδενδρα, κισσός, καλάμια) και του γκριζου (κουρεμένα κεφάλια παιδιών, πιθήκοι, ψαριά, δελφίνια,

πάπιες, περιστέρια, γρόπες, αγριόγατες). Οι ξύλινες αρχιτεκτονικές κατασκευές (πλαίσια θυρών και παραθύρων, δοκάρια ή στύλοι) αποδίδονται πάντα με κίτρινο χρώμα. Ωστόσο, η χρήση του λευκού ή του

κόκκινου χρώματος για την απόδοση αντίστοιχα της γυναικείας ή της ανδρικής επιδερμίδας ήταν καθιερωμένη στην τέχνη όχι μόνο του Αιγαίου αλλά και ολόκληρης της Ανατολικής Μεσόγειου.

Πέρα όμως από τις χρωματικές, υπάρχουν και συμβάσεις μορφολογικές, μερικές από τις οποίες επίσης απαντούν και στην τέχνη της Αιγύπτου. Μια από τις συμβάσεις που χαρακτηρίζουν κυρίως την τέχνη του Αιγαίου είναι η απόδοση της βραχώδους ακτής ή των όχθων ποταμού με διχαλωτά γλωσσιδία. Ο τρόπος απόδοσης του δέρματος του βοδιού με

αστεροειδείς κηλίδες απαντά στην απεικόνιση των βοδιών στη μικρογραφία του κοπαδιού από τη Δυτική Οικία. Η παρουσία παρομοίων κηλίδων στα ικρία και στις ασπίδες των πολεμιστών από το ίδιο κτίριο προφανώς υποδηλώνει την ύλη από την οποία ήταν κατασκευασμένα, δηλαδή από δέρμα βοδιού. Η σύμβαση αυτή είναι γνωστή επίσης στην τέχνη τόσο της Αιγύπτου όσο και της Μεσοποταμίας. Οι αφύσικες στάσεις με τις οποίες δηλώνονται τα αδρανή – νεκρά – σώματα των πνιγμένων στη μικρογραφία της ναυμαχίας προφανώς ακολουθούν σύμβαση, της οποίας η αρχή θα πρέπει να αναζητηθεί

στην Αίγυπτο, αφού απαντά ακόμη σε έργα τέχνης της προδυναστικής περιόδου. Η θλίψη και ο πόνος στην αιγυπτιακή τέχνη αποδίδεται με τη στάση των θρηνωδών γυναικών στις τοιχογραφίες των αιγυπτιακών τάφων: γονυκλινείς, με το ένα χέρι αγγίζουν το έδαφος και με το άλλο στηρίζουν το μέτωπο. Τη συμβατική αυτή στάση δανείστηκε ο Θηραίος καλλιτέχνης για να αποδώσει τον πόνο της πληγωμένης λατρεύτριας από την Ξεστή 3. Παρόμοιες αιγυπτιακές καλλιτεχνικές συμβάσεις μπορούμε ακόμη να δούμε στην παράσταση των γυναικών με ένα μαστό, ή ανθρώπινων μορφών με δύο αριστερά ή δεξιά χέρια (ή πόδια) ανάλογα με την κατεύθυνση, προς την οποία κινούνται. Η απόδοση του βάθους μιας παράστασης με μερική – πλευρική ή κατακόρυφη – επικάλυψη των μορφών, εν κινήσει ή εν στάσει αντίστοιχα, απαντά τόσο στην τέχνη της Θήρας, όσο και της Αιγύπτου. Είναι, ωστόσο, δύσκολο να ανιχνεύσει κανείς την καταγωγή αυτού του τρόπου απεικόνισης, αφού αυτή είναι η εικόνα που έχει κανείς στην πραγματικότητα.

Μια προφανής τάση για περιορισμό της απόδοσης των λεπτομερειών στις επί μέρους μορφές είναι αισθητή στις τοιχογραφίες της Θήρας. Η αφαίρεση όμως αυτή, χαρακτηριστική της τέχνης του Αιγαίου και σε παλαιότερες περιόδους, δεν λειτουργεί σε βάρος ενός ρεαλισμού που θέλει αδιαμφισβήτητη αναγνωρίσιμη την ταυτότητα των μορφών αυτών. Άνθρωποι, ζώα, φυτά, κατασκευές, υλικά αποδίδονται καθένα με τα δικά του χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Η τεχνοτροπική απόδοση όλων αυτών των στοιχείων σαφώς διαφέρει από εκείνη της ανατολικής τέχνης και εύκολα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως δυτικοευρωπαϊκή.

Η επιλογή των θεμάτων αλλά και των επί μέρους λεπτομερειών συχνά αποβλέπει στη δήλωση του τόπου ή του χρόνου. Παραδείγματος χάριν τα φοινικόδενδρα, ο αγριόγατος, το τσακάλι, η αγριόλαπια, όλα στη σύνθεση του ποταμού από τη Δυτική Οικία, υποδηλώνουν τοπίο εξωτικού χαρακτήρα. Από την άλλη μεριά, τα χελιδόνια στη σύνθεση των κρίνων από το Δ1, το ζευγάρι των αντιλόπων από το δωμάτιο Β1, τα ίδια τα κρίνα και οι ανθισμένοι κρόκοι είναι δηλωτικά του χρόνου, της εποχής, κατά την οποία συμβαίνουν τα εικονιζόμενα επεισόδια. Τα στοιχεία αυτά συμβάλουν στον αφηγηματικό χαρακτήρα που διακρίνει την τέχνη της Θήρας στο σύνολο της, χαρακτήρα που βρίσκει την αποθέωσή του σε συνθέσεις, όπως η μικρογραφία της Νηπομπής, η Κροκοσυλλογή, τα Αγόρια που πυγμαχούν, η σκηνή της Ναυμαχίας κ.ά. Τόσο η διάταξη των επεισοδίων στη μικρογραφική σύνθεση από τη Δυτική Οικία, όσο και επί μέρους σκηνές, όπως π.χ. η κίνηση του κοπαδιού και η κίνηση των πλοίων υπαγορεύουν την «ανάγνωση» των αντίστοιχων αφηγήσεων με φορά ωρολογιακή, από τα αριστερά προς τα δεξιά.

Χρ. Γ. Ντούμας

**Καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Διευθυντής των Ανασκαφών
Ακρωτηρίου Θήρας.**

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ

Οι πανάρχαιες μνήμες φέρνουν τη Σαντορίνη να αναδύθηκε από τη θάλασσα. Είναι μια άποψη που δικαιολογείται από την διαχρονική δραστηριότητα του υποθαλάσσιου ηφαιστείου και τη γεωλογική μορφολογία του νησιού. Θα μπορούσε βέβαια να υποθέσει κανείς ότι σε κάποια προϊστορική περίοδο οι σημερινές Θήρα και Θηρασία, αποτελούσαν ενιαίο ενωμένο σύνολο, ώσπου μια βιβλική καταστροφή προκάλεσε την καταβύθιση του ενδιάμεσου τμήματος και διαμόρφωσε αυτή την απύθμενη θαλάσσια λίμνη, την «καλντέρα», που ορίζεται από την Θήρα, τη Θηρασία, το Ασπρονήσι και την Παλαιά και Νέα Καμένη. Πρόκειται για μνήμες που συνδέουν την περιοχή με τον μύθο της Ατλαντίδας.

Η Σαντορίνη εποίκιστηκε αργότερα από τους Κάρες, Κρήτες, Φαίακες, Φοίνικες και Λάκωνες και μετονομάστηκε διαδοχικά σε Άγασα, Φιλεταίρα, Καλλίστη, Τερασία. Όταν την κατέλαβαν οι Λάκωνες υπό την ηγεσία του Θήρα, απόγονου του Κάδμου, παρέμεινε με το όνομα του τελευταίου κατακτητή έως την κατάληψή της από τους Σταυροφόρους, οι οποίοι την ονόμασαν Σαντορίνη από την εκκλησία την αφιερωμένη στη Santa Irini.

Οι κάτοικοι του νησιού, εξαιτίας της περιορισμένης γεωργικής εκτάσεως, στράφηκαν στη ναυτιλία και το εμπόριο και εξελίχθηκαν σε μια αξιόλογη ναυτική μονάδα του νοτιοανατολικού Αιγαίου με έντονη εμπορική δραστηριότητα. Θηραίοι ήσαν εκείνοι που αποίκισαν ως εμπορικό σταθμό την Κυρήνη στη Λιβύη. Οι Θηραίοι, λακωνικής καταγωγής, υπήρξαν σύμμαχοι της Σπάρτης στον Πελοποννησιακό Πόλεμο με την Αθήνα και η ναυτική τους δύναμη τους προφύλαξε από την τύχη των Μηλίων.

Δεν υπάρχουν μαρτυρίες για την ιστορική πορεία της Σαντορίνης, ούτε κατά τους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους, ούτε για την περίοδο ακμής της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι οι νησιώτες παρέμειναν αφοσιωμένοι στην καλλιέργεια της γης, την ανάπτυξη της αμπελοργίας και της υφαντικής και κυρίως στη ναυτιλία και στο εμπόριο, αντιμετωπίζοντας απροστάτευτοι τις συνεχείς πειρατικές επιδρομές που ταλαιπωρούσαν όλα τα νησιά εκείνη τη μακρά περίοδο της χαλαρής κεντρικής διοικήσεως, είτε ρωμαϊκής, είτε βυζαντινής. Η σχετικά τεκμηριωμένη ιστορική περίοδος αρχίζει με την κατάλυση της βυζαντινής αυτοκρατορίας από τους Λατίνους κατά την 4^η Σταυροφορία. Το 1204, και την έναρξη της Φραγκοκρατίας στην ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα.

Με δεδομένο ότι οι θαλάσσιοι δρόμοι αποτελούν τις αρτηρίες του εμπορίου και του πλούτου, το Αιγαίο, στην προκολομβιανή περίοδο, ήταν το μοναδικό πεδίο του ανταγωνισμού, ανάμεσα στις τότε ναυτικές δυνάμεις που διεκδικούσαν την κυριαρχία της Μεσογείου. Με τα κοίλα πλοία των Αχαιών, τις αθηναϊκές τριήρεις, και στη συνέχεια με τα ρωμαϊκά πλοία κάτεργα, όπου συνήθως εργάζονταν κατάδοκοι, καθώς και με τους βυζαντινούς δρόμους, τις βενετσιάνικες και τις γενουάτικες γαλέρες, τις ισπανοαγγλικές, γαλλικές και πορτογαλικές караβέλες και φρεγάτες, τα τουρκοαιγυπτιακά μπρίκια και τα κάθε είδους πειρατικά ιστιοφόρα, ακόμα και τα φιλόδοξα ναυπηγήματα του μεγάλου Πέτρου και της μεγάλης Αικατερίνης και έως τα μονόξυλα των Γότθων και των Ρως που κατέβαιναν από τον Δούναβη, οι πάντες αγωνίζονταν επί αιώνες να κατισχύσουν στη θάλασσα και να κατοχυρώσουν την ακώλυτη ναυσιπλοΐα των εμπορικών τους πλοίων. Και ανάμεσά τους οι κατακτημένοι Έλληνες νησιώτες, έχοντας εμπιστοσύνη στην τόλμη και τα ναυτικά τους επιδεξιότητα, αγωνίζονταν να κρατήσουν ένα μέρος του ναυτικού εμπορίου για να επιβιώσουν. Μέσα σε αυτό το ηρωικό και παραγμένο θαλασσινό τοπίο γράφτηκε η μεσαιωνική και νεώτερη ιστορία της Σαντορίνης.

Όταν οι Λατίνοι κατέκτησαν τον ελληνικό χώρο, οι Βενετοί – η σημαντικότερη ναυτική δύναμη της εποχής – διεκδίκησαν και πήραν τα νησιά κατά τη διανομή των κατακτημένων περιοχών, ιδρύοντας το

Δουκάτο του Αιγαίου με πρωτεύουσα τη Νάξο και πρώτο δούκα τον Βενετό άρχοντα, ανιψιό του δόγη Dandolo, Μάρκο Σανούδο.

Αυτός μοίρασε τη Σαντορίνη σε τιμάρια και τα παραχώρησε σε Βενετούς ευγενείς. Οι Μπαρότσι εγκαταστάθηκαν στον Σκάρο, οι Gozzandini στο Ακρωτήρι, οι Ντ' Αρτζέντα στην Οία και στο Έμπορειό. Οι Βενετοί άρχοντες, με τις επιγαμίες και τις περιπέτειές τους, διαδέχονταν οι μεν τους δε και η Σαντορίνη πέρασε επί ένα έτος στον Δομίνικο Πιζάνι και από αυτόν στην δυναστεία των Κρίσιπ, από τον τελευταίο και χειρότερο της οποίας, τον Ιάκωβο Κρίσιπ, πέρασε στους Τούρκους με αίτηση των ιδίων των νησιωτών, που είχαν απηυδήσει από τη ληστρική καταπίεση και την εξαχρειωμένη διοίκηση των Λατίνων.

Παρόλο που οι κατακτητές προσπάθησαν να προσηλυτίσουν τους κατοίκους του νησιού, δεν το κατόρθωσαν και έτσι η Σαντορίνη, με τις πολυάριθμες εκκλησίες της - σε κάθε είκοσι Σαντορινιούς αναλογούσε και μία εκκλησία αναφέρει ένας απεσταλμένος του πάπα - παρέμειναν πιστοί στο ορθόδοξο δόγμα και οι Λατίνοι και οι προσήλυτοι ποτέ δεν ξεπέρασαν το 7% έως 8% του συνολικού πληθυσμού.

Η καθολική μειοψηφία και η ορθόδοξη πλειοψηφία, αναγκασμένες να συμβιώσουν, κατέληξαν σταδιακά σε μια ειρηνική συνύπαρξη, τέτοια που μέσα στα οχυρά οι εκκλησίες ήσαν κοινές και για τα δύο δόγματα, με δύο Αγίες Τράπεζες. Αυτή η ειρήνη διαταράχθηκε μετά την έκρηξη του ηφαιστείου του 1650, αλλά σταδιακά επανήλθε.

Η Βενετοκρατία υπήρξε η σκληρότερη περίοδος για την υπόδουλη Σαντορίνη. Ο αγροτικός πληθυσμός εξαθλιώθηκε και η αφόρητη φτώχεια καθώς και οι πόλεμοι μεταξύ Βενετών και Τούρκων ανάγκασε τους νησιώτες να μεταναστεύσουν. Έτσι ο πληθυσμός συρρικνώθηκε δραματικά. Σύμφωνα με σχετική μαρτυρία, για τους λόγους αυτούς, το 1479 σαράντα οικογένειες κατέφυγαν στην Κρήτη.

Οι συνεχείς πειρατικές επιδρομές, καθώς και οι αλληπάλληλες εκρήξεις του ηφαιστείου και οι σεισμοί επέτειναν τη δυστυχία. Κατά τη μαρτυρία του παπικού κομισάριου Francois Richard, οι αγρότες τρέφονταν με μαύρο κρίθινο παζμάδι, που ψιγόταν δύο φορές τον χρόνο, με χόρτα, φάβα και παστά

ορτύκια, τα οποία οι χωρικοί μάζευαν με απόγες την εποχή που αυτά μετανάστευαν και έπεφταν κατά χιλιάδες.

Προτού αναφερθώ στην Τουρκοκρατία και τους νεώτερους χρόνους, θα πρέπει να μιλήσω για τις καλλιέργειες και τα παραγόμενα στο νησί αγροτικά και βιοτεχνικά προϊόντα και γενικά για την οικονομία στα χρόνια της Λατινοκρατίας. Η Σαντορίνη άνυδρη και άδενδρη, στερείται εντελώς ξυλείας και οι νησιώτες αποθηκεύουν το βρόχινο νερό σε στέρνες. Εν τούτοις, το πορώδες έδαφός της συγκρατεί το νερό και διατηρεί την υγρασία, γεγονός που επιτρέπει ορισμένες καλλιέργειες. Βασική είναι η καλλιέργεια του άσπρου και κόκκινου σταφυλιού (από το οποίο παράγεται εξαιρετικής ποιότητας λιαστό κρασί σε μεγάλες ποσότητες, καθώς και τσικουδιά). Το νησί παράγει επίσης βαμβάκι εκλεκτής ποιότητας, την περίφημη φάβα, κριθάρι, σουσάμι και μέλι. Δεν υπάρχουν εκτεταμένα βοσκοτόπια, γ'αυτό οι αγρότες εκτρέφουν μικρό αριθμό αιγοπροβάτων, οικόσιτους χοίρους και πουλερικά. Από το παραγόμενο βαμβάκι, αναπτύχθηκε η οικιακή υφαντουργία. Το κύριο εξαγωγικό προϊόν υπήρξε το κρασί και σε μικρό βαθμό τα υφαντά, από τα οποία το πιο γνωστό ήταν το χοντρό βαμβακερό ύφασμα, το

δίμιτο. Η βασική, όμως, οικονομική πηγή και δύναμη του νησιού ήταν ανέκαθεν η ναυτιλία και το θαλάσσιο εμπόριο.

Ο πρώτος μακροχρόνιος πόλεμος για την κυριαρχία στη Μεσόγειο, μεταξύ των Τούρκων και των Βενετών, άρχισε αμέσως μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως και κράτησε δέκα έξι χρόνια, από το 1463 ως το 1479. Κατά την περίοδο αυτή, τα νησιά υπέφεραν σκληρά και η Σαντορίνη εγκαταλείφθηκε, μένοντας σχεδόν με τριακόσιους περίπου κατοίκους. Στη συνέχεια, μετά τη σύναψη ειρήνης, επανεποικίστηκε και παρέμεινε στους Βενετούς. Μεσολαβούν ο δεύτερος πόλεμος κατά την περίοδο 1499-1503 και με την έναρξη του τρίτου Βενετοτουρκικού πολέμου το 1537 η Σαντορίνη περιέρχεται και πάλι στους Τούρκους. Το επόμενο έτος, αρχίζει την κατακτητική του επιδρομή ο φοβερός κουρσάρος Χαϊδερίν Βαρβαρόσα, που είχε διορισθεί αρχιναύαρχος του τουρκικού στόλου. Εκτός από την Τήνο, κυριεύει όλα τα νησιά των Κυκλάδων και εξανδραποδίζει τον πληθυσμό. Από την επιδρομή αυτή γλιτώνει μόνο η Σαντορίνη, ίσως γιατί πριν από ένα χρόνο είχε ήδη περιέλθει στους Τούρκους. Στο μεσοδιάστημα από το 1538 έως το 1564, τα μεν μικρά νησιά παρέμειναν στους Τούρκους, τα δε μεγαλύτερα Άνδρος, Νάξος, Πάρος, Σαντορίνη, τελούσαν υπό την επικυριαρχία του Σουλτάνου και υπό τη διοίκηση των Βενετών χωροδеспοτών. Το 1566, ο Σουλτάνος Σελίμ ο Γ' διόρισε «Δούκα της Νάξου» τον ευνοούμενό του Ισπανοεβραίο Ιωσήφ Νάζι, που διοίκησε τις Κυκλάδες με τοποτηρητή του τον επίσης Ισπανοεβραίο Φραγκίσκο Κορονέλλο.

Η διοίκηση του Νάζι κράτησε 13 χρόνια και έδωσε την πρώτη ανάσα στους κατοίκους των νησιών. Ο Νάζι περιορίστηκε στην είσπραξη των φόρων, διατήρησε τα τοπικά έθιμα παράλληλα με τους νόμους των Λατίνων, χρησιμοποίησε στις διάφορες θέσεις χριστιανούς και προσπάθησε να προσεταιριστεί τους παλιούς ελληνικής καταγωγής τοπικούς άρχοντες, όπως τους Συρίγους και τους Ντ' Αρζέντα, επικυρώνοντας με αυτούς τα παλαιά τους τιμάρια, και παρέχοντας τους περιορισμένες εξουσίες, πάντοτε υπό την υψηλή εποπτεία του τοποτηρητή Κορονέλλο. Σε αυτή την περίοδο ξαναζωντάνεψε η ναυτιλία και το εμπόριο. Όταν το 1580 ο Νάζι πέθανε άτεκνος, αντιπροσωπία των νησιών Νάξου, Άνδρου, Πάρου, Σαντορίνης και Μήλου, αποτελούμενη από τον Ιερώνυμο Σουμαρίτα, Βαρθολομαίο Κάμπη και Μιχαήλ Πάγκαλο, πήγε στην Κωνσταντινούπολη και, επικαλούμενη το γεγονός ότι επί βασιλείας του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς τα νησιά αυτά είχαν προσκυνήσει και υποταγεί, ζήτησαν την παραχώρηση του προνομακού καθεστώτος που είχε ήδη η Χίος. Ο σουλτάνος Μουράτ Β' αποδέχτηκε το αίτημα και εξέδωσε αυτοκρατορικό αχναμέ που καθόριζε τα παραχωρούμενα προνόμια. Από τη χρονιά αυτή αρχίζει η Τουρκοκρατία στα νησιά, αλλά και η μερική αυτονομία των νησιωτών, που θα ολοκληρωθεί με την κωδικοποίηση του τοπικού εθμικού δικαίου κατά διαταγή του δραγουμάνου του Στόλου Κωνσταντίνου Χατζερή το 1797.

Τα προνόμια που παραχώρησε ο Μουράτ στους νησιώτες εξασφάλιζαν την προστασία της ζωής, της τιμής και της περιουσίας τους, την αυτοδιοίκησή τους καθώς και την ελευθερία της εργασίας, την απαγόρευση του παιδομαζώματος, αγγαρειών και αρπαγής, την ελεύθερη κυκλοφορία ημέρα και νύχτα, την ελευθερία ναυσιπλοΐας και εμπορίας, καθώς και την ελεύθερη άσκηση της λατρείας – με εξαίρεση την ανέγερση νέων εκκλησιών. Ο Μουράτ τους απάλλαξε επίσης από την παρουσία Τούρκων υπαλλήλων και γενίτσαρων – εκτός του Καδή με δικαιοδοτική και αστυνομική εξουσία και του φοροεισπράκτορα.

Οι φόροι βέβαια που επιβλήθηκαν ήσαν βαρείς. Εκτός από τον βασικό κεφαλικό φόρο, που συγκέντρωνε η Κοινότητα, επιβλήθηκε φόρος επί του οίνου, των δημητριακών, των κτηρευτικών, φόρος μεταβιβάσεως και κληρονομιάς ακινήτων, κατ' αποκοπή φόρος των μοναστηριακών προσόδων και μετοχίων της Παναγίας Αμοργού και Ιωάννου θεολόγου Πάτμου, φόρος αιγοπροβάτων και χοίρων, φόρος κυψελών και μυλόπετρας, καθώς και τελωνειακοί δασμοί.

Την εν γένει διοίκηση, την τήρηση αρχείου μεταβιβάσεων και κληρονομιών, την επίλυση αστικών, κληρονομικών, οικογενειακών και περιουσιακών διαφορών ασκούσε ο Καντζηλιέρης, συνεπικουρούμενος από τους συνδίκους, που εκλέγονταν κάθε χρόνο μεταξύ των προκρίτων. Λατίνοι και Ορθόδοξοι είχαν ξεχωριστή κυγκελαρία, αλλά, εφόσον επρόκειτο για θέματα γενικού ενδιαφέροντος,

συνεδρίαζαν από κοινού.

Η καγκελαρία διοικούσε και δίκαιζε με βάση το εθμικό δίκαιο, το οποίο στη Σαντορίνη κωδικοποιήθηκε το 1797 με διαταγή του δραγουμάνου του στόλου Κωνσταντίνου Χατζερή. Αποτελούσε ένα σχεδόν πλήρες αστικό δίκαιο, με δικονομικές διατάξεις και ορισμένες ιδιομορφίες, ιδιαίτερα στις μεταβιβάσεις ακινήτων. Η πώληση ακινήτου έπρεπε να γίνεται πάντοτε με ικάντο - πλειστηριασμό - και να υπόκειται σε προτίμηση. Ο πωλητής δηλαδή έπρεπε να γνωστοποιεί την πρόθεσή του, και οι ενδιαφερόμενοι μπορούσαν να πλειοδοτήσουν. Όμως μεταξύ των πλειοδοτών, ή αν δεν υπήρχαν πλειοδότες, είχαν δικαίωμα προτιμήσεως οι μόνιμοι κάτοικοι έναντι συγγενών ή γειτόνων που ζούσαν έξω από το νησί.

Εκτός από αυτό το καθεστώς της ημιαυτονομίας, μεγάλη υποστήριξη στους νησιώτες προσέφεραν οι Έλληνες Δραγουμάνοι του Στόλου κατά το 18^ο αιώνα.

Τα νησιά, βρίσκονταν υπό την επικυριαρχία του Καπουδάν πασά, δηλαδή του αρχιναυάρχου. Δεύτερο αξίωμα στον τουρκικό στόλο ήταν ο Δραγουμάνος, υπαρχηγός και αντικαταστάτης του ναυάρχου. Με την εξουσία που διέθετε ο Δραγουμάνος, επενέβαινε στην διοίκηση των νησιών και επηρέαζε ή και απέτρεπε αποφάσεις του ναυάρχου εναντίον των νησιωτών. Σημαντικές ήσαν οι παρεμβάσεις του Κωνσταντίνου Χατζερή, που φρόντισε για την ίδρυση σχολείων, τη συντήρηση εκκλησιών και την κωδικοποίηση του εθμικού δικαίου της Σαντορίνης και απέτρεψε την απόφαση του Καπουδάν πασά να εκπατρίσει τους Ψαριανούς και να τους στείλει δούλους στην Ασία, σε αντίποινα γι' αυτήν συνδρομή τους στο κίνημα του Λάμπρου Κατσώνη.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, το νησί ξαναζωντάνεψε και η ναυτιλία και το εμπόριο παρουσίασαν άνθηση, η οποία όμως διακόπηκε με την έναρξη του πρώτου ρωσοτουρκικού πολέμου (1768-1774), που προκάλεσε στους νησιώτες νέα δεινά.

Ο Ορλώφ εγκατέστησε το ορμητήριό του στην Πάρο και τοποθέτησε τον Ψαρό «επίτροπο των Κυκλάδων». Η διοίκηση των Ρώσων υπήρξε καταπιεστική. Διατήρησαν τους φόρους και ανάγκασαν τους νησιώτες να συντηρούν τα πληρώματα, να νοσηλεύουν τους τραυματίες, να επανδρώνουν τα πλοία.

Παράλληλα, αδυνατούσαν να τους προστατέψουν από τις πειρατικές επιδρομές αλλά και από τις κατά καιρούς τουρκικές απαιτήσεις. Στο μεταξύ, περιστασιακές νίκες του Τούρκου ναυάρχου και οι κινήσεις του Ορλώφ καθιστούσαν φανερό ότι οι Ρώσοι δεν είχαν πρόθεση την απελευθέρωση, όπως είχαν πιστέψει οι νησιώτες, αλλά την εξασφάλιση των συμφερόντων τους στον Εύξεινο και στα Στενά. Οι νησιώτες τρομοκρατήθηκαν από το ενδεχόμενο τουρκικών αντιποίνων, τόσο ώστε οι επίσκοποι έστειλαν έγγραφη αίτηση στον Ορλώφ να υπαχθούν στην ρωσική εκκλησία, αποβλέποντας στην προστασία τους, που δεν μπορούσε βέβαια να τους την προσφέρει ο έγκλειτος στο Φανάρι Πατριάρχης. Με τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1174), οι Ρώσοι αποχώρησαν από το Αιγαίο, δημιουργήθηκαν όμως συνθήκες που συνετέλεσαν στην οικονομική και πνευματική ανάπτυξη των νησιών. Η ανάπτυξη αυτή, πληθυσμιακή, ναυτιλιακή, εμπορική, πολιτισμική συνεχίζεται και στον επόμενο αιώνα, έως την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους.

Το ναυτικό εμπόριο διευκολύνθηκε, καθώς τα νησιωτικά καράβια ταξίδευαν με ρώσικη σημαία και η εκπαίδευση προόδευε με την προστασία των Δραγουμάνων του Στόλου. Στη Σαντορίνη, στη Μονή του Προφήτη Ηλία, ιδρύθηκε και ήκμασε αξιόλογη Ελληνική Σχολή.

Τις παραμονές της Επανάστασης του 1821, η Σαντορίνη διέθετε 32 καράβια και ήταν η όγδοη ναυτική δύναμη σε ολόκληρο τον νησιωτικό χώρο. Έλαβε μέρος στην Επανάσταση, επανδρώνοντας με πληρώματα τα πολεμικά πλοία και ενισχύοντας τον αγώνα με χρήματα, τρόφιμα και κρασί. Ανάμεσα στις υπογραφές των αγωνιστών του 21 πολλές ανήκουν σε Σαντορινιούς καπετάνιους, όπως στους Αλαφούζους, Νομικούς κ.ά.

Με την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους, οι Σαντορινιοί δεν αναμίχθηκαν στις εσωκομματικές έριδες και παρέμειναν πιστοί στον Κυβερνήτη. Υπάρχει έγγραφο του Καποδίστρια προς τον Ικέσιο Λάτρη, εκπρόσωπο της Κυβερνήσεως στη Σαντορίνη, που τον συγχαίρει για τη θέση που κράτησε το νησί και τον συμβουλεύει για τη διοίκησή του.

Στα επόμενα χρόνια, οι Σαντορινιοί προοδεύουν ραγδαία. Σε πίνακα εμπορικών πλοίων του 1856, αναφέρονται εξήντα εννέα πλοία νηολογημένα στη Σαντορίνη με πλοιοκτήτες τους Νομικούς, Αλαφούζο, Καρρά, Λαγκαδά, Βαρβαρήγο, Πλατή, Συρίγο, Σορώτο, Ζάννο, Μανωλακάκη, Γαβρίλη, Δεϊμέζη, Μανωλέσσο, Δαρζέντα, Ρούμπεν κ.ά.

Με την εμφάνιση των ατμοκίνητων πλοίων, σημειώθηκε κάμψη της θηραϊκής ναυτιλίας, που αναπτύχθηκε πάλι με τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, σε διεθνές πλέον επίπεδο, και συνεχίζεται έως σήμερα από τις ναυτικές δυναστείες των Νομικών και Αλαφούζων, που παράλληλα έχουν αναπτύξει μεγάλη κοινωνική δράση στο νησί. Τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} και τις πρώτες του 20^{ου} αιώνα ιδρύθηκαν αξιόλογες βιομηχανίες, όπως το πλεκτήριο Μαρκεζίνη, το εργοστάσιο επεξεργασίας τομάτας Νομικού, η καλτσοβιομηχανία Δαρζέντα, τα οινοπνευματοποιεία Βενετσάνου, Καρρά, Πλατή, το εργοστάσιο πλεκτικής Κουτσουγιαννοπούλου κ.ά. Ο δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, έφερε την οικονομική παρακμή στο νησί, που επαύξησε ο καταστροφικός σεισμός του 1956, μέχρις ότου από το 1970 ο τουρισμός ξανάφερε την οικονομική άνθηση.

Στοιχεία που χαρακτηρίζουν την πληθυσμιακή σύνθεση και εξέλιξη του νησιού μετά το 13^ο αιώνα, ήταν ο διαδοχικός εποίκισμός του. Εκτός από τους Βενετούς, πολλοί έποικοι από την Ευρώπη και τον νησιωτικό και ηπειρωτικό ελληνικό χώρο, καθώς και την βυζαντινή επικράτεια, βρήκαν κατά καιρούς καταφύγιο και δεύτερη πατρίδα στο νησί, έτσι ώστε όλοι αυτοί οι έποικοι, ορθόδοξοι, καθολικοί και λίγοι Εβραίοι, συγχωνεύτηκαν με τους ντόπιους και συνέθεσαν ένα θαυμαστό αμάλγαμα νησιωτών με κοινή ζωή και μοίρα που συνεχίζεται έως σήμερα και πλουτίζει τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, με εκλεκτούς εκπροσώπους στην πολιτική, στις επιχειρήσεις, στις επιστήμες. Μόνο η Τουρκική κατοχή δεν άφησε το παραμικρό ίχνος.

Σε αυτή την επισκόπηση, παρέλειψα πολλά και σημαντικά. Δεν μίλησα για τις φοβερές εκρήξεις του ηφαιστείου και τους σεισμούς του 1650, του 1707 και του 1956. Παρέλειψα να αναφερθώ στον ηρωικό

αγώνα του κλήρου να περισώσει την ορθόδοξη πίστη, τη γλώσσα και τα στοιχειώδη γράμματα. Δεν αναφέρθηκα στις εκκλησίες, τα μοναστήρια, τα μετόχια, τους μύλους, τα μικρότερα χωριά. Αναπολώ όμως πάντοτε τη μαγεία του ηλιοβασιλέματος από το ύψος των Φηρών και της Οίας και εύχομαι το θαυμαστό αυτό νησί των Κυκλάδων να πλέει αιώνια «στη θάλασσα εκεί την πλατιά και την ήρεμη, στη θάλασσα εκεί την πλατιά, τη μεγάλη».

Γεώργιος Ι. Ράλλης

Από το κείμενο της διάλεξης σε εκδήλωση του Ιδρύματος Α. και Ε. Μπελλώνια στην Αρχαιολογική Εταιρεία, στις 29-4-1998.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

Η μεταφορά του κέντρου της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας από την Δύση στην Ανατολή καθορίζει και την νέα λειτουργία του αιγιακού χώρου. Τα νησιά του Αιγαίου θα παίξουν σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της νέας ιστορικής οντότητας, της Ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Η διάδοση του χριστιανισμού στο νησί δεν μπορεί να οριστεί με βεβαιότητα. Η επικράτηση του, ωστόσο, χρονολογείται στις αρχές του 5ου αι. Όπως αναφέρεται, στην πολιτική Γεωγραφία των Βυζαντινών από τον Ιεροκλή (528-535 μ.Χ.), η Θήρα περιλαμβάνεται στην «επαρχία των Νήσων» (Provincia insularum) και είναι μία από τις 19 πόλεις, που αποτελούν την επαρχία των Κυκλάδων, υπό την ηγεμονία της Ρόδου.

Στα χρόνια της Λατινοκρατίας επέρχεται μια σημαντική αλλαγή στο εκκλησιαστικό και διοικητικό καθεστώς του ελλαδικού χώρου. Τα περισσότερα νησιά υποτάχθηκαν στους Βενετούς, χωρίς να προβάλλουν καμία αντίσταση, με εξαίρεση την Νάξο που αντιστάθηκε σθεναρά. Η Θήρα πέρασε στην κυριαρχία του Μάρκου Σανούδου, που ίδρυσε το «Δουκάτο της Νάξου». Αργότερα, ο ίδιος παραχώρησε την Σαντορίνη και την Θηρασιά στον Ιάκωβο Βαρότση. Ο ιδρυτής του Δουκάτου έδειξε συνετή ανεξίτηρησκία. Εγκαταστάθηκε στην Νάξο, όπου έκτισε ισχυρό φρούριο και ίδρυσε λατινική αρχιεπισκοπή, όπου περιέλαβε τις επισκοπές Μήλου, Τήνου, Σύρου και Σαντορίνης. Οι πληροφορίες μας για την ζωή του νησιού την περίοδο αυτή είναι πενιχρές. Από έγγραφα που υπάρχουν στα αρχεία της Βενετίας βγαίνει το συμπέρασμα ότι η Σαντορίνη χρησίμευε σαν βασικός σταθμός των εμπορικών πλοίων από την Βενετία προς την Κρήτη και την Μέση Ανατολή. Ακολουθεί ωστόσο σταδιακός εποίκισμός Λατίνων. Φράγκικες οικογένειες εγκαθίστανται στο νησί είτε την εποχή των σταυροφοριών είτε κατά την διάρκεια των πολέμων ή των ταξιδιών για λόγους εμπορικούς ή στρατιωτικούς. Η Σαντορίνη έγινε έδρα μιας από τις τέσσερις καθολικές επισκοπές του Δουκάτου και οι κοινότητες Ελλήνων και Λατίνων συμβίωναν, κατά κανόνα, ειρηνικά.

Οι σχέσεις μεταξύ των χριστιανών των δύο δογμάτων, στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, πέρασαν από σκληρή δοκιμασία. Οι Φράγκοι και οι Βενετοί, που εγκαταστάθηκαν στο νησί, μπορεί να ξέχασαν την μητρική τους γλώσσα πολύ γρήγορα, έμειναν όμως πιστοί στο λατινικό τους δόγμα. Αν και ως το 1580 το λατινικό στοιχείο είχε γνωρίσει άνθηση, με τις νέες πολιτικές συνθήκες που επέβαλαν τα τουρκικά προνόμια και με την επανεγκατάσταση του ορθόδοξου επισκόπου επέρχεται μια εξισορρόπηση. Η παρουσία των Ιησουϊτών μοναχών και οι δραστηριότητές τους, το κήρυγμα και η ίδρυση ενός σχολείου, προκαλούν αντιδράσεις εκ μέρους των ορθόδοξων. Οι ουσιαστικότερες όμως διαφορές αφορούσαν κυρίως πρακτικές εκκλησιαστικές ανάγκες, όπως π.χ. η τέλεση της λατρείας στον ίδιο ναό, οι μικροί γάμοι κ.ά. Σήμερα, παράλληλα με την ορθόδοξη μητρόπολη, η λατινική εκκλησία διαθέτει την δική της επισκοπή.

Στην Σαντορίνη το θέμα της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής είναι σύνθετο. Και αυτό γιατί οι Καθολικοί του νησιού προσπαθούν να βιώσουν την πίστη τους με τους δικούς τους τρόπους έκφρασης. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ανάμειξη αρχιτεκτονικών στοιχείων και από τις δύο παραδόσεις, γεγονός που επηρέασε τον χαρακτήρα της θρησκευτικής τέχνης τόσο στις εκκλησίες όσο και στα καθολικά των μονών.

Η εκκλησιαστική αρχιτεκτονική της Σαντορίνης θα μπορούσε να αποτελέσει μια ιδιαίτερη σχολή μέσα στο σύνολο της αιγαιοπελαγίτικης αρχιτεκτονικής. Λόγω της μορφολογίας του εδάφους κατασκευάστηκαν ναοί υπόσκαφοι που καλύπτουν το 1/5 περίπου του συνολικού αριθμού των εκκλησιών. Οι περισσότερες από τις εκκλησίες που έχουν σωθεί από τον σεισμό του 1956 ανήκουν στον τύπο της μονόκλιτης Βασιλικής με τρούλο, ενώ άλλες είναι σταυροειδείς με τρούλο.

ΛΑΪΚΗ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Οι ιδιομορφίες του τοπίου της Σαντορίνης έχουν συμβάλλει αποφασιστικά στη διαμόρφωση του αρχιτεκτονικού της χαρακτήρα. Η ιδιότυπη αρχιτεκτονική της, μολονότι εντάσσεται στην αγαιοπελαγίτικη αρχιτεκτονική, παρουσιάζει πολλά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και δημιουργεί φόρμες με έντονη πλαστικότητα. Και αυτό γιατί έχει εκμεταλλευτεί στο έπακρο τις τοπογραφικές ιδιομορφίες και τις δυνατότητες του χώρου.

Τα οικοδομικά υλικά που χρησιμοποιεί ο ντόπιος τεχνίτης στις κατασκευές του είναι αποκλειστικά ηφαιστειακά. Είναι η μαυρόπετρα, η κοκκινόπετρα, η κίσηρη ή ελαφρόπετρα και η άσπα ή τέφρα ή θηραϊκή γη.

Η θολοδομία, δηλαδή η στέγαση των σπιτιών με κυλινδρικούς θόλους ή σταυροθόλια, και τα σκαφτά ή υπόσκαφα σπίτια, δηλαδή τα λαξευμένα στο κάθετο μέτωπο της άσπας, είναι τα κύρια αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του νησιού. Τα υπόσκαφα σπίτια είναι επινοήση των ντόπιων για εύκολη και κυρίως ανέξοδη στέγαση. Η θολοδομία είναι το αποτέλεσμα της ανάγκης να εξοικονομηθεί οικοδομήσιμη ξυλεία, που ήταν ανύπαρκτη στο νησί.

Στη σημερινή τους μορφή οι οικισμοί της Θήρας διακρίνονται σε αυτούς που έχουν χτιστεί στην άκρη του γκρεμού προς την καλντέρα, τους επανομαζόμενους γραμμικούς (Φηρά, Οία, Θηρασία), σε αυτούς που έχουν οργανωθεί έξω από τα τείχη των καστελιών και προς διάφορες κατευθύνσεις (εξελιγμένοι οχυροί – Πύργος, Εμπορειό, Ακρωτήρι) και στους υπόσκαφους. Έτσι αποκαλούνται οι οικισμοί που στην

αρχική τους μορφή ακολουθούσαν τους βραχίονες της κοίτης ενός χειμάρρου για να αναπτυχθούν στη συνέχεια και στην ευρύτερη περιοχή (Φοινικιά, Βόθωνας, Καρτεράδο).

Τα σπίτια της Σαντορίνης ως προς τον τρόπο κατασκευής τους διακρίνονται στα υπόσκαφα ή «σκαφτά», στα ημίχτιστα και στ χτιστά. Τα «σκαφτά» είναι εξ ολοκλήρου σκαμμένα μέσα στη θηραϊκή γη, τα ημίχτιστα έχουν χτισμένα πρόσθετα τμήματα και τα χτιστά έχουν οικοδομηθεί κανονικά επάνω στο έδαφος.

Τα υπόσκαφα σπίτια, που χρησιμοποιούνταν ως κατοικίες από τους οικονομικά αδύναμους, έχουν σχετικά μεγάλο μάκρος και στενή πρόσοψη. Η πρόσοψη συμπληρώνεται πάντα με χτιστό τοίχο, ο οποίος κλείνει το κενό. Η οροφή τους είναι κυλινδρική, λαξευμένη και αυτή μέσα στην άσπα. Ο μακρόστενος αυτός χώρος χωρίζεται με χτιστό τοίχο σε δύο τμήματα. Το μπροστινό είναι η σάλα, το πίσω με το λιγότερο φως η κρεβατοκάμαρα. Στη χτιστή πρόσοψη, εκτός από την πόρτα, αφήνουν συνήθως και τρία άλλα ανοίγματα σε συμμετρική διάταξη, ένα παράθυρο δίπλα στην κάθε πλευρά της πόρτας και ένα είδος φεγγίτη επάνω από την πόρτα. Τα εξωτερικά αυτά ανοίγματα επαναλαμβάνονται και στο διαχωριστικό εσωτερικό τοίχο φέρνοντας φως και αέρα στο πίσω δωμάτιο. Η κουζίνα με το τζάκι για το μαγείρεμα είναι μία χτιστή χαμηλή γωνία με θόλο, που επικοινωνεί με τη σάλα. Ο χώρος υγιεινής βρίσκεται έξω από το σπίτι και έχει πρόσβαση από την αυλή. Στην αυλή ανοίγεται συνήθως και η στέρνα, απαραίτητη σε κάθε σπίτι για τη συλλογή του βρόχινου νερού, εφόσον η Σαντορίνη, όπως και τα περισσότερα Κυκλαδονήσια, είναι άνυδρη.

Στα ημίχτιστα σπίτια η μια πλευρά, συνήθως εκείνη της εισόδου, είναι χτιστή και το υπόλοιπο υπόσκαφο. Η στέγαση των χτισμένων τμημάτων γίνεται με θόλους ή σταυροθόλια ή με ένα είδος χυτής, καλουπωτής κατασκευής με πέτρες και θηραϊκή γη.

Ως προς το είδος τους τα κτίσματα διακρίνονται στο αγροτικό, στο λαϊκό αστικό και στο αρχοντικό σπίτι.

Το αγροτικό σπίτι συναντάται έξω από οικισμούς. Διαθέτει μεγάλη αυλή και πολλούς βοηθητικούς χώρους (στάβλο, κοτέτσι, φούρνο) και οπωσδήποτε στέρνα ή δεξαμενή για τη συλλογή του βρόχινου νερού. Το σύστημα συλλογής του βρόχινου νερού αποτελείται από τη στέρνα και τα «κοντούτα». Άλλοτε είναι χτιστό και άλλοτε υπόσκαφο, ανάλογα με το χώρο όπου βρίσκεται. Συνήθως είναι μονώροφο, αλλά και αυτό εξαρτάται από τη μορφολογία του εδάφους. Ο φούρνος, που έχει σχήμα κυλινδρικό, συνήθως βρίσκεται στην αυλή. Απαραίτητο συμπλήρωμα στα περισσότερα αγροτικά σπίτια και κυρίως σε περιοχές με πολλά αμπέλια είναι η «κάναβα», το εργαστήριο όπου παράγεται το κρασί. Η κάναβα με τη χαρακτηριστική τοξωτή δίφυλλη πόρτα της και τα βαρέλια, τα «βουτσιά», όπως τα λένε οι ντόπιοι, αποτελείται από τα δύο ληνά, το πατητήρι, τη στέρνα, το νουλά και άλλους βοηθητικούς χώρους.

Το λαϊκό αστικό σπίτι, χτισμένο στο κέντρο των οικισμών της Σαντορίνης, όπου η δόμηση είναι πυκνή, δε διαθέτει πολύ ελεύθερο χώρο για να αναπτυχθεί. Έτσι το σχήμα του είναι ακανόνιστο, οι βοηθητικοί χώροι του βρίσκονται σε διαφορετικό επίπεδο σε σχέση με την κύρια κατοικία και συνήθως είναι πολυώροφο. Οι χώροι για τα ζώα είναι λιγότεροι από αυτούς που διαθέτει το αγροτικό σπίτι. Στα έπιπλα των λαϊκών αστικών σπιτιών περιλαμβάνονται τα τελείως απαραίτητα: κασέλες για τη φύλαξη των ρούχων και των τροφίμων, τραπέζια, καρέκλες, καναπέδες και μπουφέδες, έπιπλα που διαδόθηκαν στα Αιγαιοπελαγίτικα νησιά με την ανάπτυξη της ναυτιλίας. Είναι γνωστό ότι οι φτωχότεροι συνήθιζαν να κοιμούνται στο πάτωμα, επομένως αυτή η δυτικού τύπου επίπλωση των σπιτιών πρέπει να ήταν αρχικά προνόμιο μόνο των πλουσίων.

Το αρχοντικό σπίτι βρίσκεται, όπως και το λαϊκό αστικό, στο κέντρο των οικισμών. Στην αρχική του μορφή πρέπει να του έμοιαζε, καθώς και οι δύο αυτοί τύποι αποτελούν εξέλιξη των σπιτιών που χτίζονταν μέσα στα κάστρα. Το επιβλητικό τους όγκο και τις συμμετρικές τους προσόψεις, που είναι τα σημερινά χαρακτηριστικά τους στοιχεία, πρέπει να τα απέκτησαν αργότερα.

Τα μνημειακά αρχοντικά τοποθετούνται χρονολογικά, από επιγραφές, στον 19^ο αιώνα. Φορέας τους πρέπει να ήταν η τάξη των ναυτικών εμπορέων, που ανθούσε εκείνη την περίοδο οικονομικά. Η προέλευσή τους πρέπει να ήταν ιταλική και τα πρότυπά τους αναγεννησιακά. Οι όψεις τους είναι γεωμετρικές, επενδυμένες με κόκκινη λαζευτή πέτρα. Η στέγασή τους γινόταν με σταυροθόλια και μοναστηριακούς θόλους, τις επονομαζόμενες «σκάφες», που καλύπτονταν από το δώμα. Το αρχοντικό σπίτι είχε τόσο μεγάλη διάδοση, ώστε η μόδα του κλασικισμού δεν βρήκε πολλούς θαυμαστές στο νησί.

όπως έγινε σε άλλα μέρη της Ελλάδας.

Στους οικισμούς της Σαντορίνης υπάρχουν γειτονιές που αποτελούνται αποκλειστικά από αρχοντικά. Στην Οία, στην συνοικία του Σιδερά, βρίσκονται τα αρχοντικά των καπεταναίων του 19^{ου} αιώνα. Είναι χτισμένα προς την ομαλή και επίπεδη πλευρά του συνοικισμού, όπου η δόμηση είναι αραιή, ενώ οι κατοικίες των πληρωμάτων των πλοίων βρίσκονταν προς το γκρεμό, όπου η δόμηση είναι πυκνή και τα σπίτια υπόσκαφα. Στη Μεσαριά επίσης, στην κεντρική γειτονιά, διατηρούνται τα πλουσιόσπιτα των νοικοκυραίων.

Στη Σαντορίνη, εκτός από τους ιδιωτικούς φούρνους που διέθεταν τα αγροτικά σπίτια, υπήρχαν στους συνοικισμούς κτίσματα που λειτουργούσαν αποκλειστικά ως φούρνοι για την εξυπηρέτηση της κοινότητας. Αυτοί οι φούρνοι αποτελούσαν συνήθως συνέχεια του σπιδιτιού του φούρναρη και κάποιες φορές, σπάνια όμως, συνδύαζονταν με την ύπαρξη μύλου (μυλόσπιτα). Τις πιο πολλές φορές βέβαια οι μύλοι ήταν μεμονωμένα κτίσματα που βρίσκονταν έξω από κατοικημένες περιοχές. Στην περίπτωση που συνυπήρχε ο φούρνος με το μύλο, τότε ο φούρνος και η κυρίως κατοικία χτίζονταν σε διαφορετικό επίπεδο σε σχέση με το μύλο, συνήθως κάτω από το έδαφος, για να μην εμποδίζουν τη λειτουργία του. Οι μύλοι της Σαντορίνης είναι ίδιοι με τους ανεμόμυλους που συναντάμε σε όλα τα νησιά των Κυκλάδων: στρογγυλοί με αρθρωτή σκεπή και εξοπλισμένοι με φτερωτή με πανιά, η οποία γυρίζει με όλους τους ανέμους και κινεί την επάνω μυλόπετρα. Με την τριβή της επάνω μυλόπετρας στην κάτω αλέθεται το σιτάρι και άλλα δημητριακά.

Οι εκκλησίες της Σαντορίνης, μολονότι εντάσσονται στο κυβιστικό σύνολο της αρχιτεκτονικής του νησιού, επηρεασμένες από τη Δύση, ξεχωρίζουν για το σχετικά μεγάλο όγκο τους. Οι εκρήξεις του ηφαιστείου και οι καταστρεπτικοί σεισμοί που έπλητταν κατά καιρούς το νησί ενίσχυσαν το θρησκευτικό συναίσθημα των Σαντορινιών, το οποίο έγινε εντονότερο με την αντιπαράθεσή τους στον καθολικισμό στα χρόνια της Φραγκοκρατίας. Έτσι πριν από το σεισμό του 1956 υπήρχαν περίπου 260 εκκλησίες. Οι περισσότερες από όσες έχουν σωθεί ανήκουν στο τύπο της μονόκλιτης βασιλικής με τρούλο, ενώ άλλες είναι σταυροειδείς με τρούλο. Ο τρούλος, που άλλοτε είναι λευκός, όπως και οι περισσότερες εκκλησίες, και άλλοτε μπλε, συχνά είναι πτυχωτός και κάποιες φορές επάνω του στέκεται φανός, στοιχείο καθαρά αναγεννησιακό. Ο φανός αποτελείται από πολυεδρικό τύμπανο με ανοίγματα και καλύπτεται από ένα δεύτερο μικρό τρούλο, επάνω στον οποίο στέκεται ο σταυρός. Στην πρόσοψη των εκκλησιών δεσπόζουν δύο καμπαναριά, όπως και στους καθεδρικούς ναούς. Τα μοναστήρια της Σαντορίνης είναι ογκώδη και συχνά θυμίζουν φρούρια, όπως το μοναστήρι του Προφήτη Ηλία. Έχουν εσωτερική αυλή, καμάρες και εντυπωσιακά κωδωνοστάσια.

ΑΓΙΟΜΝΗΣΙΑ

Ένα κατοικημένο Ηφαίστειο, ονομάτισε κάποιος σοφός, ετούτο το πολλά παράδοξο νησί του Αιγαίου – τη Σαντορίνη, που σαν κατάμαυρη, μπαρμπερίνικη γαλέρα αρμενίζει αναμεσαίς απ' τ' άλλα χαρούμενα νησιά της Άσπρης Θάλασσας. Κι ο λόγος του σωστός και πρόσβαρος είναι. Αφού από χιλιάδες χρόνια απάνω σ' ετούτη τη νήσο – που κι ο Καρκυβίτους στα «Λόγια της Πλώρης» την ονοματίζει με τέτοια λογής Λόγια : *«η Σαντορίνη είναι ένας τόπος τρισευχρότερος κι απ' την κόλαση»* - ζει και πορεύεται ένας λαός γεμάτος καλοσύνη και πραότητα, ήμερος σαν το πρόβατο και μακρόθυμος, όπως ένας αγαθός παππούς στο τζαναμπέτικο εγγονάκι του.

Μα πάνω απ' όλες τις άλλες αρετές, που δικοί μας και ξένοι βρίσκανε, πως στολίζουνε τους συμπατριώτες μου, είναι και μια άλλη, ξεχωριστή που τους διακρίνει. Η έντονη θρησκευτικότητα κ' η βαθιά τους πίστη. Και για τούτο δε χρειάζεται και πολύ σοφία και γνώση για να το καταλάβεις. Αφού επάνω σε τούτο το νησάκι βρίσκονται θεμελιωμένες απ' τα παλιά τα χρόνια και ξαναχτίζονται και σήμερα ακόμα, πάνω από 350 εκκλησίες, που απ' αυτές μονάχα καμιά εικοσαριά ανήκουν στους Λατίνους κατά το δόγμα και Σαντορινιούς στην ψυχή.

Ετούτη, όμως η θρησκευτικότητα είναι φανερή κι ευκολοφάνταστη. Τη βαθιά, όμως, και ακατάλυτη τους πίστη, για να την καλογνωρίσεις και να την πιστέψεις, καλέ μου διαβαστή, θα 'πρεπε να τύχει να βρεθείς – περίβιας στα παλιά χρόνια – σε καμιά απ' τις άσκημες ώρες και στιγμές του νησιού μας – στο *σεισμό*. Τότε, που η γη τρέμει κι απ' τα πληγωμένα έγκατά της, ακούγεται αλλόκοτος κι απεριγράφτος ρυμαγμός, που παραλύει το νου και τη σκέψη και λύνει τους αρμούς του κορμιού σου. Τότε, που τα ζωντανά του Θεού μονγκάνουν στις κατοικίες τους λυπητερά και πένθιμα, κ' οι σκύλοι κλαίνε, σαν όντας πρόκειται να πεθάνει κανένας.

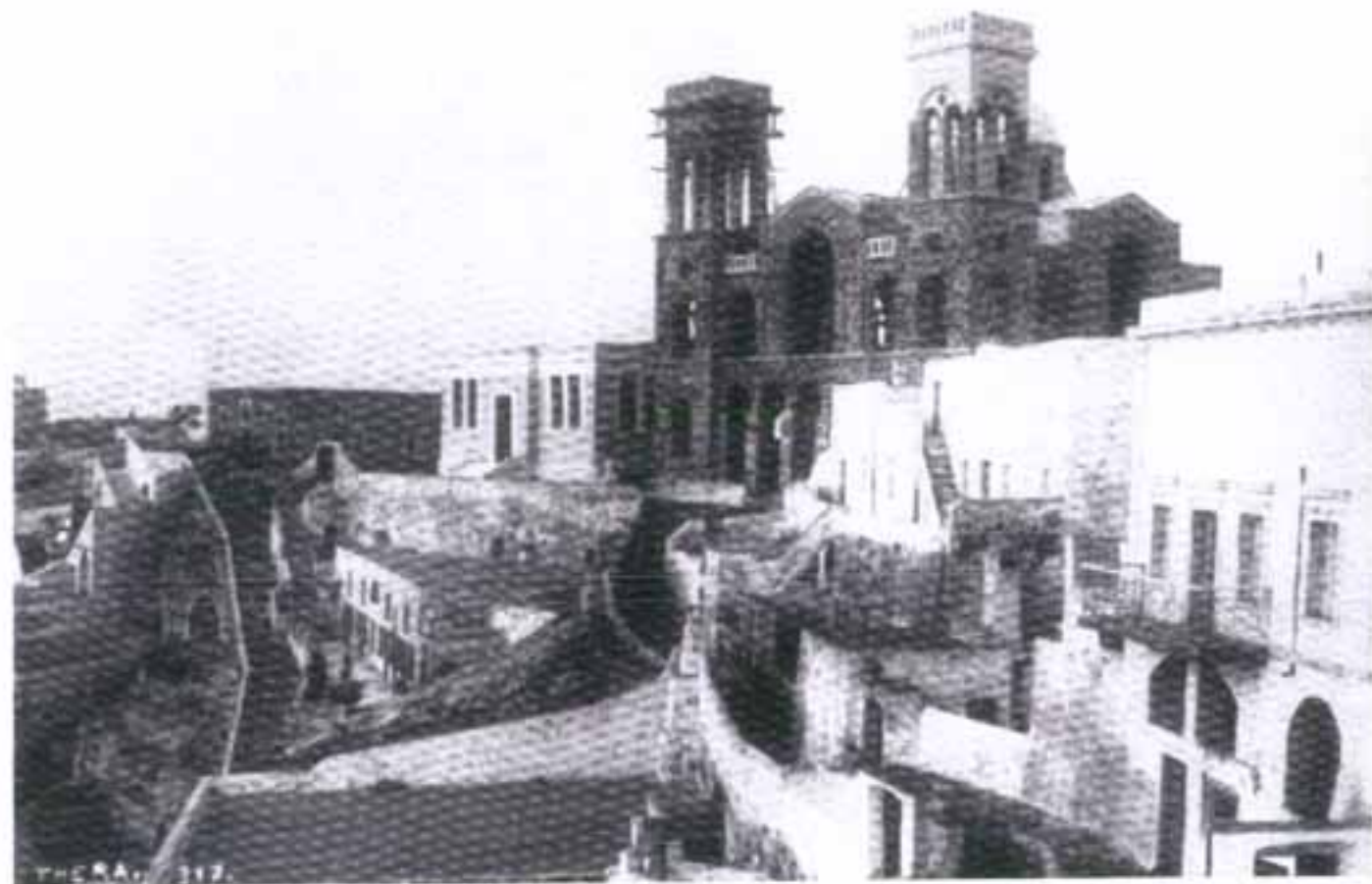
Και σ' αυτές τις αδυσώπητες στιγμές, που καμιά απόλυτα ανθρώπινη δύναμη δεν είναι μπορετό να σε λυτρώσει και νοιώθεις την απέραντη αχαμνότητά σου και καταλαβαίνεις, πως είσαι ένα αδύναμο πλάσμα της γης, μηδαμινό και τιποτένιο – μ' όλη σου τη σοφία – οι αγαθοί της νήσου τούτης εγκατοικοί, επορευοντο στην εκκλησία τους για να κάμουνε παράκληση, για να σωθούνε απ' την οργή του Κυρίου!... Νάσκε κι αλήθεια λέω κι ομολογώ. Κι εκεί, που η αφεντιά σας βρίσκει, πως θα ανεύρισκε πιο σίγουρα το θάνατο, αφού θαμμένε για ώρα πολύ κάτω απ' τους θόλους της ραϊσμένης από παλαιότερους σεισμούς εκκλησίας του, αυτός έμπαινε να δεηθεί για να ανεύρει την σωτηρία και την λύτρωση.

Αφού εκεί κατοικούσε *«Ο επιβλέπων επί την γην και ποιών αυτήν τρέμει ο απτόμενος των ορέων και καπνίζοντα»*, καθώς αγρικούσε όντες περίγλυκα κι αρμονικά και με περίσσια τέχνη ψάλλανε οι ψαλτάδες στα * σπερνά της Παναγιάς. Και μηγαρίς όντες διάβαζε ο ταπεινός παπάς του χωριού του – ο Παπαφίλιππας (συχωρεμένος τώρα και μακαρίτης από χρόνια) τη δέηση του σεισμού δεν έλεγε τα λόγια τούτα απ' το Ψαλτήρι : *«ο Θεός ημών καταφυγή και δύναμις, βοηθός εν θλίψεσιν ταις ευρούσαις ημάς σφόδρα. Δια τούτο ου φοβηθησόμεθα εν τω ταρασσεσθε την γη και μετατίθεσθε όρη εν καρδίαις θαλασσών»*.

Και μ' όλο, που δεν καταλαβαίνανε τα λόγια αυτά του Προφητάνακτα, οι ταπεινοί αυτοί νησιώτες, όμως τα διαισθάνονταν. Για τούτο σιγουριά μονάχα κοντά στην πίστη τους είχανε κ' η πιο βαριά κατάρα, για τον Σαντορινιό ήτανε, να του ευχηθείς να πεθάνει στα ξένα! Για τούτο, ακόμη και στη μεγαλύτερη συμφορά που 'βρισκε τη νήσο τούτη στα 1650, ήγουν όντες άναψε το Ηφαίστειο του Κουλούμπου στον «Καιρό του Μεγάλου Κακού» και που τα δεινά του βαστάζανε απ' την ημέρα τα' Αι-Νικόλα, και τότες ακόμη οι Σαντορινιοί δεν εγκατέλειψαν τα πατρικά τους χώματα.

Μα θαρρώ, πως ξεμάκρυνα απ' τον κύριο σκοπό μου και τη ρότα μου και για τούτο ευθύς αμέσως πισωστρέφω. Αφού το καθαυτό μας θέμα είναι να σας ανιστορήσουμε, με το κατά δύναμιν, το πώς γιορτάζανε την Ιερή μνήμη των Αγίων τους και το τι γινότανε στα πανηγύρια τους, στ' αγιομνήσια όπως τα λένε.

Ο μακαρίτης ο Γιώργης του Μπαλή, που ήτανε κι ο πιο μαγγιώρος τραβετζαριστής του νησιού, από μικρός εβλάβουντα τον Αι Αντώνη και για τούτο κάθε χρόνο γνοιαζότανε κ' έκανε το πανηγύρι στο Ξωκλήσι, που είναι κοντά στις κατοικίες του. Μα τα έξοδα της πανηγυρης δεν έπεφταν όλα σε βάρος του, γιατί σ' αυτά έπαιρνε μέρος όλο το χωριό και με κοινή συνεισφορά θα ετοιμαζότανε το γεύμα που θα τρώγανε οι πανηγυριστές.

Έτσι απ' τον καιρό, που ο κόσμος αλώνιζε τον αρακά ή το κριθάρι του και την ώρα που θάψανε σπατσάρει τα' αλώνισμα και θα σακιάζανε τον καρπό, ερχόταν ο Γιώργης μ' ένα σακούλι της θειάφης αδειανό, για να πάρει το μερδικό τ' Αγίου. Κι ο κάθε νοικοκύρης μ' ευχαρίστηση και χωρίς βαρυγκώμια θαρριχνε μερικές φτωαριές από το γέννημα μες το σακούλι, όσες ήθελε και κατά την προαίρεσή του. Μ' αυτό τον τρόπο μαζευόταν ο αρακάς, που θα τον άλεθαν στο χερόμυλο οι κόρες του και θα γινότανε το φάβα του πανηγυριού κ' Έτσι σύναζε και το κριθάρι, που χωρίς αξάι θα το άλεθε ο μυλωνάς. Μα ούτε κι ο Νικολός ο Ραΐσης, που θα ζύμωνε τα' απαλουδάκια και θα ταψηνε στο φούρνο του, καθώς και τους άρτους, που ήτανε από χάσικο αλεύρι, θα παίρνε τίποτα για τον κόπο του. Μονάχα τα ξύλα, που θα 'καιγε το φούρνο τα του φέρνανε.

Για το κρασί δεν είχε μεγάλη έγνοια. Όλες οι κάναβες του χωριού ήτανε δικές του και για τη χάρη του Αγίου, μα και για τον ίδιο τον Γιώργη, που σαν τραβετζαριστής αυτός μετρούσε το κρασί, που παίρνανε οι κρασέμποροι κι ο λόγος του Ακόμη και στην τιμή είχε σημασία και βάρος.

Εκτός, όμως από τον «σίτον και τον οίνον» χρειαζότανε και το «έλαιον». Και για να το αγοράσεις χρειαζόντουσαν ζωντανά λεφτά, αφού το νησί δεν κάνει ούτε δάκρυο λάδι. Έπειτα ήτανε κι ο

μπακαλιάρος ή τα λικουρίνια, που θα τηγανίζανε για να συμπληρωθεί το φάβα. Μα και για τούτα γνοιαζόντουσαν οι πλούσιοι του χωριού κ' οι ξενιτεμένοι, που θυμόντουσαν και στέλνανε τον όβολο τους. Κ' έτσι στο Γιώργη πέφτανε τα ψυλοΐδια κ' η γενική φροντίδα της πανηγύρης, που ήθελε και χέρια και κόπο κι' αγρύπνια. Μα και σ' αυτές τις δουλειές πρόθυμα παίρνανε μέρος και συντρέχανε γριές, κοπέλες και τα θιατέρια του χωριού. Ακόμη κ' οι αρχοντοπούλες θαρχόντουσαν για να στολίσουν με χάρτινα στεφάνια και με φρέσκα λουλούδια, που χανε κόψει απ' τις αλιτάνες τους, τα εικονίσματα κ' ιδιαίτερα του Αγίου. Γιατί τα ξαραχνιάσματα και τα σαρώματα, την πλύση και το σιδέρωμα, που θα κάνανε στα κεντημένα σκεπάσματα της Αγίας Τράπεζας και της Πρόθεσης θα τα τελείωναν οι πιο παρακατιανές. Κ' έτσι την παραμονή της γιορτής από το μεσημέρι ήταν όλα έτοιμα και χαζίρικα. Στην αυλή και στις σκάλες ήτανε πλασμένα αλισμαριά, στα παλούκια είχανε βάλει καινούργια σκοινιά, για να χτυπούνε όμορφα οι καμπάνες και γύρω τριγύρω είχανε κρεμάσει τη σημαία, και τα ποικιλόχρωμα μπαργερόλια, που ήτανε σινιάλα από τα παλιά ιστιοφόρα του νησιού.

Από νωρίς και πρώτοι και καλλίτεροι θαρχόντουσαν οι γλυκατζήδες με του ταβλάδες, που ήτανε φορτωμένοι και στολισμένοι με παστέλια, καραμέλες, πετειναράκια από ζάχαρη και ξερολούκουμα και με μικρά μποτιλάκια, που χανε μέσα χρωματιστά ροσόλια, και τσικουδιά. Αυτοί ήτανε κ' οι μοναδικοί έμποροι στα πανηγύρια. Γιατί ποτέ και κανένας δεν έφερνε κι ούτε επιτρέπτανε να πουλήσει ούτε πραιμάτειες, ούτε ζώα ούτε άλλης λογής συναλλαγή γινότανε. Οίκος εμπορίου, δεν επιτρέπον οι Σαντορινιοί να γίνει ο ναός του Αγίου. Την συνηθισμένη ώρα φτάνανε κι όλοι οι παπάδες του χωριού (το καθένα είχε πολλές ενορίες) που χοροστατούσανε και θα λαβαίνανε μέρος στον εσπερινό μαζί με τον εφημέριο, που στην εκκλησία του ανήκε το ζωκλήσι, καθώς κ' οι ψαλτάδες. Και με το τυπικό και κατά την τάξη ψαλλόντουσαν πρώτα τα' Ανοιξαντάρια, τα' Αποστιχα και τα καθιερωμένα εκτελούσαν. Μοιράζανε και τον άρτο σε όλο το εκκλησίασμα και μόλις γινότανε η απόλυση κι ο κόσμος έβγαινε στον αυλόγυρο, είχανε πιάσει την πόρτα Αυτοί, που είχανε ταμένα να κάμουνε μακαρία, για να μακαρίσουνε και να συγχωρέσουνε κάποιο πεθαμένο, συγγενικό τους πρόσωπο. Και για να προκαλέσουνε το συχώριο αυτό, που ενταυτό ήτανε και ανάμνηση του προσώπου του πεθαμένου, οι ταπεινοί Αυτοί κι αγράμματοι νησιώτες, έφερναν σε πανέρια άλλος ξερά σύκα και φουρνιστές σταφίδες, άλλος έφερνε λουκούμια, άλλος πρώιμα σταφύλια ή σύκα (αν ήτανε το πανηγύρι καλοκαιρινό) και τα συντρόφευαν μ' ένα ποτήρι τσικουδιά δίνοντάς τα σ' όλους τους προσκυνητάδες.

Ούτω βγαίνοντας έπαιρνε κι' από τα δυο σύκα, μερικές σταφίδες ή ένα λουκούμι κι έπινε και μια τσικουδιά και συχωρούσε το μακαρίτη, λέγοντας :

Ο Θεός μακαριάς, το συχωρεμένο Τζώρτζη του Σβορώνου.

Κι ίσως να μεταχειριζόντουσαν αυτές τις γλυκασιές, για να γλυκάνει κ' η ψυχή του πεθαμένου, αφού ανάμεσα σ' όλο το πλήθος πιθανό να παραβρισκότανε και κανένας αφανής εχθρός του μακαρίτη, που μια και στεκότανε σε αγιασμένο τόπο, θα τον συγχωρούσε.

Αυτά, όμως, είναι αλλουνού παπα Ευαγγέλιο, που λέει ο λόγος, κι άλλοι θα διερευνήσουνε τις αιτίες, τις αφορμές και τη ρίζα αυτής της συνήθειας κι όχι η αναξιότητά μου.

Σύγκαιρα έβγαινε κι ο Γιώργης μ' ένα ξέχειλο, κουβά με κρασί και μ' ένα κατοστάρικο ποτήρι ξεγλούσε και το γέμιζε και κερνούσε τον κόσμο, που καθότανε γύρω - τριγύρω στο τοιχαράκι του αυλόγυρου και ψυλοκουβεντιάζανε για τις σπορές. Οι κοπελιάριδες παίζανε τα *μπαλάκια*. Και τα γλυκά, που κερδίζανε βρίσκανε αφορμή και τα προσφέρανε στις κοπέλες, που ανάμεσά τους ήτανε κ' εκείνη, που αντωνιάρανε, και μ' αυτό τον τρόπο προσπαθούσανε να μαντέψουνε, αν αμφιβάλανε, το αν κι αυτή τους συμπαθούσε. Μα ο καιρός δεν ήτανε κατάλληλος για να στηθεί χορός κι έτσι παίρνανε σιγά-σιγά το δρόμο του γυρισμού και την όρεξη τους τη φυλάγανε για την άλλη μέρα, που θαρχόντουσαν και τα παιχνίδια κ' οι ξενοχωρίτες. Κ' έτσι μεσ' το ζωκλήσι, καθισμένες στα στασιδία, μένανε αυτές, που θα ξεμονεύανε στη χάρη Του και στο πανηγυρόσπιτο θα κοιμότανε πρόχειρα απάνω στις τάβλες, που αύριο θα τις μεταχειριζόντουσαν για τραπέζι, για νάνε έτοιμοι αυγή-αυγή ν' ανακαρώσουνε το φάβα.

Πριχού ακόμη χαράζει ήρθε κι ο Μανόλης της Μαρίας, που επιτηδεύονται και θα μεγέρευε το φάβα. Καλημέρισε, είτε και του χρόνου ναμαστε καλά κι ο Άγιος «βρινιάματα να σου πέμπει» κι ανεκωλόθηκε

μπροστά στην παρασθιά. Σκούπισε το μεγάλο καζάνι, που τα μεταχειριζότανε για να βράσει το μελτέο μάστρο-Τζώρτζης, Γρύλος, που τοχε δώσει για την περίπτωση του πανηγυριού, έριξε κάμποσες σίγλες νερό και μπατάρισε το σακί με το φάβα μέσα. Έβαλε κάμποσα φρύγανα στα κλαδιά κι άναψε τη φωτιά μ' ένα κεράκι, πουχανε φέρει αναμμένο απ' το ξεκλήσι, κάνοντας το σημείο του Σταυρού, για να καλομαγερευτεί και βγει ασπροπρόσωπος. Βοηθό του και παραμάγερα είχε τον Φτύμιο του Κατσιπί, που ήτανε φίλος του κι αντάμης του και μαζί τις Απόκριες γυρίσανε το χωριό ντυμένοι μασκάροι – αυτός αρκούδα κι ο Φτύμιος αρκουδιάρης. Σε τούτον, πουτανε ακαμάτης και τεμπέλης και χρόνια λιποτάκτης και μονάχα για τις εκκλησίες σκοτωνότανε, έδωσε ο Μανόλης να καθαρίζει κρεμμύδια. Γιατί στη Σαντορίνη το φάβα μαγειρεύεται μαζί με τα κρεμμύδια και το λάδι το ρίχνουνε, όταν θα πάρει βράση κι όχι όταν θα το κενώσουνε στα πιάτα. Κ' έτσι γίνεται καλλίτερο και πιο νόστιμο. Κ' ίσως Γιατί στα πανηγύρια οι ποσότητες είναι μεγαλύτερες, να φαίνεται νοστιμότερο. Μα οι Σαντορινιοί, λένε, πως η χάρη Του το κάνει παντεσπάνι.

Εν τω μεταξύ φέρανε και τους τηγανιτούς μπακαλιάρους, μικρά κομμάτια, ξεροτηγανισμένα και στεγνά, αφού ρουφήξανε όλη τη νύχτα το λάδι τους και τους βάλανε σε μεγάλες απλάδες. Τα απιά είναι μεσ' τα κοφίνια κι απάνω στη μπαγκάδα είναι αραδιασμένα τα σκουτέλια, που θα κενώσουνε το φάβα. Στρώσανε και τις τάβλες κι όλα είναι χαζιρικά. Και περιμένουν ν' απολειτουργήσει και να μυρώσει ο παπάς τον κόσμο, αφού κάμανε και γύρα τις εικόνες μεσ' τον αυλόγυρο.

Γίνηκε κι η απόλυση, πήρανε αντίδερο, μυρωθήκανε και φλερτάρανε στο δίσκο του παπα, μακαρίσανε σ' όσους είχανε μακάρια και περιμένουν τον παπα για να ρθει να ευλογήσει το καζάνι με το φάβα, που έχει γίνει αλοιφή και μοσκοβολιά. Πρόβαλε ο παπάς κι ευλόγησε την τράπεζα κ' ύστερα πισώστρεψε για ν' αλλαξοφορέσει και γούθει τα άμφια.

Μπαίνουν τώρα και καθίζουνε οι προεστοί κ' οι ψαλτάδες με τις κυράδες τους και ξεχωριστές, που πρέπει να προτιμηθούνε. Η πρώτη τράπεζα ήτανε στρωμένη κ' έτσι μονομιάς γευματίζουν. Βιαστικά τρώνε και πίνουνε, εύχονται στον Γιώργη και στη φαμίλια του και γρήγορα σηκώνονται για να μπουν κ' οι άλλοι αφού δεν είναι μπορετό να καθίσει μονομιάς όλος ο κόσμος. Έπειτα δεν είναι και πεινασμένοι, κι όσοι είναι, αυτοί θα μείνουν τελευταίοι για να ευχαριστηθούνε και να χορτάσουνε. τότε θα κάτσουνε κ' οι νοικοκυραίοι, ο μάγειρας κ' οι βοηθοί, οι γυναίκες που πλένανε τα σκουτέλια και τα πιρούνια και τότε θε να βγει και κανένας ξεχωριστός μεζές. αυτοί θα ξεκουραστούνε τώρα μια και σπατσάρισε ο κόσμος, που έχει κάμει κύκλο γύρω απ' τα παιχνίδια και βλέπει αυτούς, που χορεύουνε, και καμαρώνει την τέχνη τους. Νησιωτικό συρτό χορεύουνε, που στα μισά θα το γυρίσουνε στο *ρεπατί*. Και τότε ο χορευτής θα δείξει την τέχνη του και τη μαστοριά του, στριφογυρίζοντας τη ντάμα του και κάνοντας του χορού τσαλίμια και φηγούρες περνώντας δίπλα της ξυστά, χωρίς να την αγγίζει, όπως ο πετεινός στριφογυρίζει την όρνιθα. Τότε κι ο λαουτιέρης, που είναι ριμαδόρος θα πει το ταιριάσω στιχάκι στο ζευγάρι, ανάλογα με την εντύπωση που θα του κάμει. Μα πάντα θε να βρει κάτι το ξεχωριστό, που θα κολακέψει τον καβαλιέρο για να του ρίξει πλούσια φέρτα.

Κι ο χορός, πάντα ο ίδιος θανε, γιατί δεν επιτρέπεται να χορέψουνε άλλωνε, μ' όλο που κ' οι παρακατιανοί τα καταφέρνανε και ξέρανε μαζούρκες και πόρκες, ακόμη και καντρίλιες. Και τούτο συνέβαινε γιατί οι πολυταξιδεμένοι κι αριστοκράτες του καιρού εκείνου Φράγκου τους χορεύανε στα γλέντια τους και τους μάθαιναν κ' οι δικοί μας. Σ' όλα όμως τ' αγιομνήσια δεν προσφέρανε μονάχα φάβα, μπακαλιάρο και κάπαρη. Αλλού γευματίζε ο κόσμος με κρέας και πατάτες, Αλλού προσφέρανε ψάρια, Αλλού κάνανε σφουγγάτο, Αλλού παντεσπάνι και τούρτες Αλλού τηανίτες ανεβατούς και τούτο γιατί την πανήγυρη την έκανε ένας κ' όχι όλοι. Καθένας, κατά την προαίρεσή του και την δύναμη του προσέφερε στον τιμώμενο Άγιο και στους συντοπίτες του, ότι μπορούσε, χωρίς συμφέρον και πάντοτε δωρεάν.

Φίλιππος Κατσιπίης

Δικηγόρος, λογοτέχνης και λαογράφος (1908-1973)

APXITEKTONIKA

ΚΑΣΤΕΛΙΑ ΚΑΙ ΓΟΥΛΑΔΕΣ

Οι πειρατικές επιθέσεις και η ανάγκη προστασίας των κατοίκων από αυτές οδήγησαν στην διαμόρφωση μιας αμυντικής αρχιτεκτονικής στην Σαντορίνη, όπως άλλωστε συνέβη και στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο ήδη από τους βυζαντινούς χρόνους. Πέντε ήταν τα καστέλια, δηλαδή οι οχυρωμένοι οικισμοί κατά την εποχή της Φραγκοκρατίας (1207-1579) και Πέντε οι περιφέρειες στις οποίες ήταν διαιρεμένο το νησί, μία για κάθε καστέλι. Αργότερα, όταν η πολιορκητική δράση των πειρατών άρχισε να κοπάζει, κτίστηκαν τα πρώτα σπίτια έξω από τα οχυρά αυτά, για να εξελιχθούν στα σημερινά χωριά.

Τα καστέλια, κτισμένα σε φυσικά οχυρές θέσεις, ήταν του Σκάρο έξω από το χωριό Μεροβίγλι, του Αγίου Νικολάου στην σημερινή Οία, το Καινούργιομουργο στο χωριό Πύργος, του Ακρωτηρίου στο ομώνυμο χωριό και του Νιμπορειού στο Εμπορείο. Το καστέλι του Σκάρου ήταν το πιο σημαντικό, αφού εκεί βρισκόταν η έδρα των Φράγκων ηγεμόνων και του Λατίνου επισκόπου. Σκαρφαλωμένο στις πλαγιές ενός απότομου βράχου είχε όλα τα χαρακτηριστικά των μεσαιωνικών οχυρωματικών κατασκευών, με τα σπίτια να βρίσκονται σε επαφή το ένα με το άλλο και τους εξωτερικούς τους τείχους να αποτελούν τμήματα του οχυρωματικού τοίχους. Με την ύφεση των πειρατικών επιθέσεων ο οικισμός εγκαταλείφθηκε (17ος- 18ος αι.) και οι κάτοικοί του μετακινήθηκαν νοτιότερα, στα Φήρα. Από το άλλοτε ισχυρό και απόρθητο καστέλι σήμερα δεν έχει απομείνει παρά μόνον ο μοναχικός βράχος.

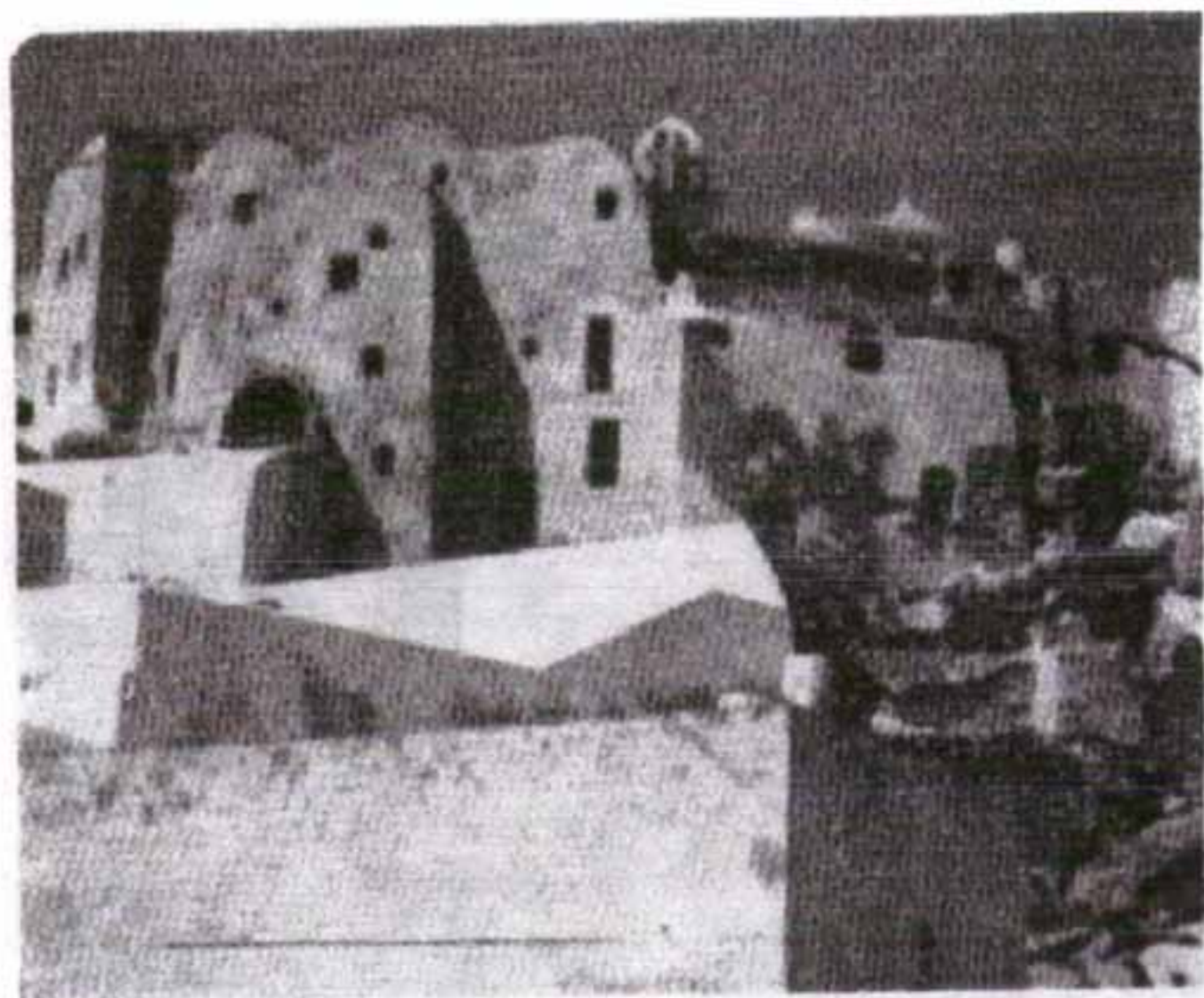

Επάνω Γουλάς Εμπορείου

Μέσα ή έξω από τα καστέλια υπήρχαν οι γουλάδες, μεμονωμένοι αμυντικοί πύργοι οι οποίοι λειτουργούσαν ως καταφύγια σε περιπτώσεις πολιορκίας. Γουλάδες υπήρχαν στην Οία, στα Φηρά, στο Ακρωτήρι και στο Εμπορείο και από αυτούς σήμερα σώζεται, ερειπωμένος πια, μόνον ο τελευταίος.

Ένα ακόμα μνημείο της παράδοσης. Ο Γουλάς των Φηρών, απόρθητο κάστρο εναντίον των πειρατών

Σε πολλά χωριά της Σαντορίνης έκτιζαν καστέλια και γουλάδες για να προφυλαχθούν οι κάτοικοι του νησιού από τους άπιστους Αγαρηνούς. Στη φωτογραφία το Καστέλι Εμπορείου (Νιμποργειού)

ΟΙ ΜΥΛΟΙ

Οι Μύλοι της Σαντορίνης

Θαρρώ πως τους βλέπω με την πανάρχαια μεγαλοπρέπεια τους να στέκουν βουβοί κι' ακίνητοι, ψηλά στην κορφή του χαμηλού Λι-Λια, σαν φρουροί, κάποιας μακρινής εποχής, σαν ζωοδότες, που θρέψανε και χορτάσανε με κρίθινο ψωμί τις γενεές που διάβηκαν.

Αυτοί οι κάτασπροι γλάροι της στεριάς, σκορπούσαν επί αιώνες με το γύρισμα των πανιών τους, την ευτυχία σε ολάκερο το νησί και οι αγαθοί μεροκαματιάρηδες που σκάβανε στον κάμπο, τους κοίταζαν, ευχαριστημένοι και ο στοχασμός τους ξαλάφρωνε την κούραση της ημέρας, βλέποντας το μόχθο τους να γίνεται ευλογημένο ψωμί.

Ο καλοκάγαθος μυλωνάς, καθισμένος μπροστά στο κατώφλι του κάμπου, που ήταν ποτισμένο με τον ιδρώτα τους. Στο πρώτο φύσημα τα' αγέρα, τα γαϊδουράκια ανηφόριζαν τα γκρεμνό με το πολύτιμο φορτίο τους και πιο πίσω μαντηλοφορεμένες φτωχομάνες με τα σακουλάκια γεμάτα κριθάρι, πληρωμή από τη ταχυνή τους στο θερισμό, ακολουθούσαν με σκυμμένο το κεφάλι από το βάρος του φορτίου, την ανηφορική πορεία.

Κάτω όμως από το μαντήλι, τα μάτια τους σπινθηροβολούσαν από ευτυχία και η χαρά τους, πως θα χορτάσουν τα παιδιά τους, έκανε ν' αδιαφορούν για το δύσκολο ανέβασμα. Τώρα, οι σκηνές αυτές με τη βιβλική ομορφιά, σβήσανε για πάντα και οι κάτασπροι μύλοι έγιναν κοιμητάρια μιας αξέχαστης εποχής, που πέρασε χωρίς ελπίδα γυρισμού. Παρασύρθηκαν από τη θύελλα του «πολιτισμού» ενός «πολιτισμού» που αντικατέστησε αυτές τις ομορφιές με τσιμέντο και σίδηρο.

Δεν θα δούμε πια την γαλήνια όψη του γέρου μυλωνά, που ήταν κάτασπρη από την άχνα του φρεσκοαλεσμένου κριθαριού. Δεν υπάρχουν πια στους μύλους αντένες και κάτασπρα πανιά, και η κουκούλα του μύλου κάηκε κι' αυτή για προσάνναμια στην παραστιά της μυλωνούς. Τα πανιά, που ήταν άλλοτε μία ποίηση, μια αρμονία, ένας ρυθμός και ένα τραγούδι, έγιναν στρώματα που ξαποσταίνουν κουρασμένα κορμιά, ενώ οι αντένες, που σκουριάσανε, πετάχτηκαν στους τράφους και στα γκρεμνό.

Είναι αλήθεια, πως όλες οι ομορφιές μοιάζουν με λουλουδία, που αδιάφορα γεννιούνται και αδιάφορα πεθαίνουν. Έτσι έσβησε κι' αυτή η ομορφιά των γαλακτισμένων μύλων και το μονοπάτι που οδηγούσε σ' αυτούς χορτάρισε, η στέρνα βούλιαξε κι αυτή και το τρύπιο αγγλιστήρι, που έπιναν οι διαβιτάρηδες για να δροσίσουν την κάψα τους, είναι πεταμένο γεμάτο σκουριά, σχεδόν σάπιο, πλάι στο κορμό κάποιας φαραωσκιάς. Όλα ρίχτηκαν στο βούισμα του χρόνου, στο κύλισμα της νέας εποχής.

Τώρα οι μύλοι που έμειναν, από τους 60 που είχε τα παλιά χρόνια η Σαντορίνη, στέκουν αραδιασμένοι κι' ολομόναχοι στην κορφή του χαμηλού Λι-Λια, ανέκφραστα κουφάρια παραδομένα στους αγέρηδες και

στις θύελλες του χειμώνα, σκοτεινοί κι' έρημοι αφημένοι από τους ίδιους τους ανθρώπους, που επί αιώνες με το γύρισμα των πανιών τους τραφήκανε και μεγαλώσανε.

Αλλά αν δεν τους γκρέμισαν οι σεισμοί και οι θύελλες, ας μη τους γκρεμίσουν οι άνθρωποι. Ας μείνουν εκεί ψηλά, για να θυμίζουν την πιο όμορφη και την πιο ευτυχημένη εποχή του νησιού.

Οι γενιές που θα' ρχονται θα τους βλέπουν και θα πέμπουν συχώριο σε κείνους τους άκακους, τους απλοϊκούς ανθρώπους που ξαποσταίνανε στο πέτρινο ντραλικά τους και δροσίσανε τα φυλλοκάρδια τους με τα' αγέρι των άσπρων πανιών τους.

Μάρκος Αβέρκιου Ρούσσος, Αθήνα 1979

Οι ανεμόμυλοι της Σαντορίνης

Κύρια πηγή ενέργειας για παραγωγή αλευριού στα νησιά των Κυκλάδων ήταν ο άνεμος, ο οποίος κινούσε τους γνωστούς αιγαιοπελαγίτικους ανεμόμυλους που ανήκουν στον τύπο του κυλινδρικού πυργόμυλου. Στη Σαντορίνη, μέσα ή γύρω από τα χωριά, σε όλη της την έκταση, κτίστηκαν περισσότεροι από 70, μια και η έλλειψη τρεχούμενου νερού απέκλειε την κατασκευή νερόμυλων, όπως συνέβαινε σε άλλα βορειότερα νησιά. Σε ορισμένα μάλιστα σημεία που υπήρχαν κατάλληλα μυλοτόπια και οι ανάγκες ήταν μεγάλες, δημιουργήθηκαν ομάδες από πολλούς μύλους και συγκεκριμένα στην Οία, στον Σκάρο και στο Εμπορείο, το μοναδικό που σώζεται έως τις μέρες μας και του οποίου το τοπίο αλλοιώθηκε σημαντικά με την διάνοιξη του δρόμου τελευταία, αν και αποτελεί μνημείο – συγκρότημα προβιομηχανικής τεχνολογίας και της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής στο νησί.

Πληροφορίες για το πότε εμφανίστηκαν στη Σαντορίνη οι ανεμόμυλοι, δεν έχουν εντοπιστεί. Από τα άλλα όμως κοντινά νησιά του Αιγαίου, μπορούμε

Ερείπια ανεμόμυλου συνδυασμένου με φούρνος

να συμπεράνουμε με βεβαιότητα ότι δούλευαν από τον 14^ο αιώνα αλέθοντας κυρίως κριθάρι και λιγότερο σιτάρι, τα παράγωγα των οποίων, κυρίως σχίζες και κουλούρες, αποτελούσαν τη βάση της διατροφής έως τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ κατά καιρούς άλεθαν και φάβα.

Σημαντικά στοιχεία για τη λειτουργία των μύλων του νησιού, βρίσκονται σε τουρκικά έγγραφα – ενδεικτικά αναφέρονται τα φορολογικά κατάστιχα τα οποία καταγράφουν τον ετήσιο φόρο που έπρεπε κατά περιοχές να πληρώσουν – και στην «Επιτομή του Εθνικού Δικαίου» του 18^{ου} αιώνα, από την οποία πληροφορούμεθα διατάξεις του «Δικαίου του ανέμου» που ίσχυαν.

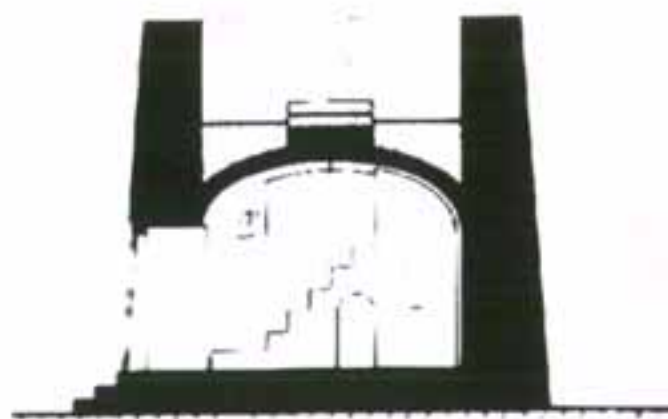
Η τοπική αρχιτεκτονική και οι κατασκευαστικές συνήθειες των μαστόρων του νησιού – όπως και της Ανάφης και της Θηρασίας – επέδρασαν και στον τρόπο κτισίματος των ανεμόμυλων και συγκεκριμένα το θεμελίωμα στο σαθρό έδαφος χωρίς συνεκτικότητα, γινόταν με τις γνωστές περιμετρικές ζώνες τοιχοποιίας κτισμένες με ισχυρό υδραυλικό κονίαμα, το οποίο χρησιμοποιήθηκε και για το σήκιωμα του πύργου.

Η ύπαρξη των γνωστών θόλων, χαρακτηριστικό στοιχείο της οικοδομικής του νησιού, είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός τύπου εσωτερικής δομής και διαμόρφωσης, που δεν συναντάται πουθενά αλλού στους ελληνικούς ανεμόμυλους, συγκεκριμένα στους μύλους, οι οποίοι έχουν μόνο κατώι και ανώι, το εσωτερικό χώρισμα των δύο επιπέδων γινόταν με τρουλωτή κατασκευή η οποία αποτελεί την προσαρμογή του θόλου στην κυκλική κάτοψη. Το γεγονός αυτό δημιουργεί μια αίσθηση άνεσης χώρου, αφενός λόγω του μεγάλου ύψους, αφετέρου λόγω του αυξημένου φωτισμού στο κατώι από τον ασβεστωμένο τρούλο.

Άλλη πρωτοτυπία που παρουσιάζεται ειδικά στη Σαντορίνη είναι ο συνδυασμός μύλων και φούρνων, που αποτελούσαν ενιαίες επιχειρήσεις σχηματίζοντας ολόκληρο συγκρότημα που περιλάμβανε τον ανεμόμυλο, δυο – τρεις φούρνους, την κατοικία της οικογένειας του μυλωνά – φούρναρη, τους αποθηκευτικούς χώρους για το αλεύρι και την καύσιμη ύλη, το ζυμωτήριο και τη μάντρα για τα ζώα, ενώ σπάνια υπήρχε και κίναβα. Όλα αυτά τα θολωτά κτίσματα, βρίσκονταν κάτω από τον μύλο για να μην του κόβουν τον αέρα, αλλά υπόσκαψα και αλλά επιφανειακά.

Το συγκρότημα ανεμόμυλων του Εμπορείου

Τομή ανεμόμυλου με θολωτή εσωτερική κατασκευή

Στη Σαντορίνη, όπως και στο υπόλοιπο Αιγαίο, παρά την ιδιαίτερα μεγάλη διάδοση του ανεμόμυλου και την ενσωμάτωσή του στο φυσικό και αρχιτεκτονικό περιβάλλον, ύστερα από την εκπλήρωση του ιστορικού ρόλου του δεν του αποδόθηκε η απαραίτητη κρατική μέριμνα και προστασία, έχουν γίνει ορισμένες αναστηλώσεις, κυρίως με μετατροπή τα χρήσης σε κατοικία, με όχι πάντοτε ικανοποιητικά αποτελέσματα, ενώ σημαντικές αλλοιώσεις έχουμε και στον περιβάλλοντα χώρο τους. Έτσι οι περισσότεροι μύλοι σιγά – σιγά έχασαν την τρούλα και τον εξοπλισμό τους και τα κουφάρια τους με την πάροδο του χρόνου καταρρέουν.

Στέφανος Νομικός
Αρχιτέκτων.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΕΚ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ

Ο αείμνηστος Νικόλαος Γ. Πολίτης στις σελίδες 583-584 και 589 του μνημειώδους έργου του *Παραδόσεις*, τομ. Α', εν Αθήναις 1904 (εκδ. Βιβλιοθήκης ΜΑρασλή) δημοσίευσε δύο μονάχα *Παραδόσεις* από τη Σαντορίνη, τις υπ. Αριθ. *950 και *956, που αναφέρονται στην κατηγορία «Βρικόλακες». Η πρώτη έχει τίτλο : «Ο βρικόλακας ο Τζανέλης Αναπλιώτης» και η δεύτερη : «Ο βρικόλακας κ' η γυναίκα του».

Δεν γνωρίζουμε από ποιον έλαβε γνώση των παραδόσεων αυτών ο σοφός μεγάλος λαογράφος μας ούτε υπάρχουν σχόλια γι' αυτές, γιατί δεν εξεδόθη ο τρίτος τόμος του ως άνω έργου του, ο δε δεύτερος τόμος περιλαμβάνει τη διαπραγμάτευση και τα σχόλια του των Α' - ΚΔ' κατηγοριών των παραδόσεων του Ελληνικού Λαού, ενώ η κατηγορία «Βρικόλακες» είναι η 37^η.

Τα κείμενα των παραδόσεων της κατηγορίας αυτής αναδημοσιεύω παρακάτω, για να παρακινήσω δι' αυτών τους ασχολούμενους με τη λαογραφία της Σαντορίνης να μαζέψουν αντίστοιχες, που ασφαλώς υπάρχουν στο νησί τους, αλλά και των πολλών άλλων ειδών, που δεν πρέπει να χαθούν, όπως είναι π.χ. οι παλαιές ιστορίες, οι Έλληνες Γίγαντες, οι αρχαίοι θεοί και ήρωες, ο ουρανός, τα' άστρα κ' η γη, οι δράκοι, οι θησαυροί και Αράπηδες, στοιχεία και στοιχειωμένοι τόποι κ.ά. Ίδου αι ως άνω παραδόσεις :

Α'. « Ο Τζανετής Αναπλιώτης ήταν από τους πρώτους νοικοκυραίους της Σαντορίνης, μα ήταν τοκογλύφος κ' είχε κάμει πολλές αδικίες και γι' αυτό, όταν πέθανε βρουκολάκισε. Έτρεχε στους δρόμους και φόβος και τρόμος έπανε όλους. Πήγαινε στα συγγενικά σπίτια και τα 'κανε άνω κάτω, τους παπάδες τους ξυπνούσε τη νύχτα, για να πάνε τάχα στον όρθρο, κουνούσε τα κρεβάτια και τραβούσε τα σκεπάσματα, για να μην αφήνει σε ησυχία όσους κοιμώντανε, έχυνε τα κρασιά από τα βαρέλια της αποθήκης τους και χίλιες άλλες δύο ζημιές έκανε. Σε μια ηγουμένισσα καθολική μπήκε στην κάμαρη της, που κοιμώντανε, της επήρε το κομπολόγι και το πετούσε στο πάτωμα κ' έπαιξε, ύστερα της πήρε τις παντόφλες και τις έριξε στη στέρνα. Μια φτωχή που μάζευε λάχανα στα χωράφια τον είδε μέρα και τόσο την τρόμαξε η ματιά του, που έμεινε τρεις ημέρες άλαλη. Μία γκαστρωμένη, που τον είδε και της κουνούσε το κρεβάτι, από το φόβο της απέβαλε.

» Επειδή ήταν από μεγάλη οικογένεια, το κρατούσαν κρυφό, για να μην τον ξεχώσουνε. Αλλ' ύστερα από όλα αυτά τα κακά το πράμα δεν μπορούσε πλέω να βασταχτεί μυστικό, και για να γλιτώσουν, αποφάσισαν και τον ξέχωσαν. Τον πήγαν στην εκκλησία, διάβασαν τους εξορκισμούς και ύστερα με τσεκούρια τον έκαμαν κομμάτια και τον έθαψαν σ' άλλο τάφο. Και δεν πείραζε πλέον κανένα».

Β'. «Ένας κάποιος Αλέξανδρος από τον Πύργο, παπουτσή, όταν πέθανε εβρουκολάκισε. Αυτός παρουσιαζόταν στη γυναίκα του απαράλλακτος όπως ήταν ζωντανός, πήγαινε στο σπίτι του κ' δούλευε, διόρθωνε τα υποδήματα των παιδιών του, έβγαινε κ' κουβαλούσε νερό από τη στέρνα και πολλές φορές τον είδαν όξω από τη χώρα να κόβει ξυλά για το σπίτι του. Πέρασε κάμποσος καιρός έτσι, οι άνθρωποι τους είχε πιάσει φόβος, ξέθαψαν το σώμα του και το ' καψαν. Και από τότε δεν ξαναφάνη».

Δεν θα προβώ σε επιστημονική λαογραφική διαπραγμάτευση, σχολιασμό, του περιεχομένου των παραδόσεων αυτών, γιατί δεν νομίζω σωστό να επαναλάβω εδώ όσα γράφω περί βρικόλακων, της προελεύσεως και του ονόματος αυτών σε ανακοίνωσή μου στο δεύτερο Κυκλαδολογικό Συνέδριο που έγινε στη Σαντορίνη από 31 Αυγούστου έως 3 Σεπτεμβρίου 1995. Η εν λόγω ανακοίνωσή μου, που έχει τίτλο « Ο Νικόλαος Μάρκου Δραγούμης και οι βρικόλακες της Νάξου», περιλαμβάνει στα Πρακτικά του ως άνω Συνεδρίου και δημοσιεύετε σε σχετικό τόμο της «Επετηρίδας Κυκλαδικών Μελετών».

Εκείνο τώρα που οφείλω να παρατηρήσω είναι ότι, ενώ άλλα νησιά των Κυκλάδων αντιπροσωπεύονται στο έργο του Ν.Γ. Πολίτη με πολλών κατηγοριών παραδόσεις, από τη Σαντορίνη απεδείχθη εμφανής η πτώχεια.

Έπ' ευκαιρία λοιπόν της εκδόσεως του τόμου αυτού ας μου επιτραπεί να συνεργασθώ με την παράθεση ανέκδοτων εκ Σαντορίνης παραδόσεων, που κατέγραψα το 1948 από στόματος της μακαρίτισσας Μαριολής Σιγάλα, ηλικίας τότε 89 ετών, καθήμενης εις την οδόν Καλλιτόλεως, 14, των Σεπολίων.

Α'. «Άλλοτες οι άνθρωποι ήτανε αντρειωμένοι και όχι σαν τους τωρινούς. Μπορούσανε να ξεριζώσουνε ένα πλάτανο και να τότε σφεντάρουνε πέρα μακριά όσο θεωρεί το μάτι σου. Η συχωρεμένη η γιαγιά μου στη Σαντορίνη, που πέθανε κοντά στα εκατό, μας έλεγε πως θα να 'ρθει ένας καιρός που οι άνθρωποι θ' ανεβαίνουνσιν επάνω στη ροβιθιά να μαζώνουν τα ροβίθια».

Στην παράδοση τούτη γίνεται σύγκριση της υπεροχής των παλαιότερων ανθρώπων εν σχέση προς τους σημερινούς. Ο λαός από διάφορες αιτίες και νοσταλγίες μυθοποιεί και θεωρεί το παρελθόν «κρείσσον του παρόντος», τους δεν παλαιότερους ανθρώπους δυνατότερους. Εδώ ανήκουν οι σχετικές περί Γιγάντων δοξασίες και παραδόσεις. Ας μην ξεχνούμε ότι στην Ιλιάδα του Ομήρου (Ε 302 κεξ.) λέγεται :

*Ο δε χερμάδιον λάβε χειρί
Τυδείδης, μέγα έργον, ο ου δύο γ' ανδρε φέροικεν,
Οιοί νων βροτοί εισ'.*

Ανάλογα σε άλλες περιπτώσεις, αναφέρονται στο Μ 381 κεξ.

[Αίας κατέκτα Επικλέα]

μαρμάρω οκριόνεντι βαλών, όρα τείχος εντός κείτο μέγας παρ' έπαλξιν υπέρτατος, ούδε κέ μιν ρέα
χειρεσσ' αμφοτέρης έχοι ανήρ, ουδέ μάλ' ηβών, οίοι νυν βροτοί εισ'.

Σε νεοελληνικό παραμύθι ο νάνος συσχετίζεται με τη ροβιθιά, λέγεται Κοντορεβιθούλης, αντιστοιχεί δε με τον *Petit Poucet* των Γάλλων. Περισσότερες ειδήσεις σχετικές με τους *Riesen* – Γίγαντες – Ανδρειωμένους παλαιών μετά τον Όμηρο και νεωτέρων συγγραφέων μπορεί να βρει ο αναγνώστης στα Γερμανικά έργα : *Lexicon den Antike Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. Παραπέμπω ακόμη στον Ν.Γ. Πολίτη, *Παραδόσεις τομ. Β'*, 1904, σσ. 731-732 και σε μια παλαιά μελέτη του Στίλπωνος Π. Κυριακίδη, «Οι ανδρειωμένοι και η ουρά των», που δημοσιευθεί στο Ημερολόγιο της Μεγάλης Ελλάδος του Γεωργίου Δροσίνη, το 1927, σσ. 499-511. Επίσης *Παραδόσεις περί αντρειωμένων Ελλήνων και με σχόλια διαφόρων συγγραφέων Νεοελλήνων* θα βρει ο αναγνώστης, που θέλει ν' ασχοληθεί ειδικώς με το θέμα, στις βιβλιογραφίες της Ελληνικής Λαογραφίας, που δημοσίευσα στο περιοδικό «Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών».

Β'. «Στ' Ακρωτήρι βρίσκεται μεγάλο λογάρι χωσμένο στη γη, θησαυρός πολύς. Λένε πως μια μέρα του καινούριου καιρού θε να το βρει μια κοπέλλα ορφανή από μάννα».

Σχετικά ειδικά περί θησαυρών σχόλια έχουν γράψει από τον Νικόλαο Γ. Πολίτη, Παραδόσεις, τόμ. Β', σσ. 1018-1019, και από την ταπεινότητα μου υπό τον τίτλο : «σχόλια στις Ναζιακές περί θησαυρών Παραδόσεις», στο φιλολογικό «Ναζιακό Μέλλον», φ. 503 (28), σσ. 1, 5-6, φ. 507 (29), σσ. 1-2.

Γ'. Πολλές βολές Γοργόνες κατεβαίνουν στα νερά μας στη Σαντορίνη από τη Μαύρη θάλασσα. Εγώ δεν της είδα μα η γιαγιά μου μας το 'λέγε. Είναι, έλεγε, ωραίες γυναίκες άπου τη μέση κι απάνω κι άπου τη μέση και κάτω ψάρι. Έχω ακουστά από Σαντορινιούς καϊκτσήδες, πως Πολλές βολές συναντούνε γοργόνα στο πέλαγο και πως αρπάχνει το καϊκι από την πλώρη κι ερωτά αν ζει ο βασιλιάς Αλέξανδρος. Όταν Λένε ζει και βασιλεύει, η γοργόνα χαιρέται κι αρχινάει ένα ωραίο τραγούδι. Αν τους ξεφύγει και πουν πως πέθανε, αλοί θ' αρχινήσει να κλαίει και μπορεί οργισμένη να φέρει συμφορά στο καϊκι».

Μια παράλληλη παράδοση με την ένδειξη ότι απαντά «πολλαχού» εδημοσίευσεν ο Ν. Πολίτης (Παραδόσεις, τόμ. Α', σσ. 307-308). Σχόλια δε περί γοργόνων στο Β' τόμο του έργου του αυτού, εκ σελίδων 28 και με εικόνες (σσ. 1164-1192) αποτελούν συστηματική πραγματεία, που συμπληρώνει παλαιότερη του ίδιου εργασία με τίτλο : «Ο περί γοργόνων μύθος παρά τω Ελλαδικώ λαώ», που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Παρνασσός», τόμ. Β, 1878, σσ. 259-275 (= Λογογραφικά Σύμμεικτα, τόμ. Δ, 1890-1983, σσ. 338-353). Μετά τις εργασίες αυτές του Ν.Γ. Πολίτη, αξιολογότερη, πλούσια τεκμηριωμένη και για τη λαϊκή μας τέχνη απαραίτητη είναι η ειδική μελέτη της Πόπης Ζώρα : «Η Γοργόνα εις την Ελληνική λαϊκή τέχνη». Αθήναι 1960 (σσ. 5-39).

Δ'. «Στην αυλή του σπιτιού που καθόμαστε με νοίκι στον Κολωνό, όταν ήρθαμε από τη Σαντορίνη, πριν ανοίξει ο πατέρας μου το επιπλάδιο μας, ήταν ένας παλιός πλάτανος. Επειδή οι ρίζες του σπιτιού σηκώνανε τσοϊ πλάκες τις αυλής, ο σπιτονοικοκύρης μας ο Νικόλας ο Γραμμένος αποφάσισε να τότε κόψει κ' ήφερε ένα προβολάρη από τα Σεπόλια κ' εκοψασέ τότε.. Δεν πέρασε μήνας κ' ήρθε νταμπλάς του Γραμμένου κ' ειπασι στη 'ειτονια οι Μηλιές και Μυκονιάτισσες γριές, πως τον εκδίκηθηκε ο πλάτανος που 'τόνε στοιχειωμένος.»

Σε πολλά μέρη της Ελλάδος πιστεύεται ότι εκείνος, που κόβει παλαιό δένδρο και μάλιστα, όταν αυτό βρίσκεται στην αυλή εκκλησίας ή έχει φυτρώσει ακόμη και μέσα στο αγιοβήμα, όπως π.χ. στη Σαμαρίνα, πεθαίνει, γιατί είναι στοιχειωμένο. Το στοιχείο του δένδρου είναι η ψυχή του. Από τα ' αρχαία Ελληνικά χρόνια είναι γνωστό ότι ετιμωρούντο όχι μονάχα από την πολιτεία, αλλά κι από το ίδιο το στοιχείο του δένδρου, του παλαιού δένδρου, όσοι αποφάσιζαν να το κόψουν. Ιερό θεωρούσαν και θεωρούν το δένδρο σε Ιερό χώμα. Η πίστης αυτή απαντά έντονη σε λαούς, που ζουν «κατά φύσιν» (Naturvolker). Σχετικές μνείες υπάρχουν σε έργα του Frazer, του Mannhardt, του Simrock, του Malinowski, του Bruhl και άλλων ερευνητών.

Στο λήμμα Baum Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens υπάρχουν πολλές παραπομπές σε αρχαίους Έλληνες, Λατίνους και των νεώτερων χρόνων συγγραφείς, που αναφέρονται σε ποικίλες για τα δένδρα δοξασίες, πεποιθήσεις και δεισιδαιμονίες.

Το στοιχείο του δένδρου κάποτε ήταν νύμφη, που όταν κόβεται τούτο, αυτή ομιλεί και ρωτά τον ξυλοκόπο : «Γιατί με κόβεις;» όπως λέγεται σε επεισόδιο λαϊκού παραμυθιού. Λαοί «κατά φύσιν ζώντες» από φόβο του πνεύματος, που κατοικεί στο δένδρο όταν κόβεται, προσπαθούν, με παντός είδους μαγικές τελετές και εξορκισμούς, ν' αποτρέψουν το κακό, που οπωσδήποτε θα τους συμβεί, όπως πιστεύουν.

Οι παραπάνω διηγήσεις είναι προϊόντα της μυθοπλαστικής του λαού φαντασίας, δηλαδή της φαντασίας εκείνης, που έχει ως αρχή τη θεμελιώδη ιδιότητα της ανθρώπινης ψυχής, η οποία τις δικές της σκέψεις, τις ενέργειες και τα συναισθήματα προβάλλει στα γύρω της όντα, από τα οποία δέχεται τις εντυπώσεις, και τα προσωποποιεί. Ο κληρονόμος του αρχαίου Ελληνικού πνεύματος Νεοελληνικός λαός εξακολουθεί είτε να διατηρεί τις παλιές μορφές είτε να δημιουργεί νέες, να χαρίζει ψυχή από την ψυχή του στη φύση που τον

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

περιβάλλει. Τα δένδρα αποκτούν ψυχή, η όμορφη πρασινομαλλούσα Νεράιδα πονεί και κλαίει, όταν της κόψουν τα κλαδιά. Περιμένω από νεωτέρους φιλότιμους να δείξουν την αγάπη τους για τη Σαντορίνη, συλλέγοντας τα στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού μας.

Δημήτριος Β. Οικονομίδης
Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΤΟΥ ΤΡΑΒΕΤΖΑΡΙΣΤΗ ΚΡΑΣΙΟΥ

Δεν γνωρίζω αν σε άλλο μέρος του κόσμου υπάρχει ή υπήρχε το επάγγελμα του τραβετζαριστή κρασιού ή το διαμόρφωσαν οι ειδικές συνθήκες που επικρατούν στη Σαντορίνη.

Η παράθεση των πληροφοριών, που ακολουθούν, δεν γίνεται με την εξειδικευμένη μεθοδολογία των επιστημόνων λαογράφων, γίνεται με στόχο να δοθεί αφορμή ν' ασχοληθούν μ' ένα ακόμη παραδοσιακό επάγγελμα, που εξέλιπε μετά τη χρήση της νέας τεχνολογίας.

Θυμάμαι ότι, τουλάχιστον πριν από τους σεισμούς του 1956, ασκούσαν το επάγγελμα του

τραβετζαριστή κρασιού οι αδελφοί Λουκάς και Πέτρος Καβαλάρης, που κατοικούσαν τότε με τις πολυμελείς οικογένειες τους στις Μέσα Κατοικίες του Κοντοχωριού, κοντά στη Θήρα (Φηρά) και ο επίσης πολύτεκνος Ηλίας Παν. Λιγνός, που κατοικούσε στο Κοντοχώρι.

Ο τραβετζαριστής είχε ως ασχολία το τραβέτζο ή τραβετζάρισμα του κρασιού, που περιλάμβανε τη μέτρησή του και τη διαδικασία μετάγγισής του από τα βαρέλια (βαρέλες, βουτσιά, μισόμπομπες, μπόμπες και αφούρες) της κάναβας, στα τουλούμια (τομάρια ζώων, ασκούς) και με αυτά, φορτωμένα στη ράχη των ζώων (μουλάρια, γαϊδουριά), την επαναμετάγγισή του στα βαρέλια, που ήταν τοποθετημένα στα καϊκία.

Ο τραβετζαριστής ήταν το έμπιστο πρόσωπο μεταξύ του πωλητή οινοπαραγωγού και του αγοραστή εμπόρου ή εμποροπλοιάρχου. Στις μετρήσεις του και στην τιμότητα του βασιζόταν η συναλλαγή.

Ο τραβετζαριστής διέθετε τα απαραίτητα για το εποχικό επάγγελμά του, που ήταν : η **σκάφη** (ξύλογλυπτη με μονοκόμματο ξύλο), στην οποία έτρεχε το κρασί από τη μαστρα (κάτω τρύπα του βαρελιού), η **αγλία** (ξύλογλυπτο σε μονοκόμματο ξύλο δοχείο με χειρολαβή) για ν' αντλεί από τη

σκάφη το κρασί και να γεμίζει το **σέκιο** ή το **μισοσέκιο** (ξύλινα δοχεία μέτρησης με χειρολαβή), το **χωνί** (μεγάλο μεταλλικό χωνί), το στόμιο του οποίου εφαρμοζόταν στο λαιμό του **τουλουμιού** (τομαριού κατσίκας ή πρόβατου) και στο οποίο άδειαζε ο τραβετζαριστής το μετρημένο κρασί. Τη ροή του κρασιού από το βαρέλι στη σκάφη ρύθμιζε με αυτοσχέδια **κάνουλα**, με κύλινδρο από καλάμι και Έμβολο από λυγαριά, που εφαρμοζόταν στη **μαϊστρα** με την οπή προς τη σκάφη. Αφού γέμιζε το τουλούμι, έδενε σφιχτά το λαιμό για να μη χύνεται το περιεχόμενό του, το οποίο παραλάμβανε στη συνέχεια ο αγωγιάντης και το φόρτωνε στη ράχη του ζώου για τη μεταφορά του από τις Καραβολάδες (ελικοειδής δρόμος με τα πλατύσκαλα), από την πόλη ή τα γύρω χωριά στο Μέσα Γιαλό των Φηρών. Εκεί επαναμεταγγιζόταν στα βαρέλια, που ήταν στοιβαγμένα στην κουβέρτα των καϊκιών. Δυο λιμενεργάτες έπιαναν το τουλούμι. Ο ένας το κρατούσε ψηλά, ενώ ο άλλος ξέδενε το λαιμό του τομαριού και το κρασί άδειαζόταν στην πύργια ή μπίρλια, μεγάλο ελλειψοειδούς μορφής δοχείο με στόμιο, που εφαρμοζόταν στην καρκούνια (τρύπα στο πάνω μέρος του βαρελιού, που λειτουργούσε σαν ένα μεγάλο χωνί) για να μη χύνεται το κρασί. Μετά τη

διαδικασία αυτό το κρασί ταξίδευε στη Σύρο, στη Θεσσαλονίκη, στην Κωνσταντινούπολη, στην Ρωσία και σε άλλα εμπορικά κέντρα της εποχής.

Ο τραβετζαριστής μπορεί να διέθετε ακόμη και τα τουλούμια και τα ζώα, όπως οι προαναφερθέντες γεωργοκτηματίες, που συνέχιζαν οικογενειακή παράδοση και διέθεταν ολόκληρο το αναγκαίο εξοπλισμό, αλλά και πολλοί άλλοι στα χωριά της Σαντορίνης.

Η έναρξη του τραβέτζου ή τραβετζαρίσματος άρχιζε μετά το άνοιγμα των νέων κρασιών, που γινόταν στις 22 Οκτωβρίου, ημέρα γιορτής του Αγίου Αβερκίου, προστάτη των κρασιών.

Εμμ. Α. Λιγνός

Δικηγόρος, δημοσιογράφος, Ιδρυτής Λαογραφικού Μουσείου Σαντορίνης

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΣΑΝΤΟΡΙΝΙΟ ΚΟΣΤΟΥΜΙ Η΄ Η ΤΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ (ΤΡΙΑ ΑΓΝΩΣΤΑ ΕΡΓΑ)

Πάντα είχα την εντύπωση ότι το κοστούμι της Σαντορίνης είτε αυτό είναι γυναικείο είτε ανδρικό, είτε αφορά σε νεαρή γυναίκα, σε παντρεμένη ή χήρα, είτε αυτή είναι της ανώτερης είτε της κατώτερης τάξης – βέβαια ούτε λόγος να γίνεται για το αντίστοιχο ανδρικό κοστούμι – αποτελεί ένα γρίφο, ο οποίος φοβάμαι, όσο περνούν τα χρόνια και οι μαρτυρίες ολοένα σπανίζουν, δεν θα μπορέσουμε ποτέ να λύσουμε. Είναι γνωστό, εξάλλου, ότι σε καμιά συλλογή δεν σώζεται όχι μόνο πλήρες κοστούμι αλλά ούτε κάποιο εξάρτημα του.

Οι περιηγητές συνέβαλαν ακόμη περισσότερο στη σύγχυση αυτή με αποτέλεσμα κοστούμια άλλων περιοχών να αναφέρονται ως Σαντορινιά ή το αντίθετο.

Παρουσιάζω εδώ για πρώτη φορά πέρα από την έκδοση του βιβλίου «Σαντορίνη 15^{ος} – 19^{ος} αιώνας» (εκδ. 1982, Πνευματικό Κέντρο – Μέγαρο Γκότζη), δύο ακουαρέλες του τέλους του 18^{ου} – αρχών 19^{ου} αιώνα με δυσανάγνωστη υπογραφή καλλιτέχνη που το ένα αναφέρεται σε νεαρή γυναίκα της Σαντορίνης και το άλλο σε ώριμη γυναίκα της Σαντορίνης. Αν τα κοστούμια αυτά συγκριθούν με τα αντίστοιχα, κυρίως του Devaria και στη συνέχεια με του Saint Sauveur και λιγότερο με του Choiseul-Gouffier, πρόκειται για γιορτινές φορεσιές και όχι για κοστούμια καθημερινής χρήσης και κυρίως αυτά που οι γυναίκες φορούσαν όταν πήγαιναν στα αμπέλια. Εμφανώς περίτεχνα, κυριολεκτικά μεταξύ Ανατολής και Δύσης, οι φορεσιές αυτές αναδίνουν ένα άγνωστο άρωμα χάρης και κομψότητας.

Η σφιχτοδεμένη μέση ή το στύλ αμπίρ κυριολεκτικά μεταθέτουν τις γυναίκες αυτές σε πλούσια Αυλή της Ανατολής ή της Δύσης. Τα διάφορα εξαρτήματα, παπούτσια, κοσμήματα, καπέλα, με την αστική ποδιά, δημιουργούν ένα σύνολο που όμοιό του θα λέγαμε ότι αποτελεί το «τουρκομπάρκι».

Παρουσιάζουμε για πρώτη φορά επίσης ένα γερμανικό χαρακτηριστικό του 19^{ου} αιώνα που απεικονίζει τη φορεσιά της Σαντορίνης από τον Deveria, αλλά αποδίδεται σε γυναίκα της Σάμου. Η σύγχυση είναι προφανής, μια και τα δύο νησιά αρχίζουν από σίγμα και βρίσκονται στο Αιγαίο.

Ατελείωτα θα μπορούσαμε να μιλάμε και να εικάζουμε για την πραγματικότητα. Ας αρκεστούμε όμως εδώ στην ατμόσφαιρα που τα έργα αυτά δημιουργούν...

Δημήτρης Τσιτούρας

Δικηγόρος, Συλλέκτης έργων τέχνης

L. Deveria - Santorini

L. Deveria - Santorini

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΚΑΙ ΞΕΝΟΦΕΡΤΑ ΕΠΙΠΛΑ

Τα έπιπλα της Σαντορίνης, μετά το 1969, όταν αποκαλύφθηκαν με εκμαγεία τα ξύλινα κρεβάτια και τα τραπέζια στις ανασκαφές του Ακρωτηρίου, έχουν να διηγηθούν ιστορία 3.600 χρόνων, με καλλιτέχνες κατασκευαστές, ισότιμους με τους τοιχογράφους. Μας αποκάλυψε το Ακρωτήρι ότι γύρω στο 1600 π.Χ. ήταν μεγάλο κοσμοπολίτικο λιμάνι με διώροφα και τριώροφα σπίτια, δρόμους 2 έως 3 μ. πλάτους και τέλειο αποχετευτικό σύστημα, τοίχους πέτρινους με ξυλοδεσιές. Κάτω από το παχύ στρώμα της ηφαιστειακής τέφρας, που κάλυψε την πανέμορφη και ευφορότατη τότε Στρογγύλη, φυλάχθηκαν για πολλούς αιώνες εκτός από αγγεία, σκεύη και άλλα αντικείμενα, και έπιπλα, όπως τριγωνικές τράπεζες, κασέλες, αργαλειοί και ξύλινα κρεβάτια.

Η ζωή στη Σαντορίνη συνεχίστηκε και μια λαμπρή πολιτεία, η Θήρα, νοτιανατολικά του Προφήτη Ηλία, άκμασε κατά την πτολεμαϊκή, τη ρωμαϊκή και την πρωτοχριστιανική περίοδο. Κι εδώ, υποθέτουμε ότι τα έπιπλα ακολούθησαν τη γενική ιστορική συνέχεια του αιγαιακού χώρου και των κατακτητών των νησιών. Τότε, που ο Hiller v. Gärtzingen «ιδίαις δαπάναις ανασκάπτει την Αρχαίαν Θήραν» (1895-1905) ήρθε να μελετήσει αρχαίες επιγραφές και στη Θήρα, δεν περνούσε από το μυαλό κανενός η επιπλοποιία και η ιστορική της εξέλιξη, ούτε και η διάσωση ξύλινων αντικειμένων.

Σημαντική πηγή από το 15^ο έως το 19^ο αιώνα αποτελούν τα κείμενα των περιηγητών και οι εκδόσεις με τα χαρακτηριστικά, μιας και η φωτογραφική τέχνη από το 15^ο αιώνα, που έχουμε τις απεικονίσεις αυτές, δεν είχε ανακαλυφθεί. Κι αυτοί, όμως, δεν μας άφησαν για τον κινητό εξοπλισμό των σπιτιών τίποτα σημαντικό. Στο έργο του Choiseul Gouffier «Voyage pittoresque de la Grèce» (Παρίσι 1782), η εικόνα με τίτλο «Γυναίκες της Σαντορίνης» παριστάνει δύο ευτραφείς και περιποιημένες στο ντύσιμο γυναίκες, καθιστές, αλλά πάνω σε τί; Ο χώρος μοιάζει με αποθήκη, ενώ ρούχα είναι ριγμένα ολόγυρα. Μονάχα το ερεισίνωτο μιας

Γυναίκες της Σαντορίνης. Επιχρωματισμένη χαλκογραφία από την έκδοση Compté de Choiseul – Couffier, Voyage pittoresque de la Grèce, Παρίσι 1782 (Συλλογή Ιωαν. Μιχ. Δανέζη)

δυτικού τύπου πολυθρόνας διακρίνουμε. Το τραπέζι είναι καλυμμένο μέχρι το έδαφος με τραπεζομάντηλο από βαρύ ύφασμα. Σε μια άλλη εικόνα του ζωγράφου-σχεδιαστή J. Graset de Saint-Sauver δύο Θηραίες του 18^{ου} αιώνα συζητούν πλάι στην τζαμαρία. Η μία κάθεται σε πάγκο. Το ένα τμήμα του θυμίζει αρχαίο δίφρο οκλαδία, αλλά πώς είναι το υπόλοιπο; Παντού υφάσματα έχει ρίξει ο σχεδιαστής. Τον ενδιαφέρουν τα ρούχα, ενώ το ερεισίνωτο διακρίνεται πίσω από σκεπασμένο έπιπλο. Το δάπεδο, όμως, δείχνει να είναι δρύινο «μπακλαβαδωτό», απομίμηση δυτικού πατώματος.

Και βέβαια, αυτή είναι η αρχή της αιγαιακής ιστορίας επίπλων (εκτός του δίφρου), τα οποία έφερναν οι Βενετοί, οι καρaboκύρηδες και οι άλλοι πλούσιοι από τις χώρες που πήγαιναν. Και «τόσοι κι άλλοι τόσοι Σαντορνιοί βρεθήκανε έμποροι στα μέρη της Ρωσίας και της Ρουμανίας και πλούτισαν. Και παλάτια-σπίτια χτίζανε στο χωριό τους (στόλος ολόκερος ήτανε τα πλεούμενα της Απάνω Μεριάς)» και στον καιρό της Τουρκοκρατίας, χρυσαφικά, ασημικά, εικονίσματα και έπιπλα από τα μέρη που πήγαιναν κι από τη Δύση έφερναν, όπως βεβαιώνει και ο στίχος: «Για δεξ τραπέζι όμορφο με πιάτα φουρφουρένια».

Το 1670 η Θήρα είχε πέντε καστέλια και ασφαλώς οι κάτοχοί τους λογάριάζαν τα ξενικά έπιπλα. Τα ντόπια τα τιμούσαν οι φτωχοί και μόνον. Κι αυτοί τα περνούσαν από γενιά σε γενιά, μέχρι και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα.

«Πάντοτε, όμως, κι η πιο φτωχιά κοπέλα του χωριού θά 'παιρνε για προίκα της ένα σπιτάκι με τα "μόμπιλά" του...»

Η λέξη που αναφέρει ο Φίλιππος Κατσίπης, λαογράφος της Σαντορίνης, είναι «μόμπιλα», ξενική δηλαδή, για τα έπιπλα. Περιγραφές αυτών των εσωτερικών έχουν γραφεί αρκετές, με λεπτομέρειες κι ονομασίες για έπιπλα των σαντορινιών σπιτιών και έχουν διασωθεί σε τραγούδια του γάμου ή πειραχτικά. «*Θυμάσαι που σε φίλησα στη μπροστινή κασέλα;*» ρωτάει ο γαμπρός τη νύφη, στα «*Στέφανα που γάμου»* του πιο πάνω λαογράφου, και «*Το Σάββατο, πριν από την Κοριακή του γάμου, θά 'φερνε ο γαμπρός την κασέλα του είτε το σκρινί με τα ρούχα του στο νυφικό σπίτι»*. Και πιο κάτω: «*Τ' αντρόγγυνο με τον πακά προχωρούσανε στην σεντοκάμαρα. Δίπλα στο τραπεζάκι του κρεβατιού, στο κομοδίνο, ήτανε το καντήλι σβηστό, που θα το ανάβανε από τις νυφικές λαμπάδες. Στο σώσπιτό τους είχανε στρωμένο τραπέζι»..*

Λαογραφικό Μουσείο Σαντορίνης Εμμ. Α. Λιγνού. Η σάλα

«Πρέπει και τση κουμπάρισσας καρέγλα καρυδένια, για ν' ακουμπά τη μέση τ'ξη τη μαργαριταρένια».

Αλλά, όπως και στ' άλλα Κυκλαδονήσια, «*Λείψανα των εμπορικών επαφών με τη Βενετία είναι τα διάφορα τορνευτά πολύτιμα έπιπλα, και από ζύλα πολύτιμα, όπως η καρυδένια καρέκλα, που κοσμούσαν τα παλιά σπίτια: μπαούλα, κονσόλες, σκριτόρια, σκρίνια κ.ά.*».

Σε εργασία μαθητών του Γυμνασίου Θήρας 1985-'86 «*Η Σαντορίνη που χάνεται*» υπάρχουν έπιπλα χαρακτηρισμένα ως σαντορινιά παραδοσιακά, π.χ. καναπέδες. Και ξενόφερτα από κυπετάνιος σε αστικά σπίτια. Το ίδιο σε όλα τα αιγαιοπελαγίτικα νησιά μας, καθίσματα ξενόφερτα και ντόπια. Στο περιοδικό

«Ζυγός», αριθ. 30, περιγράφεται ένα σπίτι στη Σαντορίνη, αποκαταστημένο από λαϊκό τεχνίτη, τουλάχιστον ως προς τα αρχιτεκτονικά μέλη του, το «έξω σπίτι», το «υπόσκαφο-μέσα σπίτι», αποθήκες κ.ά. Αλλά τα έπιπλα είναι φερμένα.

Μία «Εκθεσις ιστορικών εγγράφων. Μαρτυρίες από τη Σαντορίνη (1573-1819)» είδε το φως το 1985 από τον μελετητή της Παλαιογραφίας κ. Αγαμέμνονα Τσελίκα, από απλά, πολυκαιρισμένα χειρόγραφα. Στις σελίδες 78, 79, 80 και 81 και σε έγγραφο του «*Αυγούστου 21, 1609, εις το κάστρο του Σκάρον*» καταγράφονται τα περιουσιακά στοιχεία καπετάνιου. Αφήνουμε τα γοητευτικά στην ανορθογραφία της εποχής τους ελληνικά ανακατεμένα με βενετσιάνικα κ.ά. (σκουτέλες, λαγήνια, πιπεροτρίφτη) και στεκόμαστε σε «*μία πράσινη πλουμιστή κασέλα*». Πιο κάτω πάλι: «*μία κασέλα παλαιά ταιπεδένια*». Ο κατάλογος ερμηνεύει: talpon: βενετσιάνικη λέξη, που θα πει χοντρό ξύλο. Και πιο κάτω, κι άλλη «*μία κασέλα ταιπεδένηω*». Σ' αυτές μέσα περιέχονταν ένα σωρό Αντικείμενα καταγραμμένα από τον Καντζηλάριο Μιχαήλ Γύζη. Τόσα πολλά είναι τούτα τα περιουσιακά στοιχεία που έρχονται κι αυτά να βεβαιώσουν το τι φέρνανε στ' αρχοντικά τους οι πλούσιοι καπεταναίοι, έμποροι, κυρίως κρασέμποροι. Και έπιπλα από τη Βιέννη, καθώς βεβαιώνουν σήμερα στο Αρχοντικό Αργυρού της Μεσαριάς.

Αντιπροσωπευτικά παραδοσιακά έπιπλα και ξύλινα σκεύη βλέπουμε σήμερα στο Λαογραφικό Μουσείο Σαντορίνης Εμμ. Α. Λιγνού, στο Κοντοχώρι. Μέσα στο πρώτο και κύριο δωμάτιο του σπιτιού διακρίνονται ο σαντορινιός καναπές, στρωμένος με πολύχρωμα λουλουδάτα μακάτια και από πάνω τα κατάλευκα κεντητά γιορτινά στρωσίδια και δίπλα του οι ανθοστήλες με τα ανθοδοχεία. Στη μέση το στρωγγλό τραπέζι με το κοφτό λινό τραπεζομάντιλο, τη φρουτιέρα, το ζωγραφιστό γυάλινο δίσκο κ.ά. Αριστερά ο μπουφές με τα καλά γυαλικά και από τις δυο μεριές του οι χαρακτηριστικές σαντορινιές καρέκλες. Ψηλά, πάνω από τα εσωτερικά παράθυρα, οι φωτογραφίες των νοικοκυραίων και μπροστά από τη βάση κάθε παράθυρου από ένα ταβλίτι (μικρό παραλληλόγραμμο τραπέζι), πάνω στο οποίο γραμμόφωνο, γυαλικά κ.ά. Στη συνεχόμενη σιωτοκάμαρα (κρεβατοκάμαρα) το ψηλό ξύλινο νυφικό κρεβάτι με τις τέσσερις κολόνες και πάνω τους το κεντητό τζιμπινίκι, το στρώμα με την καλή του στρώση και το γυροκούρτινο. Μπροστά στο κρεβάτι η ξύλινη κούνια για το μωρό. Πιο κει η ξύλινη φορητή χρέια (τουαλέτα) με το πήλινο χρειασιόδι (δοχείο νυκτός) για τις έγκυες και τις λεχώνες. Η ξύλινη ντουλάπα με τα καλά ρούχα της σκόλης και στο κασελάκι τα ασπρόρουχα. Στην τραπεζαρία το μπουφεδάκι με τα καθημερινά γυαλικά και τα πήλινα, η μεγάλη κασέλα για τις κρίθινες κουλούρες και το καλό κριθάρι για το αλεύρι, το τραπέζι με τις καρέκλες για το φαγητό. Στο μαεργείο (κουζίνα) με το φουρνί η ξύλινη σκάφη για το ζύμωμα, η πινακωτή, τα ξύλινα σύνεργα του φούρνου κ.ά.

Τα έπιπλα, στοιχεία κι αυτά της παράδοσης και του πολιτισμού μας, πρέπει να τα διατηρήσουμε, γιατί, όπως τονίζει ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης: «*Είναι της εσχάτης εθνικής αφιλοτιμίας να έχομεν κειμήλια και να μη φροντίζομε να τα διατηρήσωμεν*».

Ειρήνη Δαρζέντα-Γοργία

Ιστορικός, συγγραφέας

ΚΟΥΦΕΤΟ ΜΕ ΤΟ ΜΕΛΙ

Από την αρχαιότητα είναι ήδη γνωστό ότι το μέλι λόγω προφανώς της θρεπτικής του αξίας και άλλων πολλών και ποικίλων ιδιοτήτων του αποτελούσε το κύριο γλυκαντικό συστατικό της διατροφής τους ελληνικού λαού σε όλα τα στάδια της ιστορικής του πορείας αλλά και πολλών λαών, όπως των Αιγυπτίων, των Ρωμαίων και άλλων.

Πέρα όμως της χρήσεώς του αυτής χρησιμοποιούνταν και χρησιμοποιείται και ως μαγικοθρησκευτικό και φαρμακευτικό προϊόν από πολλούς λαούς, αρχαιότερους και νεώτερους, ευρύτατα και με συμβολική σημασία.

Με συμβολική σημασία χρησιμοποιείται από τον ελληνικό λαό το μέλι στα νεότερα χρόνια, κατά τη γέννηση, τη βάπτισμα και το γάμο. Συγκεκριμένα το μέλι αποτελεί το σύμβολο της γονιμότητας, των γενετήσιων σχέσεων και σύμφωνα με την ιδιότητά του ως τροφή, της γλυκιάς και επομένως αδιατάρακτου συζυγικής ή και γενικότερα συγγενικής και κοινωνικής διαβίωσης του ανθρώπου.

Το μέλι από μόνο του ή σε συνδυασμό με διάφορους καρπούς, σιτηρά ή φρούτα, συμβολίζει την αφθονία και την αναπαραγωγή τόσο στο σπίτι όσο και στη ζωή.

Κατά τη γαμήλια τελετουργία και τα προπαρασκευαστικά της στάδια, στη Σαντορίνη παρασκευάζεται ένα και μόνο γλυκό με την ειδική ονομασία «κουφέτο με το μέλι». Σε αυτό συνυπάρχουν δύο βασικά συμβολικά στοιχεία, το μέλι και το αμύγδαλο. Το ίδιο γλυκό προσφέρεται

Θηραίες κυρίες κρατώντας απλάδενες με κουφέτο, σε εκδήλωση αναπαράστασης σαντορινιού γάμου

και στον αρραβώνα. Τα οικονομικώς όμως πολύ χαμηλά στρώματα μη μπορώντας ν' αντεπεξέλθουν στο κόστος των πρώτων υλών του συγκεκριμένου γλυκού, καταφεύγουν στην παρασκευή του σησαμόμελου και πολύ σπανιότερα του παστελιού, τα οποία περιέχουν αντί για αμύγδαλο σησάμι, προϊόν που αποτελείται από ανάλογα συστατικά, τα οποία κατά συνέπεια οδηγούν στους ίδιους συμβολισμούς.

Εκείνο που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι ο χρόνος, ιδίως όμως ο τρόπος και η διαδικασία παρασκευής του γλυκού, που με τη σειρά τους είναι ενδεικτικά της σημασίας που αποδίδεται στην προσφορά του. Με δεδομένο ότι ο γάμος γίνεται πάντοτε Κυριακή, η προετοιμασία του γλυκού αρχίζει την Τετάρτη. Κατά την ημέρα αυτή πηγαίνουν οι συμπότεροι και ο γαμπρός στην αγορά για να αγοράσουν τα αμύγδαλα και το μέλι, από τα οποία παρασκευάζεται το «κουφέτο». Τα υλικά αυτά τα μεταφέρουν στο σπίτι της νύφης για να αρχίσει την επομένη η διαδικασία παρασκευής του γλυκού. Έτσι την Πέμπτη το πρωί στο σπίτι της νύφης, συγκεντρώνονται όλες οι ανύπαντρες νέες, οι οποίες καθίζουν στο πάτωμα τοποθετώντας στη μέση δύο σωρούς από αμύγδαλα που συμβολίζουν το γαμπρό και τη νύφη. Στον ίδιο χώρο παρευρίσκονται και οι νεόνυμφοι και άλλοι συγγενείς, οι οποίοι παρακολουθούν τη διαδικασία θραύσεως των αμυγδάλων που γίνεται μόνο από ανύπαντρες. Οι μελλοννυμφοί δεν μετέχουν σε καμία διαδικασία. Οι νέες, έχοντας η κάθε μια μπροστά της μια επίπεδη πέτρα και ένα σφυράκι, σπάνε τα αμύγδαλα, χωριστά τον ένα σωρό (του γαμπρού) από τον άλλο (της νύφης). Την εργασία δε αυτή συνοδεύουν με τραγούδια που έχουν ευχετικό, όπως είναι ευνόητο, περιεχόμενο αλλά και με αναφορές στην ίδια την εργασία και στα πρόσωπα που μετέχουν σ' αυτή, όπως:

Μέλη του Λαογραφικού Ομίλου Σαντορινής «στολίζουν τα στέφανα του γάμου» και κερνούν κουφέτο και κρασί, σε αναπαράσταση παντορινιού γάμου, σε εκδήλωση της Πανθηραϊκής Ένωσης

Ας είναι ώρα η καλή
 κι ώρα η ευλογημένη
 να σας βλογήση ο Θεός
 με το δεξί του χέρι.
 Κόπιασε κυρα πεθερά
 και κυρα συμπεθέρα
 να σπάσωμε τα
 μύγδαλα
 της πρωτοθυατέρας.
 Τα μύγδαλα ησπάσαμε
 κι ηφάνηκε το άστρο
 κι ευχόμαστε να ζήσετε
 παιδιά να αποκτήσετε.

Μετά το τέλος αυτής της εργασίας του σπασίματος, η μητέρα της νόφης συγκεντρώνει τις αμυγδαλόψιχες που πρόκειται να χρησιμοποιηθούν. Κατόπιν μαζεύονται όλα τα φλούδια και απορρίπτονται σε κεντρικό δρόμο για να πατηθούν, επειδή, όπως πιστεύεται, κατ' αυτό τον τρόπο αποδιώχνονται τα κακά.

Στη συνέχεια πάλι η μητέρα της νόφης κερνά τις νέες «σησαμόμελο», που έχει φτιάξει μόνη της από την προηγούμενη μέρα. Το γλυκό αυτό έχει πάλι ως κύριο συστατικό το μέλι, αλλά αντί για αμύγδαλο έχει σησάμι, το οποίο, εμπεριέχει τα ίδια συστατικά με το αμύγδαλο, άρα μπορεί να χρησιμοποιηθεί με την ίδια σημασία. Το κέρασμα αυτό έχει ιδιαίζοντα τοπικό χαρακτήρα και νόημα ευχής, που συνίσταται στο να βρεθούν γρήγορα οι νέες στην ίδια θέση με εκείνη του επικείμενου ζεύγους.

Η όλη διαδικασία της προετοιμασίας του γλυκού με ιδιαίτερη εστίαση στο σπάσιμο των αμυγδάλων από τις ανύπαντρες νέες έχει τα χαρακτηριστικά τελετουργίας. Η τελευταία εκτυλίσσεται με συνοδεία σωματικών κινήσεων που εκτελούνται με κάποια ευρυθμία και οι οποίες μαζί με άσματα, μουσική, και λόγους που τις συνθέτουν, αποτελούν ενέργειες που έχουν γίνει μέθοδοι πραγμάτωσης. Αυτά αναπαράγουν φυσικές στάσεις, που ήταν αρχικά αντανακλαστικά, τα οποία προκλήθηκαν αυθόρμητα σε ανάλογες περιστάσεις, και ανταποκρίνονται στις ίδιες ανάγκες. Ο λόγος ύπαρξής τους, δηλ. η ιεροποίηση μιας πολύ σημαντικής στιγμής της ύπαρξης του ανθρώπου, όπως ο γάμος, είναι σαφής και συγκεκριμένος, αν και η προέλευσή τους χάνεται μέσα στα βάθη των αιώνων, παραμένοντας άγνωστος ακόμη και σ' αυτούς που την εφαρμόζουν, παρόλο που έχουν διατηρήσει μια κληρονομική ανάμνησή της.

Την ίδια ημέρα γίνεται η ετοιμασία του «κουφέτου με το μέλι», κατά την οποία βράζουν τα καθαρισμένα αμύγδαλα και τα καβουρδίζουν. Η επιτυχία του γλυκού συνίσταται στο σωστό καβουρδισμό της αμυγδαλόψιχας, έτσι που να μυρίσει, αλλά να μην καεί. Στη συνέχεια «δένουν» το μέλι και τα αμύγδαλα και το γλυκό είναι έτοιμο για να «τρατάρουν» (κεράσουν) τους «μουσαφιρήδες» (προσκεκλημένους) μετά το γάμο.

Το κέρασμα λοιπόν του παραδοσιακού αυτού γλυκού σε όλους τους καλεσμένους επέχει θέση συμβολισμού της από κοινού ευχετικής και επικοινωνιακής σχέσης για την ευτυχία του ζευγαριού και από όσο τουλάχιστον γνωρίζω πέρα της Σαντορίνης απαντά σπάνια στον ελλαδικό χώρο. Η διαδικασία του κέρασματος και τα σκεύη που χρησιμοποιούνται από τα εύπορα οικονομικά στρώματα αποτελούν ένδειξη των εμπορικών σχέσεων με τα μεγάλα αστικά κέντρα τόσο του εσωτερικού, όσο και του εξωτερικού, απ' όπου οι κάτοικοι της Σαντορίνης εισάγουν τρόπους και υλικά μέσα, που χρησιμοποιούν στον καθημερινό βίο, προσαρμόζοντάς τα στα ήθη και τις παραδόσεις του τόπου.

Το κέρασμα κάποιου γλυκίσματος σε όλες τις φάσεις της προετοιμασίας του γάμου είναι κάτι που απαντάται ευρέως. Τα γλυκά όμως που διατίθενται είναι κυρίως ξεροτήγανα και λουκουμάδες, τα οποία προσφέρονται και στη Σαντορίνη την παραμονή το βράδυ, ιδιαίτερα σε περιοχές που παράγουν το συγκεκριμένο προϊόν, όπως η Ηρακλεία και η Ανάφη. Τα γλυκά αυτά εμπεριέχουν μέλι, στοιχείο γευστικής απολαύσεως ή ό,τι άλλο, όχι όμως και το στοιχείο γονιμότητας που εμπερικλείει το αμύγδαλο ή το σησάμι. Ορισμένες μάλιστα περιοχές της Ελλάδας που το γλυκό εμπεριέχει αυτά τα στοιχεία «γονιμότητας» προσφέρεται μόνο στο αντρόγυνο και όχι σε όλους τους καλεσμένους.

Η αντιστοιχία ανάμεσα στην κατανάλωση του μελιού και τις γενετήσιες σχέσεις εμφανίζεται κατά τρόπο σαφή. Το αμύγδαλο, εικόνα μιας σταγόνας σπέρματος, συμβολίζει τη γεννήτρια δύναμη. Από εδώ προέρχεται και ο ρόλος στις τελετουργίες της αναγέννησης. Η χρήση του αμυγδαλού σ' αυτή τη λειτουργία έχει ευγονικό χαρακτήρα. Η ουσία που συνδέεται ευθέως με τη γονιμότητα είναι το λάδι, που στην προκειμένη περίπτωση περνά μέσα από το αμύγδαλο, του οποίου αποτελεί βασικό στοιχείο. Θα πρέπει ίσως να υπενθυμίσουμε, ότι η Σαντορίνη αποτελεί μη ελαιοπαραγωγική περιοχή. Με άλλα λόγια τα συστατικά του γλυκού παρέχουν το μέσο για να χρησιμοποιηθούν οι ομοιοπαθητικοί συνειρμοί. Η ζωή των νεόνυμφων πρέπει να είναι το ίδιο γλυκιά, όπως και το μέλι και να υπάρχει η ευγονία που συμβολίζεται με το αμύγδαλο, απαραίτητο στοιχείο της ευτυχίας και της καλοζωίας του ζεύγους. Με κριτήριο ότι στη μαγεία, και σε πολύ μικρότερο βαθμό στη θρησκεία, το άτομο δεν διαλογίζεται ή οι διαλογισμοί του είναι ασυνείδητοι, ο άνθρωπος δεν έχει την ανάγκη να ελέγξει τη δομή της τελετουργίας, προκειμένου να την ασκήσει. Δεν υπάρχει στη σκέψη του τίποτα άλλο, παρά η αόριστη ιδέα μιας πιθανής επίδρασης, για την οποία η παράδοση του παρέχει έτοιμα μέσα, δίνοντας συγκεκριμένη πολλές φορές εικόνα, την οποία λαμβάνει συνειρμικά, τις περισσότερες φορές, από τον παραστατικό του κύκλο. Αντίθετα έχει ακριβή ιδέα λοιπόν συνδέει το μέλι με το γάμο. Έτσι θεμελιώνεται η ευνομία των συζυγικών σχέσεων, όταν το μέλι το καλό εμφανίζεται ως συστατικό στοιχείο ενός γαμήλιου καθεστώτος που δε θα έρθουν να το διαταράξουν ούτε η μοιχεία, ούτε η αποπλάνηση.

Ο συμβολισμός του μελιού είναι ήδη γνωστός από τους αρχαίους χρόνους. Από τον Αριστοτέλη έως τις βυζαντινές πηγές, όπως τα «Γεωπονικά» και το «Περί ζώων ιδιότητος» του Φυλή, οι Έλληνες αναπαριστούσαν τη μέλισσα μέσα από ένα μοντέλο που τα ουσιαστικά του χαρακτηριστικά παραμένουν αναλλοίωτα για ένα διάστημα μεγαλύτερο από δεκαπέντε αιώνες. Η μέλισσα ορίζεται από έναν τρόπο ζωής ταυτόχρονα αγνό και αμόλυντο και από μια καθαρά φυτοφαγική διαίτα. Αρνείται το κυνήγι και την κρεοφαγία, δέχεται μια «ειδική» τροφή που στην προετοιμασία της συμβάλλει και αυτή, και η οποία κατά ένα μέρος προέρχεται από την ίδια, και δίνει δείγματα μια εξαιρετικά απαιτητικής καθαριότητας: όχι μόνο κρατιέται μακριά από κάθε σήψη και ακαθαρσία, αλλά και φημίζεται για την άκρως διακριτική σεξουαλική της δραστηριότητα. Την ίδια απαιτητικότητά της για καθαριότητα μαρτυρεί επίσης η αποστροφή της μέλισσας για τις μυρωδιές, τόσο τις ευχάριστες, όσο και τις αηδιαστικές, κυρίως απεχθάνεται τη μυρωδιά των αρωμάτων. Ο Πλούταρχος μάλιστα, αφού θα σημειώσει σε μία από τις πραγματείες του, με την αλάνθαστη διάγνωση ότι οι μέλισσες τελικά δεν επιτίθενται παρά μόνο σε όσους από τους αρωματισμένους ανθρώπους είναι ένοχοι για αθέμιτες σεξουαλικές σχέσεις, υπογραμμίζει σε ένα κεφάλαιο των *Συζυγικών Οδηγιών*, ότι η μελισσοκομία απαιτείται από όποιον επιδίδεται σ' αυτή μια υποδειγματική συζυγική πίστη: ο μελισσοκόμος πρέπει να πλησιάζει τις μέλισσές του, όπως ο καλός σύζυγος τη νόμιμη γυναίκα του, δηλαδή σε κατάσταση καθαρότητας, χωρίς να έχει μολυνθεί από σεξουαλικές σχέσεις με άλλες γυναίκες. Διαφορετικά, ο πρώτος θα υπόκειται στην εχθρότητα των οικότροφων του, όπως ο δεύτερος πρέπει να υποστεί το θυμό της συντρόφου του.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η χορήγηση του μελιού στους νεόνυμφους, την ώρα που μπαίνουν στο σπίτι μετά το γάμο, αποτελεί, σχεδόν πανελλαδική συνήθεια. Αυτό μαρτυρείται και στη Σαντορίνη.

Από την αρχαιότητα είναι γνωστή η συνήθεια αυτή με την κατασκευή των «σησαμίδων», που παρασκευάζονταν μόνο από μέλι και σησάμι, τα οποία πρόσφεραν στη νύφη μετά την τελετή του γάμου, καθώς έμπαινε στο καινούργιο σπίτι «*διὰ το πολύγονον ως φησί Μένανδρος*».

Αλλά και κατά τους βυζαντινούς χρόνους μαρτυρείται η χρήση σασαμούντος, τον οποίον αναφέρουν διάφοροι συγγραφείς, όπως ο Ι. Τέτζης και ο Θεόδωρος Πρόδρομος, και οι οποίοι βεβαιώνουν ότι τρωγόταν, όπως και σήμερα, κατά τους γάμους, προς ευγονία. Ο σησαμός από τον Α. Κοραή θεωρείται ότι είναι το ίδιο με αυτό που οι Τούρκοι αποκαλούν σουσάμ-χαλβάν. Αναφέρεται επίσης ότι στην Αθήνα πριν από μερικές δεκαετίες πρόσφεραν στη νύφη κατά την είσοδό της στο σπίτι του γαμπρού πλακούντα από σησάμι και μέλι και καρύδια που υπενθύμιζε την *σησαμίν των αρχαίων*.

Επανερχόμενοι τώρα στα τεκταινόμενα στη Σαντορίνη, παρατηρούμε, ότι την ημέρα του γάμου, όταν ο γαμπρός πηγαίνει στο σπίτι τη νύφης για να την πάρει για την εκκλησία, γίνεται μια συμβολική παράσταση. Η κουμπάρα προσποιείται ότι δίνει στο γαμπρό μια κουταλιά γλυκό «κουφέτο με το μέλι» ή κατ' άλλη εκδοχή ένα κουταλάκι μέλι και ένα ζαχαρωτό (κουφέτο), αλλά πρώτα τρώει εκείνη και στη συνέχεια προσφέρει στο γαμπρό.

Η ενέργεια αυτή περικλείει την ιδέα της μετάδοσης, η οποία προκύπτει από την ταύτιση πραγμάτων και όντων που βρίσκονται σε συνάφεια και έχει καθαρά ευχαιτικό χαρακτήρα για την ευτυχία του ζεύγους. Το στοιχείο αυτό της μετάδοσης παρατηρείται πανελλαδικά.

Εκτός όμως απ' αυτό η αντιστοιχία ανάμεσα στην κατανάλωση του μελιού και τις γενετήσιες σχέσεις, που εμφανίζεται με τη προσφορά του μελιού, στοιχείο αρσενικής δύναμης, από τη μια μεριά και του αμύγδαλου από την άλλη, στοιχείο απαραίτητο για τη γονιμότητα, έχει εμφανή στόχο τη λελογισμένη χρήση της γενετήσιας ευχαρίστησης, γιατί η υπερβολή βλάπτει την ευγονική ικανότητα και μπορεί ακόμα να οδηγήσει στη στειρότητα.

Τα πρόσωπα που δίνουν το μέλι στο γαμπρό ή τη νύφη καθώς επίσης και η χρονική στιγμή της προσφοράς είναι εκείνα που διαφοροποιούνται κατά περιοχή, χωρίς αυτό να τροποποιεί το συμβολισμό. Στα περισσότερα μέρη είναι συνηθέστερο μια γυναικεία μορφή, όπως η πεθερά ή η μητέρα της νύφης να είναι εκείνη που προσφέρει το μέλι. Ο πεθερός σπανιότερα προσφέρει στη νύφη, ή ο αδελφός της νύφης σε άλλες περιοχές στο γαμπρό.

Σίγουρα όμως η προσφορά γίνεται στους νεόνυμφους από πρόσωπο που προέρχεται είτε από το σόι του γαμπρού είτε από το σόι της νύφης μετά το γάμο. Στη Σαντορίνη αναφέρονται δύο εκδοχές, δηλαδή ότι η προσφορά αυτή γίνεται προ του γάμου, από την κουμπάρα ή από το γαμπρό μετά το γάμο. Με βάση τώρα τη γνώμη του Philippe Beaujard, ότι το μέλι συνδέεται με την αρσενική δύναμη, ενώ το αμύγδαλο με τη γονιμότητα, παρατηρούμε κατ' αναλογία, ότι και τα πρόσωπα που προσφέρουν τα στοιχεία αυτά είναι ανάλογα του συμβολισμού που θέλουν να δώσουν. Εκείνο όμως που δεν παρατηρούμε αλλού, είναι ότι στη διαδικασία αυτή δεν συμμετέχει πρόσωπο έξω από την οικογένεια, όπως συμβαίνει σε ορισμένες περιπτώσεις στη Σαντορίνη, που η προσφορά γίνεται από εξωοικογενειακό πρόσωπο, δηλ. την κουμπάρα. Πέρα του συμβολισμού της γονιμότητας, που διέρχεται εδώ μέσα από τη γυναικεία παρουσία, το γεγονός πιθανώς να βρίσκει την εξήγησή του στην κοινωνική σύνθεση των νησιών, η οποία έχει μια τάση αστικοποίησης, που ειδικότερα στο συγκεκριμένο νησί να οφείλεται και στην έντονη ναυτική και εμπορική του δόμηση. Το αντρόγυνο από τη στιγμή που τελείται το μυστήριο αυτονομείται ως προς το χώρο, μιας και οι γυναίκες σύμφωνα με το ιδιοκτησιακό καθεστώς του νησιού διατηρούν την κυριότητα της γονικής ή προικίας περιουσίας τους και μάλιστα η γυναίκα στη συγκεκριμένη κοινωνία, πολύ σύντομα τις περισσότερες φορές, θα αναλάβει τα βάρη της δικής της οικογένειας, αφού οι περισσότεροι άντρες είναι ναυτικοί ή έμποροι. Η θέση λοιπόν της γυναίκας στα νησιά είναι πρωτοποριακή και αυτό φαίνεται εναργέστερα μέσα από την οικονομική σ' ένα βαθμό αυτοδιαχείριση που έχει, πράγμα που της επιτρέπει μια διαφορετική κοινωνική παρουσία. Έτσι οι γονείς με προεξάρχουσα τη μητέρα του γαμπρού, ή της νύφης, δεν έχουν εξουσία και δεν παίζουν κυρίαρχο ρόλο στο νέο νοικοκυριό, χωρίς αυτό να

σημαίνει ότι δεν έχουμε συνοικήσεις ηλικιωμένων γονιών με ένα από τα παντρεμένα παιδιά και κυρίως με την κόρη.

Πιθανώς λοιπόν στο πρόσωπο της κουμπάρας να αποτυπώνεται η ουδετερότητα, αλλά με θηλυκή παρουσία, στοιχείο γονιμότητας, όπως κυρίως απαιτεί το έθιμο, ενώ στο πρόσωπο του γαμπρού η αρσενική δύναμη. Αυτός ο διττός χαρακτήρας του μελιού (υποκατάστατο της ζωής με αρσενικές συνδηλώσεις), εντοπίζεται ξανά στις γονιμικές τελετουργίες και στη γέννηση ενός παιδιού.

Κυριακή Χρυσού-Καρατζά

Φιλολόγος, Λαογράφος

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ

Είκοσι χρόνια δράσης συμπλήρωσε ο Λαογραφικός Όμιλος Σαντορίνης (Λ.Ο.Σ.), του οποίου εμπνευστής και δημιουργός είναι ο Μανώλης Λιγνός. Εμφανίσεις στην τηλεόραση, σε εκδηλώσεις θηραϊκών και κυκλαδικών σωματείων με χορούς και τραγούδια της Σαντορίνης και με διάλογοι στη θηραϊκή διάλεκτο, αναβίωση των εθίμων του γάμου και του κλήδωνα, συμμετοχή χοροδιακή στο διπλό δίσκο της Μαρίζας Κοχ «Αιγαίο», είναι μερικές από τις δραστηριότητες του Λ.Ο.Σ. Στη φωτογραφία Μέλη του Λ.Ο.Σ. με τις παραδοσιακές στολές και με τα караβάκια για τα κάλαντα σε εκδήλωση της Πανθηραϊκής Ένωσης. Διακρίνονται επίσης οι Θηραίοι οργανοπαίκτες Ματθαίος Μαρκουλής και Δημήτρης Νομικός (βιολί), Χαράλαμπος Καραμολέγκος (κλαρίνο), Μπάμπης Μαρκουλής και Τζαννής Αργυρός (λαούτο).

Γουλιελμία (Μίτσα) Συρίγου-Μονιούδη

ΤΟ «ΙΔΙΩΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΘΗΡΑΪΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ» ΤΟΥ Ν.Γ. ΠΕΤΑΛΑ

Το πρωτόλειο «ΙΔΙΩΤΙΚΩΝ της θηραϊκής γλώσσας» [εφεξής συντομ. ΙΘΓ] (Αθήνησι 1876) του φοιτητή τότε της φιλολογίας Νικολάου Γ. Πεταλά απόκειται ως το μοναδικό μέχρι τώρα λεξικό του θηραϊκού ιδιώματος. Υιοθετώ δηλαδή ως πιο ακριβή και επιστημονικό, προκειμένου για τη Θήρα, τον όρο «ιδίωμα», συμφωνώντας με τον Ν.Γ. Κοντοσόπουλο, που γράφει για κυκλαδίτικα ιδιώματα. Προς την ίδια κατεύθυνση οδηγεί και η επιστημονική διάκριση μεταξύ διαλέκτου και ιδιώματος του Κων/νου Μηνά. Είναι εξάλλου αξιοσημείωτο το γεγονός ότι το ΙΘΓ συντάσσεται μέσα ακριβώς στον αιώνα του ρομαντισμού, στον οποίο πρωτοεμφανίζεται η διαλεκτολογία ως παραπλήρωμα της ιστορικής γραμματικής και της ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας. Η εμφάνισή του συμπίπτει επίσης με την περίοδο αναζήτησης της εθνικής μας ταυτότητας στη σύνδεση του νεοελληνικού παρόντος με το αρχαιοελληνικό παρελθόν. Ύστερα από τα εισαγωγικά αυτά στοιχεία, θα παρουσιάσουμε συνοπτικά το περιεχόμενο του και θα προσπαθήσουμε να σταθμίσουμε, όσο γίνεται αντικειμενικότερα, την αξία του.

Το ΙΘΓ ανοίγει με έναν τετρασέλιδο προγραμματικό πρόλογο, απευθυνόμενο στον αναγνώστη («τω εντευζομένω»), στον οποίο εκτίθεται το γλωσσολογικό σκεπτικό του συγγραφέα, διατυπώνεται ο σκοπός του και περιγράφεται η μέθοδος που χρησιμοποίησε. Ειδικότερα, ο Πεταλάς αντιμετωπίζει τη σπουδή της νεοελληνικής ως μέσο τόσο κατανόησης της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, ιστορίας και μυθολογίας όσο και διάπλασης της νεότερης γλώσσας. Τοποθετεί δηλαδή το ρόλο της τόσο σε συγχρονικό όσο και σε διαχρονικό επίπεδο. Γι' αυτό και θεωρεί χρέος του να συμβάλει στη συλλογή και την απογραφή του διαλεκτικού γλωσσικού υλικού της Θήρας. Παραθέτω ακριβώς τα λόγια του: «Εις το μέγα εθνικόν συμφέρον της διασώσεως των προγονικών τούτων κειμηλίων επιθυμούντες να συντελέσωμεν και ημείς ως δυνατόν απεδύθημεν εις τον βαρύμοχθον αγώνα της περισυναγωγής και κατά τεύχη δημοσιεύσεως της όλης γλωσσικής εν Θήρα ύλης ουδαμώς αποκνήσαντες τας δυσχερείας του έργου» (ΙΘΓ, σ. ζ'). Ο απώτερος βέβαια σκοπός, τον οποίο επιδιώκει να εξυπηρετήσει ο Πεταλάς, σχετίζεται άμεσα με τις παραινέσεις του Κοραή, τον οποίο και κατονομάζει στον Πρόλογό του. Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο Γ.Ν. Χατζιδάκις, «την χρησιμότητα της περισυλλογής και μελέτης των στοιχείων της νεότερας Ελληνικής συνέστησαν εις ημάς προ ενός και επέκεινα αιώνος ο αοίδιμος Κοραής συμβουλευσας να σταλούν δύο νέοι εις τας διαφόρους ελληνικάς χώρας, ίνα συλλέξουν τον θησαυρόν της λαλουμένης γλώσσας» (Γ.Ν. Χατζιδάκις, *Γλωσσολογικάί έρευναι*, σ. 457). Όσον αφορά στη μέθοδο που ακολούθησε ο Πεταλάς στη συγκρότηση του διαλεκτικού λημματολογίου, πρέπει να υπογραμμιστεί η σύγκριση με το λεξιλόγιο της κοινής ελληνικής που λημματογραφούνταν στα *Ληκτα* (1829-1835) του Αδαμαντίου Κοραή όσο και στο *Λεξικόν της καθ' ημάς Ελληνικής διαλέκτου* (1835) του Δημητρίου Σκαρλάτου Βυζαντίου. Οι καταγραφές στα έργα αυτά αποτέλεσαν για τον νεαρό λεξικογράφο τον κανόνα, την νόρμα, με βάση την οποία προσδιόρισε τις διαλεκτικές αποκλίσεις.

Οι προγραμματικές θέσεις που διατυπώνονται στον πρόλογο υλοποιούνται εξάλλου στο κύριο σώμα του λεξικού, το οποίο περιέχει 1726 ερμηνευτικά λήμματα. Ιδιαίτερο μάλιστα ενδιαφέρον παρουσιάζει η λημματογράφηση κυρίων ονομάτων, βαπτιστικών και τοπωνυμικών. Σε κάθε γράμμα, ειδικότερα, σημειώνεται εισαγωγικά η «παθολογία» του (ο όρος ανήκει στον συγγραφέα). Κάθε λήμμα δηλώνεται επίσης με ιδιαίτερο τρόπο, ανάλογα με τη γραμματική κατηγορία στην οποία ανήκει: τα ουσιαστικά δίνονται με το άρθρο τους, τα επίθετα στα τρία τους γένη, τα επιρρήματα, οι αντωνυμίες και τα μόρια με σχετική συντομογραφία, ενώ τα ρήματα συνοδεύονται από μία σειρά κατατοπιστικών αναφορών (είδη: συγκοπτόμενα, τριτοπρόσωπα, μεταβατικά, αμετάβατα, απρόσωπα, αποθετικά φωνές, χρόνοι, εγκλίσεις, καταλήξεις και σύνταξη). Ακολουθεί το ερμήνευμα, στο οποίο καταγράφονται οι κυριολεκτικές και μεταφορικές σημασίες των λέξεων σε συνεχή λόγο και χωρίς αριθμηση. Σημειώνονται ακόμη χαρακτηριστικές χρήσεις, ιδιωτισμοί, δίστιχα, παροιμίες, άσματα και βανκαλήματα. Παράλληλα γίνονται παραπομπές σε αρχαίους και νεότερους συγγραφείς (Όμηρο, Θουκυδίδη, Ισοκράτη, Θεόκριτο, Κοραή, Βυζάντιο), κείμενα (Ερωτόκριτο, επισκοπικές και πατριαρχικές επιστολές) και λεξικά (Σουίδα, ομηρικό

Πανταζίδου). Το ερμηνεύμα συμπληρώνεται και από άλλες πληροφορίες, που αφορούν στη μορφολογία (λ.χ. το σχηματισμό επιθέτων ή την εκφορά κυρίων ονομάτων με ουδέτερο άρθρο), τη φωνολογία (λ.χ. ερμηνεία φωνηεντικών παθών με συγκρίσεις προς την ομηρική γλώσσα και τις αρχαίες ελληνικές διαλέκτους) και την ετυμολογία (από τα αρχαία ελληνικά και τις ξένες γλώσσες, κυρίως την ιταλική και τη γαλλική Δήλωση του αν η λέξη σώζεται αυτούσια ή «αλλοιωμένη»). Οικονομικό αποδεικνύεται, τέλος, το σύστημα των συντομογραφιών, όπως λ.χ. οι ακόλουθες: αρχ(αίος, -α, -ο), κατάλ(ηξη), λέγ(εται), λέξ(η), μετφρ. (μεταφορικός), σημ(ασία) κ.λπ.

Πολλά από τα στοιχεία που προαναφέρθηκαν αποτέλεσαν χρήσιμο υλικό για τις μελέτες (ετυμολογικές κ.ά.) του πατέρα της ελληνικής γλωσσολογίας Γ.Ν. Χατζιδάκι (1848-1941), όπως φαίνεται στο έργο του *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* (1905), όπου, εξ άλλου, ανάμεσα στον κατάλογο των βιβλίων στα οποία γίνονται παραπομπές, συμπεριλαμβάνεται το λεξικό του Πεταλά. Αλλά και σε μελέτημά του (*Γλωσσολογικάί έρευναι*, σ. 458) ο Χατζιδάκις το συγκαταλέγει ανάμεσα στα «αυτοτελή δημοσιευθέντα γλωσσάρια». Η μνεία του αυτή αλλά και η επιστημονική του χρήση αποδεικνύει τη σημασία που προσέλαβε, τουλάχιστον στην εποχή του. Πέρα όμως από αυτό, αποκτά και ιστορική αξία, στο βαθμό και την έκταση που καταγράφει και διαφωτίζει την εντόπια διαλεκτική πραγματικότητα της Θήρας κατά το τελευταίο –τουλάχιστον- τέταρτο του 19^{ου} αιώνα. Επιτρέπει επίσης τη σύγκριση με τη σημερινή κατάσταση του φθίνοντος θηραϊκού ιδιώματος και τον έλεγχο των διαλεκτικών επιβιώσεων.

Παραταύτα, το λεξικό παρουσιάζει ελλείψεις, τις οποίες αποδ΄εχεται ήδη ο συγγραφέας στον πρόλογο του, όταν αναφέρεται στις δυσχέρειες του εγχειρήματος του, και τις οποίες ίσως προσπάθησε εν μέρει να καλύψει, όσον αφορά τα διαλεκτικά γλωσσικά μνημεία, με το μεταγενέστερο έργο του (1881), της συλλογής *Δημοτικών ασμάτων*. Προς την ίδια πάντως συμπληρωματική κατεύθυνση κινούνται τα εξής πρόσφατα έργα: α) Γεργίου Α. Βενετσάνου, *Λαογραφικά Σαντορίνης. Παροιμίες και παροιμιώδεις φράσεις*, τομ. 1 (1989) β) του ιδίου, *Λαογραφικά Σαντορίνης. Παραδόσεις – Δεισιδαιμονίες – Αινίγματα – Τραγούδια – Μαντινάδες – Ρίμες – Κάλανδα*, τόμ. 2 (ιστορικές εκδόσεις Στέφ. Βασιλόπουλος) γ) Νικολάου Γ. Σιγάλα, “Τοπωνυμικό της Θήρας”, έκδ. εφημ. «Θηραϊκά Νέα», Αθήνα 1998. Ως προς την επιστημονική μάλιστα αξία των δύο πρώτων, παραπέμπω στη βιβλιοκρισία του Στέφ. Δ. Ήμελλου στην *Επετηρίδα Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών*, τ. ΙΓ” (1985-1990), σ. 344-346. Εκτός όμως από ελλείψεις, το ΙΘΓ βαρύνεται και με σφάλματα επισημονικά, για τα οποία ισχύουν όσα σημειώνει ο Γ.Ν. Χατζιδάκις σχετικά με τα δημοσιευμένα στην εποχή του γλωσσάρια. Παρατηρεί ο Χατζιδάκις: «Αλλά πάντα ταύτα ήσαν μικρά, μεμονωμένα, απέναντι του όλου, όπερ έδει να γίνη και εις το οποίον επεπρόσθουν μεγάλα κωλύματα αι πλημμελείς κατά τους χρόνους εκείνους γλωσσολογικάί μέθοδοι, αι περί της αρχαίας προφοράς και καταγωγής της Ν. Ελληνικής εσφαλμένοι γνώμαι, ένεκα των οποίων πλείστα εξητούντο και ευρίσκοντο Αιολοδορικά εν τη νέα ημών γλώσση στοιχεία και πλείστα ητυμολογούντο και ηρμηνεύοντο πλημμελώς και ατόπως» (*Γλωσσολογικάί έρευναι*, σ. 458). Από τις διαπιστώσεις αυτές, εκείνη που ιδιαίτερα ισχύει στην περίπτωση του Πεταλά είναι η συγγένεια των απόψεών του με την αιολοδορική θεωρία (πρβλ. τη *Γραμματική της αιολοδορικής* (1805) του Αθανάσιου Χριστόπουλου), η οποία συνέδεε απευθείας (!) τη νεοελληνική γλώσσα με τις αρχαίες διαλέκτους, αιολική και δωρική.

Απέναντι ωστόσο στα τρωτά αυτά σημεία του λεξικού πρέπει να επιδειχθεί η αναγκαία επιείκεια, εφόσον ληφθεί υπόψιν τόσο η ηλικία του συντάκτη του όσο και η πρόωμη φάση, στην οποία βρισκόταν τότε η επιστήμη της γλωσσολογίας στην Ελλάδα. Εκείνο τέλος που οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ιδιαίτερος στον Πεταλά είναι ο ξεχωριστός ζήλος που επέδειξε στη συλλογή του διαλεκτικού υλικού, η οποία υπήρξε επιστημονικό, παιδευτικό και εθνικό αίτημα της εποχής του.

Γιάννης Γαλαίος

Φιλολόγος, υπ. Διδάκτωρ της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΣΥΝΤΑΓΕΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ

*Ντοματοκεφτέδες***Υλικά:**

500 γρ. ώριμες Ντομάτες
 2 ψιλοκομμένα Κρεμμύδια
 Λάδι για τηγάνισμα
 ψιλοκομμένος Μαϊντανός
 ψιλοκομμένος Δυόσμος
 Αλάτι
 Πιπέρι
 Αλεύρι

Εκτέλεση:

Ξεφλουδίζετε τις ντομάτες και τις ψιλοκόβετε. Τις τοποθετείται σε ένα μπολ μαζί με τα κρεμμύδια, το δυόσμο, τον μαϊντανό, το αλάτι και το πιπέρι. Τα ανακατεύετε καλά. Προσθέτετε αλεύρι έως ότου να γίνει πολύς μαλακός. Πλάθετε το μίγμα σε κεφτέδες. Σε ένα τηγάνι ζεσταίνετε το λάδι. Το αφήνετε να κάψει και ρίχνετε μέσα τους κεφτέδες. Χαμηλώνετε λίγο τη φωτιά και τους αφήνετε να ροδίσουν και από τις δύο μεριές. Σερβίρονται ζεστοί.

* Παραλλαγή: Μπορείτε να προσθέσετε τυρί τριμμένο στη ζύμη.

*Φάβα Παντρεμένη***Υλικά :**

1 κούπα Φάβα

1 κρεμμύδι μέτριο

νερό

λάδι

αλάτι

Εκτέλεση :

Καθαρίζουμε την Φάβα και την πλένουμε με άφθονο νερό. Βάζουμε τη Φάβα σε μια κατσαρόλα με νερό ίσα ίσα να σκεπάζεται, προσθέτουμε το κρεμμύδι ψιλοκομμένο, το αλάτι και το λάδι και την αφήνουμε να βράσει σε χαμηλή φωτιά. Όταν ξεκινήσει να πάρει βράση την ξαφρίζουμε και την ανακατεύουμε σε τακτά χρονικά διαστήματα μέχρι να γίνει μια πηκτή κρέμα. Όταν ετοιμαστεί την τραβάμε από την φωτιά και την περνάμε από το press πουρέ . Σερβίρεται με μαϊντανό ψιλοκομμένο, ελιές και λεμόνι.

*Κουφέτο Σαντορίνης***Υλικά:**

500 γρ. αμύγδαλα
 1 κλό μέλι
 1 μοσχοκάρυδο
 1 ξύλο κανέλας
 κονιάκ

Εκτέλεση:

Ζεματάτε 500γρ. αμύγδαλα και τα ξεφλουδίζετε. Τα ανοίγετε στη μέση και τα στεγνώνετε σε πετσέτα. Τα βάζετε σε κατσαρόλα ή βαθύ τηγάνι με 1/3 του κλού μέλι, 1 ολόκληρο μοσχοκάρυδο και 1 ξύλο κανέλας. Τα ανακατεύετε διαρκώς μέχρι να πάρουν καστανόξανθο χρώμα. Στο μεταξύ, τα υπόλοιπα 2/3 του κλού μέλι, καθώς και 1 σφηνάκι κονιάκ, τα έχετε δίπλα σας. Όταν ψηθούν τα αμύγδαλα, ρίχνετε δια μιας το κονιάκ και το υπόλοιπο μέλι και ανακατεύετε ζοηρά. Μόλις πάρει βράση, το αποσύρετε αμέσως από τη φωτιά, πετάτε το μοσχοκάρυδο και την κανέλα. Το αδειάζετε σε πιατέλα και δεν το κουνάτε καθόλου μέχρι να κρυώσει. Το σερβίρισμα γίνεται με την πιατέλα και παίρνει ο καθένας λίγο με προυνάκι ή κουταλάκι.

Μελιτίνια

Υλικά :

- 1 κιλό μυζήθρα
- 1 κιλό ζάχαρη
- ¼ αλεύρι
- 4 αυγά (χωριστά τους κρόκους)
- 4 βανίλιες
- 1 φακελάκι μαστίχα

Υλικά για το Φύλλο :

- ½ κιλό αλεύρι
- 2 αυγά
- 2 κουταλιές βούτυρο & λάδι

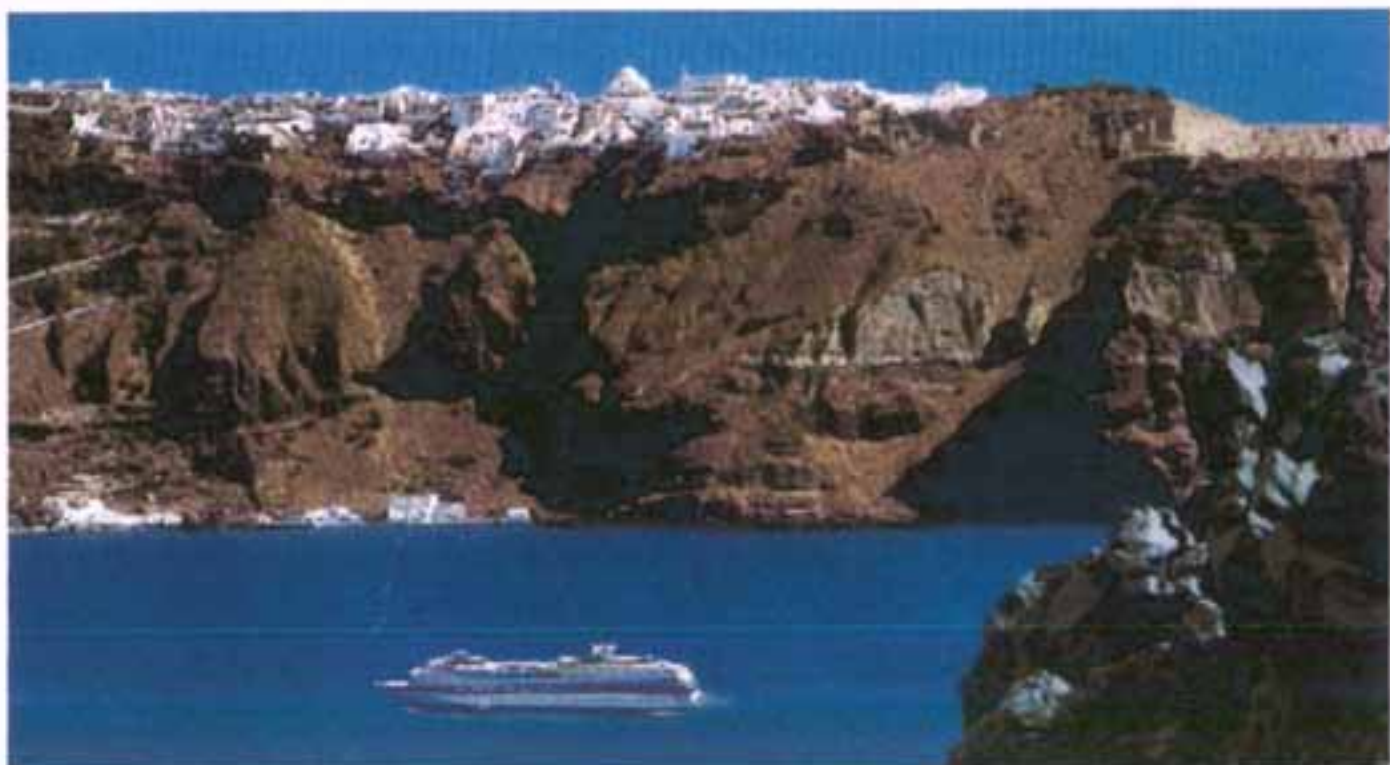
Εκτέλεση :

Για το φύλλο :

Ανακατεύουμε όλα τα υλικά και τα ζυμώνουμε καλά. Ανοίγουμε με το μπλάστρι φύλλο πάρα πολύ λεπτό και με ένα φλιτζάνι του τσαγιού κόβουμε στρογγυλά φυλλαράκια.

Χτυπάμε την μυζήθρα, με τους κρόκους των αυγών, την ζάχαρη, την βανίλια, τη μαστίχα και το αλεύρι. Χτυπάμε τα ασπράδια χωριστά και στην συνέχεια τα Ανακατεύουμε με το υπόλοιπο μείγμα. Με ένα κουτάλι γεμίζουμε ένα ένα τα φυλλαράκια και με τα δάχτυλα τα κλείνουμε και τα κάνουμε σαν πουγκί. Ψήνουμε σε μέτριο φούρνο.

**Η ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ Γ. ΣΕΦΕΡΗ
ΤΟΥ Ο. ΕΛΥΤΗ ΚΑΙ ΤΟΥ Ν. ΚΑΛΑΣ**

Α'. ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

Γ. Σεφέρη, Ποιήματα, Αθήνα 1972

Σκύψε αν μπορείς στη θάλασσα τη σκοτεινή ξεχνώντας
τον ήχο μιας φλογέρας πάνω σε πόδια γυμνά
που πάτησαν τον ύπνο σου στην άλλη ζωή τη βυθισμένη.

Γράψε αν μπορείς στο τελευταίο σου όστρακο
τη μέρα τ' όνομα τον τόπο 5
και ρίξε το στη θάλασσα για να βουλιάξει.

Βρεθήκαμε γυμνοί πάνω στην ελαφρόπετρα
κοιτάζοντας τ' αναδυόμενα νησιά
κοιτάζοντας τα κόκκινα νησιά να βυθίζουν
στον ύπνο τους, στον ύπνο μας, 10
Εδώ Βρεθήκαμε γυμνοί κρατώντας
τη ζυγαριά που βάραινε κατά το μέρος
της αδικίας.

Φτέρνα της δύναμης θέληση ανίσκιωτη λογαριασμένη αγάπη
στον ήλιο του μεσημεριού σχέδια που ωριμάζουν, 15
δρόμος της μοίρας με το χτύπημα της νέας παλάμης
στην ωμοπλάτη
στον τόπο που σκορπίστηκε που δεν αντέχει
στον τόπο που ήταν κάποτε δικός μας
βουλιάζουν τα νησιά σκουριά και στάχτη. 20

Βωμοί γκρεμισμένοι
κι οι φίλοι ξεχασμένοι
φύλλα της φοινικιάς στη λάσπη.

Άφησε τα χέρια σου αν μπορείς, να ταξιδέψουν

εδώ στην κόχη του καιρού με το καράβι που άγγιξε τον ορίζοντα.	25
Όταν ο κύβος χτύπησε την πλάκα όταν η λόγχη χτύπησε το θώρακα όταν το μάτι γνώρισε τον ξένο και στέγνωσε η αγάπη	30
μέσα σε τρύπιες ψυχές όταν κοιτάξεις γύρω σου και βρίσκεις κύκλο τα πόδια θερισμένα κύκλο τα χέρια πεθαμένα κύκλο τα μάτια σκοτεινά	35
όταν δεν μένει πια ούτε να διαλέξεις το θάνατο που γυρεύεις δικό σου, ακούγοντας μια κραυγή ακόμη και του λύκου την κραυγή, το δίκιο σου	40
Άφησε τα χέρια σου αν μπορείς να ταξιδέψουν ξεκόλλησε απ' τον άπιστο καιρό και βούλιαξε, βουλιάζει όποιος σηκώνει τις μεγάλες πέτρες.	

ΩΔΗ ΣΤΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

Οδυσσέα Ελύτη, Προσανατολισμοί, Αθήνα 1966, σ. 125-6.

Βγήκες από τα σωθικά βροντής
Ανατριχιάζοντας μες' στα μετανιωμένα σύννεφα
Πέτρα πικρή, δοκιμασμένη, αγέρωχη
Ζήτησες πρωτομάττορα τον ήλιο
Για ν' αντικρίσετε μαζί τη ριψοκίνδυνη αίγλη
Ν' ανοιχτείτε με μια σταυροφόρο ηχώ στο πέλαγος

Θαλασσοξυπνημένη, αγέρωχη
Ορθώσες ένα στήθος βράχου
Κατάστιχου απ' την έμπνευση της όστριας,
Για να χαράζει εκεί τα σπλάχνα της η ελπίδα
Με φωτιά με λάβα με καπνούς
Με λόγια που προσηλυτίζουν το άπειρο
Γέννησες τη φωνή της μέρας
Έστησες ψηλά
Στην πράσινη και ρόδινη αιθεροβασία
Τις καμπάνες που χτυπάει ο Ψηλορείτης νους
Δοξολογώντας τα πουλιά στο φως του μεσαιωούστου

Πλάι από ρόχθους, Πλάι από καημούς αφρών
Μεσ' από τις ευχαριστίες του ύπνου
Όταν η νύχτα γύριζε τις ερημιές των άστρων
Φάχνοντας για το μαρτυρικό της αυγής,
Ένιωσες τη χαρά της γέννησης
Πήδησες μεσ' τον κόσμο πρώτη
Πορφυρογέννητη, αναδύομενη
Έστειλες ως τους μακρινούς ορίζοντες
Την ευχή που μεγάλωσε στις μαρτυρίες του πόντου
Για να χαϊδέψει τα μαλλιά της πέμπτης προωινής.

Ρήγισσα των παλμών και των φτερών του Λιγαίου

Βρήκες με λόγια που προσηλυτίζουν το άπειρο
 Με φωτιά με λαβα με καπνούς
 Τις μεγάλες γραμμές του πεπρωμένου σου

Τώρα μπροστά σου ανοίγεται η δικαιοσύνη
 Τα μελανά βουνά πλέουν στη λάμψη
 Πόθοι ετοιμάζουν τον κρατήρα τους
 Στην παιδευμένη χώρα της καρδιάς,
 Κι από το μόχθο της ελπίδας νέα γη ετοιμάζεται
 Για να βαδίσει εκεί με αετούς και λάβαρα
 Ένα πρωί γεμάτο ιριδισμούς,
 Η φυλή που ζωντανεύει τα όνειρα
 Η φυλή που τραγουδάει στην αγκαλιά του ήλιου.

Ω κόρη κορυφαίου θυμού
 Γυμνή αναδυόμενη
 Άνοιξε τις λαμπρές πύλες του ανθρώπου
 Να ευωδιάσει ο τόπος από την υγεία
 Σε χιλιάδες χρώματα ν' αναβλαστήσει το αίσθημα
 Φτεροκοπώντας ανοιχτά
 Και να φυσήξει από παντού η ελευθερία

Άστραψε μεσ' στο κήρυγμα του ανέμου
 Την καινούρια και παντοτινή ομορφιά
 Όταν ο ήλιος των τριών ωρών υψώνεται
 Πάνγλαυκος παίζοντας το αρμόνιο της Δημιουργίας.

ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

Νικόλαος Κάλας, Γραφή και Φως, Αθήνα 1983, σ. 60-67.

I

Σε πόρνες στιγμές νόμιζα
πως το γλυκό μαβί σκιάζοντας του νησιού τα νερά
ανοίγει απόρθητα βάθη
καθρέφτες ελπίδων, ματιών, ηδονών
και χάρηκα

νόμιζα από του ύψους των βουνών που σπουν την μπλάβα αρμονία
πως στους κρατήρες του υίγγου καίγονται ανέφελες εκφράσεις
παιδιά βιβλίων, γνώσεων και νόμων
και χάρηκα

τα νόμιζα αυτά άμα είδα τα καϊκια ν' αγκαλιάζουν τους ανέμους
τώρα όμως που τα βλέπω στου πρωιού τον ύπνο δεμένα στο μόλο
διακρίνω μόνο των φτερών των τους σκληρούς σκελετούς
και νεκρός πια στο κάθε φύσημα
θωρώ τους ορίζοντες των αρχιτελαγών
εγώ ένας απλός καϊκτσής
σ' ένα λιμάνι αόρατων βυθών.

II

Μαύρα και ψηλά είναι τα βουνά του νησιού μου
πιο ψηλά μια που το κόκκινο της γης είναι βαθύ και μαύρο σαν τους βυθούς
τους θολωμένους από τους περιπάτους των στους ορίζοντες μαζί με τους ανέμους
τώρα που τα καράβια έχουν ανάψει τα πανιά τους σ' άλλες θάλασσες
η γύρω μου ερημιά πλημμυρίζει από αναμνήσεις που χαϊδεύουν τα βράχια όπου ζούσαν οι ώρες
αλαφρά αλαφρά, όταν η γαλαζόχρωμες οι νύχτες
τα μόλου τα μάτια όμως έχονε χαθεί, αφότου φύγαν εσίγησε η θάλασσα
κι αυτά μ' αρέσει να νομίζω πως έχουν μαραθεί στους αφρούς ξένης χώρας
τ' αγύριστο ταξίδι τους μπορεί να μην λύπησε τη γη
να μην εβάθυνε τα κύματα, τους βυθούς να μην έχει ταράξει
αδιάφορο κάποια αλλαγή φύσηξε στους τόπους τούτους η μοναξιά

από την ημέρα που τους εσκούρανε το ζευγαρωτό παιχνίδι της φύσης με την αναμονή.

III

Χαράκτηκε η θάλασσα απρόοπτα από σκληρό καράβι
 και το νερό αδιάκοπα μαλακιώνει των βράχων την απότομη μορφή
 λόγια δύστροπα και πράξεις της ζωής σκάλισαν την κεφαλή
 που η φύση είχε ετοιμάσει για πιο μεγάλη ομορφιά
 μα όλο αυτό μια ανεξήγητη αρμονία επίμονα κρατάει δεμένο
 και καπότες σε ώρες παχιές απ' την ορμή του μεσημεριού ή σε νύχτες φορτωμένες
 πέζει σε ξερά χεῖλια που διψούνε για τη δύναμη σιωπηρών στιγμών –
 σταγόνες ξένες για ψυχές καλλιεργημένες σε μουράγια ενετικών νησιών –
 τι πειράζει όμως ποιοι πόθοι φυτρώνουν στην κυκλαδίτικη ζωή
 μια που το Αιγαίο χτυπά τα σχήματα το φωτισμό της επιφάνειάς του –
 τέλεια διασκέδαση για μάτι δουλεμένο στα μυστικά της ομορφιάς.

Αυτά για τους άλλους, φτωχούς θεατές των κυμάτων –
 τάχατες δεν ξέρουν πως ο βυθός κάτω από τόσο βάρος μένει ήρεμος :

IV

Με τη νυχτερινή κραυγή του ο φάρος τρομάζει τους ψηλούς βράχους
 τους κάνει να παίζουν γιγάντια παιχνίδια
 που απλώνουν τις διασκεδάσεις των από τον ουρανό ως τις πολύφωνες σπηλιές
 για ώρες μακριά αχούν οι τεράστιες κραυγές απελπισμένων σκιών
 Μονάχα λόγια ηρωικά μπορούν να δαμάσουν σε ρυθμούς αυτό το υλικό αλλά οι απολαύσεις που
 προσφέρει στο πρόσωπο η Σαντορίνη
 γρήγορα αλλάζουν τα πάθη, σπούνε το κάθε κυκλώπειο φύσημα
 Πάνου στην πορσελάνη των βουνών που ασπρίζουν τη μαύρη ομορφιά της.
*Από και θεατρικά κοιτάζει το νησί το ηφαίστειο που το έχει πλάσει
 και παρακολουθεί το έργο του με την τελειότητα μαγευτικής υπεροχής.
 Μεθυσμένος πια τότε εγώ από τόσους αντιφατικούς χυμούς
 λυγίζω, κι άθελα για μια στιγμή γίνομαι ο θεατής του έργου όπου παίζω.*

Μονάχα η ομορφιά μένει κι υπογραμμίζει τη διαφορά μας.

V

Τ' ακρότατο νησί των Κυκλάδων χαρίστηκε τώρα σε άλλους ορίζοντες
 κι η νύχτα μου αρματώθηκε με τα πανιά του μεθυσίου της θύμησης
 αλλά βαρύ είναι το πέταμα των ανέμων που σέρνει δω και κείθε τους λογισμούς
 κι αν μοσχοβολάει τώρα η γη όπου πατώ με μυρουδιές παχιών λουλουδιών τα λάγνα αυτά αρώματα
 χαρίζω με χείλια πιο λίγο η πιότερ' ηδονοχαρά διψάει το κορμί μου για κίτρινους καπνούς και πύρινα
 εδάφη
 τα περιβόλια με τους πολλούς ανθούς, τουλίπες, γιασεμιά, πλατύφυλλα ρόδα
 αφήνω τα χέρια που πλέκουνε στεφάνια παρθενικά ή νεκρόφιλες κορόνες. Λς μ' αφήσουν εμένα να
 φαντάζομαι τις κεφάλες που αγαπώ, ζωσμένες
 με τους καρπούς που μου χαρίζουν τους χυμούς για το ξεχειλισμένο μου ποτήρι.
 Δεν θέλω τους φορτωμένους μπαξέδες, δε θέλω τη ζάλη των χειμωνανθών με φοβίζει το ανοιξιάτικο
 τρεμούλιασμα του Υμηττού κάτω απ' τη σκιά των ασφοδέλων
 ποθώ τη έρημη γη, την άγρια, την κόκκινη γη που διδάσκει
 με φωτιές και καπνούς και βροντές με τι πόνους χτίζεται η ζωή.

VI

Απάνου στους ερημωμένους βράχους, της Οίας τα υπολείμματα γυμνώνουνε τη γη
 κι όταν μιλούν ακούς ακόμα να οραματίζονται τριήρεις Πτολεμαίων.
 Σέρνουν το βαρύ τους φορτίο από τη θάλασσα του Κρητικού Πελάγου
 ως τη μαύρη αμμουδιά που περιζώνει την επικίνδυνη Σαντορίνη.
 Θέλω να 'ναι αυτή η αιτία κι όχι άλλη πιο χριστιανική
 που αναγκάζει το ναό της Ίσιδος δίχως προσκυνητάδες να θεωρεί τον ήλιο ν' ανάβει τη θάλασσα, τους
 βράχους και να εξατμίζει το νερό.
 Στην υγρή επιφάνειά του οι σκιές έδειχναν άλλοτε στα πανιά το δρόμο που οδηγεί στο Νείλο.
 δίχως σκοπό θεωρούνε πια τα παλάτια τους αιώνες να χαμογελούν σ' άλλους ρυθμούς
 δίχως κανένα θεατή παίζεται στ' αρχαίο θέατρο της Οίας
 το δράμα που όταν δαιμονίζεται η άγρια Θήρα
 απαγγέλλει ο αγέρας για να στεναχωρήσει όσους μπορούν κι απολαμβάνουν ήρεμο ύπνο.

VII

Έχουνε πεθάνει οι μακρές νύχτες του καλοκαιριού
 και οι παρδαλές σκιές του χινοπόρου άλλες τώρα φωτίζουν ομορφιές
 και χαρές, θολωμένες απ' την πλημμύρα των βροχών της θύμησης.
 τώρα πια οι αναμνήσεις πνίξαν με τις μπόρες τους τα νησιώτικα ταξίδια πάει, πέρασαν αυτά, καπνοί

οι πόθοι που τα γεννήσανε
 ξεράθηκαν τα κύματα που χάιδευαν εκείνες τις χαρές
 κοχύλια, βότσαλα, όλα σταμάτησαν το φλύαρο παιχνίδι τους στ' ακρογιάλια της αναμονής
 οι ανάλγητες ακτές έρημα θεωρούνε τους βοριάδες να σέρνουνε τα σύννεφα σε ουρανό που αγάπησα
 για το γλυκό τραγούδι των πεφτάστρων του.
 πάει, πέθαναν οι μακρές νύχτες του καλοκαιριού
 και οι βαθύτονες σκιές του χινοπόρου τρεμοσβούν στους ήλιους
 και φωτίζουν ξένες μου ζωές και θερμαίνουν με τις φτωχές αχτίνες των άλαλους, δίχως ανάσα
 κρατήρες, κρατήρες σβηστούς.

VIII

Λέξη στεγνή ειν' τώρα για μένα η Σαντορίνη
 στάχτη στη θύμησή μου
 γέννημα φωτιάς караβιού που μ' έδιωξε από απόκρημνες ακτές
 για να θολώσει τους πόθους, τα όνειρα μου, με τους ψηλούς καπνούς των πόλεων.
 Εκεί τώρα ζω – σε πεδιάδες φουσκωμένες από σπίτια
 που σφίγγουν τις καρδιές μέσα σε τοίχους, μες σε δρόμους.
 Ο βαρύς όγκος των βράχων της Θήρας άνετα άπλωνε τις ελπίδες πάνου σε γυμνές πλαγιές.

Συχνά χωρίς λόγο τη μέρα, τη νύχτα καταφτάνουν στιγμές
 που κλονίζουν την ύπαρξη μου με τους κίνδυνους εκείνου του νησιού.
 Σειούνται πάλι οι βυθοί κι η ταραχή των νοθεύει το χρώμα των αλμυρών νερών του Αιγαίου.
 Κι όμως, για την καταστροφή αρμονικής συνέχειας όψης γαλάζιας αρκούσαν οι βίαιες κινήσεις των
 ανέμων – η βροχή
 αρκούσαν – και περίττευε αυτή η ενοχλητική παρέμβαση
 βαθιάς ανησυχίας στις τόσες δυσκολίες αβέβαιης επιφάνειας.

ΑΠΟ ΤΗ «ΣΥΛΛΟΓΗ Γ»

Νικόλαος Κάλας, Οδός Νικήτα Ράντου, Αθήνα 1977, σ. 125.

Σαν τώρα είναι που της Θήρας τα ταχύπλοα
κυνηγούσανε τα κύματα ως τη Λυβία
σαν τώρα οι μινωικοί αγώνες ψυχής και τέχνης
διαδραματίζουν λαβυρινθώδεις δοκιμασίες.
Μα που είναι η Αριάδνη;
Όταν γνώρισα την Σαντορίνη αδιαφορούσα
ταξίδεψα σε πελάγη χαμένων χρόνων προς την Αλεξάνδρεια
και θαύμαζα εκτάσεις θεατρικές.
Άμα η ιστορία δεν προσφέρει αποκαλύψεις
τι θέλουμε την ιστορία;
Χωρίς βωμό τι θέλουμε το Θέατρο;
Το όραμα ενός ζωγράφου μινωικού της Θήρας
το όραμα ενός ποιητή στην Πάτμο
είναι ηφαιστειογενή.

OIKONOMIKA

ILES DE LA MEDITERRANÉE.
L'île de Santorin. Le port de Théra.

Pêcheurs de Théra.

VÉRITABLE EXTRAIT DE VIANDE LIEBIG.

VOIR L'EXPLICATION AU VERSO.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ

Η Σαντορίνη είναι δημιούργημα του ηφαιστείου και η ζωή των κατοίκων μέσα στο πέραςμα των αιώνων προσαρμόστηκε στις διαθέσεις του. Έρμαιο στις καταστροφικές του αφυπνίσεις, το σαντορινιό έδαφος καλύφθηκε πολλές φορές με ελαφρόπετρα (κίσηση) και τέφρα (άσπα ή θηραϊκή γη). Τα δυο αυτά συστατικά διαμόρφωσαν ένα πορώδες έδαφος που έχει την ιδιότητα, παρά τις λίγες βροχοπτώσεις, να συγκρατεί μεγάλες ποσότητες υγρασίας. Έτσι, καλλιεργήθηκαν προϊόντα, όπως ντομάτες, όσπρια, αμπέλια κ.ά.

Χάρη στις καλές συνθήκες διατήρησης των αρχαιολογικών καταλοίπων στο Ακρωτήρι είναι δυνατή μία σχετικά πλήρης ανασύσταση της εικόνας της οικονομικής ζωής στην προϊστορική αυτή πόλη. μέσα στα αγγεία έχουν διατηρηθεί σπόροι και αλεύρι από κριθάρι, ενώ στο σιτάρι είναι σπανιότερο. Οι άνθρωποι καταλάωναν ελιές και φάβα, ενώ το αμπέλι, που αργότερα (από τον 13^ο αι. και μετά) αποδείχθηκε ιδιαίτερα προσοδοφόρο για την οικονομία του νησιού, ήταν ήδη γνωστό στους προϊστορικούς κατοίκους της Θήρας, όπως δείχνουν τα κουκούτσια και τα απανθρακωμένα ξύλα αμπελιού που έχουν βρεθεί. Επιπλέον με τα καράβια τους οι Θηραίοι είχαν αναπτύξει σημαντικό διαμετακομιστικό εμπόριο σε όλη την Μεσόγειο γεγονός που τους επέτρεψε να αποκτήσουν πλούτο και ξεχωριστή ποιότητα ζωής.

Όμως η βούληση του ηφαιστείου (1500 ή, σύμφωνα με νεότερα στοιχεία, 1640-1620 π.Χ.) έκοψε το νήμα της ανθρώπινης δραστηριότητας στο Ακρωτήρι και το νησί ερήμωσε. Στους αιώνες που ακολούθησαν (9^{ος} αι. π.Χ. - 4^{ος} αι. π.Χ.) η οικονομία της Σαντορίνης διατήρησε τον αγροτικό χαρακτήρα της, χωρίς να σταματήσουν οι επαφές με τις περιοχές της ανατολικής Μεσογείου. Το κρασί και οι μάλλινοι χιτώνες ήταν τα κύρια προϊόντα που παράγονταν στο νησί. Ωστόσο, μια παρατεταμένη ξηρασία ανάγκασε του κατοίκους να αναζητήσουν τον πλούτο και την ευημερία διαμέσου της αποικιακής οδού. Ίδρυσαν την Κυρήνη (στη σημερινή Λιβύη) το 630 π.Χ., που έμελλε να εξελιχθεί σε σπουδαίο οικονομικό και πνευματικό κέντρο του αρχαίου κόσμου. Μετά τις μέρες δόξας και πλούτου που γνώρισε η Σαντορίνη κατά την ελληνοιστική περίοδο (3^{ος} - 2^{ος} αι. π.Χ.), όταν αποτέλεσε σημαντική ναυτική βάση των Πτολεμαίων βασιλέων, ακολούθησαν οι βυζαντινοί χρόνοι που δεν στάθηκαν ιδιαίτερα ανθηροί για το νησί.

Προσπάθειες για να αξιοποιηθεί το ιδιόμορφο κλίμα και έδαφος και να παραμείνουν οι κάτοικοι στον τόπο τους κατέβαλαν οι Φράγκοι ηγεμόνες κατά την μακρόχρονη παρουσία τους στο νησί (1207 - 1579). Ανέπτυξαν την καλλιέργεια βαμβακιού και προώθησαν την αμπελουργία. Το σαντορινιό κρασί, που είχε άλλωστε μεγάλη παράδοση, έγινε περιζήτητο αγαθό στις αγορές του μεσαιωνικού κόσμου. Απέκτησε τέτοια φήμη, ώστε η Σαντορίνη έγινε απαραίτητος σταθμός, παρόλο που το μεγάλο βάθος της θάλασσας δυσκόλευε τα πλοία στο αγκυροβόλημα. Τα καράβια που αργοκινούνταν πάνω στα νερά του Αιγαίου μεταφέροντας τους προσκυνητές προς τους Αγίους Τόπους ελλιμενίζονταν στα νησάκια Καμένες, προκειμένου να προμηθευτούν το πολύτιμο κρασί, απαραίτητο στους ταξιδιώτες, καθώς σπάνιο ήταν εκείνα τα χρόνια το πόσιμο νερό.

Οι Σαντορινιοί και κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας (1579-1821), κυρίως δε κατά τον 17^ο και 18^ο αι., συνέχισαν να εμπορεύονται το κρασί, που αποτελούσε πια το βασικότερο εξαγωγίμο προϊόν. Το καλό γούστο στην οινοποσία απαιτούσε σαντορινιό κρασί και σαντορινιό ρακί. Η Ρωσία, η Κωνσταντινούπολη, η Σμύρνη, η Χίος και άλλες περιοχές καταλάωναν σεβαστές ποσότητες και στήριζαν το εμπόριο του νησιού. Παράλληλα, από τα τέλη του 18^{ου} αι. άρχισε η συστηματική επεξεργασία του βαμβακιού, η οποία θα συνεχιστεί με μεγάλη επιτυχία κατά τον 19^ο αι. Την οικονομία

της Σαντορίνης, κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας, συμπλήρωναν τα όσπρια και τα δημητριακά (κυρίως κριθάρι).

Το ανθηρό εμπόριο οδήγησε στην ανάπτυξη της ναυτιλίας και στην σύσταση ενός από τους πιο σημαντικούς στόλους του 19^{ου} αι. Από τα τέλη του 17^{ου} έως περίπου το τέλος του 19^{ου} αιώνα τα σαντορινιά ιστιοφόρα όργωναν τα νερά της Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας (από την Μασσαλία ως την Ρωσία) εξάγοντας κρασί και εισάγοντας αγαθά, όπως σιτάρι και ξυλεία (από την Ρωσία). Στο νησί λειτουργούσαν δυο ναυπηγεία (ταρσανάδες), το ένα στην Αρμένη και το άλλο στον Αθηνιό, ενώ σπουδαιότερα κέντρα της εμπορικής ναυτιλίας ήταν η Οία και τα Φηρά. Η ακμάζουσα εμπορική – ναυτιλιακή δραστηριότητα του νησιού θα μπορούσε να μην είχε ανακοπεί, αν οι κάτοικοι του κατόρθωναν να προσαρμοστούν χωρίς καθυστέρηση στις επιταγές της νέας τεχνολογίας και να εξοπλίσουν άμεσα τον στόλο τους με τα ατμόπλοια που εμφανίστηκαν τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αι. Η ναυτιλία στη Σαντορίνη άκμασε και πάλι μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.

Όμως οι δαιμόνιοι Σαντορινιοί απέδειξαν ότι γνώριζαν πολύ καλά να αξιοποιούν ότι μπορούσε να τους προσφέρει η πληγωμένη από την ηφαιστειακή τέφρα γη του. Αναγνωρίζοντας τα σημεία κόπωσης που άρχισε να παρουσιάζει η παραγωγή και το εμπόριο του κρασιού από τα μέσα περίπου του 19^{ου} αι. (εξαιτίας της μείωσης των εξαγωγών και του ανταγωνισμού που είχε να αντιμετωπίσει το σαντορινιό κρασί, κυρίως, σε σχέση με το γαλλικό), αναζήτησαν και άλλες πηγές τόνωσης της οικονομίας τους. Έτσι, από το τέλος του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αι. επιδόθηκαν στην βιομηχανία. Τα εργοστάσια καλτσοβιομηχανίας και τοματοπολτού παρήγαγαν εξαιρετικά προϊόντα που ενίσχυσαν το εξαγωγικό εμπόριο. Η μακράς παράδοσης και εκλεκτής ποιότητας φάβα αποτέλεσε επίσης σημαντικό εξαγωγικό αγαθό (εξαγόταν στην Αίγυπτο, την Τουρκία και την Ρωσία).

Αλλά και τα προϊόντα που προήλθαν από τα σπλάχνα του ηφαιστείου αξιοποιήθηκαν. Φαίνεται πως στο νησί αυτό, ο μόνιμος σύντροφος των κατοίκων, το ηφαιστειο, στάθηκε πολλές φορές αμείλικτο μα και ευεργετικό. Η ελαφρόπετρα και η θηραϊκή γη, υλικά που χρησιμοποιούνται σε λιμενικά έργα και άλλες κατασκευές παράγονταν και εξαγόταν σε μεγάλες ποσότητες τον 19^ο αι. (στην Ρουμανία και άλλες περιοχές).

Μέχρι τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο αρκετές από τις βιομηχανικές μονάδες βρίσκονταν ακόμα σε λειτουργία (εργοστάσια μεταποίησης και κονσερβοποίησης ντομάτας, εργοστάσια καλτσοπλεκτικής), ενώ το κρασί εξακολουθούσε να αποτελεί το κυριότερο εξαγωγικό προϊόν με προορισμό κυρίως τις εγχώριες αγορές αλλά και τις ξένες. Η βιομηχανοποίηση της οινοπαραγωγής, γύρω στα 1950, έδωσε νέα ώθηση στο οινεμπόριο. Ωστόσο το μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα, συνέπεια του πολέμου, καθώς και ο καταστρεπτικός σεισμός του 1956 είχαν ως αποτέλεσμα τον οικονομικό μαρασμό του νησιού. Η αναγέννηση, όμως, από τις στάχτες δεν άργησε να έρθει για μία ακόμα φορά... Η Σαντορίνη εισήλθε στην τροχιά του τουρισμού, από το 1970 περίπου, και Μέχρι σήμερα εξακολουθεί να γοητεύει τα πλήθη των επισκεπτών που έρχονται κάθε χρόνο. Χωρίς να έχουν ολότελα εκλείψει τα παραδοσιακά επαγγέλματα, οι κύριες ενασχολήσεις των κατοίκων είναι συναφείς με τον τουρισμό και, φυσικά, με την παραγωγή του εκλεκτού κρασιού...

Την τελευταία δεκαετία οργανώνονται στην Σαντορίνη Φεστιβάλ, Συνέδρια καθώς και ένα νέο τουριστικό προϊόν το οποίο κερδίζει συνεχώς έδαφος ο Γάμος με θέα την Καλντέρα και το Ηφαιστειό της. Εκατοντάδες επισκέπτες συρρέουν κάθε χρόνο με σκοπό να ενώσουν τις ζωές τους σε κάποιο μικρό ξωκλήσι με φόντο το Μαγευτικό μας Ηφαιστειο.

ΘΗΡΑΪΚΗ ΓΗ

Το χώμα της Θήρας, που δημιουργήθηκε από το ηφαιστειό της ονομάστηκε θηραϊκή γη. Χρησιμοποιείται στις οικοδομές, γιατί έχει άριστες υδραυλικές ιδιότητες, επειδή είναι χημικώς ενωμένη με νερό. Στο εμπόριο πωλείται ως σκόνη. Αποτελείται η θηραϊκή γη από 65% πυριτικό οξύ, 13% οξειδίο αργιλίου, 6 % οξειδίο σιδήρου κ.ά. Για να κάνουν κονιάματα, την ανακατώνουν με ασβέστη. Στην Ελλάδα χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή της προκουμαίας Πατρών, Ναυπλίου, Πειραιώς, καθώς και για τα λιμάνια της Τεργέστης, Κωσταντζας, Πόλας, Φιούμε, Αλεξάνδρειας. Η αναλογία αναμίξεως για την παρασκευή καλής ποιότητας κονιάματος είναι : θηραϊκή γη 61%, άσβεστος σβησμένη 19% και άμμος 20%.

Τα ορυχεία θηραϊκής γης μια ιστορική καταγραφή

Οι πρώτες εκμεταλλεύσεις

Οι χρήσεις της Θηραϊκής γης ως συστατικού κονιαμάτων, στα οποία προσέδιδε ιδιαίτερες ιδιότητες στην περίοδο της πήξεώς τους και υψηλές αντοχές μετά την πήξη τους, είναι γνωστές από την αρχαιότητα. Με την έννοια αυτή μπορεί να θεωρηθεί, ότι η πρώτη στοιχειώδης εκμετάλλευση Θηραϊκής γης τοποθετείται σε προκλασικούς χρόνους. Η έναρξη της συστηματικής εξορύξεως Θηραϊκής γης και ελαφρόπετρας κατά τους νεώτερους χρόνους λαμβάνει χώρα κατά τις τελευταίες δεκαετίες του προηγούμενου αιώνα. Ο εκ Σαντορίνης καθολικός Πέτρος Κακκάκης άρχισε την εξόρυξη ελαφρόπετρας σε δύο αγροτεμάχια ιδιοκτησίας του, πλησίον της πόλεως των Φηρών. Περίπου ταυτόχρονα αρχίζει η εξόρυξη στη Θηρασία από τον κάτοικο της Οίας ιατρό Γεώργιο Δεσποτιδή.

Αργότερα αρχίζουν οι εκμεταλλεύσεις των Νικ. Διαμαντοπούλου και Γ. Κοντογούρη, οι οποίοι δημιουργούν δύο ορυχεία θηραϊκής γης σε αμπελώνα του πρώτου νοτίως της πόλεως των Φηρών. Οι πρώτοι αυτοί εκμεταλλευτές κατόρθωσαν να εισάγουν την θηραϊκή γη τόσο στην εγχώριο αγορά οικοδομικών υλικών όσο και στη διεθνή αγορά. Ιδιαίτερα χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή μεγάλων λιμενικών έργων.

Η θηραϊκή γη στην Ελληνική Βιομηχανία

Περί το 1890 ο θεωρούμενος πατέρας της Ελληνικής Βιομηχανίας Νικ. Κανελλόπουλος μίσθωσε όλα τα ορυχεία Δεσποτιδίου στη Θηρασία και από αυτά διέθεσε μεγάλες ποσότητες υλικού στις βιομηχανικές μονάδες παραγωγής τσιμέντου, που είχαν ιδρυθεί από τον ίδιο. Με την συνεργασία του Νικ. Κανελλόπουλου και του Γερμανού Grohmann ιδρύθηκε η εταιρία «Ηφαιστος», η οποία αγόρασε τα ορυχεία Διαμαντοπούλου και Κοντογούρη στους νοτίους της πόλεως των Φηρών χώρους. Κατά τη δεύτερη δεκαετία του αιώνα μας κατασκευάζεται εντός του λατομικού χώρου του «Ηφαιστου» μεγάλη μονάδα ξηράνσεως, λειοτριβίσεως και ενσασκίσεως θηραϊκής γης. Το εργοστάσιο ήταν εξοπλισμένο με τα τελειότερα μηχανήματα της εποχής των οίκων MAN, SIEMENS και KRUPP. Η δυναμικότητα του συγκροτήματος ήταν η επεξεργασία 10 τόνων πρώτης ύλης την ώρα με παραγωγή 6-7 τόνων θηραϊκής γης μετά την ξήρανση και την απόρριψη των αχρήστων. Την κατασκευή και λειτουργία του εργοστασίου επέβλεπε ο τότε διευθυντής του «Ηφαιστου» Καθηγητής του Ε.Μ.Π. Ιωάννης Δοανίδης. Εν τούτοις το επεξεργασμένο προϊόν του εργοστασίου δεν επεβλήθη τελικά στην αγορά, παρά τις προσδοκίες των επενδυτών. Το κτίριο του εργοστασίου δεσπόζει ακόμα στο χώρο των αργούντων πλέον ορυχείων νοτίως

των Φηρών και θα μπορούσε να εξετασθεί η επανάχρησή του ως Πολιτιστικού Κέντρου ή ως Γεωλογικού Μουσείου της σύγχρονης ιστορίας της Σαντορίνης.

Την ίδια χρονική περίοδο το ένα από τα ορυχεία Κακκάκη αγοράζεται από την εταιρεία «Σταματιάδη Νικοσία», η οποία έχει την έδρα της στον Πειραιά και η οποία συνέχισε την εκμετάλλευσή του. Το δεύτερο από τα ορυχεία Κακκάκη αγοράστηκε από την Α.Ε. Οικοδομικών Υλικών «Ατλας», η οποία χρησιμοποίησε το προϊόν της εξορύξεως για την κατασκευή των ονομαστών τούβλων με την ονομασία της εταιρείας και στη νεοϊδρυθείσα τότε βιομηχανία τσιμέντων της ίδιας εταιρείας.

Περί το 1930 η ιδιοκτησία Διαμαντοπούλου στην εκμετάλλευση Διαμαντοπούλου-Κουτσογιαννοπούλου περιέρχεται στην κατοχή του εφοπλιστή Πέτρου Νομικού. Κατά την πενταετία 1935-1940 αρχίζει η εκμετάλλευση δυο νέων ορυχείων, το ένα στην περιοχή της Οίας από τον Ματθαίο Μαυρομάτη και το άλλο βορείως του λιμένος του Αθηνιού από τον εφοπλιστή Μιχ. Καραγεώργη. Ο τελευταίος αρχίζει την εκμετάλλευση το έτος 1936 σε συνεργασία με τον ιδιοκτήτη του λατομικού χώρου Αλιφραγκή, ενώ το επόμενο έτος αγοράζει το χώρο και συνεχίζει μόνος του πλέον την εκμετάλλευση. Το ορυχείο αυτό διακόπτει τη λειτουργία του το 1941. Η εκμετάλλευση ξαναρχίζει το 1949 και συνεχίζεται από διάφορους εκμεταλλευτές (Χιωτόπουλος, Μαυρομαμάτης, Μάρκου) μετά από μίσθωση του ορυχείου από τον ιδιοκτήτη του, μέχρι την οριστική διακοπή της εκμεταλλεύσεως του ορυχείου το 1982. Το 1940 από τα ορυχεία της Σαντορίνης παράγονται πάνω από 120.000 τόνοι θηραϊκής γης και ελαφρόπετρας και

Αποψη των ορυχείων θηραϊκής γης κατά τη δεκαετία του 1940

παρέχεται εργασία σε 200-300 εργαζόμενους. Η δραστηριότητα αυτή συνιστά για το νησί σημαντικό οικονομικό πόρο σε χρόνια πολύ δύσκολα για την εξασφάλιση στοιχειωδών μέσων επιβίωσης από τους κατοίκους του.

Το 1941 μετά την έκρηξη του Ελληνο-Γερμανικού Πολέμου δημεύονται οι μετοχές του Γερμανού υπηκόου Grohmann στην εταιρεία «Ηφαιστος», οι οποίες περιέρχονται στο Γενικό Λογιστήριο του Κράτους και το 1975 στην ΕΤΒΑ.

Ορυχεία «Αόβα», μετέπειτα ΑΓΕΤ «Ηρακλής»

Τα ορυχεία μετά τον Πόλεμο

Το 1964 ο λατομικός χώρος του «Ηφαιστου» εκμισθούται στη Ν. Μπουντούρογλου και Σια Ο.Ε., μετανομασθείσα το 1971 σε «Ατλαντίς» Α.Ε., η οποία συνεχίζει την εκμετάλλευση του λατομείου μέχρι το έτος 1979, κατά το οποίο λήγει η μίσθωση του χώρου, οπότε και παύει οριστικά η εξόρυξη στον χώρο αυτό, που είναι πλησιέστερος στην πόλη των Φηρών εφαιπτόμενος σχεδόν στη νότια πλευρά της πλατείας Σαρπάκη.

Νοτίως του χώρου του «Ηφαίστου» και σε όμορο του χώρο, εκτείνεται το ένα από τα πρώην ορυχεία Κακκάκη, κατόπιν Σταματιάδη-Νικοσιά, μεταγενέστερα Παπαγεωργίου-Νικοσιά και τέλος ιδιοκτησίας Παπαγεωργίου. Μεταπολεμικά τον χώρο ενοικιάζει και εκμεταλλεύεται ο Ιωάννης Χιωτόπουλος, πρώην υπάλληλος καταρχήν της «Ατλας» Α.Ε. και κατόπιν του Παπαγεωργίου, εκμεταλλευτή του εν λόγω ορυχείου. μετά την πτώχευση, λίγο πριν το 1980, της εταιρείας Χιωτοπούλου, η οποία δραστηριοποιήθηκε και στην εκμετάλλευση ελαφρόπετρας στη νήσο Νίσυρο, το ορυχείο εκμεταλλεύεται ο Ανδρέας Ζουμπάκης, πρώην εργοδηγός της εταιρείας Χιωτοπούλου, μέχρι το 1984, οπότε διακόπτεται με Νόμο η εκμετάλλευση σε όλα τα ορυχεία της θηραϊκής γης, που δεν διαθέτουν την άδεια εκμεταλλεύσεως βιομηχανικών ορυκτών, η οποία είχε ήδη θεσμοθετηθεί με τον Νόμο 669/77. Κατά την περίοδο αυτή καταστράφηκαν κατά την εκμετάλλευση και αρχαιολογικά ευρήματα αγροτικών εγκαταστάσεων, που είχαν εντοπιστεί, ανασκαφεί και αξιολογηθεί στον εν λόγω χώρο από τον Καθηγητή Χρ. Ντούμα.

Το 1979 η «Ατλαντίς» Α.Ε. αγόρασε το ορυχείο της «Ατλας» Α.Ε., της οποίας τελευταίας οι κύριοι μέτοχοι ήταν πλέον οι αδελφοί Αγγελόπουλοι, γνωστοί από την επιχειρηματική τους δραστηριότητα στη μεταλλουργία σιδήρου. Το ορυχείο αυτό είναι το τρίτο στη σειρά νοτίως των Φηρών μετά τα ορυχεία του «Ηφαίστου» και Παπαγεωργίου. Η εκμετάλλευσή του συνεχίστηκε από τους νέους ιδιοκτήτες του μέχρι την οριστική διακοπή της λειτουργίας του τον Αύγουστο του 1984. Τον Αύγουστο του 1984 διακόπτεται οριστικά και η λειτουργία του ορυχείου «Ερμής» Α.Ε., ιδιοκτησίας Μαυρομμάτη, που βρίσκεται στην περιοχή Κοινότητας Μεγαλοχωρίου και πλησίον του χωριού Ακρωτήρι.

Περί το 1970 η «Λάβα» Α.Ε. ιδιοκτησίας Νομικού και εκμεταλλεύτρια ελαφρότητας και θηραϊκής γης πούλησε στην ΑΓΕΤ «Ηρακλής» το ορυχείο της στη Σαντορίνη. Περιήλθε έτσι στην κατοχή της το τέταρτο κατά σειρά ορυχείο νοτίως των Φηρών. Το 1977 Περιήλθε στην κυριότητα της ΑΓΕΤ «Ηρακλής» και η «Λάβα» Α.Ε. στο σύνολό της και μαζί οι εκμεταλλεύσεις της ελαφρόπετρας στη νήσο Νίσυρο. Το 1981 χορηγήθηκε στο ορυχείο αυτό η μόνη άδεια που εκδόθηκε για εκμετάλλευση θηραϊκής γης. Η λειτουργία του έπαυσε οριστικά τον Δεκέμβριο του 1989.

Το χρονικό της παύσεως της λειτουργίας των ορυχείων της Σαντορίνης

Η αντίστροφη μέτρηση για τη λειτουργία των ορυχείων της Σαντορίνης έχει ήδη αρχίσει από τα μέσα της δεκαετίας του 1970. Το τουριστικό ρεύμα, που έχει ήδη αρχίσει από τα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας, αυξάνεται με γρήγορους ρυθμούς και ήδη προδιαγράφει τον έντονο τουριστικό προσανατολισμό του ιδιόμορφου νησιού στα επόμενα χρόνια. Το ιδιαίτερο φυσικό κάλλος της ηφαιστειακής λεκάνης (Καλντέρας) ανακαλύπτεται και από τους κάτοικους της Σαντορίνης, οι οποίοι συνειδητοποιούν γρήγορα, ότι η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος της Καλντέρας είναι ζωτικής σημασίας για το μέλλον τους. Η ανάγκη λειτουργίας των ορυχείων για την επιβίωση σημαντικού μέρους του πληθυσμού της Σαντορίνης αποτελεί πλέον παρελθόν.

Με τον Νόμο 669/77 ορίζεται ότι για να είναι νόμιμη η λειτουργία των λατομείων βιομηχανικών ορυκτών, στα οποία εντάσσεται και η θηραϊκή γη, απαιτείται άδεια εκμεταλλεύσεως. Παρά την αυξανόμενη πίεση για τη διακοπή της λειτουργίας των ορυχείων είναι προφανές, ότι αυτό είναι δύσκολο να συμβεί, όσο δεν υπάρχει υποκατάστατο της θηραϊκής γης για να καλύψει τις ανάγκες της ελληνικής τσιμεντοβιομηχανίας. Το 1981 χορηγείται στην ΑΓΕΤ «Ηρακλής» άδεια εκμεταλλεύσεως για το ορυχείο της στη Σαντορίνη. Με το άρθρο 4 του Νόμου 1280, που δημοσιεύεται την 31-8-1982, δίνεται κατ' ουσία παράταση δυο ετών για τη λειτουργία των ορυχείων της Σαντορίνης, αλλά ορίζεται, ότι στο τέλος αυτής της περιόδου παύει οριστικά η λειτουργία όλων των ορυχείων της Σαντορίνης και ανακαλείται η μόνη άδεια εκμεταλλεύσεως που έχει χορηγηθεί. Το 1984 αρχίζει τη λειτουργία του στη νήσο Μήλο λατομείο της εταιρείας ΤΙΤΑΝ Α.Ε., το οποίο εξορύσσει υλικό με ποζολανικές ιδιότητες αντίστοιχες εκείνων της θηραϊκής γης. Με τον τρόπο αυτό η εταιρεία ΤΙΤΑΝ Α.Ε., σημαντικός καταναλωτής μέχρι το 1984 θηραϊκής γης, αποδεσμεύει τις ανάγκες της από τα ορυχεία της Σαντορίνης. Τα αμέσως επόμενα χρόνια η ΑΓΕΤ «Ηρακλής», η οποία εντωμεταξύ έχει περιέλθει ουσιαστικά υπό κρατικό έλεγχο, ξεκινάει

καθυστερημένα τη διαδικασία για την ίδρυση του δικού της λατομείου ποζολανικού υλικού στη Μήλο. Η διαδικασία αυτή είναι χρονοβόρα.

Την 11^η Σεπτεμβρίου 1984 δημοσιεύεται ο Νόμος 1475, ο οποίος με το 7^ο άρθρο του επαναφέρει σε ισχύ την άδεια εκμεταλλεύσεως της ΑΓΕΤ «Ηρακλής» και παράλληλα καθορίζει τη διαδικασία για την αποκατάσταση των χώρων των ορυχείων της Σαντορίνης. Από τα ορυχεία αυτά το μόνο που βρίσκεται πλέον σε νόμιμη λειτουργία είναι εκείνο της ΑΓΕΤ, ενώ για μικρό χρονικό διάστημα συνεχίζεται και σε ορισμένα εκ των υπολοίπων μικρής έκτασης μη νομιμοποιούμενη δραστηριότητα.

Την 29^η Ιανουαρίου 1985 με απόφαση του Υπουργού Βιομηχανίας ορίζεται φορέας αποκαταστάσεως των ορυχείων της Σαντορίνης η ΑΓΕΤ. Για την αποκατάσταση εγκρίνεται σχετική μελέτη από το Υπουργείο. Με παρέμβαση της Αρμόδιας Αρχαιολογικής Υπηρεσίας Κυκλάδων απαγορευτεί η επέμβαση στο αργούν πλέον ορυχείο της «Ερμής» Α.Ε. στην περιοχή Μεγαλοχωρίου και ως εκ τούτου η προοπτική της αποκαταστάσεως του χώρου στο ορυχείο αυτό ακυρώνεται. Με παρέμβαση τοπικών φορέων και κυρίως των ΟΤΑ δεν διαμορφώνεται ούτε ο χώρος του ορυχείου Καραγιώργη, ο οποίος ορίζεται χώρος συγκέντρωσης απορριμμάτων του νησιού (σκουπιδότοπος). Η διαμόρφωση (αποκατάσταση) των χώρων των παρά τα Φηρά αργούντων πλέον, πλην εκείνου της ΑΓΕΤ, ορυχείων, άρχισε τον Αύγουστο του 1985 και ολοκληρώθηκε στις 11 Σεπτεμβρίου του 1987.

Το ορυχείο της ΑΓΕΤ συνέχισε τη λειτουργία του μέχρι τον Δεκέμβριο του 1989, όποτε και έπαυσε οριστικά κάθε εργασία σε όλα α ορυχεία του νησιού, καθώς και κάθε νόμιμη εργασία εξορύξεως θηραϊκής γης ή ελαφρόπετρας στη Σαντορίνη. Παράνομες μικρής εκτάσεως εξορύξεις διενεργούνται περιστασιακά κατά θέσεις (εκτός των χώρων των ορυχείων) από ιδιώτες.

Τον Ιανουάριο του 1990 άρχισε τη λειτουργία του το ορυχείο ποζολάνης του ΑΓΕΤ «Ηρακλής» στη Μήλο. Το ορυχείο αυτό μαζί με το αντίστοιχο ορυχείο της εταιρείας ΠΙΤΑΝ προσφέρουν σήμερα στην ελληνική τσιμεντοβιομηχανία το αναγκαίο υποκατάστατο της θηραϊκής γης.

Ρουσέτος Λειβαδάρος

Μηχανικός μεταλλείων, μεταλλουργός. Διδάκτωρ του Εθνικού Μετσοβείου Πολυτεχνείου.

ΓΕΩΡΓΙΑ, ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ, ΑΛΙΕΙΑ, ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΑ, ΥΔΑΤΙΝΟΙ ΠΟΡΟΙ

Εισαγωγή

Η ανάπτυξη της Σαντορίνης διαχρονικά είναι συνδεδεμένη με την ανάπτυξη της γεωργίας και βασικά της αμπελοκαλλιέργειας.

Παλαιότερα η παραγωγή εξαιρετου κρασιού αποτέλεσε τον μοχλό ανάπτυξης του εμπορείου, της ναυτιλίας, της ναυπηγικής και των άλλων τεχνών.

Σήμερα στην ανατολή του 21ου αιώνα η Σαντορίνη κατέχει μια ξεχωριστή θέση μεταξύ των πιο σημαντικών τουριστικών θέρετρων της Ευρώπης.

Η φυσική ομορφιά του νησιού, δημιούργημα της δράσης του ηφαιστείου, το αγροτικό τοπίο με κυρίαρχα στοιχεία τον μοναδικό αμπελώνα, τις αναβαθμίδες και τις ξερολιθιές, η αρχιτεκτονική με τα υπόσκαφα αγροτικά κτίσματα (οικίες, κανάβες κ.λπ.) και τα επιβλητικά αρχοντόσπιτα των πλούσιων οινεμπόρων, η παραδοσιακή φιλοξενία των κατοίκων, η πλούσια πολιτιστική παράδοση, τα αγνά παραδοσιακά προϊόντα, όπως το κρασί, η φάβα, η κάπαρη και η τομάτα, όλα μαζί αποτελούν πόλους έλξης για τους απανταχού ανά τον πλανήτη επισκέπτες της Σαντορίνης.

Η διατήρηση της παραδοσιακής φυσιογνωμίας της Σαντορίνης, με τη σύγχρονη διατήρηση και ανάπτυξη της γεωργίας και βασικά της αμπελοκαλλιέργειας, αποτελούν τις καλύτερες προϋποθέσεις για την ισόρροπη, σταθερή και μακροχρόνια ανάπτυξη και ευημερία του νησιού.

Γεωργία

Οι ιδιόμορφες εδαφοκλιματικές συνθήκες της νήσου Θήρας με κύρια χαρακτηριστικά : 1. τη μεγάλη ομοιογένεια του εδάφους τόσο από άποψη χημικής σύστασης, όσο και φυσικής κατάστασης, 2. το έντονο ξηροθερμικό κλίμα με τους ισχυρούς άνεμους και 3. την έλλειψη διαχειριζόμενων

υδάτινων πόρων, συνέβαλλαν στην καθιέρωση των ξηρικών καλλιεργειών ως τον κορμό της γεωργικής παραγωγής. Οι καλλιέργειες αυτές, που ονομάζονται παραδοσιακές, αναπτύχθηκαν σε μεγάλη κλίμακα και χαρακτηρίζονται από τις πολύ παλιές αποδόσεις και την παραγωγή προϊόντων άριστης ποιότητας.

Οι σημαντικότερες παραδοσιακές καλλιέργειες είναι η αμπελοκαλλιέργεια, η καλλιέργεια βιομηχανικής τομάτας, η καλλιέργεια φάβας και η καλλιέργεια κριθαριού.

Παρά το ότι τις τελευταίες δεκαετίες έκαναν την εισοδό τους νεότερες καλλιέργειες, όπως η καλλιέργεια φιστικιάς και η καλλιέργεια κηπευτικών υπό ή χωρίς κάλυψη, οι πειραματικές εφαρμογές για νέες καλλιεργητικές τεχνικές είναι ουσιαστικά ανύπαρκτες, ενώ καθόλου σχεδόν δεν έχει αλλάξει ο παραδοσιακός τρόπος καλλιέργειας.

Φάβα

Η φάβα ή αρακάς (*Lathyrus sp*), είναι παραδοσιακό προϊόν της Σαντορίνης, αρίστης ποιότητας, το οποίο μέχρι και σήμερα συμπληρώνει ικανοποιητικά το εισόδημα του Σαντορινιού αγρότη.

Στο παρελθόν και ελλείψει καλλιεργούμενων εκτάσεων συνηθίζετο να συγκαλλιεργείται με την άμπελο [σπορά 6-7 οκάδες/ ανά ζευγαριά (=3 στρέμματα) και απόδοση 120 οκάδες/ ανά ζευγαριά]. συνδυασμός που εξασφάλιζε την υψηλότερη πρόσοδο στον παραγωγό αγρότη.

Σήμερα καλλιεργούνται περίπου 600-800 στρέμματα, από τα οποία παράγεται τελικό προϊόν (επεξεργασμένο) περί τους 120 τόνους. Η στρεμματική απόδοση φθάνει στα 160-200 κλά τελικό προϊόν, παραγωγή όμως παρά πολύ επηρεαζόμενη από τις κλιματικές συνθήκες. Η ανομβρία κατά τον μήνα Απρίλιο αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για εκμηδένιση της παραγωγής.

Η επεξεργασία του αρακά γίνεται μέχρι και σήμερα από μεμονωμένους παραγωγούς, που διαθέτουν στις οικίες τους μηχανές αποφλοιώσης και τεμαχισμού.

Με δεδομένο το υψηλό κόστος ξήρανσης, καθαρισμού, αποφλοιώσης και τεμαχισμού του προϊόντος και την παντελή έλλειψη δικτύου εμπορίας, θα πρέπει να ερευνηθεί κατά πόσο θα βοηθήσει την περαιτέρω ανάπτυξη της καλλιέργειας η δημιουργία φορέα επεξεργασίας – εμπορίας του προϊόντος σύμφωνα με τις ανάγκες της σύγχρονης αγοράς.

Βεβαίως η μη αναφορά της φάβας στις παραδοσιακές καλλιέργειες των νησιών του Αιγαίου, των οποίων ενισχύεται η καλλιέργεια, πιστεύουμε ότι αποτελεί αδικαιολόγητη παράλειψη, η οποία θα πρέπει κάποτε να διορθωθεί. Επίσης θεωρείται ότι είναι αναγκαία η ασφαλιστική κάλυψη από τον ΕΛΓΑ της

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

καλλιέργειας, σε περίπτωση ανομβρίας κατά τον μήνα Απρίλιο. Πάντως η δυνατότητα άρδευσης της καλλιέργειας τον μήνα Απρίλιο σε περίπτωση ανομβρίας θα πρέπει να εξετασθεί προσεχτικά, τόσο ως προς την ποσοτική παραγωγή, όσο και ως προς τυχόν επίδραση στην ποιότητα του προϊόντος.

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΑΒΑΣ

ΕΤΟΣ	ΚΑΛΛΙΕΡΓΟΥΜΕΝΗ ΕΚΤΑΣΗ	ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ	ΠΗΓΗ
1850	450 στρέμματα	44.000 οκάδες	Δεκιγάλας Ιωσήφ - Στατιστικά
1874	850 στρέμματα	120.000 οκάδες	Κανακάρης Γ. - Στατιστικά
1921-1923	830 στρέμματα	100.000 οκάδες	Δρεπανόπουλος Ν., επιθεωρητής Εθνικής Τράπεζας Θήρας
1940-1943	800 στρέμματα	50-100.000 οκάδες	Τοκμακίδης, γεωπόνος Ταμείου Αγώνης Οινοπαραγωγής
1949	800 στρέμματα	100.000 οκάδες	Στατιστικά Εθνικής Τράπεζας
1987	2.000 στρέμματα	360.000 οκάδες	Δελής, γεωπόνος Γ.Α. Θήρας
1995-1999	800 στρέμματα	120.000 οκάδες	

Οι τιμές πώλησης του προϊόντος σήμερα (2000) διατηρούνται σε ικανοποιητικά ψηλά επίπεδα αφού το προϊόν είναι μοναδικό και αρίστης ποιότητας και η ζήτησή του είναι υψηλή, παρά το ότι δεν υφίσταται στοιχειώδες δίκτυο εμπορίας και προβολής του. Η τιμή του επεξεργασμένου προϊόντος κυμαίνεται περί τις 1.500 δραχ./ ανά κιλό και η συνολική ακαθάριστη πρόσοδος σε 180.000.000 δραχ.

Κριθάρι

Αποτελεί μία από τις αρχαιότερες καλλιέργειες της Σαντορίνης. Σπόροι, καθώς και αγγεία αποθήκευσης του προϊόντος, έχουν βρεθεί στις ανασκαφές της προϊστορικής πόλης του Ακρωτηρίου.

Μέχρι και τα μεταπολεμικά χρόνια το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού ετρέφετο με κριθαρόψωμο (κουλούρες), το οποίο ζυμώνεται κάθε δύο μήνες παλαιότερα δε δύο φορές το έτος.

Την περίοδο κατά την οποία τα αμπέλια κυριαρχούσαν στη γεωργική γη της Σαντορίνης, το Κριθάρι συνηθιζόταν να συγκαλλιεργείται με το αμπέλι (σπορά με πρωτοβρόχια και συγκομιδή δια εκριζώσεως τον Ιούνιο, με απόδοση 250 οκάδες κριθαριού και 250 οκάδες άχυρο ανά στρέμμα).

Το άχυρο αποτελούσε τη βασική τροφή του μεγάλου αριθμού των όνων – ημιόνων που εκτρέφονταν στη νησί.

Στα νεότερα χρόνια και όσο οι στρεμματικές αποδόσεις της Σαντορίνης μπορούσαν να ανταγωνιστούν εκείνες της ηπειρωτικής Ελλάδας, το σύνολο της παραγωγής κριθαριού κατέληγε στη ζυθοποιία προς παραγωγή μπύρας.

Σήμερα καλλιεργούνται περί τα 2-3.000 στρέμματα κριθαριού, τα οποία προορίζονται στο σύνολό τους για παραγωγή ζωοτροφών, ενώ ένα μικρό μέρος μόνο αλωνίζεται προς παραγωγή κριθαριού, το οποίο επίσης καταλήγει ως ζωοτροφή ή ως πολλαπλασιαστικό υλικό για την επόμενη χρόνια.

Προκειμένου να συνεχιστεί η καλλιέργεια του κριθαριού, κρίνεται απαραίτητη η εκμηχάνιση της καλλιέργειας (όργωμα - συγκομιδή), ώστε να μειωθεί το καλλιεργητικό κόστος και να γίνει το προϊόν (κριθάρι ή σανός) ανταγωνιστικό στις συνθήκες της σημερινής αγοράς. Ήδη στη Σαντορίνη σήμερα καταναλώνονται σημαντικές ποσότητες ζωοτροφών, που εισάγονται κυρίως από την ηπειρωτική Ελλάδα.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

Επίσης η έρευνα και ο πειραματισμός σε νέες βελτιωμένες ποικιλίες με μικρό βιολογικό κύκλο και ανθεκτικές στις δυσμενείς εδαφοκλιματικές συνθήκες της Σαντορίνης, πιστεύουμε ότι θα αυξήσει τις αποδόσεις και θα μειώσει το τελικό κόστος παραγωγής. Παραδείγματα βεβαίως υπάρχουν στις ΗΠΑ (Μοντάνα-Δυτ. Ντακότα- Νεμπράσκα), αλλά και στο Ισραήλ, όπου άγονες εκτάσεις έχουν αξιοποιηθεί με βελτιωμένες ποικιλίες κριθαριού και κυρίως σίτου, και βέβαια ως ξηρικές και όχι ποτιστικές.

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΚΡΙΘΑΡΙΟΥ

ΕΤΟΣ	ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΡΙΘΑΡΙΟΥ	ΚΑΛΛΙΕΡΓΟΥΜΕΝΗ ΕΚΤΑΣΗ
1835	960.000 οκάδες	3.840 στρέμματα
1850	588.000 οκάδες	2.350 στρέμματα
1874	720.000 οκάδες	2.800 στρέμματα
1949	700.000 οκάδες	2.800 στρέμματα
1990-99	Παραγωγή ζωοτροφών (κυρίως σανός)	2-3.000 στρέμματα

Φυστικοκαλλιέργεια

Αποτελεί την πρώτη δενδρώδη καλλιέργεια, που αναπτύχθηκε συστηματικά στη Σαντορίνη, κυρίως τα τελευταία τριάντα χρόνια. Οι λόγοι που ευνόησαν την καλλιέργεια είναι : 1) ευνοϊκές εδαφοκλιματικές συνθήκες για την ανάπτυξη του δένδρου, και 2) η δυνατότητα άρδευσης με υφάλμυρα νερά, ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο για το νησί, που στερείται υδάτινων πόρων.

Παρ' όλες τις ευνοϊκές συνθήκες, που υπάρχουν για την ανάπτυξη της φυστικοκαλλιέργειας, τελικά ακολούθησε τη γενική πτωτική τάση του αγροτικού τομέα.

Πέραν από τα γενικά αίτια, όπως η εγκατάλειψη του πρωτογενούς τομέα εξ αιτίας του χαμηλού εισοδήματος και τη στροφή σε άλλα αποδοτικότερα επαγγέλματα, όπως ο τουρισμός, το εμπόριο κ.λπ., ειδικότερα για την αποτυχία της φυστικοκαλλιέργειας ευθύνεται η μη εφαρμογή σύγχρονων καλλιεργητικών τεχνικών.

Πιο συγκεκριμένα οι αγρότες δεν έτυχαν της απαραίτητης επιμόρφωσης για τη βελτίωση της καλλιέργειας, καθώς δεν τους δόθηκαν οι απαραίτητες ενισχύσεις για τον εκσυγχρονισμό της, δια βελτιώσεων, όπως : 1) Εφαρμογή στάγδην ποτίσματος (DROP-SYSTEM) για εξοικονόμηση υδάτινων πόρων και πι αποτελεσματική άρδευση. 2) Προμήθεια και φύτευση αρσενικών φυτών με ταυτόχρονη ανθοφορία για αυτόματη σταυρεπικονίαση. 3) Ολοκληρωμένο πρόγραμμα φυτοπροστασίας της καλλιέργειας με προληπτικούς και κατασταλτικούς ψεκασμούς. Ειδικότερα για τους αγρότες της Σαντορίνης, που δεν ήσαν ποτέ εξοικειωμένοι με μεθόδους φυτοπροστασίας, οι αρκετές ασθένειες και εχθροί, που προσβάλλουν τη φιστικιά, ήταν ένας καθοριστικός παράγων για να τους αποτρέψουν από την καλλιέργεια. 4) Εφαρμογή σωστού προγράμματος θρέψης, με Εφαρμογή λιπασμάτων του κατάλληλου τύπου, την κατάλληλη εποχή και στις σωστές δόσεις. 5) Η δημιουργία του κατάλληλου φορέα (ομάδα παραγωγών - συνεταιρισμός), που θα διαθέτει τον απαραίτητο μηχανολογικό εξοπλισμό για την επεξεργασία του προϊόντος (αποφλοιώση, ξήρανση κ.λπ.). 6) Η προβολή και διάθεση του προϊόντος με σύγχρονου τύπου συσκευασία, που προϋποθέτει τη δημιουργία συσκευαστηρίου. 7) Την τυποποίησή του ως προϊόν ποιότητας ή προέλευσης και τη στέγαση του προϊόντος κάτω από το κατάλληλο νομοθετικό πλαίσιο.

Οι φυστικεώνες σήμερα συνεχώς εγκαταλείπονται. Έτσι από τα 300 περίπου στρέμματα (6.000 περίπου δένδρα), που εκτιμάται ότι υπήρχαν πριν μια δεκαετία (έτος 1988), σήμερα η συστηματικοί καλλιέργεια συνεχίζεται σε λιγότερα από 150 στρέμματα.

Με δεδομένο ότι ένα στρέμμα περιλαμβάνει 15-20 δένδρα και η απόδοση ανά δένδρο είναι 15-20 κιλά επεξεργασμένο προϊόν (οι τιμές χονδρικής είναι 1.600-1.900 δρχ. και λιανικής 2.500 δρχ.) σε 600.000 για έναν υγιή και παραγωγικό φυστικεώνα.

Κηπευτικά υπαίθρια και υπό κάλυψη

Η αυξημένη ζήτηση τροφίμων πρώιμων – μεσοπρώιμων κηπευτικών, αποτέλεσμα της τουριστικής ανάπτυξης του νησιού, σε συνδυασμό με τις ευνοϊκές συνθήκες που επικρατούν στο νησί (υψηλές θερμοκρασίες, μεγάλη ηλιοφάνεια), επιβάλλει την προσπάθεια προώθησης της θερμοκηπιακής κάλυψης.

Η αγορά του νησιού σήμερα καλύπτει τις ανάγκες της με εισαγωγή από την Κρήτη κυρίως κηπευτικών (τομάτας, αγγουριού κ.λπ.), ενώ ένα πολύ μικρό μέρος των αναγκών καλύπτεται από την εγχώρια παραγωγή.

Σήμερα λειτουργούν 5 θερμοκηπιακές μονάδες σ' ολόκληρο το νησί, συνολικής έκτασης περί τα 20 στρέμματα, εκ των οποίων οι δύο ήδη έχουν στραφεί προς την παραγωγή καλλωπιστικών φυτών (τριαντάφυλλα κ.λπ.), ενώ άλλες, που δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 και μάλιστα με υψηλό ποσοστό επιδότησης, βάσει του ΚΑΝ ΕΟΚ 797/85, είτε έχουν εγκαταλειφθεί, είτε υπολειτουργούν.

Οι λόγοι, που περιορίσαν τη θερμοκηπιακή κάλυψη, έγκειται στο ότι είναι μια μορφή καλλιέργειας ιδιαίτερα τεχνολογικά ανεπτυγμένη, που απαιτεί τεχνογνωσία, επιστημονική κατάρτιση, εξειδικευμένα στελέχη και συνεχή ενημέρωση – εκπαίδευση, παράγοντες που λείπουν από τη Σαντορίνη.

Αντίθετα από τις θερμοκηπιακές καλλιέργειες, η υπαίθρια καλλιέργεια κηπευτικών, που απαιτεί λιγότερη τεχνογνωσία, γνωρίζει ιδιαίτερη άνθηση τα τελευταία χρόνια.

Η σαντορινιά τομάτα για βρώση, η άσπρη μελιτζάνα, το σαντορινιό αγγούρι (κατσούνι - ξυλάγγουρο) και γενικά τα ιδιαίτερος νόστιμα Κηπευτικά της σαντορινιάς γης, τυχαίνουν της αποδοχής των ντόπιων κατοίκων, καθώς και των επισκεπτών του νησιού.

Ιδιαίτερη ανάπτυξη γνωρίζει τα τελευταία χρόνια η πατατοκαλλιέργεια, για την οποία τυγχάνουν οικονομικής ενίσχυσης οι πατατοκαλλιεργητές (60 EURO ανά στρέμμα), σύμφωνα με τον ΚΑΝ ΕΟΚ 2019/93. Η συνολική έκταση με καλλιέργεια πατάτας προσεγγίζει τα 500 στρέμματα, εκ των οποίων το μεγαλύτερο μέρος είναι ξηρικά και περί τα 50 στρέμματα ποτιστικά. Οι αποδόσεις στα ξηρικά είναι 500-600 κιλά/ ανά στρέμμα. Με δεδομένη τιμή πώλησης τις 200 δρχ./ ανά κιλό (τιμές 2000) η συνολική ακαθάριστη πρόσοδος από την πατατοκαλλιέργεια ανέρχεται σε 60.000.000 δρχ., η οποία προσαυξάνεται με 15.000.000 δρχ. από την οικονομική ενίσχυση.

Ο κυριότερος περιοριστικός παράγων για την ανάπτυξη των κηπευτικών καλλιεργειών είναι η έλλειψη κατάλληλου ύδατος για πότισμα, αφού τα υπόγεια νερά της Σαντορίνης όλο και γίνονται πιο υφάλμυρα, γεγονός που πρέπει να εξετασθεί προκειμένου να διαπιστωθούν τυχόν επιδράσεις στη γονιμότητα του εδάφους (αλατότητα).

Κτηνοτροφία

Η Κτηνοτροφία ποτέ δεν ήταν ανεπτυγμένη στη Σαντορίνη και αυτό οφειλόταν βασικά στην έλλειψη βοσκοτόπων.

Το ζωικό κεφάλαιο της Σαντορίνης απαρτίζεται κυρίως από αιγοπρόβατα (1.500), χοιρομητέρες (400) και βοοειδή (500), τα οποία τελευταία αυξάνονται θεαματικά, κυρίως λόγω της επιδότησης (οικονομικής ενίσχυσης) των αρσενικών μοσχαριών και της μεγάλης ζήτησης που έχει το κρέας εξ αιτίας του τουρισμού. Επίσης υπάρχει και χωρική εκτροφή κουνελιών και ορνίθων.

Θα πρέπει δε να προσθέσουμε και τον σημαντικό αριθμό ζώων εργασίας, υποειδών (περί τα 1.000 κεφάλια), τα οποία εξυπηρετούν τις ανάγκες της γεωργίας (όργωμα, αλώνισμα κ.λπ.) αλλά διατίθενται και για τουριστικούς λόγους ως υποζύγια στους επισκέπτες του νησιού.

Ιδιαίτερη άνθηση στη διατήρηση και ανάπτυξη της κτηνοτροφίας στη Σαντορίνη και γενικότερα στα αιγαιοπελαγίτικα νησιά δίνει ο ΚΑΝ 2019/93 «περί μέτρων στήριξης του πρωτογενούς τομέα στα νησιά αυτά», όπου προβλέπεται η επιδότηση μεταφοράς των ζωοτροφών στα νησιά από την ηπειρωτική Ελλάδα.

Το μέτρο αυτό είναι πολύ σημαντικό για την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας, αφού το υψηλό κόστος μεταφοράς των ζωοτροφών, εκτόξευε τις τιμές πώλησης αυτών στα ύψη, κάνοντάς το δυσβάστακτο για τους κτηνοτρόφους.

Πάντως και παρά την εφαρμογή του Κανονισμού, πολλές φορές δεν εφαρμόζεται το μέτρο, είτε λόγω της μη στελέχωσης των δημοσίων υπηρεσιών (Γραφείο Αγροτικής ανάπτυξης, Διεύθυνση Γεωργίας κ.λπ.), είτε λόγω καταπάτησής του από τους εμπόρους, κυρίως τους ιδιώτες.

Ιδιαίτερη είναι η συμβολή της Ένωσης Συνεταιρισμών Θηραϊκών Προϊόντων, η οποία προμηθεύει με ζωοτροφές τους κτηνοτρόφους της Σαντορίνης σε αρκετά χαμηλές τιμές (1.200 τόνο/ ανά έτος).

Η κτηνοτροφία, λόγω της τουριστικής ανάπτυξης, έχει μια σημαντική δυναμική και η ανάπτυξη της μπορεί να προέλθει μέσα από τη διατήρηση της χωρικής κτηνοτροφίας και τη δημιουργία περιορισμένου αριθμού κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων εντατικής μορφής (2-3 μονάδες), κυρίως βοοειδών (βουστάσια) και χοίρων (χοιροστάσια) μέτριας δυναμικότητας.

Τα μέτρα που μπορούν να συμβάλουν σ' αυτή την κατεύθυνση είναι : 1) Η χωροταξική τοποθέτηση στο νησί κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων σε περιοχές, που δεν θα δημιουργούν προβλήματα στον τουρισμό του νησιού. 2) Ο έλεγχος βόσκησης των ζώων, κυρίως χωρικής εκμετάλλευσης, στις αρκετά πια ακαλλιέργητες εκτάσεις, όπου αποφυλώνουν την αυτοφυή βλάστηση και δημιουργείται κίνδυνος διαβρώσεων. 3) Η εισαγωγή φύτευσης της δενδρώδους μηδικής στις εκτάσεις βόσκησης. 4) Η οικονομική ενίσχυση για όλο τον αριθμό των αιγοπροβάτων, που υπάρχουν στο νησί (να ελλείψει ο περιορισμός των δικαιωμάτων, όπου ουσιαστικά εκτοπίζονται οι νέοι κτηνοτρόφοι από τις οικονομικές ενισχύσεις). 5) Η οργάνωση σύγχρονων σφαγείων (δημιουργία εργαστηρίου). 6) Η στελέχωση υπηρεσιών (σε γεωπόνους, κτηνιάτρους). 7) Έρευνα για τη γενετική βελτίωση προσαρμοσμένων φυλών στο περιβάλλον των νησιών.

Στατιστικά στοιχεία νήσου Θήρας έτους 1850 :

- Αιγοπρόβατα : 1434
- Χοίροι : 697
- Όνοι : 878
- Ημίονοι : 482
- Ίπποι : 12

Αλιεία

Το ανάγλυφο των ακτών την Σαντορίνης δεν προσφέρει φυσικά καταφύγια για τα σκάφη των αλιέων, εκ των οποίων οι επαγγελματίες υπολογίζονται σε 140.

Οι ισχυροί άνεμοι, που πνέουν με διαφορετικές κατευθύνσεις, επιτείνουν το πρόβλημα και έτσι μέχρι πρότινος η μη ύπαρξη αλιευτικού καταφυγίου ήταν η μεγαλύτερη τροχοπέδη για την ανάπτυξη της

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

αλιείας, αφού οι ιδιοκτήτες σκαφών αναγκάζονταν να ξεχειμωνιάζουν σε λιμάνια άλλων νησιών, μέχρι την Πάρο και τον Πόρο, ενώ οι ζημιές στα σκάφη από τις κακοκαιρίες ήταν συνηθισμένο φαινόμενο.

Το πρόβλημα αυτό φαίνεται ότι βρίσκει την οριστική του λύση με την κατασκευή του αλιευτικού καταφύγιου στη Βλυχάδα, που μπορεί να φιλοξενήσει το σύνολο του αλιευτικού στόλου της Σαντορίνης. Η κατασκευή του αλιευτικού καταφύγιου έγινε το 1998, ενώ απομένουν εργασίες για την πλήρη λειτουργία του.

Παράλληλα, προβλήματα υπάρχουν σε όλους τους τομείς της αλιείας, αφού η οργάνωση των αλιέων είναι υποτυπώδης. έτσι η διάθεση των αλιευμάτων παρουσιάζει προβλήματα από την έλλειψη παγοποιείου, το οποίο θα συνέβαλε στη βελτίωση της συντήρησης και εμπορίας των προϊόντων.

Η απορρόφηση των πόρων, που διατίθενται από τα ταμεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τους αλιείς, δύσκολα φθάνουν στους αλιείς της Σαντορίνης, αφού η έλλειψη υπηρεσιών (Τμήμα Αλιείας), η μη ενημέρωση και οι μη οργανωμένοι σχεδιασμοί στερούν τη δυνατότητα αυτή.

Έτσι τα προγράμματα για αντικατάσταση των αλιευτικών σκαφών και για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της αλιείας είναι τις περισσότερες φορές απόμακρο Όνειρο.

Ένας τομέας με μεγάλη δυναμική, εκείνος της ιχθυοκαλλιέργειας, είναι εντελώς ανύπαρκτος στη Σαντορίνη.

Βέβαια εξ αιτίας της ακαταλληλότητας των ακτών (έλλειψη κόλπων, ανοικτές ακτές με ισχυρούς ανέμους και μεγάλα κύματα) είναι εφικτή μόνο η ιχθυοκαλλιέργεια σε δεξαμενές στην ξηρά και όχι σε κλωβούς στη θάλασσα.

Ευνοϊκοί όροι χρηματοδότησης υπάρχουν. Η τοπική αγορά λόγω τουρισμού, αλλά και η ευρύτερη είναι ανοιχτή. Η τεχνογνωσία σε επίπεδο χώρας είναι μεγάλη και πιστεύουμε ότι η συγκρότηση μιας τουλάχιστον μονάδας ιχθυοκαλλιέργειας θα έχει άριστα οικονομικά αποτελέσματα.

Μελισσοκομία

Σήμερα υπάρχουν 5 μελισσοκόμοι στη νήσο Θήρα, που διατηρούν περί τα 700-800 μελισσοσμήνη, με συνολική παραγωγή περί τους 12-15 τόνους μελιού (η ετήσια παραγωγή επηρεάζεται από τις εκάστοτε κλιματικές συνθήκες).

Η Μελισσοκομία αποτελεί μια άριστη δραστηριότητα του πρωτογενούς τομέα, που μπορεί να

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΑΣ

ΕΤΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΥΨΕΛΩΝ	ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΜΕΛΙΟΥ
1850	260	2.600 κιλά
1970	200	3.000 κιλά
1975	300	4.500 κιλά
1985	480	4.600 κιλά
1988	500	4.500 κιλά
1999	800	12.000 κιλά

συμπληρώσει το κύριο εισόδημα.

Οι συνθήκες Σήμερα είναι περισσότερο ευνοϊκές από άλλοτε για το και σ' αυτό συνέβαλε η διάνοιξη δρόμων προς όλα τα σημεία της Σαντορίνης, καθώς και οι μεγάλες ακαλλιέργητες εκτάσεις του νησιού, που αποτελούν πλέον αξιοποιήσιμους μελισσότοπους.

Επίσης ισχυρό κίνητρο αποτελεί ο ΚΑΝ 2019/93, που ενισχύει κατά κυψέλη τους μελισσοκόμους, που διατηρούν τα μελισσοκομεία τους στα νησιά του Αιγαίου και ανήκουν σε μελισσοκομικές ομάδες παραγωγών.

Το μέλι, που παράγεται στη νήσο Θήρα, είναι άριστης ποιότητας, αφού στο μεγαλύτερο ποσοστό του προέρχεται από ορεινούς θάμνους (ρίγανη, θυμάρι, θρούμπι κ.λπ.), που αποτελούν την καλύτερη πρώτη ύλη.

Οι τιμές κυμαίνονται από 2.000-3.000 δρχ./ ανά κιλό και η συνολική ακαθάριστη ετήσια πρόσοδος υπολογίζεται σε 35-40.000.000 δρχ. για τις χρονιές με καλή παραγωγή. Σημαντικότερο ρόλο στην παραγωγή μελιού παίζουν οι κλιματικές συνθήκες της χρονιάς. Έτσι δυσμενή επίδραση στην παραγωγή ασκούν οι λίγες βροχές της άνοιξης, αφού μειώνεται η ανθοφορία των φυτών και οι καύσωνες του καλοκαιριού (ο γνωστός λίβας), που ξηραίνει τη βλάστηση.

Για την περαιτέρω ανάπτυξη της μελισσοκομίας προτείνονται : 1) Η δημιουργία συνεταιριστικού φορέα για επεξεργασία, τυποποίηση και διάθεση του προϊόντος. 2) Η νομοθετική κατοχύρωση του προϊόντος ως Ανωτέρας ποιότητας. 3) Η καλύτερη συνεργασία μεταξύ των μελισσοκόμων για πρόληψη και αντιμετώπιση ασθενειών. 4) Η Ενημέρωση – εκπαίδευση των μελισσοκόμων στις νέες τεχνικές και μεθόδους. 5) Η τεχνογνωσία για παραγωγή και άλλων προϊόντων πέρα από το μέλι, όπως κεριού, βασιλικού πολτού, γύρης για αύξηση του τελικού εισοδήματος. 6) Να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στους ψεκασμούς των καλλιεργειών, ώστε να γίνονται εκτός εποχής άνθησης και με φάρμακα χαμηλής μελισσοκομικής τοξικότητας. 7) Φύτευση μελιτογόνων φυτών, όπου γίνονται νέες φυτεύσεις. 8) Ενημέρωση του κοινού για τη χρησιμότητα και τις οικονομικές δυνατότητες που έχουν τα μελίσσια.

Διαχείριση υδάτινων πόρων

Η ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα, αλλά και των άλλων δραστηριοτήτων στο νησί, εξαρτώνται από τους διαθέσιμους υδάτινους πόρους.

Η Σαντορίνη, όπως ήδη αναφέραμε, είναι από τις πιο ξηρές περιοχές της Ελλάδας, με πολύ χαμηλές βροχοπτώσεις, υψηλή μέση θερμοκρασία και δυνατούς ανέμους.

Οι βροχοπτώσεις, εκτός από το χαμηλό ετήσιο ύψος, παρουσιάζουν μεγάλη διασπορά ακόμη και κατά τη βροχερή περίοδο, όπου παρεμβάλλονται αρκετές ξηρές μέρες. Έτσι το μεγαλύτερο ποσοστό κατακρημνισμάτων αποδίδεται πάλι στην ατμόσφαιρα δια της εξατμισοδιαπνοής.

Μάλιστα επειδή οι περισσότερες βροχές χαρακτηρίζονται από μικρή διάρκεια και μεγάλη ένταση, δημιουργούν ορμητικά ρέματα. Ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια με την ασφαλτόστρωση – τσιμεντόστρωση των δρόμων και άλλων επιφανειών, τα προβλήματα που δημιουργούνται από τις επιφανειακές απορροές είναι αρκετά μεγάλα.

Κρίνεται αναγκαίος πια ο έλεγχος των απορροών αυτών. Υπολογίζεται ότι μόνο από την επιφάνεια του αεροδρομίου (1 τ. χλμ.) μπορούν να συλλεχθούν 300.000 κυβικά μέτρα νερό ετησίως, χωρίς να υπολογιστούν τα μεταφερόμενα ύδατα από τη Μεσσαριά δια του κεντρικού δρόμου προς το αεροδρόμιο. Τα νερά αυτά μπορούν να αποθηκευτούν σε δεξαμενές για χρήση στον πρωτογενή τομέα. Σήμερα ο όγκος αυτών των νερών διοχετεύεται στη θάλασσα.

Όσον αφορά τα υπόγεια νερά, τα αποτελέσματα των μέχρι σήμερα γεωτρήσεων και η γεωλογική δομή δείχνουν ότι περίπου σε επίπεδο θάλασσας διαμορφώνεται ένας ελεύθερος υδροφόρος ορίζοντας, ο οποίος τα τελευταία χρόνια με την υπεράντληση που δέχεται, υποβαθμίζεται συνεχώς, με δυσμενείς επιπτώσεις για το άμεσο μέλλον. Κρίνεται αναγκαίος ο άμεσος εμπλουτισμός του με τα νερά των απορροών. Αυτό μπορεί να γίνει με την κατασκευή έργων ανάσχεσης της χειμαρρικής απορροής στις έναντι των γεωτρήσεων περιοχές, με τη δημιουργία μικρών ακτινωτών τάφρων, για να κατεισδύει το νερό. Ο αντικειμενικός σκοπός αυτών των έργων θα είναι η διευκόλυνση της κατεισδύσης, ελαττώνοντας

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

τον χρόνο παραμονής του νερού στο έδαφος, απ' όπου το παραλαμβάνει η εξατμισοδιαπνοή. Ιδιαίτερη μέριμνα θα πρέπει να δοθεί στις περιοχές με μεγάλες κλίσεις (κύρια στα βόρεια του νησιού) στις ξερολιθιές. Κρίνεται απαραίτητη η συντήρηση των παλαιών αναβαθμίδων και η κατασκευή νέων, όπου χρειάζεται. Προγράμματα για το σκοπό αυτό υπάρχουν (ΚΑΝ 2078/92) απομένει ο φορέας, που θα αναλάβει να τα υλοποιήσει και ο πιο κατάλληλος είναι ο νεοσύστατος Δήμος Θήρας.

Ακόμη δεν θα πρέπει να ξεχνάμε και τον παραδοσιακό τρόπο εξοικονόμησης νερού με την κατασκευή υπόγειων ομβροδεξαμενών, που εξασφαλίζουν νερό για ύδρευση και για άρδευση. Υπολογίζεται ότι επιφάνεια 100 τετραγωνικών μέτρων μπορεί να συλλέξει 30 κυβικά μέτρα νερό.

Μάρκος Εμμ. Καφούρος

Γεωπόνος Ε.Σ.Θ.Π. ΣΑΝΤΟ, Πτυχιούχος Γεωπονικής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΚΡΑΣΙ

Η Κάναβα

Η *κάναβα* = *οιναποθήκη* είναι ως επί το πλείστον υπόσκαφος και σε μερικά χωριά της Σαντορίνης υπάρχουν ακόμη και σήμερα, *κάναβες* που μοιάζουν με σπηλιές, με μόνο ένα παράθυρο στην πρόσοψη για το φως. Η οροφή είναι ένας σκαμμένος θόλος μέσα σε τράφο ή πεζούλα.

Αυτά τα σπηλαιόμορφα κτίρια δεν κατασκευάζοντο μόνο για *κάναβες*, αλλά και για κατοικίες ζώων. Δεν θα φανεί καθόλου παράξενο ότι αυτού του είδους τα κτίσματα μέσα στον τράφο, που δεν διαφέρουν από πραγματικές σπηλιές, χρησιμοποιήθηκαν για πολλούς αιώνες και ως κατοικίες ανθρώπων. Τα κτίσματα αυτά είναι πολύ δροσερά το καλοκαίρι και ζεστά το χειμώνα. Αυτός είναι ο λόγος που οι περισσότερες αν όχι όλες οι *κάναβες* στη Σαντορίνη είναι υπόσκαφες και τούτο διότι όπως λέγανε οι παλαιοί «το κρασί θέλει ανεδοσά».

Σήμερα με τα εργοστάσια οινοποίησης οι *κάναβες* έχουν εγκαταλειφθεί ή χρησιμοποιούνται ως αποθήκες. Τα παλιά όμως χρόνια και ακόμη μέχρι το 1950 που άρχισε η λειτουργία των οινοποιείων, η *κάναβα* ήταν το πιο όμορφο και το πιο γραφικό κτίριο του χωριού. Παρ' όλα αυτά μερικοί *κάναβιώτες* συνεχίζουν το πάτημα των σταφυλιών στα πατητήρια, το μαγκάνισμα στα πανάρχαια μάγκανα και το ξάγκλισμα των ληνών *απαράλλαχτα* όπως και πριν.

Πριν λίγα χρόνια ανηφόρισα προς τον Αι Βασίλη και μια *αρμίδα* = *δρομίσκος* δεξιά προς το βουνό μ' έβγαλε σ' ένα αλώνι. Από εκεί μια μικρή *αμπασιά* = *είσοδος* οδηγούσε σε μια ευρύχωρη πέτρινη αυλή. Μια όμορφη μυρωδιά «ψημένου» σταφυλιού μ' έκανε να θυμηθώ τις *λιάστρες* = *σταφύλια απλωμένα στον ήλιο* και πράγματι υπήρχε μια τέτοια *λιάστρα* στο μεγαλύτερο πλάτος της αυλής. Περπάτησα στην άκρη για να μη πατήσω τα σταφύλια και προχώρησα προς την *κάναβα*. Η είσοδος επάνω σχημάτιζε ένα τόξο και λίγο πιο ψηλά υπήρχε ένα στρογγυλό παράθυρο με δυο *φίδες* = *χοντρά αγριόξυλα* που σχημάτιζαν σταυρό. Η *κάναβα* είχε δυο ίδιες πορτοσές και δυο όμοια παράθυρα. Στην αυλή έπεφτε η οσκιά μιας μεγάλης *κρεβατινας*

Κάναβα κάτω από σπίτι στη Φοινικιά

= *κληματαριάς* που στηρίζονταν πάνω σε άρμπουρα από «αθάνατου». Οι τσάμπες με τις κατάμαυρες τραγανές ρόγες περίμεναν την *κάναβιώτισσα* να τις κόψει για να φτιάξει τ' όμορφο γλυκοστάφυλο. Αριστερά ήταν μια σειρά *αλιτάνες* με λουλούδια και μια ανάκατη ωραία μυρωδιά από βασιλικό και *μαντζουράνα* γέμιζε τον αέρα. Ο *κάναβιώτης* πρόβαλε από την πορτοσά και μου φώναζε να μπω μέσα, να δοκιμάσω τα κρασιά του : *μπρούσκο*, *νυχτέρι* και *βυσάντο*. Σ' όλη την *κάναβα* ήταν *απλωμένη* η

μυρωδιά του αράθυμου μούστου. Στη γωνιά σ' ένα πατητήρι ένας σωρός με τσίκουδα και ρόγες από πατημένα σταφύλια περίμεναν να στυφτούν στο μάγκανο. Δίπλα στο πατητήρι ήταν το ληνό που μόλις την προηγούμενη είχε αδειάσει το μούστο στα βαρέλια για το καινούργιο κρασί.

- Τώρα θα πατήσω το ψημένο για το βυσάντο, μου είπε, είδες τη λιάστρα που είναι έξω στην αυλή; Δεν πήγα ποτέ τα σταφύλια μου στα εργοστάσια. Τα κρασιά τα φτιάχνω μόνος μου, όπως μάθαμε πάππου προς πάππου.

Είχε δίκιο, το κρασί της κανάβας είναι το πραγματικό κρασί, όπως ήταν και στη πανάρχαια εποχή.

Κοιτάζω γύρω και περιεργάζομαι το χώρο. Επάνω στο πέτρινο πάτωμα υπήρχαν αραδιασμένα κοφίνια καμωμένα από βέργες αλγαριάς και δίπλα μια βούτα = κοντό ανοικτό βαρέλι με σπόρους ντομάτας. Σε μια γωνιά είδα ντούες και στεφάνια από αφουρές και βουτσά, τα περισσότερα άχρηστα. είδα τοποθετημένα σε τάξη παλιές νταμιτζάνες, σέκια, αγκλιές, χωνιά, μια μεγάλη σκάφη, μια πλαστικά, ένα καντάρι, το μάγκανο και τα καζάνια με το λουλά για τη ρακί. Από εδώ περνώ κάτω από μια κάμαρα και μπαίνω στο διπλανό χώρο. Εδώ το σκηνικό είναι διαφορετικό.

Και τούτος ο χώρος έχει το πατητήρι του και το ληνό του. Αλλά δεν χρησιμοποιείται πια. Ο χώρος έχει μετατραπεί για το άλεσμα του αρακά. Την καλύτερη φάβα θα την βρείτε στο εργαστήρι με τους χερόμυλους που αλέθουν την φάβα και μοσχοβολάει ο τόπος. Εδώ βλέπει κανείς κόσκινα, δρομόνια, τριχές, σκάφες, ακόμη μπορεί να δει σεράδες με σκόρδα και κρεμμύδια κρεμασμένα στον τοίχο μια βέργια για το ξαράχιασμα και μια απόχη για τα ορτύκια.

Αλλά όμως εκείνη την καναβα με τα τραγούδια της βεντέμας με τα αράθυμα μουλάρια και τα πουλάρια τα' αμέρωτα στολισμένα με πάντρεμα γαλάζια και κόκκινες φούντες, με κουδούνια και φυλαχτά για το κακό μάτι, που περιμένανε φορτωμένα στο πλακόστρωμα της ευρύχωρης αυλής για να ξεφορτωθούν, δεν θα την ξαναδούμε πια ποτέ. Μα ούτε θα ξανακούσουμε το λυράρη ή τον τσαμπουνιέρη να παίζουν και να τραγουδούν ρίμες στο αφεντικό στο απόδειπνο, ούτε τους τρυγητάδες να κάθονται κατάχαμα στην αυλή και να δειπνούν μέσα σε βαθιά σκουτέλια την «μανέστρα της βεντέμας» τρώγοντας κριθαρένιο μπανισμένο ψωμί. Έτρωγαν τόσο λιτά, δούλευαν τόσο σκληρά αλλά ποτέ δεν αρρωστούσαν.

Οι καναβες με τις κληματαριές τους βασιλικούς και τις περικοκλάδες ήταν το στολίδι του χωριού. Τώρα σφάλισαν όλες και αραχιάσανε, οι πιότερες γκρεμίσανε και μια πανάρχαιοι ομορφιά χάθηκε για πάντα.

Τα βουτσά και οι άφουρες δεν ανοίγουν πια στην γιορτή του Αγ. Αβερκίου στις 22 Οκτωβρίου για να δοκιμάσουν οι καναβιώτες τα καινούρια κρασιά σταυρώνοντας τη *μαίστρα* = *κάνουλα* με τον βασιλικό από την εικόνα του Αγίου ψάλλοντας το απολυτίκιο « Τον ισαπόστολων Χριστού Ιεράρχη... ».

Δεν θα ξαναδούμε πια τον τραβεντζαριστή να γεμίζει τα τουλούμια του από τις άφουρες και να τα μεταφέρει με τα μουλάρια του στο γιαλό, να τα φορτώσει στις σκούνες για την πόλη και την Οντέσσα, όπως το παλιό καιρό. Τώρα ζούμε μ' αυτές τις ωραίες αναμνήσεις και όπως έλεγε και ο αειμνηστος Καμπούρογλου «Αν η ζωή είναι ένα λουλούδι οι αναμνήσεις είναι το άρωμα τους».

Μάρκος Αβέρκιου Ρούσσο, Αθήνα 1979

Η Βεντέμα

Ένα ασκέρι από αγωγιάτες με τα μουλάρια τους στολισμένα με αστραφτερά κουδούνια, φυλαχτά, κοχύλια, καθρεφτάκια, χρωματιστές φούντες και γαλάζια πατρεμά, περιμένανε το σύνθημα της εξορμήσεως στ' αμπέλια για να φορτώσουν τα κοφίνια με το γλυκό καρπό και να τα κουβαλήσουν στα πατητήρια και στις λιάστρες.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

Ήταν βεντέμα! Και βεντεμα για τη Σαντορίνη, θα πει πανηγύρι, γλέντι, τραγούδι, ξεφάντομα σ' ολάκερο το νησί. Η βεντέμα στη Σαντορίνη, πριν από καμπόσα χρόνια, Ήταν κάτι που ξεπερνούσε σε γραφικότητα κάθε άλλη ομορφιά. Πανηγύρια, μάγκανα, λινά, λιάστρες, χαρούμενες φωνές και τραγούδια. Όποιος έζησε τη βεντεμα στο νησί την παλιά εποχή δεν θα την ξεχάσει ποτέ. Οι αγωγιάτες περίμεναν ανυπόμονοι να κτυπήσει η μεγάλη καμπίνα της Παναγίας 36 φορές, για ν' αρχίσει το μεγάλο πανηγύρι του τρυγητού.

Οι τρυπητάδες άνδρες, γυναίκες, κοπέλες και παιδιά τρόχιζαν τα φερεντίνια τους πάνω στα πουριά ή στις μαυρόπετρες και με τραγούδια ξεκινούσαν με τα καλάθια περασμένα στα μπράτσα τους. Οι γυναίκες φορούσαν άσπρα μαντήλια δεμένα με τέτοιο τρόπο ώστε εφαινοντο μόνο τα μάτια τους και πάνω από τα μαντήλια φορούσαν ένα σκιαδί, ήταν ξυπόλητες αλλά τα πόδια τους ήταν σκεπασμένα με χονδρές κάλτσες πλεγμένες από τις ίδιες με καλτσοβελόνες. Οι άνδρες φορούσαν σκιάδα ή τραγιάσκες και πλατύγυρα χρωματιστά ζωνάρια στη μέση και φυσικά ήταν ξυπόλητοι. Ο μπαλής (επιστάτης) ήταν για να επιβλέπει την διαλογή των σταφυλιών, χωριστά τα μαύρα μαντηλαριές, χωριστά τα άσπρα ασύρτικα και τα αηδάνια και όριζε ένα τρυγητή για τα ξενόλοα = ανθήρια, βουδόματα, εφτάκοιλα, μαυροτράγανα, αητονόγια, ποταμισές, βιάφρες, ασπροβουδόματα, κατσανιές, πλατάνια, γλυκάδες και αλλά που πήγαιναν στις λιάστρες για σταφίδες.

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΜΠΕΛΟΥ-ΚΡΑΣΙΟΥ

ΕΤΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΤΡΕΜΜΑΤΩΝ		
1731	6.000		Αρχείο Καθολικής Επισκοπής
1874	48.000		Απογραφή: Γεώργιος Δ. Κανακάρης
1920	35.000		
1930	30.000		
1970	22.500		
1988	16.500		
1993	14.000		
1999	14.000		
ΕΤΟΣ	ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΡΑΣΙΟΥ	ΣΤΡΕΜΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ	ΠΗΓΕΣ
1731	600.000	100.000 οκάδες κρασί	Αρχείο καθολικής επισκοπής
1807	Εξαγωγή κρασιού	1.000.000 οκάδες	G.A. Olivier
1835	2.160.000 οκάδες		Σεντόν, Γερμένος Γαλλίας
1841	2.574.720 οκάδες κρασί 112.800 οκάδες βισόντο		Ιωσήφ Δεκινγίλος
1873	2.880.000 οκάδες κρασί 144.000 οκάδες βισόντο	75 οκάδες/στρέμμα	Γ.Δ. Κανακάρης
1874	4.800.000 οκάδες	100 οκάδες/στρέμμα	Γ.Δ. Κανακάρης
1885	4,5-5.000.000 οκάδες	100 οκάδες/στρέμμα	Επιθεωρητής της Εθνικής Τραπέζης
1921	3.200.000 οκάδες κρασί 40.000 οκάδες βισόντο	100 οκάδες/στρέμμα	
1949	2.500.000 οκάδες	100 οκάδες/στρέμμα	Α.Τ.Ε. / Ε.Σ.Θ.Π. ΣΑΝΤΟ
1970	5.000.000 κιλά	220 κιλά/στρέμμα	
1992	1.500.000 κιλά	86 κιλά/στρέμμα	
1993	3.100.000 κιλά	180 κιλά/στρέμμα	
1995	1.900.000 κιλά	108 κιλά/στρέμμα	
1999	4.200.000 κιλά	240 κιλά/στρέμμα	

Ο τρυγητός άρχιζε και οι τρυγητάδες σκυμμένοι πάνω στις αμπελιές γέμιζαν τα καλάθια τους τραγουδώντας, κι όταν τα γέμιζαν τ' άδειάζαν στα κοφίνια και ο μπαλής τα σκέπαζε με τα «χώσματα»

δένοντάς τα ολόγυρα με αλιγαδούρα (ψιλό σκοινί). Από μακριά ακουγόταν το τραγούδι του αγωγιάτη με τον γλυκό σκοπό της βεντέμας :

Ωωωω Βεντέμα ήλθε βρε παιδιά
και πάρτε το χαμπάρι
θα πάρω την ψιλή κρυνιά
να κάτσω στο μουλάρι.

Το γλυκό τραγούδι του αγωγιάτη, με την κρυνιά και την κανάβινη χρωματιστή ποδιά στη μέση, έτσι που έκρυβε το πλατύ χρωματιστό ζωνάρι με τα κρόσσια στην άκρη, ανακατευόταν με το κουδούνισμα των μουλαριών καθώς έτρεχαν αναλεκτά και σκόνιζαν το φούφουλο (μαλακό) χώμα του δρόμου. Από τα' αμπέλι οι τρυγητάδες απαντούσαν πάνω στον ίδιο σκοπό :

Μαντηλαριά κι ασύρτικο
Βουδόματο κι αθύρι
πρόβαλε η αγάπη μου
από το παραθύρι

Σαν έφτανε στ' αμπέλι ο αγωγιάτης φώναζε τον μπάλη και φόρτωναν μαζί τα γεμάτα κοφίνια πάνω στα ψηλά αράθυμα μουλάρια παίρνοντας πάλι το ριμίδι του γυρισμού στην καναβα. Αν ήταν λεύτερος και αντωνιάριζε (αγαπούσε) καμιά κοπέλα που τρυγούσε στ' αμπέλι τότε πριν πει το «ντε λαξ ντε» στα φορτωμένα κτήματα ακουμπούσε επάνω στην κρυνιά του με το ψηλό βέρδουλο στην άκρη και τραγουδούσε :

*Μελαχρινή παρ' το σπαθί
και κόψε την κεφαλή μου
να πάψουνε τα βάσανα
κι οι αναστεναγμοί μου.*

Αν η μελαχρινή κοπέλα δεν ανταποκρινόταν στην αγάπη του γιατί αγαπούσε κάποιον άλλο ή ήταν θυμωμένη μαζί του τότε του απαντούσε με τούτο το τραγούδι που την κάθε του στροφή τραγουδούσαν μαζί οι άλλοι τρυγητάδες με τον σκοπό της βεντέμας :

*Δεν θέλω πια να μ' αγαπάς
να λες και το όνομά μου
γιατί ποτέ δεν ηκαμες
και με το θέλημά μου*

τότε ο απογοητευμένος νεαρός αγωγιάτης με τον βασιλικό στ' αυτί κεντούσε τα φορτωμένα μουλάρια του τραγουδώντας :

Δεν ημπορώ να κάνω αλλιώς
να μη σε ζωγραφίσω
για να θεωρώ την ζωγραφιά
να μη σ' αλησμονήσω

Όταν έφταναν στην καναβα ξεφόρτωναν τα μουλάρια και μπατέρνανε τα κοφίνια στο πατητήρι από την «αφανιά» (άνοιγμα που ήταν στην ουρασιά του πατητηριού που συγκοινωνούσε με την ταράτσα ή την πεζούλα). Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι περισσότερες καναβες ήταν υπόσκαφες για να 'χουνε «ανεδοσιά» (υγρασία) κατάλληλες στην συντήρηση των κρασιών.

Πάνω στην παρασκιά του ραδικιού ήταν ένα μεγάλο καζάνι και μια γυναίκα μαγείρευε το φαγητό των τρυγητάδων. Το καζάνι φορτωνόταν επάνω στο μουλάρι και μέσα σ' ένα κοφίνι έβαζαν τα σκουτέλια και τις κρίθινες κουλούρες σουρωμένες από νωρίς, ώστε να είναι έτοιμα όλα την ώρα που θα 'ρχοτανε ο αγωγάτης για να πάει στ' αμπέλι. Συνήθως το φαγητό ήταν μπακαλιάρος με πατάτες ή φάβα με λαρδί για το μεσημέρι και μανέστρα της βεντέμας, όπως την έλεγαν, για το βράδυ. Ξέχασα όμως το κολατσιό που ήταν πάντα μια κουλούρα κι ένα κομμάτι τυρί. Στις 12 η ώρα χτυπούσε η καμπάνα του Αι Λια και οι τρυγητάδες άφηναν τα καλάθια τους Πάνω στην ντάνα ή στο έργουλο όπως το λέγανε τότε και πήγαιναν κάτω απ' την πιο κοντινή συκιά που ο αγωγάτης είχε ξεφορτώσει το φαγητό τους. Εάν δεν υπήρχε συκιά τότε οι τρυγητάδες τρώγανε καταμεσής του αμπελιού κάτω από τον καυτερό ήλιο. Μετά το φαγητό που ήταν νοστιμότατο, ξάπλωναν για να ξεαποστάσουν μέχρι να 'ρθη το μερέντι. Η λέξης μερέντι έχει δύο σημασίες η κύρια της έννοια είναι απόγευμα, αλλά για τους Μποργιανούς εργάτες του κάμπου είναι ένα σημείο στο κοιλώμα της Κατεφιανής που όταν φωτισθεί από μία αχτίνα του ήλιου θα πρέπει να σηκωθούν γι αν' αρχίσουν την απογευματινή δουλειά τους.

Ο τρυγητός συνεχιζόταν μέχρι το βασίλεμα του ήλιου και τότε τραγουδούσαν όλοι μαζί στο σκοπό της βεντεμας :

*Βασίλεψε και σήμερα
πάει και τούτη η μέρα
δεν είδα την αγάπη μου
να πάρει ο νους μου αγέρα*

*Όμορφη που 'σαι αγάπη μου
Κι' ο ήλιος σε ζηλεύει
κι όταν γυρίσει και σε δει
πάει και βασιλεύει.*

Κουρασμένοι γύριζαν στην κίναβα και εκεί πάνω στην πεζούλα ή στην λιθόστρωτη αυλή καθόταν κατάχαμα *αρέγκου - ρεγκου = τριγύρω* στο «τραπέζι». Στην μέση ήταν μια μεγάλη σκουτέλα του ζυμωτού γεμάτη μανέστρα και μια γυναίκα γέμιζε τα γάστρινα σκουτέλια των τρυγητάδων. Στους άνδρες έδιναν και από ένα τσίρο ή ξελουριτόν μπακαλιάρο για να πουν το κρασί τους και να ευχηθούν στο αφεντικό και στην αρχόντισσα «καλά κρασιά» ή «κάθε αμπελιά χίλιες ρόες». Πολλές φορές οι κίναβες γειτονεύανε κι οι νέοι και οι κοπελιές αρχίζανε τα τραγούδια με λύρες ή τσαμπούνες και ολάκερο το χωριό γλεντούσε χόρευε και τραγουδούσε.

Τώρα που βεντεμίσαμε θα φάμε και θα πιούμε
και του καλού αφεντικού τραγούδια θα του πούμε

Να ζήση χρόνια ευτυχή μαζί με τη κυρα μας
και με τα αρχοντόπουλα που είναι η χαρά μας.

Και να πουλήσει τα κρασιά πολλά λεφτά να πιάσει
και μας που του δουλεύουμε ποτέ να μη ξεχάσει

Ελατέ όλοι στο χορό και βάλετε να πιούμε
και τραουδάτε βρε παιδιά ώσπου να ζαλιστούμε.

Τραουδατε μωρ' αδέρφια ώσπου να 'ρθει το πρωί
που τα μάγγανα θα τρέξουν το χρυσό κρασί

Δώστε του χορού κι' ας πάει, τούτη η γη θε να μας φάει.
τούτη η γη που τη πατούμε όλοι μέσα θε να μπούμε.

Αλλά και τα τραγούδια της αγάπης έχουν την πρώτη σειρά στο σκοπό της βεντέμας με την συνοδεία των τοπικών οργάνων (λύρα, τσαμπούνας ή μούζικας). Έτσι ένας ερωτευμένος τρυγητής τα βάζει με την κεφαλή του επειδή αγάπησε πολύ.

Ανάθεμα σε κεφαλή
σπάσιμο θέλεις πάλι
στα βάσανα που με βαλες
πάσκισε να με βγάλεις.

Κάποιος άλλος που έχασε την αγάπη του γιατί αυτή αγάπησε κάποιον άλλο τραγουδά :

Κατάλαβα τα λόγια σου
πως είναι μπερδεμένα
κι' αν αγαπήσεις άλλωνε
δεν είναι σαν κι εμένα.

Δεν νταγιαντίζω μάτια μου
με τα πεισματικά σου
μ' έκαψες και με φλόγισες

με τα καμώματά σου.

Για δες πως με κατάντησες
και δεν μεταλαβαίνω
κι από το χέρι του παπα
αντίδωρο δεν παίρνω.

Το δείπνο στην κάναβα συνεχιζόταν μέχρι αργά και οι τρυγητάδες κουρασμένοι αλλά ευχαριστημένοι πήγαιναν να κοιμηθούν για να σηκωθούν πάλι τα χαράματα κι αυτό γινόταν καθημερινώς.

Μετά τον τρυγητόν ακολουθούσε το πάτημα των σταφυλιών στα πατητήρια. Το πάτημα γινόταν μόνο από άνδρες που πατούσαν και μαγκάνιζαν τα τσάμπουρα και τις ρόγες νυχθημερόν. Ο αράθυμος μούστος έρεε στο λινό από το κουντούτο του πατητηριού και όταν γέμιζε γινόταν το άγγλισμα με κουβάδες και ντενεκέδες και οι κουβαλητάδες γέμιζαν τα βουτσά και τις άφουρες. Στο τέλος μάζευαν το «ψημένο» (σταφύλια που έμειναν στις λιάστρες επί μία εβδομάδα και κατόπιν τα πατούσαν για να φιάζουν το βυσάντο).

Περί το τέλος Σεπτεμβρίου τελείωνε και το πάτημα των σταφυλιών και αρχάς Οκτωβρίου ετοιμάζαν τα καζάνια για την Παρασκευή της τσικουδιάς στο «ραδικιό» (ιδιαίτερος κλειστός χώρος χωριστά από την κάναβα). Εκεί γινόταν η απόσταξη από τα μαγκανισμένα «τσίκουδα» και ήταν καθορισμένη η ποσότητα της ρακής με ειδική άδεια που εδίδετο από την Χωροφυλακή.

Στο τέλος ένας χωροφύλακας έπρεπε να σφραγίσει τα καζάνια για να αποφευχθεί η παράνομη κατασκευή άλλης τσικουδιάς, από την ποσότητα που όριζε η άδεια.

Στις 22 Οκτωβρίου εορτή του Αγίου Αβερκίου τα αφεντικά πήγαιναν στις κάναβες και σταύρωναν με το βασιλικό που έπαιρναν από την εκκλησία, τα βουτσά και τις άφουρες και ψάλλοντας το απολυτίκιο του Αγίου, άνοιγαν την σφήνα και δοκίμαζαν τα νέα κρασιά. Κατόπιν έστρωναν τραπέζι με κάθε λογής μεζέδες και ιδιαίτερος παστά ορτύκια και με τις παρέες των έτρωγαν, χόρευαν και τραγουδούσαν όλη την ημέρα με λύρες, βιολιά και τσαμπούνες. ήταν μια ημέρα γεμάτη κέφι, πιστό και τραγούδι. Όλοι έπρεπε να γλεντήσουν να μεθύσουν με τα νέα κρασιά, να τραγουδήσουν, να χορέψουν, να ξεχάσουν τους καημούς και τα βάσανα για να ξαναρχίσουν πάλι την δουλειά στα αμπελια : το κλάδεμα, το τύλιγμα, το λάκισα και το θειάφισμα μέχρι να 'ρθει πάλι η νέα βεντεμα, η μεγάλη αυτή γιορτή της Σαντορίνης με τα τραγούδια που χάθηκε και ξεχάστηκε για πάντα.

Μάρκος Αβέρκιου Ρούσσο, Αθήνα 1979

Αμπέλια, Κρασιά και Οινοποιεία

Σαντορίνη : ένα νησί που πλησιάζοντάς το με το πλοίο αισθάνεσαι την μοναδικότητά του. Ένα ημικύκλιο απόκρημνων βράχων, πελεκημένων, από κτύπημα ολύμπιου τσεκουριού, περιτειχίζει τον όρμο του νησιού στη βόρεια, την ανατολική και τη νότια πλευρά του, ενώ η Θηρασία αποτελεί φυσικό φράγμα στα βορειοδυτικά. Θα ήταν φυσικό για τον επισκέπτη να περιμένει ότι το κρασί της Σαντορίνης θα είναι ασυνήθιστο, γιατί απολύτως τίποτα σ' αυτό το νησί δεν είναι συνηθισμένο. Κάποτε ένας ταξιδεμένος Σαντορινιός είχε πει ότι «τα Κρασιά της Σαντορίνης δεν μπορούν να συγκριθούν με κανένα άλλο κρασί στην Ελλάδα ή στην Ευρώπη : είναι εντελώς ιδιόμορφα».

Αγναντεύοντας από το ψηλότερο βουνό της Σαντορίνης, τον Προφήτη Ηλία, ο Αββάς Regues, Γάλλος περιηγητής που επισκέφτηκε το νησί περί το 1840, το βλέμμα του «ζέφυγε συνεπαρμένο πάνω σε μια μεγάλη έκταση από αμπέλια, που σκεπάζουν σχεδόν ολόκληρο το νησί, και πλανήθηκε σε τρεις χαριτωμένες πεδιάδες, που πλασιώνονται από ομαλές πλάγιες, ή φράσσονται από απότομα βουνά, μισοκαλλιεργημένα, μισοχέρσα... Το καλοκαίρι αποτελούν ένα υπέροχο πίνακα, καθώς το πράσινο των αμπελιών δημιουργεί μια ευχάριστη αντίθεση με το κίτρινο χρώμα των διάσπαρτων αγρών με τα ώριμα

στάχυα... Η Σαντορίνη προσφέρει μια συναρπαστική ποικιλία αντιθέσεων : είναι τα βουνά ηφαιστειογενή και βραχώδη, κατά το ήμισυ καλλιεργημένα, και κατά το ήμισυ φλογισμένοι βράχοι, άλλα όμορφα και άλλα φρικτά. Είναι οι φοβεροί βάραθρο που κομματιάζουν τις πεδιάδες και τις γόνιμες πλαγιές, τις κατάφορτες με αμπέλια. Είναι το γειτόνεμα της θάλασσα που αγκαλιάζει το νησί από παντού σαν μια τεράστια πεδιάδα». Τέλος ο Αββάς Regues, συμβουλεύει «όλους όσους επισκέπτονται τη Σαντορίνη να ανεβούν σ' αυτό το βουνό, κυρίως την εποχή που αμπέλια είναι πράσινα, για να απολαύσουν αυτό το μοναδικό θέαμα που γοητεύει τα μάτια και την ψυχή».

Ο αμπελώνας της Σαντορίνης είναι από τους πιο ιδιόμορφους στον κόσμο. Η αμπελοκαλλιέργεια είναι μια από τις κυριότερες ασχολίες των κατοίκων, καθώς το αμπέλι ευδοκμεί στη Σαντορίνη όχι μόνο επειδή αντέχει στην ξηρασία, αλλά γιατί είναι ένα από τα λίγα ξυλώδη φυτά που οι ρίζες του διαπερνούν τη θηραϊκή γη.

Ο αμπελώνας της Σαντορίνης εκτάσεως 15.000 στρεμμάτων, είναι ένας από τους παλαιότερους στον ελλαδικό χώρο, φυτεμένος με αυτόριζα φυτά από τη στιγμή που η φυλλοξήρα δεν έφτασε ποτέ στο νησί.

Εδώ και εκατοντάδες χρόνια οι Σαντορινιοί έχουν εφεύρει ένα τελείως ξεχωριστό τρόπο κλαδέματος του αμπελιού, που τον ονομάζουν «κουλούρα». Δίνουν δηλαδή στα κλίματα το σχήμα καλαθιού για να γλιτώσουν τον καρπό από το μένος των σαρωτικών ανέμων που μαστίζουν το νησί χειμώνα καλοκαίρι. Έτσι τα σταφύλια προστατεύονται και ωριμάζουν μέσα στην αγκαλιά της αμπελιάς.

Τα αμπέλια είναι φυτεμένα σε χώμα που έχει δημιουργηθεί από ηφαιστειακή σποδό. Αλλεπάλληλες εκρήξεις που ξεκίνησαν εδώ και χιλιάδες χρόνια μετέβαλλαν το χώμα σε πορώδες έδαφος από πορσελάνη και κίσηρη, με μοναδική όψη, πλούσιο σε άλατα καλίου.

Οι βροχές είναι ελάχιστες στο νησί. Πηγές και τρεχούμενα νερά είναι άγνωστα. Παρ' όλα αυτά το αμπέλι δεν υποφέρει από ξηρασία παρά μόνο σε ειδικές περιπτώσεις. Αυτό συμβαίνει λόγω της συνεκτικότητας του εδάφους οι βροχές του χειμώνα εισχωρούν αργά και δύσκολα στο έδαφος που τις κρατά στο βάθος. Το καλοκαίρι οι ακτίνες του ήλιου τραβούν το νερό πάλι προς την επιφάνεια τροφοδοτώντας τα φυτά. Το καλοκαίρι επίσης ανακουφίζονται τα φυτά από τις θαλάσσιες ομίχλες που σκεπάζουν το νησί τη νύχτα με ένα πέπλο σαν βαμβάκι που ρίχνει αρκετές σταγόνες νερού.

Τέλος τα μελέμια του Αυγούστου επεμβαίνουν και εμποδίζουν την υγρασία να συγκεντρώνεται πάνω στα σταφύλια, εξαλείφοντας τον κίνδυνο ανεπιθύμητων ασθενειών (περονόσπορος, βοτρυτής). Μια μικρή επίπαση με θειάφι για πρόληψη από το ωίδιο αποτελεί τη μόνη φροντίδα του σαντορινιού αμπελουργού κατά των ασθενειών και εχθρών της αμπέλου.

Να λοιπόν μια σειρά παραγόντων που φτιάχνουν ένα μοναδικό στον κόσμο μικροκλίμα, που συντελεί σε πλήρη ωρίμανση των σταφυλιών και τους χαρίζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όπως είναι η υψηλή δροσιστική οξύτητα και ο υψηλός αλκοολικός τίτλος που χαρακτηρίζει την κατ' εξοχήν σαντορινιά ποικιλία, το **Ασύρτικο**, ή το λεπτότατο άρωμα των ποικιλιών **Αϊδάνι** και **Αθήρι** που είναι οι άλλες δύο λευκές και αξιόλογες γηγενείς ποικιλίες. Σε περιορισμένη ποσότητα ευδοκμεί και η βαθυκόκκινη ποικιλία **Μαντηλαριά**. Στη Σαντορίνη σποραδικά καλλιεργούνται και πλήθος άλλων ποικιλιών όπως οι λευκές *ασπρούδα, ασπρομαντηλαριά, γαϊδουριά, εφτάκιλο, γλυκάδα, κατσανό, πλατάνι, ποταμίσι, σταυροχιώτης, συρίκι, φλασκάδα, φλασκασύρτικο* και οι ερυθρές *αϊδάνι μαύρο, μαυράθηρο, βουδόματο, μαυροτράγανο, βάφτρα*. Οι επιτραπέζιες ποικιλίες *φράουλα, αετονόχι, ροζακί ρούσο, σιδερίτης, σουλτανίνα*, αποτελούσαν το καλοκαιρινό φρούτο των Σαντορινιών.

Αυτό το όμορφο θέαμα όμως που τόσο γλαφυρά μας περιγράφει ο Αββάς Pegues τείνει σιγά-σιγά να εξαφανιστεί. Κύρια αιτία η συνεχής εγκατάλειψη αμπελώνων από τους αμπελουργούς, λόγω της συνεχούς μείωσης της παραγωγής των αμπελιών που τα τελευταία χρόνια φτάνει κατά μέσο όρο τα 300 κιλά το στρέμμα, ενώ υπήρξαν χρονιές που έφθασε στην απελπιστική απόδοση των 100 κιλών ανά στρέμμα, όταν σε άλλες περιοχές της χώρας αναφέρονται 1000 κιλά ανά στρέμμα.

Αυτό που είναι βέβαιο για τη γεωργική οικονομία της Σαντορίνης, είναι ότι ούτε το βαμπάκι, ούτε η τομάτα, ούτε η φάβα επιβίωσαν στον έντονο ανταγωνιστικό χώρο της ελληνικής αγοράς, όσο εκλεκτή κι αν είναι η ποιότητά τους. Μόνο το Ασύρτικο εξακολουθεί να πρασινίζει την ηφαιστειακή γη χωρίς διακοπή εδώ και αιώνες. Χάρη στο Ασύρτικο, αυτή την πολυδυναμική ποικιλία, την πιο εκπληκτική λευκή ποικιλία οινάμπελου ολόκληρης της λεκάνης της Μεσογείου, οι Σαντορινιοί έμειναν στο νησί τους.

Τα πιο γνωστά κρασιά της Σαντορίνης θεωρούνται : το λευκό ξηρό και αρωματικό κρασί το γνωστό **Νυχτέρι**, καθώς και το περίφημο γλυκό **Βινσάντο**. Και τα δύο ανήκουν στην κατηγορία «Ονομασίας Προελεύσεως Ανωτέρας Ποιότητας» και υπάγονται στους οίνους vnpd της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως «Οίνοι Ποιότητας Παραγόμενοι σε Καθορισμένη Περιοχή».

Το **Νυχτέρι** ονομάστηκε έτσι γιατί οι αμπελοκαλλιεργητές τρυγούν τα σταφύλια το πρωί και τα επεξεργάζονται αυθημερόν. Επομένως πατούν τα σταφύλια μέχρι αργά το βράδυ (κάνουν δηλαδή «Νυχτέρι») και η όλη του κατεργασία γινόταν τη νύχτα, όταν οι θερμοκρασίες είναι χαμηλότερες. Οι υπόσκαφες «κάναβες» με τα μελετημένα παραθυράκια τους δημιουργούν τα κατάλληλα νυχτερινά ρεύματα που απαιτεί η ζύμωση. Είναι λευκό ξηρό κρασί φτιαγμένο από την κύρια ποικιλία της Σαντορίνης, το Ασύρτικο, με προσμίξεις από Αϊδάνι και Αθήρι.

Το **Βινσάντο** είναι γλυκό κρασί, λευκό ή κόκκινο, που φτιάχνεται από λιαστά σταφύλια. Για την παραγωγή του, τα σταφύλια, αφού έχουν ωριμάσει πολύ καλά, απλώνονται στον ήλιο για μία έως δύο εβδομάδες. Οφείλει το όνομα του στην ιταλική φράση *Vino Santo* (Άγιο Κρασί ή κρασί της Σαντορίνης). Περιέχει συνήθως μεγάλο ποσοστό σακχάρων και γοητεύει με τη βελούδινη γεύση που διαθέτει. Το περίφημο αυτό γλυκό κρασί, που εκδηλώνει τη μοναδικότητα της Σαντορίνης, συμπλήρωνε τις γευστικές πανδαισίες των αρχόντων του Μεσαίωνα και αποτελούσε για πολλούς αιώνες τη «θεία μετάληψη» σε όλα τα δυσκολότερα της Ορθόδοξης Εκκλησίας Πασών των Ρωσιών. Σήμερα κάθε επισκέπτης του νησιού μένει έκπληκτος δοκιμάζοντας για πρώτη φορά αυτό το πλούσιο, υπέροχο, βελούδινο και αυθεντικό κρασί, γιατί όμοιό του δύσκολα μπορεί να βρει στον τόπο του.

Ένα άλλο παραδοσιακό κρασί της Σαντορίνης είναι το **μπρούσκο** που ανάγεται στην εποχή της Ενετοκρατίας από το 13^ο έως το 16^ο αιώνα. Το μπρούσκο κρασί μπορεί να είναι λευκό με καστανόφαιες αποχρώσεις (από Ασύρτικο και άλλες λευκές ποικιλίες), κόκκινο (από Μαντηλαριά και άλλες ερυθρές ποικιλίες) ή ροζέ (από μίξη Λεύκων και ερυθρών ποικιλιών). Για την παραγωγή του μπρούσκου, τα σταφύλια μένουν στο πατητήρι από 2 έως 4 ημέρες. Μετά τη σύνθλιψη μπαίνουν σε βυτία και ζυμώνονται με τους φλοιούς και τα τσαμπιά για αρκετές μέρες. Τα κρασιά μπορεί να φτάσουν μέχρι και τους 17 αλκοολικούς βαθμούς και επειδή ο μούστος ήταν σε επαφή με τους φλοιούς και τα τσαμπιά αρκετό διάστημα, χαρακτηρίζονται στυφά. Σε συνδυασμό με την υψηλή οξύτητα χαρακτηρίζονται τραχιά και έτσι δικαιολογείται η ονομασία μπρούσκο που προέρχεται από την ιταλική λέξη *brusco*, που σημαίνει τραχύ, δριμύ.

Οι σημερινές οινοποιητικές μονάδες του νησιού είναι οι πλέον σύγχρονες και ζηλευτές και υπολογίζονται στις καλύτερες της Ελλάδος. Όλες σχεδόν είναι επισκέψιμες και ο επισκέπτης των οινοποιιών της Σαντορίνης νιώθει δέος όταν βρίσκεται μπροστά στα τεράστια οινοποιητικά μηχανήματα, καθώς ο οινολόγος του εξηγεί τον τρόπο λειτουργίας των και κυρίως το έργο που επιτελούν. Εντυπωσιάζεται όταν αντικρίζει το δασός των αστραφτερών ανοξειδωτων δεξαμενών, όταν μπαίνει στο χώρο του εμφιαλωτηρίου με την αστραφτερή καθαριότητα και όταν τέλος αντικρίζει τις εντυπωσιακές σειρές των ξύλινων βαρελιών, στοιβαγμένων με τάξη μέσα στις υπόγειες αίθουσες με το υποβλητικό μισοσκόταδο.

Το μεγαλύτερο οινοποιείο της Σαντορίνης είναι αυτό της Ένωσης Συνεταιρισμών Θηραϊκών Προϊόντων - Santo Wines, στον Άγιο Ανδρέα του Πύργου, δυναμικότητας 3.000 τόνων που λειτουργεί από το 1993. Από αισθητικής πλευράς το οινοποιείο είναι εναρμονισμένο με το περιβάλλον. Αναπτύσσεται κλιμακωτά, όπως οι παραδοσιακές πεζούλες. Από πλευράς τεχνολογίας, ανταποκρίνεται στην τελευταία θεωρητικά άποψη, σύμφωνα με την οποία το γλεύκος και το κρασί πρέπει να μετακινούνται από το ένα στάδιο παραγωγής στο επόμενο μόνο με τη βαρύτητα, χωρίς να μεσολαβούν αντλίες. Έτσι τα μηχανήματα γλευκοποίησης τοποθετήθηκαν στην κορυφή, ενώ ακολουθούν κλιμακωτά οι δεξαμενές απολάσπωσης, οι δεξαμενές ζύμωσης, οι δεξαμενές αποθήκευσης και επεξεργασίας του κρασιού, μέχρι το τελευταίο επίπεδο, όπου βρίσκεται η κάβα με τα δρύινα βαρέλια παλαίωσης καθώς και το εμφιαλωτήριο. Η μονάδα εξοπλισμένη με τελειότατα μηχανήματα και δεξαμενές από ανοξείδωτο χάλυβα και με μανδύες ψύξης, είναι χωρίς αμφιβολία από τις πιο σύγχρονες στην Ευρώπη. Το επιστημονικό και εργατικό δυναμικό του, άρτια εκπαιδευμένο και μυημένο, προσπαθεί πάντα για το καλύτερο στην παραγωγή των εκλεκτών ντόπιων κρασιών.

Μια ποικιλία όπως το Ασύρτικο δεν θα άφηνε αδιάφορη μια εταιρία του μεγέθους και των δραστηριοτήτων της «ΜΠΟΥΤΑΡΗ», με υπερεκατοντάχρονη πείρα και γνώση στο καλό κρασί, που κατασκεύασε στο Μεγαλοχώρι της Σαντορίνης τη δεύτερη σε μέγεθος οινοβιομηχανία του νησιού σύγχρονη όπως αυτή της Ένωσης Σ.Θ.Π.

Άλλες σύγχρονες οινοποιητικές μονάδες μικρότερου μεγέθους είναι :

ΣΙΓΑΛΑΣ ΟΙΝΟΠΟΙΕΙΑ ΕΠΕ στην Οία που αξιοποιεί με τον καλύτερο τρόπο το προϊόν του αμπελώνα της Οίας και του Ημεροβιγλιού, καλλιεργώντας πάνω από 100 στρέμματα βιολογικά και οινοποιώντας το με υπεύθυνο τον Γάσπαρη Σιγάλα, μαθηματικό. Το νέο σύγχρονο οινοποιείο βρίσκεται στη μέση του κάμπου της Οίας.

ΓΟΥΛΑΣ ΑΕ στα Φηρά. Στην παραδοσιακή κάναβά του, στο Κοντοχώρι, ο εφοπλιστής Πέτρος Νομικός επένδυσε αρκετά χρήματα σε σύγχρονο εξοπλισμό φτάνοντας σταδιακά στη δημιουργία μιας πρότυπης οινοποιητικής μονάδας, που δεν έχει τίποτα να ζηλέψει από τα καλύτερα διεθνώς πρότυπα.

VOLCAN WINES στον Βόθωνα. Οικογενειακή επιχείρηση του Γεωργίου Γρηγ. Κουτσογιαννόπουλου που χρονολογείται από το 1886 και παράγει αξιόλογα κρασιά, βασισμένα στην μακρόχρονη πείρα και γνώση των ιδιοκτητών. Σύγχρονα μηχανήματα από ανοξείδωτο χάλυβα αντικατέστησαν τα ξύλινα σκεύη και εργαλεία που τώρα εκτίθενται στο μουσείο του οινοποιείου.

ΚΑΝΑΒΑ ΑΡΓΥΡΟΣ στην Επισκοπή Γωνιάς. Η οικογένεια του Γιάννη Ματθ. Αργυρού, συνεχίζοντας μια αμπελοοινική παράδοση που ξεκίνησε πριν από έναν αιώνα περίπου, καλλιεργεί 150 στρέμματα αμπελώνων και παράγει εκλεκτά κρασιά ποιότητας, στην οινοποιητική μονάδα με την πλέον σύγχρονη τεχνογνωσία και τεχνολογία.

ΚΑΝΑΒΑ ΡΟΥΣΣΟΣ στην Επισκοπή Γωνιάς. Η Κάναβα Ρούσσοσ, η παλαιότερη κάναβα της Σαντορίνης, ιδρύθηκε το 1836, με στόχο την παραγωγή οίνων υψηλής ποιότητας, που εκφράζουν με μοναδικό τρόπο τους χαρακτηριστές πολυάριθμων τοπικών ποικυλιών αμπέλου. Σήμερα η Κάναβα Ρούσσοσ, υπό τη διεύθυνση του Γιάννη Σπ. Ρούσσοσ, ακολουθώντας πιστά την παραδοσιακή τέχνη οινοποίησης του νησιού, αξιοποιεί τη σύγχρονη τεχνολογία για τη δημιουργία οίνων με μοναδικές γεύσεις και αρώματα, επιλέγοντας άριστη πρώτη ύλη ανάμεσα στις εκλεκτότερες ποικιλίες του νησιού.

ΚΑΣΤΕΛΙ WINES. Στο Μονόλιθο της Σαντορίνης ο οινολόγος Ευάγγελος Καραμολέγκος έχει στήσει ένα μικρό αλλά σύγχρονο πειραματικό οινοποιείο, όπου με πολύ μεράκι παράγει κρασιά εξαιρετικής ποιότητας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΕΥΑΓΓ. ΓΑΒΑΛΑΣ στο Μεγαλοχώρι. Με δυναμισμό και μεράκι ο Γιώργος Γαβάλας συνεχίζει την παράδοση της οικογένειάς του στην παραγωγή εξαιρετικών κρασιών, εκσυγχρονίζοντας την παραδοσιακή του κάναβα, σε οινοποιείο υψηλών προδιαγραφών.

ΟΙΝΟΠΟΙΗΣΗ Χ.ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ. Ιδρύθηκε το 1997 στον Πύργο Καλλίστης από τον οινολόγο Χαρίδημο Χατζηδάκη. Βρίσκεται στους πρόποδες του βουνού του Προφήτη Ηλία. Ασχολείται με την παραγωγή κρασιών ποιότητας, όπως και με τη διερεύνηση του ποικυλιακού δυναμικού του σαντορινιού αμπελώνα στην κάναβα Χρυσού.

ΟΙΝΟΠΟΙΕΙΟ ΒΕΝΕΤΣΑΝΟΥ. Πάνω απ' τον Αθηνιό Βρίσκεται το υπόσκαφο οινοποιείο του Γεωργίου Βενετσάνου, κατασκευασμένο τη δεκαετία του '30. Εδώ η κλιμακωτή διαδικασία παραγωγής κρασιού (σταφύλι – μούστος – ζύμωση – αποθήκευση – μεταφορά), μεταφράζεται με απόλυτη συνέπεια στη βαθμιδωτή διάταξη των χώρων, από Πάνω προς τα κάτω, αξιοποιώντας τη φυσική ροή. Σήμερα έχει αναπαλαιωθεί από τον επιχειρηματία Κώστα Αντωνίου, και εκτός της λειτουργίας του ως μουσειακού χώρου, παραπλεύρως έχει στηθεί μικρή σύγχρονη οινοποιητική μονάδα.

εκτός από αυτά τα κρασιά παράγεται και πλήθος άλλων από τις ίδιες επιχειρήσεις για λογαριασμό τρίτων, Σαντορινιών και μη.

Τα τελευταία χρόνια στη Σαντορίνη η έκταση των αμπελώνων και η απόδοση τους σε σταφύλι μειώνεται. Όμως η ποιότητα των παραγόμενων οίνων έχει αισθητά αναβαθμιστεί με αποτέλεσμα η παραγωγή εμφιαλωμένων οίνων να αυξάνεται κάθε χρόνο. Έτσι οι τιμές των σταφυλιών έχουν αυξηθεί σε ικανοποιητικό επίπεδο και, σε συνδυασμό με την ενίσχυση ανά στρέμμα από την Ευρωπαϊκή Ένωση, οι αμπελοουργοί ενθαρρύνονται και επιμένουν να καλλιεργούν.

Το κρασί της Σαντορίνης έχει πια κερδίσει τη διεθνή αναγνώριση, χάρη στην ικανότητα του αμπελώνα της να παράγει εξαιρετική ποικιλία διαφόρων τύπων οίνου.

Αυτός ο αμπελώνας χρειάζεται τη στήριξη όλων μας γι ανά μην καταντήσουν τα σύγχρονα οινοποιεία μουσειακά οικοδομήματα με μικρή αρχαιολογική αξία.

Νικόλαος Ι. Βαρβαρήγος

Τεχνολόγος τροφίμων. Στέλεχος της Ένωσης Συνεταιρισμών Θηραϊκών Προϊόντων – SANTO WINES

ΣΑΝΤΟΡΙΝΙΟ ΤΟΜΑΤΑΚΙ

Η καλλιέργεια της τομάτας και η παρασκευή τοματοπολτού

Η καλλιέργεια της τομάτας στη Σαντορίνη άρχισε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και μέχρι σήμερα είναι ένα από τα κυριότερα προϊόντα. Παλαιότερα στη νότια έκταση του νησιού και ιδιαιτέρως εις τον Εξωμύτη εκαλλιεργείτο βαμβάκι και σιγάμι.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα περιγράψουμε την καλλιέργεια της τομάτας και την παρασκευή του τοματοπολτού με τα πρωτόγονα μέσα.

Κατ' αρχήν χρησιμοποιούσαν την χλωρή λίπανση της γης ή το «κόπρισμα» και σπανίως το λίπασμα. Το χωράφι εσπείρετο με φακή τον Οκτώβρη και τον Ιανουάριο γινόταν η οργώση και το «μπατάρισμα». Η φύτευση των σπόρων άρχιζε, όπως και σήμερα, τον Φεβρουάριο και τον Μάρτιο το «άργισμα» = αραίωση των φυτών. Το Μάη άρχιζε το «βουλόχωμα» = επιχωμάτωση της ρίζας της τομάτας για την προστασία της εκ των ανέμων. Την 20^η Ιουνίου άρχιζε ο τρυγητός αφού προηγουμένως εγένοντο όλες οι προετοιμασίες για την παρασκευή του τοματοπολτού. Οι τομάτες μεταφέροντα εις την λεγόμενη κάναβα του μπελτέ. Εκεί υπήρχε μία μεγάλη σκάφη χωρισμένη σε δύο μέρη, μία ξύλινη χοάνη με έναν οδοντωτό κύλινδρο και μία «ξύστρα», ενώ εις το αριστερό μέρος της σκάφης ήταν στερεωμένος ένας σουρωτήρας. Οι τομάτες ερρίπτοτο εις την ξύλινη μηχανή από την χοάνη η οποία ήταν χωρητικότητας 35 - 40 σκάδων ή 60 κιλών περίπου. Ένας εργάτης κινούσε την χειρολαβή του οδοντωτού κυλίνδρου διαγράφοντας ένα τόξο 35 - 40 μοιρών. Με αυτό τον τρόπο οι τομάτες εστιζοντο και μεταβάλλοντο σε πολτό ο οποίος έπιπτε εντός της ξύστρας και ένα συνεχεία εις την σκάφη με την βοήθεια ενός εργάτου ο οποίος έτριβε

τον παχύρρευστο πολτό επάνω στην ξύστρα και αφαιρούσε τους φλοιούς που τους έστυβε το μάγγανο. Ένας τρίτος εργάτης έπαιρνε το πολτό και τον σούρωνε στην σουρόστρα για να αποχωριστούν οι σπόροι.

Έτσι εις το αριστερό μέρος της σκάφης υπήρχε καθαρό «ζουμί» το οποίο δι' ενός δοχείου μεταφέρετο εις ένα μεγάλο καζάνι όπου εβράζετο. Μετά τον βρασμό μεταφέρετο δια δοχείων στις ταράτσες, όπου ήταν απλωμένα ρηγά σταφίδα και εχίνετο εντός αυτών. Μετά 2 - 3 ημέρες εγένετο μετάγγιση του πολτού στις «σπόρτες» (μεγαλύτερα σκαφίδια) και όταν εκρίνετο κατάλληλος εγένετο η μεταφορά του στις «βούτες» (μεγάλα βαρέλια) ετοιμος δια το εμπορειο.

Μάρκος Αβέρκιου Ρούσσος, Αθήνα 1979

Τα εργοστάσια τοματοπολλτού στη Σαντορίνη

Η παραγωγή τοματοπολλτού μαζί με την παραγωγή κρασιού αποτέλεσε τη βάση της οικονομίας της Σαντορίνης τον 19^ο αιώνα.

Πριν τη βιομηχανοποίηση το μεγαλύτερο ποσοστό της παραγωγής τοματοπολλτού γινόταν σε οικογενειακές βιοτεχνίες. Σε αυτές οι διαδικασίες παραγωγής περιελάμβανε τα εξής στάδια :

- Πρώτα γινόταν η πλύση και μετά το «σπάσιμο» της τομάτας με τα ειδικά ξύλινα εργαλεία.
- Ακολουθούσε η σύνθλιψη της τομάτας από χειροκίνητη μηχανή με κόσκινο, προκειμένου να χωρισθούν τα στερεά συστατικά από τον χυμό της τομάτας (σπόροι, φλοιός).
- Στη συνέχεια ο χυμός της τομάτας έβραζε, μαζί με αλάτι, προκειμένου να γίνει η πρώτη (αρχική) συμπύκνωση.
- Ο μερικώς συμπυκνωμένος αυτός χυμός τοποθετείτο στα ειδικά ξύλινα «σκαφίδια» τα οποία άφηναν στις ταράτσες των σπιτιών μέχρις ότου γίνει η τελική συμπύκνωση. Κατά διαστήματα, σχετικά συχνά, ανακάτευαν τον χυμό με ειδικές σπάτουλες.
- Όταν ο τοματοπολλτός ήταν πλέον έτοιμος τοποθετείτο σε βαρέλια ή και σε άλλα σκεύη.

Αυτή η μέθοδος παραγωγής τοματοπολλτού είναι ο λεγόμενος «παραγωγικός τοματοπολλτός» (από τους παραγωγούς).

Η βιομηχανοποίηση του τρόπου παραγωγής του τοματοπολλτού, επηρέασε και τη διαδικασία παραγωγής τους στη Σαντορίνη. Η γραμμή παραγωγής ακολούθησε την εξής διαδικασία :

Μετά τις 25 - 26 Ιουνίου, άρχιζε η περίοδος συγκομιδής της τομάτας, η οποία τελείωνε γύρω στις 10 - 15 Αυγούστου. Οι αγρότες έφερναν τις τομάτες στα εργοστάσια μέσα σε κοφίνια βάρους 40 περίπου οκάδων. Τα κοφίνια συγκεντρώνονταν στις αυλές

Εργοστάσιο Γρηγορίου Ι.

Εργοστάσιο Σώστη Πρέκα στη Βλυχάδα

Κουτσογιαννόπουλου στο Λιμάνι των Φηρών

των εργοστασίων, γεγονός που εξηγεί και την ύπαρξη μεγάλου ελεύθερου χώρου γύρω από αυτά.

Η πρώτη εργασία ήταν η διαλογή. Η εγκατάσταση διαλογής αποτελείτο από τη «σκάφη» αδειάσματος των κοφινιών, τη μεταφορική ταινία, τις θέσεις ψεκασμού και τη «σκάφη» πλυσίματος της τομάτας. Αναλυτικότερα, οι τομάτες αδειάζονταν από τα κοφινία στη «σκάφη». Μία εργάτρια έσπρωχνε και ταυτόχρονα άπλωνε τις τομάτες στη μεταφορική ταινία, όπου γινόταν η διαλογή από δύο ή τρεις άλλες εργάτριες. Στο τέλος της μεταφορικής ταινίας, η οποία στη συνέχεια έπεφτε στη «σκάφη πλυσίματος».

Μετά το πλύσιμο, αναβatóριο ανέβαζε τις τομάτες σε ύψος περίπου 3 μ., ώστε να στραγγίξει το νερό του πλυσίματος και τις οδηγούσε στα σπαστήρια. Κάτω ακριβώς βρισκόταν ο παστεριωτήρας και ο διαχωριστήρας (κόσκινα) φλοιών, σπόρων και χυμού.

Μετά τον διαχωρισμό, οι φλοιοί και οι σπόροι απλώνονταν στις ταρατσές των εργοστασίων για να

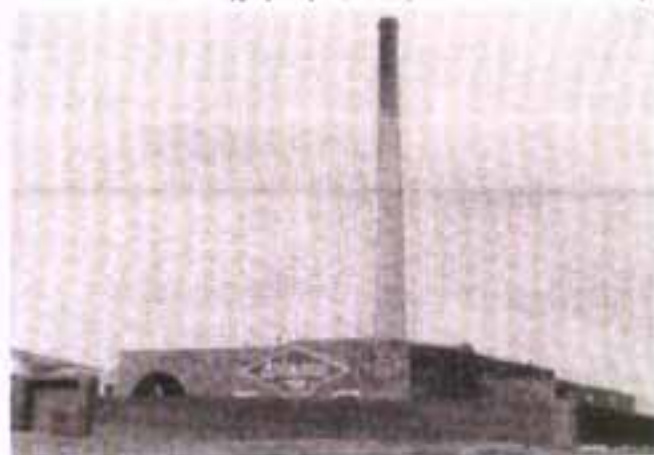
ξεραθούν και να χρησιμοποιηθούν ως ζωοτροφές, ενώ ο χυμός διοχετευόταν σε ανοξείδωτες δεξαμενές. Από εκεί ο χυμός οδηγείτο με αντλία στα Vacuum (εγκατάσταση συμπίκνωσης) όπου αποκτούσε τον επιθυμητό βαθμό συμπίκνωσης. Προϊόν της απλής συμπίκνωσης είναι ο χυμός τομάτας (θερμοκρασία συμπίκνωσης 18° C) και της διπλής ο τοματοπολτός – «πελτές» (θερμοκρασία συμπίκνωσης 28° C).

Τα Vacuum ήταν πάντα τοποθετημένα σε υπερύψωση (πατάρι), κάτω δε από αυτά υπήρχαν οι λεγόμενες «σκάφες», μέσα στις οποίες άδειαζε ο τοματοπολτός των Vacuum για να οδηγηθεί στο γεμιστικό μηχάνημα.

Το γεμιστικό μηχάνημα αποτελείτο από δύο ομόκεντρους κυλίνδρους με έναν ατέρμονα κοχλία στο εσωτερικό τους, ο οποίος προωθούσε τον τοματοπολτό προς την έξοδο του μηχανήματος. Στον εξωτερικό κύλινδρο κυκλοφορούσε ατμός για τη θέρμανση του τοματοπολτού. Η θερμοκρασία εξόδου ήταν 68 – 70° C και αποτελούσε και τη θερμοκρασία γεμίσματος των κουτιών συσκευασίας.

Στην έξοδο της γεμιστικής, κυλιόμενη ταινία έφερνε τα κουτιά συσκευασίας, τα οποία έκλειναν χειρονακτικά και στη συνέχεια οδηγούντο στο κλειστικό μηχάνημα για να σφραγισθούν. Η συσκευασία γινόταν σε κουτιά 1/4, 1/2, 1,5 και 20 κιλών. Η νέα παραγωγική διαδικασία είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση των εργοστασίων τοματοπολτού στη Σαντορίνη.

Η διαδικασία παραγωγής καθόριζε τους βασικούς χώρους του εργοστασίου, το οποίο αποτελείτο από την αίθουσα διαλογής και επεξεργασίας της τομάτας, την αίθουσα των Vacuum – αίθουσα συμπίκνωσης και την αίθουσα γεμιστικής.

Εργοστάσια Κληρονόμων Δη. Νομικού, στον Μονολίθο, ΣΤΕΛΛΑ, στον Εξομότη και Σωστή Πρέκα στη Βλυχάδα

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

Την εγκατάσταση συμπλήρωναν οι αποθήκες, το μηχανοστάσιο, η ζυγιστική και η μεγάλη αυλή. Τα μεγαλύτερα εργοστάσια είχαν και κατοικία.

Το πρώτο εργοστάσιο κατασκευάζεται μεταξύ 1925-26 από τους Δημήτριο Νομικό, Δημήτριο Μανουδάκη και Κωνσταντίνο Νομικό στη θέση Μονόλιθος, όπου βρίσκονται και σήμερα οι εγκαταστάσεις του. Το σήμα της επιχείρησης ήταν ο ρόμβος. Αργότερα οι δύο συντάξιοι αποχώρησαν και το εργοστάσιο έμεινε στον Δημήτριο Νομικό, στην οικογένεια του οποίου ανήκει μέχρι σήμερα.

Ακολούθησαν το εργοστάσιο Εμμανουήλ και Μηνά Καραμολέγκου και το εργοστάσιο ΑΒΙΣ Α.Ε. γύρω στα 1935-36 στην παραλία του Βόθωνα.

Την περίοδο της Κατοχής κατασκευάζεται το εργοστάσιο Στυλιανού Μενδρινού (ΣΤΕΛΛΑ) στον Εξωμύτη. Ακολούθησε το εργοστάσιο Ευσταθίου Κανακάρη στον Έξω Γιαλό (ανατολική πλευρά των

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΤΟΜΑΤΑΣ - ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΟΜΑΤΟΠΟΛΤΟΥ

ΕΤΟΣ	ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΟΜΑΤΑΣ	ΚΑΛΙΕΡΓΟΥΜΕΝΗ ΕΚΤΑΣΗ
1931	1.000.000 οκάδες	2.000 στρέμματα
1949	7.000.000 οκάδες	12.000 στρέμματα
1970	3.000.000 κιλά	5.000 στρέμματα
1981	704.000 κιλά	1.000 στρέμματα
1982	1.156.916 κιλά	1.500 στρέμματα
1984	707.005 κιλά	1.000 στρέμματα
1992	111.244 κιλά	180 στρέμματα
1993	94.558 κιλά	160 στρέμματα
1999	45.000 κιλά	90 στρέμματα
2000	15.000 κιλά	100 στρέμματα

Φηρών) και στη Βλυχάδα το εργοστάσιο Γεωργίου Δημητρίου Νομικού (1943-44) και το εργοστάσιο του Σώστη Πρέκα.

Την ίδια περίπου περίοδο αρχίζει να λειτουργεί ως εργοστάσιο τοματοπολτού και το εργοστάσιο Γρηγόρη Κουτσογιαννόπουλου στο Λιμάνι των Φηρών, το οποίο είχε ξεκινήσει τη λειτουργία του το 1930 περίπου ως εργοστάσιο παραγωγής οινοπνεύματος.

Στη δεκαετία του '50 ιδρύεται το κονσερβοποιείο της Ένωσης Θηραϊκών Προϊόντων Σαντορίνης «Santo» στον Μονόλιθο, το οποίο είναι το μόνο που λειτουργεί μέχρι σήμερα.

Οι βιομηχανικές αυτές μονάδες παραγωγής τοματοπολτού, εγκαταλελειμμένες σήμερα, απομεινάρια μιας παραγωγικής δραστηριότητας που για δεκαετίες έδωσε σημαντική ώθηση στην οικονομία του νησιού, αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα βιομηχανικής - τοπικής αρχιτεκτονικής, αλλά και μαρτυρία πολύτιμη της συμβολής τους στην οικονομία του νησιού για μισό αιώνα

Εργοστάσιο Ε.Σ.Θ.Π. -ΣΑΝΤΟ, στον Μονόλιθο (από το 1925 έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970).

Αννα Κωτσοβίλη

Αρχιτέκτων Υπουργείου Πολιτισμού, 1^η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων.

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΞΑΓΩΓΗ ΒΑΜΠΑΚΙΟΥ

Ο πλούτος της γεωργικής παραγωγής της Σαντορίνης έχει πολλές φορές απασχολήσει πολλούς, πολύ πιο άξιους από εμένα, που πιστεύω πως μια ακόμα αναφορά σε αυτόν θα αποτελούσε άσκοπο πλεονασμό.

Εκείνο όμως που θα ήθελα να προσθέσω – γιατί μου φαίνεται πως δεν έχει γίνει αντιληπτό ως τώρα – είναι ότι η παραγωγή του νησιού στους τελευταίους αιώνες ζωής του Βυζαντίου, περιλάμβανε και αξιόλογη παραγωγή και εξαγωγή βαμβακιού.

Έτσι, τον Μάιο του 1368 οι βενετικές πηγές μας αποκαλύπτουν την Αποστολή φορτίου βαμβακιού παραγωγής της Σαντορίνης, το οποίο στάλθηκε στην Κρήτη, όπου όμως κατά τα διαθέσιμα αποδείχθηκε, όπως φαίνεται, χειρότερης ποιότητας από ότι αναμενόταν. Είκοσι, όμως μόλις χρόνια μετά, στα 1396, οι εξαγωγές βαμβακιού παραγωγής της Σαντορίνης είχαν αυξηθεί τόσο, ώστε για την μεταφορά του προϊόντος να απαιτείται πια η συγκρότηση ειδικής νηοπομπής. Στα πρώτα χρόνια του δεκάτου πέμπτου αιώνα – λιγότερο από μισόν αιώνα πριν την Άλωση – (Μάρτιος 1405, Ιανουάριος 1409) ο όγκος του εξαγόμενου από το νησί βαμβακιού είχε ακόμα περισσότερο αυξηθεί.

Ποτέ και πως η πλουτοπαραγωγική αυτή πηγή εξαφανίστηκε, δεν μπορώ να το προσδιορίσω με ακρίβεια. Η ανασφάλεια όμως του αιγιακού ναυτικού χώρου τον δέκατο πέμπτο και δέκατο έκτο αιώνα ήταν τέτοια, ώστε η διατήρηση μιας παραγωγής, που ουσιαστικά απέβλεπε σε ξένες αγορές για να επιβιώσει, όπως η του βαμβακιού, έγινε πιστεύω, ουσιαστικά αδύνατη κι αυτός ήταν ο λόγος της εξαφάνισής της.

Όμως αυτή η – σχετικά άγνωστη – πτυχή της οικονομικής ιστορίας της Ελλάδος γύρω στα τέλη του Μεσαίωνα, δεν παύει να υπενθυμίζει τις μεγάλες δυνατότητες γεωργικής ανάπτυξης, η οποία δυστυχώς τα τελευταία χρόνια φαίνεται να υποτιμάται.

Δημήτριος Χ. Γκόφας

Ομότιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΙΔΡΥΜΑΤΑ – ΜΟΥΣΕΙΑ – ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟΙ ΧΩΡΟΙ

ΙΔΡΥΜΑ ΛΟΥΛΑΣ ΚΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΝΟΜΙΚΟΥ ΤΕΛΕΦΕΡΙΚ ΘΗΡΑΣ

Ο από τη Μεσαριά καταγόμενος εφοπλιστής Ευάγγελος Πέτρου Νομικός, σε συνέχεια των δωρεών του προς την ιδιαίτερα του πατρίδα, θέλησε το 1978 να δημιουργήσει κάποιο έργο, που δεν θα ήταν μόνο κοινωφελούς ή τουριστικού ενδιαφέροντος, αλλά και που θα απέδιδε έσοδα στις τότε Κοινότητες του νησιού.

Ήταν γνωστό ότι η Σαντορίνη αποτελούσε ανέκαθεν σημαντικό πόλο έλξης διερχόμενου τουρισμού με συνεχώς αυξανόμενη κίνηση κρουαζιερόπλοιων στο Παλιό Λιμάνι της Θήρας (Γιαλός Φηρών). Η επικοινωνία όμως του οικισμού με το λιμάνι αυτό γινόταν ή πεζή ή με ζώα, γεγονός που αποτελούσε απαγορευτικό παράγοντα για μεγάλο μέρος των επισκεπτών που επιθυμούσαν να επισκεφθούν το νησί. Έτσι, μετά από μελέτη και με σύμφωνη γνώμη του Υπουργείου Πολιτισμού και του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού ο δωρητής επέλεξε ως έργο την κατασκευή εναέριου αναβατήρα (τελεφερίκ) για τη σύνδεση της πόλης με το λιμάνι.

Ο δωρητής Ευάγγελος Νομικός συνέστησε για το σκοπό αυτό Κοινωφελές Ίδρυμα, του οποίου το Καταστατικό κυρώθηκε με Προεδρικό Διάταγμα και δημοσιεύτηκε στο Φ.Ε.Κ 529/29.6.1979, με την επωνυμία «Ίδρυμα Λούλας και Ευαγγέλου Νομικού».

Σκοποί του Ιδρύματος, όπως ορίζονται στο Καταστατικό, είναι: η κατασκευή κοινωφελών έργων στις Κοινότητες της Θήρας και της Θηρασίας, η βελτίωση της υγειονομικής περιθαλψης, η δημιουργία αθλητικών και πολιτιστικών κέντρων και γενικώς η υλοποίηση φιλανθρωπικών σκοπών, από τα έσοδα του Τελεφερίκ. Περιουσία του Ιδρύματος αποτελούν οι κτιριακές και μηχανολογικές εγκαταστάσεις του Τελεφερίκ, που κατασκευάστηκαν και αγοράστηκαν με δαπάνες του δωρητή. Η διοίκηση και η διαχείριση του Ιδρύματος ανατέθηκε στους εκάστοτε εκλεγμένους Προέδρους των 14 Κοινοτήτων της Θήρας και της Θηρασίας, που μαζί με τον Διευθύνοντα Σύμβουλο που ορίζει ο Ιδρυτής, αποτελούν το Διοικητικό Συμβούλιο του Ιδρύματος.

Το πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο συγκροτήθηκε σε σώμα στις 25-1-1980, στην πρώτη τακτική συνεδρίαση του, με την ακόλουθη σύνθεση: Πρόεδρος Τζώρτζης Χάλαρης – Πρόεδρος της Κοινότητας Θήρας, Αντιπρόεδρος Ευάγγελος Βαζαίος – Καρτεράδου, Ταμίας Αντώνιος Μπλεδάκης – Ημεροβιγλίου, Μέλη Γεώργιος Μπρόνος – Ακρωτηρίου, Ελευθέριος Αναπλιώτης – Βόθωνα, Νικόλας Δαμίγος – Βουρβούλου, Αθανάσιος Νοητάκης – Εμπορείου, Μάρκος Δανέζης – Έξω Γωνιάς, Ευάγγελος Σιγάλας – Επισκοπής Γωνιάς (Καμάρι), Κωνσταντίνος Καραβίτης – Θηρασίας, Στυλιανός Δαμασκηνός – Μεγαλοχωρίου, Αντώνιος Φουστέρης – Μεσαριάς, Μάρκος Γαβαλός – Οίας, Βασίλειος Χρυσός – Πύργου. Διευθύνων Σύμβουλος, ορισθείς από τον Ιδρυτή, Ελευθέριος Γύζης.

Παράλληλα ο Ιδρυτής Ευάγγελος Νομικός ανάθεσε τη μελέτη του έργου στην Αυστριακή Εταιρεία DOPPELMAYER, που άρχισε να κατασκευάζει το έργο το Νοέμβριο του 1980 και το αποπεράτωσε τον Ιούλιο του 1982, οπότε άρχισε και η λειτουργία του Τελεφερίκ Θήρας.

Με τροποποιητική του Καταστατικού πράξη ο δωρητής το 1982 παραχώρησε το 20% των ακαθάριστων εισπράξεων του Τελεφερίκ στο Σωματείο Ημιονηγών Θήρας, προκειμένου το Ίδρυμα να ενισχύσει τους ημιονηγούς (αγωγιάτες) στη διατήρηση και του παραδοσιακού τρόπου μεταφοράς των επισκεπτών.

Για το Τελεφερίκ Θήρας ο δωρητής Ευάγγελος Νομικός δαπάνησε, τότε, το ποσό των 144.000.000 δρχ. Μέχρι τις 31-12-1999 και από τις αρχές της λειτουργίας του το Ίδρυμα Λούλας και Ευαγγέλου Νομικού έχει πραγματοποιήσει ακαθάριστες εισπράξεις 3.432.632.952 δρχ. Από το ποσό αυτό μέχρι σήμερα έχουν διατεθεί 761.176.739 δρχ. ως οικονομική ενίσχυση στο Σωματείο Ημιονηγών.

Ελευθέριος Π. Γύζης
Οικονομολόγος

ΩΡΑΡΙΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΙΜΕΣ

1 Απριλίου – 31 Μαΐου & 1 Οκτωβρίου – 31 Οκτωβρίου

6.30 π.μ., 6.40 π.μ., 6.50 π.μ., 7.00 π.μ., 9.00 π.μ. και κάθε 20 λεπτά μέχρι την δύση του ηλίου

1 Ιουνίου – 30 Σεπτεμβρίου

6.30 π.μ., 6.40 π.μ., 6.50 π.μ., 7.00 π.μ., 10.00 π.μ. και κάθε 20 λεπτά μέχρι την δύση του ηλίου

1 Νοεμβρίου – 31 Μαρτίου

7.30 π.μ. - 10.30 π.μ. κάθε 30 λεπτά

2.30 μ.μ. – 6.30 μ.μ. κάθε 30 λεπτά

Εισιτήριο : 3,50 € Παιδιά : 1,50 € Αποσκευές : 1,50 €

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ – ΜΕΓΑΡΟ ΓΚΥΖΗ

Το Πνευματικό Κέντρο – Μέγαρο Γκύζη ιδρύθηκε το 1980 με την πρωτοβουλία και οικονομική ενίσχυση της Καθολικής Επισκοπής Θήρας προκειμένου να συνεχισθεί και στις μέρες μας μία πολιτιστική παράδοση πολλών αιώνων της Καθολικής Κοινότητας στις Κυκλάδες. Πιο συγκεκριμένα ιδρύθηκε με το από 28.7.1980 Διάταγμα του Καθολικού Επισκόπου Θήρας και αποτελεί εκκλησιαστικό καθίδρυμα της Καθολικής Επισκοπής Θήρας, που λειτουργεί υπό την σκέπη και εν γένει φροντίδα της, διοικούμενο από Διοικητικό Συμβούλιο απαρτίζεται από επτά μέλη. Πρόεδρος είναι ο Ιερόνυμος Δελένδας, Πρόεδρος και Διευθύνων Σύμβουλος Ασφαλιστικών Εταιρειών, Αντιπρόεδρος ο Βικέντιος Πίντος, Πρόεδρος του Συνδέσμου Θηραίων Καθολικών, δραστήριο μέλος της Θηραϊκής κοινωνίας και «ιοινοί αρχαιοφύλαξ» όλων των γεγονότων που συνδέονται με την εν γένει κοινωνική ζωή της, ο πατέρας Νικόλαος Κοκκαλάκης, Εφημέριος της Καθολικής Ενορίας Θήρας, από τα ιδρυτικά μέλη του Πνευματικού Κέντρου και άοκνος συνεργάτης όλων, ο αλησμόνητος Ιωάννης Αλεξάκης, Ιδρυτής της Ερασιτεχνικής Σκηπής Αθηνών, η Τερέζα Κοκκαλάκη, διακοσμήτρια και κατασκευάστρια, υπεύθυνη οργανώσεως όλων των πολιτιστικών εκδηλώσεων που πραγματοποιούνται στο Μέγαρο Γκύζη, ο Άγγελος Δαργέντας, πολιτικός μηχανικός και ο μη Θηραίος Αλέκος Κωστάντες, δικηγόρος, και αυτοί ενεργά μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου.

Για τη στέγαση του Πνευματικού Κέντρου –Μεγάρου Γκύζη η Καθολική Επισκοπή Θήρας αφιέρωσε το περιεχθέν σ' αυτήν αρχοντικό του 17^{ου} αιώνα της φραγκικής οικογενείας Γκύζη, το οικύσημο της οποίας προβάλλει στην είσοδο του Μεγάρου. Πρόκειται για ένα οικοδόμημα ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος και κάλλους, από το οποίο, μετά τους σεισμούς του 1956, απέμεινε μόνο το κατώι, όπου οι βοηθητικοί χώροι του παλαιού αρχοντικού. Είναι το μοναδικό στη Σαντορίνη κτίριο εκείνης της εποχής, όπου οι ισόγειοι χώροι (άλλοτε κατώι) αναπτύσσονται γύρω από ένα πάτιο και αυτό προσδίδει μία ιδιαίτερη αρχιτεκτονική χάρη στον εσωτερικό αίθριο χώρο που δημιουργείται, ο οποίος είναι εν μέρει στεγασμένος με ένα υπέροχο τετραθόλιο (σταυροθόλιο) και εν μέρει ασκεπής.

Με φροντίδα και δαπάνες της Καθολικής Επισκοπής Θήρας αναπαλαιώθηκε κατά τρόπον ώστε αφ' ενός μεν να διατηρηθούν ανέπαφοι οι χώροι και να αναδειχθούν όλα τα ιδιαίτερα στοιχεία της τοπικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής (παλαιά κάναβα, πατητήρι, ληνό, παλαιά κουζίνα, και λοιποί βοηθητικοί χώροι που βλέπουν στην εσωτερική αυλή, θολωτά παράθυρα, αναλογίες κουφωμάτων), αφ' ετέρου δε να εξυπηρετήσει τη λειτουργία και τις ανάγκες του Πνευματικού Κέντρου σε εκθεσιακούς χώρους και χώρους πολιτιστικών εκδηλώσεων. Έτσι για παράδειγμα στο αίθριο που προαναφέραμε, κατά την περίοδο των εκδηλώσεων, συγκεντρώνεται ο κόσμος που δεξιώνεται μετά από τα εγκαίνια κάθε εκθέσεως ζωγραφικής το Δ.Σ.

Κύριος σκοπός του πνευματικού αυτού κέντρου είναι η πνευματική ανάπτυξη, η πολιτιστική πρόοδος και η προβολή της Θήρας και των κατοίκων της κατά κύριο λόγο, αλλά και γενικότερα του ευρύτερου χώρου των Κυκλάδων.

Στα πλαίσια του σκοπού αυτού το Πνευματικό Κέντρο – Μέγαρο Γκύζη, από της ιδρύσεώς του και ιδιαίτερα κατά την τουριστική περίοδο, διοργανώνει εκθέσεις ζωγραφικής και συλλογών έργων τέχνης, διαλέξεις, μουσικές εκδηλώσεις, θεατρικές παραστάσεις, φωτογραφικές εκθέσεις, κινηματογραφικές προβολές, και άλλες εκδηλώσεις, που συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον τόσο των Θηραίων και τοπικών παραγόντων, όσο και των τουριστών που επισκέπτονται τη Σαντορίνη. Μεταξύ των εκδηλώσεων αυτών ιδιαίτερας μνείας χρήζουν οι εκθέσεις γνωστών Ελλήνων ζωγράφων με θέμα τη Σαντορίνη (όπως των Πάρη Πρέκα, Χριστόφορου Ασιμή, Παναγιώτη Γράβαλου, Μερόπης Πρέκα, Σοφίας Καλογεροπούλου, Αντώνιου Σαντορινιού, Θέμη Κοντογούρη, Αλέξανδρου Μαυροειδή, κ.ά.), καθώς επίσης και οι μουσικές βραδιές-κονσέρτα με ταλαντούχους, Έλληνες και ξένους, μουσικούς και καλλιτέχνες, ψυχή των οποίων

έχει αναδειχθεί η Τερέζα Κοκκαλάκη. Η διεθνούς φήμης Βουλγάρα πιανίστα Τζένη Ζαχάριεβα, μία από τις μεγαλύτερες πιανίστες του κόσμου, οι Βουλγάρες Νίνα Μάλεβα άρπα και Ντανίνα Μάλεβα βιολί, η Γιανγκ Χιου Σουκ φλάουτο, σπουδαία διεθνούς φήμης καλλιτέχνης από την Κορέα που κάνει σήμερα καριέρα στη Γαλλία, ο Βούλγαρος Σ. Σιμεόνοφ κλαρινέτο, ο βαθύφωνος Χριστόφορος Σταμπόγλης, η Λευκορωσίδα Αγγελίνα Τκάτσεβα τσίμπελ, είναι μερικοί από τους πολύ σπουδαίους καλλιτέχνες που πέρασαν από το Μέγαρο Γκύζη.

Σήμερα στους χώρους του Πνευματικού Κέντρου φιλοξενούνται πέντε μόνιμες εκθέσεις και συγκεκριμένα: α) Έκθεση αυθεντικών χαρακτικών για τις Κυκλάδες από τον 15^ο έως τον 19^ο αιώνα, β) Έκθεση αντιπροσωπευτικής σειράς παλαιών θηραϊκών δημοσίων και ιδιωτικών εγγράφων, που επελέγησαν να εκθεθούν μεταξύ 3.500 εγγράφων του Πολιτειακού Αρχείου της Καθολικής Επισκοπής Θήρας, τα περισσότερα στα ελληνικά, λιγότερα στα τουρκικά, λατινικά και ιταλικά, τα οποία αποτελούν μία πλούσια πηγή πληροφοριών για πλείστες όσες πλευρές της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής στη Σαντορίνη κατά τα τέλη του 16^{ου} έως τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, γ) Συλλογή φωτογραφιών του Βικέντιου Πίντου της γραφικής Σαντορίνης, περιόδου 1930 έως 1956, και αμέσως μετά, δ) Συλλογή πινάκων ζωγραφικής του Λέοντος και Πιπίτσας Πίντου, ε) Συλλογή από πίνακες με θέμα τη Σαντορίνη γνωστών ελλήνων ζωγράφων που δωρίθηκαν από εκείνους που εξέθεσαν έργα τους στο Πνευματικό Κέντρο και στ) Συλλογή από πετρώματα της Σαντορίνης που βρίσκεται υπό ανάπτυξη. Σε αυτές θα πρέπει να προστεθεί και το Εργαστήρι Αγιογραφίας της Κατερίνας Ιωαννίδου, που λειτουργεί σε μόνιμη πλέον βάση.

Αναπτύσσοντας τις πνευματικού και πολιτιστικού χαρακτήρα δραστηριότητές του το Πνευματικό Κέντρο – Μέγαρο Γκύζη έχει προβεί και σε τρεις αξιόλογες εκδόσεις με αντικείμενο τη Σαντορίνη και τις Κυκλάδες. Το πρώτο του βιβλίο με τίτλο «Σαντορίνη 15^{ος} και 19^{ος} αιώνας» είναι ένας αναλυτικός κατάλογος της συλλογής χαρακτικών του Δημήτρη Τσίτουρα που φιλοξενήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα στο Μέγαρο Γκύζη. Το δεύτερο βιβλίο «Μαρτυρίες από τη Σαντορίνη (1573-1719)» αποτελεί έναν περιληπτικό κατάλογο της αντιπροσωπευτικής μόνιμης έκθεσης παλαιών θηραϊκών εγγράφων με

παράλληλη αυτούσια παρουσίαση ορισμένων από αυτά, υπό την επιμέλεια του Αγαμέμνονα Τσελίκου, υπεύθυνου του Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος. Στο τρίτο βιβλίο με τίτλο «Ταξιδεύοντας στις Κυκλάδες» θα βρει κανείς τοπία, φορεσιές και χάρτες των Κυκλάδων των περασμένων αιώνων και ειδικότερα της Σαντορίνης.

Μετά από 20 χρόνια λειτουργίας του το Πνευματικό Κέντρο – Μέγαρο Γκύζη έχει αναμφισβήτητα προσφέρει πολλά στην πολιτιστική ζωή και πνευματική ανάπτυξη της Σαντορίνης. Θα πρέπει να ειπωθεί ότι ό,τι συντελείται στο Μέγαρο Γκύζη προσφέρεται δωρεάν στους κατοίκους και στους επισκέπτες, Έλληνες και ξένους.

Κατά τις εκδηλώσεις του 1999 ιδιαίτερη ανταπόκριση είχαν το 50μελές μουσικό σχήμα (χορωδοί και χορευτές) «Ευαγόρας» Αμμοχώστου Κύπρου, το χορευτικό συγκρότημα του Συλλόγου Ακρωτηριανών Σαντορίνης με χορούς, τραγούδια και αναπαράσταση του σαντορινιού γάμου και η βραδιά με ιταλικές καντσονέττες και αμερικάνικη τζαζ με τον Χριστόφορο Σταμπόγλη και τη Ναταλία Μροζνίκοβα. Η Ερασιτεχνική Σκηνή Αθηνών, που ίδρυσε και διηύθυνε επί εβδομήντα χρόνια ο αλησμόνητος Θηραίος καλλιτέχνης Ιωάννης Αλεξιάκης, δίδει κάθε χρόνο στις 28 Οκτωβρίου παραστάσεις στο Μέγαρο Γκύζη, παρουσιάζοντας έργα του κλασικού ρεπερτορίου, στις οποίες παρατηρείται πάντα μεγάλη προσέλευση Σαντορινιών.

Το Πνευματικό Κέντρο «Μέγαρο Γκύζη» έχει καθιερωθεί στη συνείδηση των Θηραίων για την ποιότητα των εκδηλώσεων του –ανθιστάμενο έτσι στο πνεύμα εμπορευματοποίησης των καιρών- και αποτελεί έτσι πόλο έλξης για κάθε επισκέπτη του νησιού.

Ναταλία Σανταντωνίου

Δικηγόρος LL.M.

Το Μέγαρο Γκύζη λειτουργεί καθημερινά 10.30 π.μ. – 2.30 μ.μ. & 5.00 μ.μ. – 8.00 μ.μ. και τις Κυριακές 10.30 π.μ. – 4.30 μ.μ.

ΙΔΡΥΜΑ ΘΗΡΑΣ – ΠΕΤΡΟΣ Μ. ΝΟΜΙΚΟΣ

Το Ίδρυμα Θήρας-Πέτρος Μ. Νομικός είναι μη κερδοσκοπικός οργανισμός και λειτουργεί από το 1992 με κύριο στόχο του την προβολή της ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της Σαντορίνης, αλλά και του Αιγαίου γενικότερα.

Μέσα στο εύρος των πολιτιστικών και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων του Ιδρύματος πρωταρχική θέση έχει η προβολή και υποστήριξη της ανασκαφής του Ακρωτηρίου και η συντήρηση των έργων που βρέθηκαν εκεί, και έχει έως τώρα οργανώσει δραστηριότητες σχετικές με αυτά.

Προκειμένου να ενθαρρύνει το εθνικό και διεθνές ενδιαφέρον για τις Τοιχογραφίες της Θήρας, το Ίδρυμα ανέλαβε τη χρηματοδότηση της δημιουργίας φωτογραφικών αναπαραγωγών του συνόλου των τοιχογραφιών, που έχουν συντηρηθεί έως σήμερα. Οι αναπαραγωγές αυτές αποτελούν τρισδιάστατα φωτογραφικά αντίγραφα εξαιρετικής πιστότητας, των τοιχογραφιών που διακοσμούσαν τα κτίρια της προϊστορικής πόλης του Ακρωτηρίου. Οι τοιχογραφίες βρέθηκαν θρυμματισμένες κάτω από τα επάλληλα στρώματα της ηφαιστειακής τέφρας.

Τα αντίγραφα πραγματοποιούνται σε δύο στάδια, το φωτογραμμετρικό, όπου αποτυπώνονται με ακρίβεια οι διαστάσεις, και το χρωματομετρικό, όπου δημιουργούνται τα έγχρωμα αρνητικά. Η επικόλληση της φωτογραφικής ζελατίνας επάνω στην τρισδιάστατη επιφάνεια ολοκληρώνεται με το χέρι από ειδικά εκπαιδευμένους τεχνίτες.

Η έκθεση των αναπαραγωγών αποτελεί μοναδική ευκαιρία για τους επισκέπτες της Σαντορίνης να θαυμάσουν τα σημαντικά αυτά δείγματα πολιτισμού στον τόπο που τα δημιούργησε, αφού από τις πρωτότυπες τοιχογραφίες μέρος μόνο εκτίθεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών και στο νέο Μουσείο Προϊστορικής Θήρας.

Η πρώτη παγκόσμια παρουσίαση των αναπαραγωγών έγινε με την ευκαιρία του 1^{ου} Διεθνούς Συμποσίου *Οι Τοιχογραφίες της Θήρας*, που διοργανώθηκε τον Αύγουστο του 1997 στο Συνεδριακό Κέντρο Πέτρου Μ. Νομικού, από το Ίδρυμα Θήρας και το αδελφό The Thera Foundation υπό την αιγίδα της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας. Σκοπός αυτού του Συμποσίου, στο οποίο συμμετείχαν διακεκριμένοι επιστήμονες από όλο τον κόσμο, ήταν να εξετάσει τον πλούτο των πληροφοριών που πηγάζουν από τις τοιχογραφίες σχετικά με την τέχνη, την οικονομία, το περιβάλλον και τη ζωή στο Αιγαίο κατά τη δεύτερη χιλιετία π.Χ. Ήδη κυκλοφόρησαν τα Πρακτικά του Συμποσίου με δαπάνη του Ιδρύματος Θήρας – Πέτρος Μ. Νομικός.

Τρεις από τις αναπαραγωγές πήγαν στο Συμπόσιο «Αιγυπτιακές – Μινωικές σχέσεις», που οργανώθηκε από το Roemer and Pelizaeus Museum, στο Hildesheim της Γερμανίας, το 1993 και στην Έκθεση «Pharaoh and Foreigners – Dynasties in the Dark», που οργάνωσε το Μουσείο της πόλεως της Βιέννης το 1994. Στην ίδια έκθεση παρουσιάστηκαν, σε συνεργασία με την εταιρεία Kodak Europe στην έκθεση «Salon International des Musées et des Expositions» (SIME), στο Παρίσι, τον Απρίλιο του 1994. Στην ίδια έκθεση παρουσιάστηκαν ένα δίσκος Kodak Photo CD Audio με φωτογραφίες του βιβλίου «Οι Τοιχογραφίες της Θήρας» και η μέθοδος της Αρχαιοσύνθεσης, προβάλλοντας τις δυνατότητες της σύγχρονης τεχνολογίας στον τομέα του πολιτισμού. Οι αναπαραγωγές φιλοξενήθηκαν και πάλι στον χώρο του Συνεδριακού Κέντρου τα έτη 1998, 1999 και 2000 με πολύ μεγάλη επιτυχία. Το Ίδρυμα Θήρας προσκλήθηκε και συμμετείχε με τέσσερις φωτογραφικές αναπαραγωγές των τοιχογραφιών της Θήρας στην έκθεση «Η Ευρώπη στον καιρό του Οδυσσέα – Θεοί και ήρωες στην Εποχή του Χαλκού», που πραγματοποιήθηκε στις γκαλερί Grand Palais στο Παρίσι από τις 23 Σεπτεμβρίου 1999 έως τις 9 Ιανουαρίου 2000. Η έκθεση αυτή διοργανώθηκε υπό την αιγίδα του Εθνικού Μουσείου της Δανίας – Κοπεγχάγη, του Μουσείου Τέχνης της Γερμανικής Δημοκρατίας – Βόννη, της Ένωσης Εθνικών Μουσείων και της Γαλλικής Οργάνωσης Καλλιτεχνικής Δραστηριότητας – Παρίσι, καθώς και του Ελληνικού Υπουργείου Πολιτισμού.

Σημαντικό γεγονός υπήρξε η έκδοση του Ιδρύματος «Οι Τοιχογραφίες της Θήρας», στην ελληνική, αγγλική και γερμανική γλώσσα, ενός πολυτελούς τόμου 100 σελίδων με έγχρωμες φωτογραφίες όλων των τοιχογραφιών της Θήρας που έχουν ανακαλυφθεί μέχρι σήμερα. Τα κείμενα είναι του Διευθυντού της Ανασκαφής Καθηγητή κ. Χρίστου Ντούμα. Η Ακαδημία Αθηνών βράβευσε το Ίδρυμα για την έκδοση αυτή. Με πρωτοβουλία του Ιδρύματος, το 1994, οργανώθηκε σε συνεργασία με τα σχολεία της Σαντορίνης σειρά εκπαιδευτικών προγραμμάτων γύρω από την αρχαιολογική ανασκαφή στο Ακρωτήρι, τις τοιχογραφίες και γενικότερα την αρχαιολογία, καθώς και δανεισμός εκπαιδευτικών φακέλων και μουσειοσκευών σχετικών με το θέμα. Ομιλίες και προγράμματα πραγματοποίησαν ο Καθηγητής Αρχαιολογίας κ. Χρίστος Ντούμας, το Ελληνικό Παιδικό Μουσείο, το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης και η Α΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.

Στο περιθώριο των αρχαιολογικών ενδιαφερόντων έχουν πραγματοποιηθεί και άλλες πολιτιστικές εκδηλώσεις, που έχουν ως σκοπό την ποιοτική αναβάθμιση της ζωής στη Σαντορίνη. Ανάμεσά τους συγκαταλέγονται ρεσιτάλ από τους διακεκριμένους καλλιτέχνες Benjamin Pasternak (πιάνο) και Timothy Baker (βιολί) και τον Vladimir Ashkenazy. Στον χώρο της μουσικής πάλι, το Ίδρυμα συμβάλλει κάθε χρόνο στη διοργάνωση του Διεθνούς Μουσικού Φεστιβάλ Σαντορίνης του Σωματείου «Οι Φίλοι της Σαντορίνης». Εικαστικό γεγονός με ιδιαίτερο ενδιαφέρον ήταν η Έκθεση της Πινακοθήκης του Δήμου Αθηναίων με θέμα «Αιών παις εστί παιζων, πεσσεύων παιδός η βασιλῆηη», που φιλοξενήθηκε στον εκθεσιακό χώρο του Συνεδριακού Κέντρου Πέτρου Μ. Νομικού και οργανώθηκε σε συνεργασία με το Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων.

Η Εταιρεία Κυκλαδικών Μελετών σε συνεργασία με το Ίδρυμα Θήρας – Πέτρος Μ. Νομικός οργάνωσαν το Β΄ Κυκλαδολογικό Συνέδριο (31 Αυγούστου – 3 Σεπτεμβρίου 1995) στο Συνεδριακό Κέντρο Πέτρου Μ. Νομικού, τα πρακτικά οποίου είναι υπό έκδοσιν.

Στα πλαίσια της συνεργασίας του Ιδρύματος Θήρας με το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πολιτιστικών Ιδρυμάτων, πραγματοποιήθηκαν στο Συνεδριακό Κέντρο δύο σεμινάρια συλλογικής μετάφρασης ποίησης. Οι μεταφράσεις έχουν δημοσιευθεί με την ευθύνη των εκδόσεων ΕΡΑΤΩ στη σειρά «Ποιητές στη Θήρα», σε τέσσερις τόμους.

Στα Γυμνάσια και Λύκεια της Θήρας, με πρωτοβουλία του Ιδρύματος Θήρας – Πέτρος Μ. Νομικός, παρουσιάστηκαν τα πολυθεάματα «Αιγαίο όπως λέμε Ελλάδα» και «Μακεδονία το μεγάλο ταξίδι», προσφορά της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος.

Όλες σχεδόν οι εκδηλώσεις που οργανώνει το Ίδρυμα, φιλοξενούνται στους χώρους του Συνεδριακού Κέντρου Πέτρου Μ. Νομικού, το οποίο ο Πρόεδρος του Ιδρύματος παραχωρεί δωρεάν.

Το Ίδρυμα φροντίζει τον Πρότυπο Παιδότοπο «Οι Ροδιές» στο Κοντοχώρι Θήρας, που έγινε με πρωτοβουλία και δωρεά του Ιδρυτού/ Προέδρου του Ιδρύματος Θήρας Πέτρου Μ. Νομικού και της συζύγου του Ντόλλας. Την ευθύνη λειτουργίας του Παιδότοπου έχει ο Δήμος Θήρας. Οργανώνονται εκεί από το Ίδρυμα σε συνεργασία με παιδαγωγικούς φορείς ειδικά προγράμματα για τα παιδιά και τους εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον είχε το πρόγραμμα με θέμα τους Ολυμπιακούς Αγώνες, που παρουσίασαν το Ελληνικό Παιδικό Μουσείο σε συνεργασία με την Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων.

Η δραστηριότητα του Ιδρύματος Θήρας – Πέτρος Μ. Νομικός στη Σαντορίνη και σε διεθνή κλίμακα στο διάστημα που λειτουργεί, πείθει ότι η ιδέα του ιδρυτού του βρήκε έδαφος και ανταποκρίνεται στις προκλήσεις των καιρών, που επιζητούν καινοτόμες πρωτοβουλίες.

Το Διοικητικό Συμβούλιο του Ιδρύματος Θήρας – Πέτρος Μ. Νομικός αποτελούν οι: Πέτρος Μ. Νομικός, Ντόλλα Π. Νομικού και Χρίστος Γ. Ντούμας.

Εμμανουήλ Α. Λιγός

Δικηγόρος, Εκδότης της Εφημερίδας «Θηραϊκά Νέα», Ιδρυτής του Λαογραφικού Μουσείου Σαντορίνης.

ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΕΤΡΟΥ Μ. ΝΟΜΙΚΟΥ

Το Συνεδριακό Κέντρο Πέτρου Μ. Νομικού, είναι εγκατεστημένο στη Σαντορίνη, στην πρωτεύουσα του νησιού Θήρα (Φηρά), σε περιοπτη θέση στο Φηροστεφάνι, με θέα στην Καλντέρα και στο Ηφαίστειο.

Στη θέση που χτίστηκε το Συνεδριακό Κέντρο Πέτρου Μ. Νομικού, υπήρχε ένα νεοκλασικό αρχοντικό, γνωστό ως «Το Κόκκινο Σπίτι», χτισμένο στις αρχές του προηγούμενου αιώνα. Είχε φθαρεί ανεπανόρθωτα από τον σεισμό του 1956 και έπρεπε να κατεδαφιστεί. Ανήκε σε εξέχουσα οικογένεια της Σαντορίνης, η οποία είχε εγκαταλείψει το νησί. Τα υπόσκαφα, που έχουν διαμορφωθεί ως εκθεσιακοί χώροι, πίσω από την κύρια αίθουσα συνεδρίων, ήταν υπό κατάρρευση. Ήταν η κάναβα (το οινοποιείο και το μέρος αποθήκευσης του κρασιού). Το αρχοντικό ανοικοδομήθηκε και διαρρυθμίστηκε ως Συνεδριακό Κέντρο, διατηρώντας την αρχιτεκτονική του και τα παραδοσιακά του χαρακτηριστικά, τουλάχιστον εξωτερικά, από τον αρχιτέκτονα Δημήτριο Κουτσουδάκη. Ο ιδιοκτήτης του Συνεδριακού Κέντρου Πέτρος Μ. Νομικός ανέλαβε (προσωπικά και εξ ολοκλήρου) την ευθύνη και τη δαπάνη για την ανακαίνιση, ίδρυση και λειτουργία του Συνεδριακού Κέντρου.

Διαθέτει μεγάλη αίθουσα συνεδρίων με εξώστη, χωρητικότητας θέσεων 200-220, τα πλέον σύγχρονα οπτικοακουστικά μέσα, χώρους δεξιώσεων, υπόσκαφους χώρους εκθέσεων και περιβάλλεται από αυλές και υπαίθριους χώρους με μαγευτική θέα προς την Καλντέρα και το Ηφαίστειο.

Εγκαινιάστηκε το 1989, με το 3^ο Διεθνές Αρχαιολογικό Συνέδριο, που οργάνωσε το Ίδρυμα Θήρας - Πέτρος Μ. Νομικός, με τίτλο «Η Θήρα και ο κόσμος του Αιγαίου».

Έκτοτε οργανώθηκαν και υλοποιήθηκαν σ' αυτό πολλαπλές εκδηλώσεις, όπως διεθνή επιστημονικά συνέδρια και σεμινάρια, ελληνικά και διεθνή ιατρικά συνέδρια, συνέδρια για τον πολιτισμό, αλλά και για τα γεωλογικά και φυσικά φαινόμενα της Θήρας, συναντήσεις εργασίας δημοσίων φορέων και ερευνητικών προγραμμάτων, εκπαιδευτικά προγράμματα για τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές της

Σαντορίνης, καθώς και διάφορες άλλες εκδηλώσεις, που συγκεντρώνουν σε αυτό τις αρχές και την κοινωνία του νησιού. Από την άνοιξη ως και το φθινόπωρο, κάθε χρόνο, πλήθος διακεκριμένων επιστημόνων και ερευνητών από εργαστήρια και πανεπιστήμια όλου του Κόσμου παρελαύνουν από τις φωτεινές και επιβλητικές αίθουσες του Συνεδριακού Κέντρου Πέτρου Μ. Νομικού, συνδράμοντας ο καθένας με τον τρόπο του στην προώθηση του πολιτισμού και των επιστημών και επισφραγίζοντας σε κάθε ευκαιρία τη μεγαλοσύνη του αιγαιακού πνεύματος. Στην αίθουσα συνεδρίων έγιναν η επίσημη υποδοχή του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Στεφανόπουλου, στις 11 Ιουλίου 1998, συσκέψεις Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συνελεύσεις Παγκόσμιων Οργανισμών.

Στα πλαίσια προγράμματος με την Ευρωπαϊκή Ένωση παραχωρήθηκε χώρος του Συνεδριακού Κέντρου για την εγκατάσταση του Ινστιτούτου Μελέτης και Παρακολούθησης του Ηφαιστείου Σαντορίνης (Ι.Μ.Π.Η.Σ.) σε συνεργασία με το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και το Ινστιτούτο Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών (Ι.Γ.Μ.Ε.).

Κάθε χρόνο, φιλοξενείται το «Διεθνές Μουσικό Φεστιβάλ Σαντορίνης», με διευθύντρια την Αθηνά Καποδίστρια. Επίσης έχουν δοθεί στην αίθουσα του Συνεδριακού Κέντρου ρεσιτάλ από τους διακεκριμένους καλλιτέχνες Benjamin Pasternack (πιάνο) και Timothy Baker (βιολί) της Συμφωνικής Ορχήστρας της Βοστώνης. Ο Vladimir Ashkenazy προσφέρθηκε και έδωσε ρεσιτάλ πιάνου, επιβεβαιώνοντας για μία ακόμη φορά την υψηλή ακουστική της αίθουσας.

Το κέντρο φιλοξενεί τις εκδηλώσεις, που οργανώνει το Ίδρυμα Θήρας - Πέτρος Μ. Νομικός, το οποίο είναι μη κερδοσκοπικός οργανισμός, με κύριο στόχο του την προώθηση της ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της Σαντορίνης, αλλά και του Αιγαίου γενικότερα και την προβολή και υποστήριξη της ανασκαφής του Ακρωτηρίου και ειδικότερα τη συντήρηση των έργων που βρέθηκαν εκεί.

Έτσι κάθε χρόνο από τον Μάιο έως τον Οκτώβριο φιλοξενείται με μεγάλη επιτυχία στα υπόσκαφα του Συνεδριακού Κέντρου η Έκθεση των Αναπαραγωγών των Τοιχογραφιών της Θήρας, οι οποίες αποτελούν τρισδιάστατα φωτογραφικά αντίγραφα, εξαιρετικής πιστότητας, των αυθεντικών τοιχογραφιών της Θήρας.

Αξίζει να αναφερθεί ότι τα έσοδα του Συνεδριακού Κέντρου διατίθενται εξ ολοκλήρου για την ενίσχυση των σκοπών του Ιδρύματος.

Εμμανουήλ Α. Λιγνός

Δικηγόρος, Εκδότης της Εφημερίδας «Θηραϊκά Νέα», Ίδρυτής του Λαογραφικού Μουσείου Σαντορίνης.

ΙΔΡΥΜΑ ΛΟΥΚΑ ΚΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΜΠΕΛΛΩΝΙΑ ΜΠΕΛΛΩΝΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

Ιστορικό

Η μεγάλη επιθυμία των αδελφών Λουκά και Ευαγγέλου Μπελλώνια προσφοράς προς τη γενέτειρά τους, είχε ως αποτέλεσμα την άμεση αποδοχή της πρότασής τους από τον τότε Πρόεδρο της Κοινότητας Θήρας κ. Ιάκωβο Κορωνιό για τη δημιουργία Πολιτιστικού Κέντρου και Βιβλιοθήκης στη Θήρα (Φηρά) και τη σύσταση του Ιδρύματος Λουκά και Ευαγγέλου Μπελλώνια (Φ.Ε.Κ. 342/09.05.1994).

Η ανέγερση του Μπελλώνειου Πολιτιστικού Κέντρου έγινε σε οικόπεδο, που παραχωρήθηκε από τη Σχολική Επιτροπή στο κέντρο των Φηρών, σε σχέδια του αρχιτέκτονα Καθηγητή Γεωργίου Λάβα και του συνεργάτη του αρχιτέκτονα Γιάννη Ρήγου και με κατασκευαστή τον αρχιτέκτονα-μηχανικό Θωμά Γαβαλά.

Σκοπός και στόχοι του Ιδρύματος είναι η συμβολή του στην προαγωγή των Γραμμάτων, της Επιστήμης και των Τεχνών, η χορήγηση υποτροφιών, η υλοποίηση κοινωφελών, εκπαιδευτικών, πολιτιστικών και εικαστικών προγραμμάτων και γενικότερα ό,τι είναι χρήσιμο για τον μαθητή, τον δάσκαλο και τους γονείς.

Το Ίδρυμα διοικείται από επταμελές Διοικητικό Συμβούλιο, συνεπικουρούμενο από Εφορευτική Επιτροπή.

Το κτιριακό συγκρότημα καταλαμβάνει έκταση 760 τ.μ. και αποτελείται από τρία ξεχωριστά τμήματα: Βιβλιοθήκη, Αίθουσα Εκδηλώσεων, Εντευκτήριο-Ξενώνες.

Βιβλιοθήκη

Έχει εμβαδόν 190 τ.μ. και δυναμικότητα 35.000 τόμων. Σήμερα αριθμεί 21.000 τίτλους, με σύνολο βιβλίων 22.500. Πλεονέκτημα της αίθουσας βιβλιοθήκης είναι ότι βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με το γειτονικό Γυμνάσιο και Λύκειο κι έτσι έχει εξασφαλισθεί η άμεση πρόσβαση προς το αναγνωστήριο.

Το περιεχόμενο της βιβλιοθήκης ταξινομείται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες:

Βιβλιογραφία μόνο για τη Σαντορίνη. Περιλαμβάνει αρχαιολογία, ιστορία, λαογραφία, ορυκτολογία, ηφαιστειολογία κ.ά.

Ειδικό τμήμα, το περιεχόμενο του οποίου σχετίζεται άμεσα με τη μαθητιώσα νεολαία και την εκπαιδευτική κοινότητα.

Γενικό τμήμα λογοτεχνίας, ιστορίας, λαογραφίας, οικολογίας, κοινωνιολογίας και άλλων επιστημών.

Διαθέτει συλλογές σπάνιων βιβλίων, πλουσιότατο τμήμα ελληνικών και ξένων λεξικών, ως και πολύτιμα ατομικά αρχεία εφημερίδων. Λειτουργεί δανειστικό τμήμα, με πολύ ικανοποιητική κίνηση, του οποίου προϊστάται ή επιμελείται ο εκάστοτε Προϊστάμενος της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Η βιβλιοθήκη εξυπηρετείται από προσωπικό τριών ατόμων, διαθέτει τρεις Η/Υ και είναι συνδεδεμένη με το Internet. Λειτουργεί καθημερινά πλην της Κυριακής.

Στον χώρο αναγνωστηρίου της βιβλιοθήκης πραγματοποιούνται δύο φορές τον χρόνο εκθέσεις βιβλίου, όπως είναι σπάνια βιβλία, παιδικά βιβλία, σύγχρονα λεξικά κ.ά.

Αίθουσα εκδηλώσεων

Έχει εμβαδόν 220 τ.μ. και χωρητικότητα 150 ή περισσότερων ατόμων. Διαθέτει σύγχρονο εξοπλισμό υψηλής τεχνολογίας για όλα τα είδη προβολών, ως και ασύρματο μεταφραστικό σύστημα, για να εξυπηρετεί τις απαιτήσεις συνεδριακών εκδηλώσεων. Διαθέτει σκηνή 75 τ.μ., κατάλληλη για θεατρικές και χορευτικές παραστάσεις, επίσης δύο πιάνο (μελέτης και συναυλιών).

Η αίθουσα χρησιμοποιείται, εκτός από εκθεσιακός χώρος, σχεδόν καθημερινά από την εκπαιδευτική κοινότητα για ειδικά μαθήματα, προβολές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις (θέατρο, χορός, μουσική). Κατά τη διάρκεια της σχολικής περιόδου, άνθρωποι του πνεύματος και της τέχνης προσφέρουν γνώση και προβληματισμό προς τους μαθητές, τους εκπαιδευτικούς και τους γονείς.

Εντευκτήριο – Ξενώνες

Ο τρίτος όροφος φιλοξενεί το Εντευκτήριο 85 τ.μ. με συνεχόμενη βεράντα 130 τ.μ. Αποτελεί προσφορά προς την εκπαιδευτική κοινότητα για την ψυχαγωγία των ίδιων και των οικογενειών τους. Διαθέτει τηλεόραση, ραδιομαγνητόφωνο και τον αναγκαίο εξοπλισμό για μικρές δεξιώσεις προς τους φιλοξενούμενους ομιλητές ή άλλων εκδηλώσεων. Η διαρρύθμιση και διακόσμηση του χώρου δημιουργεί ευχάριστη ατμόσφαιρα.

Στο ίδιο επίπεδο υπάρχουν δύο ξενώνες για τη φιλοξενία προσκεκλημένων ομιλητών του Ιδρύματος.

Κτιριακό συγκρότημα

Η Κοινότητα Θήρας παρεχώρησε προς το Ίδρυμα συνεχόμενο οικόπεδο, στο οποίο οι ιδρυτές ανοικοδόμησαν κτιριακό συγκρότημα 550 τ.μ. με ενοικιαζόμενους χώρους, για την αντιμετώπιση μέρους των λειτουργικών εξόδων του Ιδρύματος. Μέσα στο συγκρότημα δημιουργήθηκε Επικουρική Βιβλιοθήκη, με δυναμικότητα άλλων 20.000 περίπου τόμων.

Ο εκ των ιδρυτών εξαιρετος θεράπων του Ασκληπιού Ευάγγελος Μπελλώνιας υπήρξε από την ίδρυσή του ο ακαταπόνητος και αφοσιωμένος εργάτης στην υλοποίηση και προγραμματισμό των στόχων και εκδηλώσεων του Ιδρύματος. Συμπαραστάτες στο έργο του έχει τα δύο του παιδιά

και εκλεκτή ομάδα Φίλων Σαντορινιών Επιστημόνων.

Στα λίγα χρόνια λειτουργίας του, το Ίδρυμα Α. και Ε. Μπελλώνια, πέραν της εκπαιδευτικής του αποστολής, με ενδιαφέρουσες εκδόσεις βιβλίων, βιντεοκασετών, υποτροφιών κ.ά., έχει ήδη προσφέρει σημαντικό έργο στους Σαντορινιούς και ευρύτερα στον τόπο μας.

Ιωάννης Μιχ. Δανέζης

Καθηγητής Μαιευτικής και Γυναικολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών

ΝΑΥΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΗΡΑΣ ΣΤΗΝ ΟΙΑ

Το Ναυτικό Μουσείο Θήρας πρωτοϊδρύθηκε στην Οία, το 1951, με πρωτοβουλία του Πλοιάρχου Εμπορικού Ναυτικού Αντώνη Δακορόνια. Στεγάστηκε στο σπίτι του παππού του, Μηνά Νομικού, με εκθέματα από την προσωπική του συλλογή ναυτικών αντικειμένων. Το 1956 το οίκημα καταστράφηκε από τους σεισμούς και έκτοτε, μετά από πολύχρονες προσπάθειες εύρεσης οικονομικών πόρων για την αναστήλωσή του, το 1977 το Μουσείο επανιδρύεται με τη βοήθεια του ΕΟΤ που ανέλαβε την επισκευή ακινήτου της οικογενείας Βαμβακούση, στο κέντρο της Οίας.

Σιγά-σιγά η αρχική συλλογή εμπλουτίστηκε με ιδιωτικές προσφορές και αγορές. Ο χώρος ποτέ δεν υπήρξε επαρκής. Έτσι το Μουσείο –λόγω και του πλούσιου υλικού που είχε συγκεντρωθεί– δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις ανάγκες του και στο σκοπό του. Παρόλα αυτά ο ιδρυτής του Αντ. Δακορόνιας δεν έπαψε με εκκλήσεις του στον τύπο και με επίμονη προσωπική προσπάθεια να συλλέγει υλικό από τη ναυτική και κοινωνική ζωή του χωριού.

Το Σεπτέμβριο του 1981 το Μουσείο απέκτησε πλέον και νομική υπόσταση με την επωνυμία «Ναυτικό Μουσείο Θήρας», με πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο, που απετελείτο από τους: Αντ. Δ. Δακορόνια, Νικ. Α. Νομικό, Αριστ. Ι. Αλαφούζο, Νικ. Κ. Ψύχα και τον Πρόεδρο της Κοινότητας Οίας. Το σημερινό Δ.Σ. αποτελείται από τους Νικ. Α. Νομικό, Πρόεδρο, Αριστ. Ι. Αλαφούζο, Αντιπρόεδρο, Γιάννη Τσεκλένη, Γεν. Γραμματέα, Δημ. Α. Δακορόνια και Γεώργ. Α. Χάλαρη, Πρόεδρο της Κοινότητας Οίας, Μέλη.

Το πλήθος των αντικειμένων και η ακατάλληλότητα του χώρου έκαναν επιτακτική την ανάγκη ενός ιδιόκτητου μουσειακού χώρου. Το 1990 το Μουσείο μεταφέρεται πλέον σε ιδιόκτητο οίκημα. Ήταν ένα ημικατεστραμμένο καπετανόσπιτο του 19^{ου} αιώνα, που δώρισε η Οιάτισσα Ντίνα Μανωλέσσου-Μπιρμπύλη, για τη στέγαση του Ναυτικού Μουσείου. Αποκαταστάθηκε βάσει παλαιών στοιχείων στην αρχική αρχιτεκτονική του μορφή εξωτερικά, ενώ εσωτερικά διαμορφώθηκε ως μουσειακός χώρος, διατηρώντας κατά το δυνατόν το ύφος του ως παλαιού αρχοντικού. Το κόστος επισκευής ανέλαβαν εξ ολοκλήρου οι αδελφοί Νίκος και Δημήτρης Α. Νομικός, εφοπλιστές.

Ο Νίκος Νομικός, σημερινός πρόεδρος του Ν.Μ.Θ., συνέχισε με αμείωτο ενδιαφέρον τις παλαιότερες προσπάθειες για την υλοποίηση ενός τέτοιου μουσείου, που αποτελεί λειτουργικό και ζωτικό χώρο, προσφέροντας έτσι ουσιαστικά στην ενημέρωση του επισκέπτη.

Το Μουσείο αποτελείται από δύο ορόφους. Στο ισόγειο εκτίθενται αυτούσια εξαρτήματα ναυτιλιακού εξοπλισμού, αχνάρια καρνάγιων, κασέλες ναυτικών, εργαλεία ξυλοναυπηγικής τέχνης, κανόνια, άγκυρες, καθώς και χώρος βιβλιοθήκης, με 480 τόμους ελληνικών και ξένων βιβλίων και φακέλους με έγγραφα από το 1841 έως το 1938. Στον επάνω όροφο υπάρχουν εξαρτήματα ιστιοφόρων, ωραιότατα ξυλόγλυπτα ακρόπρωρα, μοντέλα παλιών ιστιοφόρων και νεότερων πλοίων των Σαντορινιών παραβοκύρηδων, καθώς και φωτογραφίες τους, όπως επίσης και συλλογή από πολλές υδατογραφίες, ναυλοσύμφωνα, προικοσύμφωνα, διαθήκες κ.ά.

Παράρτημα του Μουσείου αποτελεί ένα άλλο καπετανόσπιτο, που προέρχεται από δωρεά της δασκάλας Μαργαρίτας (Ρίτας) Μανωλέσσου-Αλαφούζου, έχει αποκατασταθεί και χρησιμοποιείται ως εκθεσιακός χώρος.

Το Μουσείο στο σύνολό του μαρτυρεί την έντονη ναυτική δραστηριότητα, που ανέπτυξαν οι Σαντορινιοί κατά τη διάρκεια του 19^{ου} έως και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Άλλωστε πρέπει να σημειώσουμε ότι η ναυτική παράδοση του νησιού άρχισε πριν τέσσερις χιλετίες, όταν η Θήρα ήταν ένα από τα μεγαλύτερα εμπορικά λιμάνια της Μεσογείου.

Γύρω στα 1790 αρχίζει να διαφαίνεται μία ανάπτυξη στην εμπορική ναυτιλία, όταν με την Ελληνική Επανάσταση (1821) το εμπορικό ναυτικό του νησιού μετατρέπεται σε επαναστατική ναυτική δύναμη και προσαρτάται στη δύναμη των νησιών Ύδρας, Σπετσών και Ψαρών. Μετεπαναστατικά, γύρω στα 1850, η Σαντορίνη παρουσιάζει και πάλι αύξηση εμπορικής κίνησης. Εμπορεύεται με τη Ρωσία διοχετεύοντας προς τα εκεί την παραγωγή του κρασιού της, εξάγει θηραϊκή γη προς την Αυστρία, φορτώνει δημητριακά από την Ρωσία προς τη Σαντορίνη και μετά στις ευρωπαϊκές αγορές (Γαλλία, Ιταλία, Αγγλία) εισάγει υφάσματα, βαμβάκι, έπιπλα και άλλα αγαθά των προηγμένων ευρωπαϊκών χωρών. Επακόλουθο της εμπορικής δραστηριότητας των Θηραίων ναυτικών είναι η οικονομική πρόοδος τους τόπου.

Η Οία είναι το καπετανοχώρι της Σαντορίνης. Περί το 1880 βρίσκεται στο ψηλότερο σημείο της ακμής της. Σχεδόν το σύνολο του ανδρικού πληθυσμού είναι καπεταναίοι και ναυτικοί. Εννιά μήνες το χρόνο (άνοιξη- καλοκαίρι- φθινόπωρο) οι άντρες του χωριού ταξιδεύουν και τον χειμώνα γυρίζουν και δένουν τα ιστιοφόρα τους (165 τον αριθμό τότε) στην Καλντέρα, στον όρμο της Αρμένης, όπου και λειτουργούν δύο καρνάγια (ταρσανάδες) για τις επισκευές και συντήρηση των πλοίων αλλά και ναυπήγηση νέων ιστιοφόρων.

Τα αρχοντικά, τα δημόσια έργα και τα εκθέματα του μουσείου, όπως επίσης ο πληθυσμός της Οίας, που ανερχόταν στους 2.500 κατοίκους (σε αντίθεση με τους 400 κατοίκους σήμερα), είναι απόδειξη οικονομικής ευρωστίας, που συνδέεται με την ακμή του ναυτικού εμπορίου.

Περί τα 1900 η εμφάνιση του ατμού και ο εκσυγχρονισμός του στόλου από ιστιοφόρα σε ατμόπλοια βρίσκει τους Σαντορινιούς караβοκύρηδες απροετοίμαστους και δύσκαμπτους. Οι Θηραίοι μένουν πίσω στις αλλαγές του χώρου μη θέλοντας να συνεργαστούν μεταξύ τους. Από το 1910 και μετά δημιουργούνται νέα ναυτικά κέντρα στη Μεσόγειο. Όσοι άντεξαν στις αλλαγές μετοίκησαν στον Πειραιά. Έτσι αρχίζει η ερήμωση του νησιού. Βοήθησαν σε αυτό και οι σεισμοί του 1956.

Η οικονομική ανάπτυξη του τόπου αναβιώνει πρόσφατα με κύριο μοχλό της τον τουρισμό αυτή τη φορά. Με δεδομένη την πλούσια και σημαντική ναυτική ιστορία της Σαντορίνης, η δημιουργία ενός Ναυτικού Μουσείου ήταν αυτονόητη και επιβεβλημένη. Έτσι τώρα πια ο επισκέπτης βρίσκεται μπροστά σε μια αρκετά πλήρη εικόνα αυτής της ιστορίας του τόπου, καθώς και της οικονομικής και κοινωνικής άνθησης που γνώρισε το νησί τον περασμένο αιώνα.

(Στοιχεία του κειμένου είναι από άρθρα της αρχιτέκτονας Μαίρης Καβάγια και από υλικό του Μουσείου.)

Λουκία Δημ. Νομικού
Αρχιτεκτονική εσωτερικών χώρων.

Το μουσείο λειτουργεί καθημερινά 10.00 π.μ. – 2.00 μ.μ. & 5.00 μ.μ. – 8.00 μ.μ.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ

ΕΜΜ. Α. ΛΙΓΝΟΥ

Ιστορικό

Το Λαογραφικό Μουσείο Σαντορίνης Εμμ. Α. Λιγνού ιδρύθηκε από τον Εμμανουήλ Αντωνίου Λιγνό, δικηγόρο, δημοσιογράφο, διευθυντή της εφημερίδας «Θηραϊκά Νέα».

Το σπίτι έμεινε ανέπαφο από τους σεισμούς του 1956, συντηρήθηκε το 1973 και από τότε τοποθετήθηκαν σε αυτό τα παλιά έπιπλα και σκεύη, οικογενειακά κειμήλια, στη θέση που χρηστικά ανήκουν. Το 1993 οικοδομήθηκε στο Μουσείο πτέρυγα για τη στέγαση της Πινακοθήκης και των Εργαστηρίων και το εκκλησάκι του Αγίου Κωνσταντίνου, στη μνήμη του ιδιοκτήτη του κτήματος Κωνσταντίνου Εμμ. Λιγνού, θείου του ιδρυτή.

Το σπίτι

Το σπίτι είναι χαρακτηριστικό δίχωρο υπόσκαφο, που κατασκευάστηκε το 1861, όπως αναφέρεται σε επιτοίχια επιγραφή.

Η όψη του σπιτιού είναι η τυπική του υπόσκαφου σπιτιού, με την κύρια είσοδο στο μέσο της κύριας όψης και τα τρία παράθυρα γύρω απ' αυτή. Στη συνεχόμενη δευτερεύουσα όψη υπάρχει η βοηθητική είσοδος με το πλαϊνό παράθυρο.

Το σπίτι αποτελείται από τη σάλα, τη σωτοκάμαρη, τη μικρή κάμαρη, την τραπεζαρία, το κελαρικό και το μαεργιό (μαγειρείο) με το φουρνί.

Η σάλα

Η σάλα είναι μεγάλο θολωτό δωμάτιο με την κεντρική είσοδο και γύρω απ' αυτή τρία παράθυρα, που δημιουργούν κόγχες. Στη μέση της σάλας το στρογγυλό τραπέζι με το κοφτό τραπεζομάντιλο και πάνω του το ανθοδοχείο, τα δύο τασάκια, ο γυάλινος ζωγραφιστός δίσκος, η μυοπαγίδα κ.ά.

Στον τοίχο ο μπουφές με τα ραφάκια και τα δαντελένια κουρτινάκια για τα καλά γυαλικά, τα δύο συρτάρια για τα καλά μαχαιροπήρουνα το ένα και για το τραπεζομάντιλο και τις πετσέτες του φαγητού το άλλο και στο κάτω μέρος με δίφυλλη πορτοσιά το ντουλάπι για τα καλά πιάτα του φαγητού, τις καράφες για το κρασί, τις κανάτες για το νερό κ.ά.

Απέναντι, στον άλλο τοίχο ο καναπές με τη στρώση. Από μέσα το μακάτι και οι μαξιλάρες με ύφασμα, κλάρα με έντονα χρώματα και από πάνω η άσπρη στρώση με τις δαντέλες.

Κάτω από τα δύο παράθυρα τα δύο μπαούλα για τα ασπρόρουχα, ενώ κάτω από τα απέναντι εσωτερικά παράθυρα τα δύο ταβλίτια με τα κοφτά τραπεζομάντιλα, πάνω στα οποία το γραμμόφωνο, οι φρουτιέρες και τα γυάλινα ή πήλινα διακοσμητικά.

Πλάι στο μπουφέ και γύρω από το τραπέζι της μέση ξύλινες καρέκλες σε χαρακτηριστικά λαϊκά σχέδια.

Στις δύο πλευρές του καναπέ οι δύο ανθοστήλες με τα κοφτά κεντήματα, τα ανθοδοχεία και στο ράφι της βάσης τα μεγάλα διακοσμητικά κοχύλια.

Στους τοίχους, πάνω από τον καναπέ, η γυάλινη ζωγραφιστή φωτογραφοθήκη με το βασιλικό θυρεό και φωτογραφίες της οικογένειας. Λιθογραφίες με γυναίκες με μουσικά όργανα, περιστέρια κ.ά. ή με νεκρές φύσεις και ψηλά, δίπλα στο ψηλό εσωτερικό παράθυρο, μεγάλες φωτογραφίες του νοικοκύρη.

Σωτοκάμαρη (κρεβατοκάμαρα)

Η σωτοκάμαρη, εσωτερική κάμαρη, κρεβατοκάμαρα, διαχωρίζεται από τη σάλα από όψη, που είναι ίδια με την κύρια εξωτερική όψη του σπιτιού, δηλαδή στη μέση η θύρα και γύρω απ' αυτή τρία παράθυρα, με τα κεντητά κουρτινάκια.

Στο δωμάτιο αυτό δεσπόζει το ξύλινο κρεβάτι με τις τέσσερις κολώνες και το γυροκούρτινο, τον ουρανό, το κοφτό κεντητό σεντόνι και τις όμοιες μαξιλαροθήκες, τη νυχτοθήκη.

Δίπλα στο κρεβάτι η ξύλινη κούνια για το μωρό. Πιο πέρα το σκαμνί με το μάρμαρο και με τα συρτάρια για τις αλλαξιές (εσώρουχα) και με το λαβομάνο (λεκάνη και κανάτα για το πλύσιμο προσώπου) και άλλα χρειαζούμενα, όπως διαλιστή (κτένα), τα άλλα για την κοκεταρία των γυναικών (κουτιά με πούδρα και καλλυντικά φερμένα από το εξωτερικό). Στον τοίχο πάνω από το σκρινί η καλημέρα με τη νιφτομαντήλα (προσόψιο). Πάνω απ' αυτή το εικονοστάσι και πάνω από το κρεβάτι στεφανοθήκη με τα χειροποίητα στέφανα του γάμου (πλεγμένα κλαδιά αμπελιάς, τυλιγμένα με μπαμπάκι, χρωματιστές κορδέλες και τεχνητούς λεμονανθούς, στερεωμένους με χρυσοκλωστή).

Στη γωνία, μεταξύ παραθύρου και κρεβατιού η ξύλινη φορητή τουαλέτα για τις λεχώνες και τις ανήμπορες γυναίκες με το χρειασιδί ή αναγκαίο (πήλινο δοχείο νυκτός).

Στη κόγχη των παραθύρων η φορητή ραπτομηχανή, το σίδερο με τα κάρβουνα κ.ά.

Μικρή σωτοκάμαρη (κρεβατοκάμαρα)

Δίπλα από τη μεγάλη σωτοκάμαρη βρίσκεται η μικρή σωτοκάμαρη (κρεβατοκάμαρα για τα παιδιά), με το όμορφο σιδερένιο κρεβάτι, το μικρό μπαούλο για τα ρούχα των παιδιών, τη βαλίτσα για το ταξίδι, τη σβία και την ανέμη για το γνέσιμο και το στρίψιμο του μαλλιού.

Στον τοίχο η ξύλινη κρεμάστρα με τα μποξαδιά (μάλλινες εσάρπες) για τη γιαγιά και τις πλεκτές από μαλλί ή κλωστή τσάντες για το κέντημα ή το πλεκτό της.

Στο μικρό ξύλινο ντουλαπάκι-λαβομάνο η ρόκα για το γνέσιμο του μαλλιού. Στο ραφάκι του τοίχου το καντήλι, το θυμιατό, η βάγια κ.ά.

Τραπεζαρία

Από τη μικρή σωτοκάμαρη μπαίνουμε στην τραπεζαρία, που έχει και μικρή θύρα που βγάζει στην αυλή. Το μικρό παλιό απλό μπουφεδάκι για τα γυαλικά και τα πήλινα καθημερινής χρήσης, το συρτάρι

για τα μαχαιροπήρουνα της οικογένειας και στο κάτω μέρος το ντουλάπι με τα φαγώσιμα (μακαρόνια, ρύζι, φασόλια, φασολάκια, φακές, ρεβίθια, φάβα κ.ά.)

Στο τραπέζι αραδιασμένα τα κουρουπάκια με τις ελιές, τα καπαρόκουμπα, το λαρδί και το πήλινο τσουκάλι με το φαγητό και την ξύλινη κουτάλα για την κένωσή του, τα πήλινα σκουτελικά και τα πιάτα ανάλογα με το φαγητό, τις τσάσκες (φλυτζάνες) για το βραστάρι (πρωινό ρόφημα) και τη σκουτέλα (μεγάλο βαθύ πιάτο) με τις βρεγμένες κριθίνες κουλούρες για ψωμί.

Πλάι στον τοίχο η μεγάλη κασέλα για το καλό κριθάρι, για το αλεύρι και τις φουρνισμένες κριθίνες κουλούρες. Πάνω στην κασέλα η πλάστιγγα (ζυγαριά) με τα δράμια (σταθμά) και στον τοίχο το καντάρι.

Σε μια γωνιά ο χερόμυλος με τις μυλόπετρες για το φάβα (τρόπος αποφλοιώσεως).

Κελαρικό

Στο κελαρικό, μικρό υπόσκαφο, αποθήκη με τα παλιά πιθάρια για το λάδι, το βαρελάκι για το κρασί, οι νταμιτζάνες για το βισάντο (γλυκό, λιαστό κρασί) και για το πετιμέζι, τα νταμιτζανάκια για την τσικουδιά, τα κουρούπια (πιθάρια) για τις ελιές, τα καπαρόκουμπα, το λαρδί, το σίγλινο, τα παστά πουλιά και το φανάρι για το τυρί, τα λουκάνικα κ.ά. Ακόμη το βαρελάκι και η κολοκύθα για τη μεταφορά πόσιμου νερού στον κάμπο για τους γεωργούς. Στον τοίχο, κρεμασμένα τα κλουβιά για τους παλουκάρηδες (επιλεγμένα ωδικά πτηνά, κράχτες) και η φουρμέλα (δίχτυα) για τη λίμνη (τρόπος σύλληψης ωδικών πτηνών).

Μαεργιό – Φουρνί

Στο μαεργιό (μαγειρείο, κουζίνα) υπάρχουν οι παραστιές για την καύση των ξύλων για την παρασκευή του φαγητού, η φουφού (πήλινο σκεύος με κάρβουνα για να διατηρεί το φαγητό ζεστό), τα πήλινα τσουκάλια και τα τσουκαλάκια.

Δίπλα στο φουρνί (ο φούρνος) με την πέτρινη πλάκα για το κλείσιμό του και τα σύνεργα, φουρνέτιο, πανιστή κ.ά. Από κάτω, στον ειδικά διαμορφωμένο χώρο, τα ξύλα για το άναμμα του φούρνου και τα κλαδιά για τις παραστιές.

Η κανάβα (το οινοποιείο)

Παλιό υπόσκαφο, κατασκευής έτους 1861, όπως αναφέρεται στην επιτοίχια επιγραφή. Στην κανάβα υπάρχουν:

Πατητήρι για το πάτημα των σταφυλιών. Ληνό, στο οποίο ρέει ο μούστος από το πατητήρι. Μάγγανο με το οποίο συμπιέζονται τα υπολείμματα των σταφυλιών για να ληφθεί όλος ο χυμός τους. Άφουρες (βαρέλια) για να γίνει το κρασί. Φτυάρι ξύλινο. Μαστέλο (ξύλινο μεγάλο δοχείο). Σκάφη ξύλινη για τη μετάγγιση του κρασιού. Αγλιά (μικρό ξύλινο σκεύος) για την άντληση του κρασιού κατά τη μετάγγιση

του. Κουβάς για την άντληση του μούστου ή τη μεταφορά κρασιού. Σέκιο και μισό σέκιο (ξύλινα δοχεία), μονάδες για τη μέτρηση του κρασιού. Κλέφτης, φιαλίδιο για λήψη κρασιού για δοκιμή. Αλυσίδα σιδερένια για το εσωτερικό πλύσιμο των βαρελιών. Θειάφι, μικρά τεμάχια υφάσματος εμβαπτισμένα σε θειάφι για την απολύμανση των βαρελιών με το άναμμα τους μέσα σ' αυτά. Κοφίνια και κοφάκια (καλάθια), πλεγμένα από λυγαριά, για τη μεταφορά των σταφυλιών. Κόπανοι (κομμάτια ξύλου) για την πίεση λιαστών σταφυλιών για την παρασκευή του βισάντο (γλυκό κρασί). Εικόνα του Αγίου Αβερκίου, προστάτου των κρασιών.

Κατοικιά ή μάντρα (στάβλος ζώων)

Ματζαδούρα, σκαφτό κοιλώμα για την τοποθέτηση της τροφής (άχυρα) των μεγάλων ζώων. Ποτίστρα, σκαφτό κοιλώμα με νερό για το πότισμα των ζώων. Σομάρι (σαμάρι). Στρατούρι, χειροποίητη υφασμάτινη σέλα για γαϊδούρια, για μουλάρια και άλογα υπάρχουν δερμάτινες σέλες. Άροτρα, ξύλινο και σιδερένιο. Στομόχι, φίμωτρο για τα μεγάλα ζώα πλεγμένο με λυγαριά. Αξίνη (η) για το σκάψιμο. Διχάλι (το) για το λήχνισμα του κριθαριού. Βουλοχωστήρι, σιδερένιο εργαλείο για το φύτεμα των χωραφιών με τομάτες, κηπευτικά κ.ά.

Στο βάθος της Κατοικίας ή Μάντρας υπάρχει μια μεγάλη και εντυπωσιακή σπηλιά, που δημιουργήθηκε από την εξόρυξη ελαφρόπετρας και θηραϊκής γης, που χρησιμοποιήθηκαν στις ταράτσες και στους τοίχους του σπιτιού. Στην κολοσσά (τελείωμα) της σπηλιάς διακρίνονται διαφορετικά ηφαιστειακά πετρώματα με έντονο μαύρο και καφέ χρώμα. Η εξόρυξη συνεχίστηκε σε διακλαδωτικές μικρές στοές. Σε άλλη πλευρά της σπηλιάς διακρίνεται η τομή κατασκευής μιας στέρνας (υδατοδεξαμενής).

Μαντράκι

Μικρή μάντρα ή κατοικία για τα μικρά ζώα, κατσίκες, κότες κ.ά.

Εργαστήρια

Ξυλουργείο του Μιχαήλ Ρούσσου, που λειτουργούσε στο χωριό Καρτεράδος και δωρίθηκε από την οικογένειά του στο Λαογραφικό Μουσείο Σαντορίνης (Λ.Μ.Σ.), με όλα τα εργαλεία, τον πάγκο κ.ά.

Υποδηματοποιείο του Σπύρου Ρούσσου, που λειτουργούσε στη Θήρα (Φηρά) και δωρίθηκε από την οικογένειά του στο Λ.Μ.Σ. και περιλαμβάνει, εκτός από τα σύνεργα και τον πάγκο του υποδηματοποιού, παλιά μηχανή για γάζωμα των δερμάτων, που χειριζόταν η σύζυγός του (κορδελιάστρα) κ. Μαρκεζίνα Ρούσσου.

Καλαϊτζίδικο – Φαναρτζίδικο του Ανδρέα Παπανδρεόπουλου, που λειτουργούσε στο Μεγάλο Χωριό και δωρίθηκε στο Λ.Μ.Σ. από την οικογένειά του. [Τα περισσότερα από τα εργαλεία και σύνεργα του εργαστηρίου στην Τυνησία (πόλη Ντούζ, στο νότο) και στο Μαρόκο (Φες)].

Βαρελοποιείο, τα εργαλεία του οποίου προέρχεται από δωρεές διαφόρων βαρελάδων (Αντόνιος Αλεφραγκής, Ιωάννης Σιγάλας, Μελέτης Γαβαλάς, Βιδιάνος Γιαννίτσης κ.ά.).

Τυπογραφείο, που περιλαμβάνει χειροκίνητη τυπογραφική μηχανή, μεταλλική πρέσα, τυπογραφικά στοιχεία, συρτάρια με συρταροθήκη, κάσες, διορθωτήριο κ.ά.

Μηχανές – εργαλεία – σκεύη

Τοματοπολτομηχανές χειροκίνητες με κοχλία ή κύλινδρο με δόντια για την πολτοποίηση της τομάτας, σουρωτήρια και κόσκινα για τον καθαρισμό του πολτού από τους σπόρους και το φλοιό.

Σκαφίδι για το άπλωμα του τοματοχυμού στον ήλιο για μερική αφυδάτωση.

Ακονιστήρια ποδοκίνητο και χειροκίνητο για το ακόνισμα μαχαιριών, εργαλείων κ.ά.

Πλάστιγγα, ζυγαριές, κοντάρια για το ζύγισμα των προϊόντων για πώληση ή ανταλλαγή.

Φορεσιές

Της καματερός (καθημερινής)

Ανδρική:

Σουρλί (παντελόνι), σοκάρδι (πουκάμισο), ζωνάρι και καναβίτσα (τύπος σακακιού) από ντρίλινο ύφασμα, σε μπλε ή γκρι αποχρώσεις, τσουράπια (χειροποίητες κάλτσες), κούκος (τραγιάσκα), από μέσα μακρύ σώβρακο και φανέλα, μάλλινα.

Γυναικεία:

Βράκα (μακριά ή κοντή, εσώρουχο, από άσπρο ύφασμα, με κέντημα), μεσοφόρι (εσώρουχο), κάσος (μακριά φούστα), ποκαμίσσα, σακάκι και ποδιά, από ύφασμα αλατσαδένιο σε αποχρώσεις μπλε για τις νέες, καφέ για τις γριές. Μαντίλα στο κεφάλι, άσπρη για τις νέες, καφέ για τις μεσόκοπες, μαύρη για τις γριές. Στο γάμο και οι πενθούσες και γριές έβαζαν πάντοτε άσπρο μαντίλι.

Της σκόλης (αργίας, γιορτής)

Ανδρική:

Βράκα, ποκάμισο, ζωνάρι, γιλέκο, μακριές κάλτσες μαύρες ή άσπρες. Η βράκα και το γιλέκο σε μαύρο ή καφέ χρώμα. Στο κεφάλι κουκούλι ή φέσι μαύρο ή κόκκινο με φούντα μαύρη.

Γυναικεία:

Μακριά βράκα και μεσοφόρι άσπρα, ποκαμίσσα με μακριά φαρδιά μανίκια, γιλέκο μπούστο, μακριά φούστα, κοντή σχιστή φούστα, κεντημένη ποδιά, μαντίλα, όλα σε συνδυασμούς χρωμάτων (κόκκινο, γαλάζιο, πράσινο, κίτρινο).

Ιστορικό αρχείο

Χειρόγραφα με σφραγίδες, εκκλησιαστικά και συναλλαγών (πωλητήρια, προικοσύμφωνα, δανειοδοτικά) και ένα ιστορικό προς τους Αρμοστές με σφραγίδα του Κοινού της Σαντορίνης του 1822.

Λιθογραφίες των γνωστότερων περιηγητών και χάρτες των γνωστότερων χαρτογράφων.

Βιβλία τα περισσότερα σπάνια αλλά και νεώτερα, που έχουν γραφεί για τη Σαντορίνη.

Φάκελοι με πλούσιο υλικό από δημοσιεύματα περιοδικών, εφημερίδων, διαφημιστικών για τη Σαντορίνη.

Φωτογραφίες πολλές και σπάνιες για τη Σαντορίνη, από το 1895 μέχρι σήμερα.

Πινακοθήκη

Στην πινακοθήκη του Μουσείου εκτίθενται πίνακες (ελαιογραφίες, υδατογραφίες, παστέλ, σχέδια, κολάζ, λιθογραφίες) γνωστών ζωγράφων, όπως είναι οι: Ζωή Αλαφούζου, Ντιάνα Αντωνάκου, Χριστόφορος Ασιμής, Γιώργος Βελισσαρίδης, Μάρκος Βενιός, Παναγιώτης Γράββαλος, Δημήτρης Δαρζέντας, Γιώργος, Δρίζος, Όπυ Ζούνη, Σοφία Καλογεροπούλου, Ρένα Κουρπά, Άννα Μηνδρινού, Ευδοκία Παπουλή, Μερóπη Πρέκα, Πάρις Πρέκας, Βαγγέλης Ρούσσο (Πέπος), Μυρσίνη Σαντοριναίου, Βάλιας Σεμερτζίδης, Ζωή Σκαιδαρέση, Έλλη Σολομωνίδου-Μπαλάνου, Γιώργος Συρίγος, Αθηνά Ταρσούλη, Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας, Νικόλαος Χειμωνάς κ.ά.

Παρεκκλήσι

Με έντονα τα στοιχεία της λαϊκής εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής το παρεκκλήσι του Αγίου Κωνσταντίνου δεσπόζει στο χώρο του Μουσείου και εντυπωσιάζει. Ο θόλος με τις φυτευτές πέτρες, ο μικρός χαρακτηριστικός τρούλος και το εξαιρετικής πλαστικότητας καμπαναριό, η μαρμαρόγλυπτη εικόνα, τα βοτσαλωτά στην αυλή του παρεκκλησιού, όπως και το απέριττο ξύλινο τέμπλο, ο θρόνος, το ψαλτήρι και το προσκυνητάρι είναι δημιουργήματα σύγχρονων λαϊκών καλλιτεχνών.

Γουλιελμία (Μίτσα) Συρίγου-Μονιούδη

Λογοτέχνης, συγγραφέας.

ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΑΡΓΥΡΟΥ ΣΤΗ ΜΕΣΑΡΙΑ

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα (1888) ο Γεώργιος Εμμ. Αργυρός, αμπελοκτήμονας, παραγωγός οίνων και οινέμπορος, κόσμησε τη Μεσαριά με το Αρχοντικό του, αφήνοντας στους επιγενόμενους ένα υπέροχο κτίσμα, δείγμα και υπόδειγμα κατοικίας άλλων εποχών, άξιο θαυμασμού, θύμησης και μίμησης, μετάβασης στο πριν και υπεράσπισης των ονείρων του σημερινού τεχνοκράτη ανθρώπου.

Την οικοδόμηση του Αρχοντικού του ανέθεσε στους ικανούς Μεσαριίτες πρωτομάστορες Χριστόδουλο και Σπυρίδωνα Βαζαίο, ενώ για τη διακόσμησή του μετεκάλεσε ταλαντούχους μαρμαρογλύπτες και ζωγράφους.

Το κτίσμα αυτό υπέστη μεγάλες καταστροφές από τους σεισμούς του 1956. Το 1985 χαρακτηρίστηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού ως έργο τέχνης, διατηρητέο μνημείο, αξιόλογο δείγμα αρχιτεκτονικής.

Γενναία η απόφαση του ιδιοκτήτη Γεωργίου Εμμ. Αργυρού, χημικού-οινολόγου, για αποκατάσταση του κληρονομηθέντος ακινήτου και πάνω από όλα βαθειά η αγάπη του για το κτίριο αυτό και μεγάλη η λύπη του για το «αλειτούργητο» ερειπωμένο πατρογονικό του αρχοντικό.

Το 1988 άρχισαν οι εργασίες αναστήλωσης και αποκατάστασης του Αρχοντικού Αργυρού με μελέτη της αρχιτέκτονος Φλώρας-Ρέα Ναστούλη και του πολιτικού μηχανικού Ανδρέα Ταλαιώρου και επίβλεψη της Εφορείας Νεωτέρων Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού. Σοβαρή η ευθύνη των μελετητών. Έπρεπε να αποκατασταθεί ό,τι ο χρόνος και οι φυσικές δυνάμεις είχαν αλλοιώσει, χωρίς να το «αλλοιώσουν» και να του ξαναδώσουν την παλιά του αίγλη, συγχρόνως όμως να δώσουν και χρήσεις που θα το έκαναν να αναβιώσει.

Απόφαση: Ξενώνες οι υπάρχοντες ισόγειοι χώροι, που αποτελούν δείγμα παραδοσιακής θηραϊκής αρχιτεκτονικής (υπόσκιφοι ή λιθόκτιστοι θολωτοί χώροι, κάναβες οινοποίησης, μαγειριά, βοηθητικά κτίσματα, κατοικίες). Ιδιωτικό μουσείο το εκλεκτικιστικό κτίσμα του ορόφου, ως αξιόλογο δείγμα αρχιτεκτονικής της εποχής του, διακοσμημένο με περίτεχνες τοιχογραφίες και με την αυθεντική επίλωσή του.

Αποτέλεσμα της επέμβασης είναι οι σημειώσεις θαυμασμού στο βιβλίο επισκεπτών και το βραβείο, που απονεμήθηκε από την EUROPA NOSTRA το 1997 για την αποκατάσταση του κτιρίου.

Συντελεστές: η κ. Αγγελική (Λελέ) Αργυρού, σύζυγος του ιδιοκτήτου κ. Γεωργίου Εμμ. Αργυρού, με περισσή αγάπη παρακολούθησε απ' αρχής μέχρι τέλους τις εργασίες για την αποκατάσταση του Αρχοντικού Αργυρού και τώρα είναι η ψυχή για τη λειτουργία του. Ο πρωτομάστορας κ. Νικόλαος

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

Γεωργ. Ρούσσος με την εξαιρετική τέχνη και τις ικανότητες του ήταν από τους κύριους συντελεστές της επιτυχημένης αναστήλωσης και λειτουργικότητας του Αρχοντικού Αργυρού.

Φλόρα-Ρέα Ναστούλη
Αρχιτέκτων

Οι πόρτες του αρχοντικού είναι ανοιχτές από Μάιο μέχρι Οκτώβριο καθημερινά από τις 10.00 π.μ. και μέχρι την δύση του ηλίου

ΣΥΛΛΟΓΗ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΚΕΙΜΗΛΙΩΝ ΠΥΡΓΟΥ ΘΗΡΑΣ

Στον Πύργο Καλλίστης σώζεται ένα από τα πέντε Καστέλλια της Σαντορίνης, που ιδρύθηκαν την περίοδο της Ενετοκρατίας. Το χαρακτηριστικό αυτό κυκλαδίτικο κάστρο με τη διάταξη των σπιτιών περιμετρικά σε συνεχή δόμηση, ώστε οι εξωτερικοί τους τοίχοι να σχηματίζουν τον οχυρωματικό περίβολο, υπέστη μεγάλες ζημιές στους σεισμούς του 1956.

Η Αγία Τριάδα που ήταν άλλοτε καθολικό μικρής γυναικείας μονής και σήμερα στεγάζει τη συλλογή, ερειπώθηκε και στις αρχές της δεκαετίας του '70 σώζονταν μόνον ο βόρειος τοίχος και τμήμα του Ιερού. Με πρωτοβουλία του Συλλόγου Πυργίων Θήρας και προσωπικά της τότε προέδρου της Λίζας Πατινώτη ο ναός ανακατασκευάστηκε το 1975, προκειμένου να στεγάσει τη συλλογή εκκλησιαστικών κειμηλίων του Πύργου. Η Λίζα Πατινώτη άλλωστε είχε τη διορατικότητα να μεριμνήσει για τη συγκρότηση αυτής της συλλογής αμέσως μετά τους σεισμούς.

Η 2^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων με τη συνεργασία της Ιεράς Μητρόπολης Θήρας και της Κοινότητας Πύργου πραγματοποίησε το 1997 την επανέκθεση της συλλογής, που είχε παραμείνει κλειστή όλα αυτά τα χρόνια. Η Κοινότητα Πύργου συνέβαλε τα μέγιστα στην υλοποίηση αυτού του έργου, αναλαμβάνοντας όλη την οικονομική δαπάνη για την επισκευή του ναού και βοηθώντας ποικιλότροπα το έργο της Εφορείας.

Η συλλογή περιλαμβάνει εικόνες κρητικών και ντόπιων αγιογράφων, έργα ξυλογλυπτικής και μεταλλοτεχνίας, κεραμικά, εκκλησιαστικά κεντήματα και άλλα αντικείμενα εκκλησιαστικής χρήσης, που χρονολογούνται κυρίως στο 17^ο και 18^ο αιώνα, εποχή ακμής και οικονομικής ευμάρειας του Πύργου.

Η πρωιμότερη εικόνα της συλλογής, που μπορεί να χρονολογηθεί στο 16^ο αιώνα, εικονίζει τον άγιο Γεώργιο με σκηνές του βίου του, και σύμφωνα με μαρτυρίες ηλικιωμένων κατοίκων του Καστελλίου προέρχεται από τον ομώνυμο ναό. Ο τύπος του έφιππου αγίου, όπου το άλογο εικονίζεται πλάγια και ο άγιος στραμμένος προς τον πιστό δημιουργήθηκε πιθανότατα στην Κρήτη το 15^ο αιώνα, αλλά δεν γνώρισε μεγάλη διάδοση.

Από το ναϊδριό του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, άλλοτε μετόχι της Μονής της Πάτμου, προέρχονται τρεις εικόνες της συλλογής: «ο άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος», «άνωθεν οι προφήται» και η «Θεία Λειτουργία». Στην πρώτη εικόνα ο άγιος Ιωάννης εικονίζεται στο συνήθη τύπο, με τα προσωπογραφικά χαρακτηριστικά εύρωστου ηλικιωμένου σοφού, σε προτομή, κρατώντας το Ευαγγέλιο, το κονδύλι και το μελανοδοχείο. Η δεύτερη εικόνα με την Παναγία Βρεφοκρατούσα να υποβαστάζεται από δύο Χερουβείμ και να πλαισιώνεται από τις προτομές προφητών Δαβίδ, Σολομώντα, Ησαΐα και Δανιήλ, είναι έργο του ζωγράφου *Στυλιανού εκ Κρήτης Κάστρου*. Υπογραφή αυτού του ζωγράφου, άγνωστου από άλλες εικόνες, υπάρχει στο ξυλόγλυπτο τέμπλο του ναού της Υπαπαντής Πάτμου, του οποίου η ανέγερση χρονολογείται μετά το 1600. Η τρίτη εικόνα, πολυπρόσωπη σύνθεση με την Αγία Τριάδα να περιβάλλεται από αγγελικές δυνάμεις που τελούν τη Θεία Λειτουργία, υπογράφεται από τον *Εμμανουήλ Ιερέα Σκορδίλη*. Ο γνωστός αυτός κρητικός αγιογράφος δημιούργησε το β' μισό του 17^{ου} αιώνα ένα σπουδαίο εργαστήριο στη Μήλο και έργα του συναντώνται σε πολλά νησιά.

Δύο εικόνες της συλλογής, «ο Χριστός Μέγας Αρχιερέυς» και «η Κοίμηση της Θεοτόκου» είναι έργα ενός άλλου κρητικού αγιογράφου, του Βίκτορος, ο οποίος έδρασε επίσης στο β' μισό του 17^{ου} αιώνα. Η πλατιά μάλιστα γεωγραφική διάδοση των έργων του αποδεικνύει τη φήμη του ως ικανού ζωγράφου. Στη δεσποτική εικόνα, με το Χριστό ένθρονο, ολόσωμο, ως Μέγα Αρχιερέα, σώζεται αποσπασματικά η υπογραφή του αγιογράφου *Χείρ Βίκ...*

Η εικόνα αυτή προέρχεται πιθανόν από το ναό των Εισοδίων, όπου υπάρχει και άλλη εικόνα του Βίκτορος με θέμα την Οδηγήτρια. Η δεύτερη εικόνα της συλλογής του ίδιου ζωγράφου φέρει την παράσταση της Κοίμησης της Θεοτόκου στο γνωστό τύπο, όπως καθιερώθηκε σε κρητικές εικόνες του

15^{ου} αιώνα. Μια αρκετά σπάνια εικονογραφική ιδιομορφία είναι ο Χριστός, που δεν εικονίζεται όρθιος αλλά να σκύβει προς τη νεκρή, λεπτομέρεια που επαναλαμβάνει ο ζωγράφος σε εικόνα του με το ίδιο θέμα, που βρίσκεται στο Μουσείο Μπενάκη. Η εικόνα προέρχεται από το ναό της Φανερωμένης και στο κάτω δεξιό τμήμα σώζει ολόκληρη την υπογραφή του ζωγράφου, *Χείρ Βίκτορος*. Δύο ακόμα εικόνες προέρχονται από το ναό της Φανερωμένης, στην ομώνυμη περιοχή στα νότια του οικισμού του Πύργου, και, όπως και «η Κοίμηση της Θεοτόκου», αποτελούν προσφορά της οικογένειας Καμπίτση στη συλλογή. Πρόκειται για δύο δεσποτικές εικόνες, «το Χριστό Μέγα Αρχιερέα» και «την Παναγία Φανερωμένη». Στην πρώτη εικονίζεται ο Χριστός σε προτομή, ενώ στη δεύτερη με την Παναγία ένθρονη Βρεφοκρατούσα σώζεται η υπογραφή *Χείρ Ιακώβου Ιερομονάχου* και ημερομηνία *αχός (=1676)*. Ο αγιογράφος αυτός, που ίσως ήταν Σαντορινιός, έχει ζωγραφίσει και εικόνα της Οδηγήτριας στο ναό των Εισοδίων της Θεοτόκου.

Η τέταρτη δεσποτική εικόνα της συλλογής, με θέμα τον άγιο Ιάκωβο τον Αδελφόθεο ένθρονο με αρχιερατική ενδυμασία, προέρχεται από τον ομώνυμο ναό, που κατά παλαιότερες πληροφορίες ανήκε στους Καθολικούς του νησιού.

Από τον παλιό ναό της Αγίας Τριάδας προέρχεται η εικόνα με την αγία Αικατερίνη και τμήματα του επιχρυσωμένου επιστυλίου του τέμπλου. Σε ένα από αυτά σώζεται η επιγραφή *Δέησις του Δούλου του Θεού Παισίου Ιερομονάχου* και η ημερομηνία 1747. Έργα του Παισίου σώζονται στη Μονή του Προφήτη Ηλία.

Ωραίο δείγμα ξυλόγλυπτικής τέχνης αποτελούν ο Σταυρός με τα τρίλοβα άκρα των κεραιών και τα «λυπηρά» με την Παναγία (σώζονται λίγα μόνο ίχνη) και τον Ιωάννη.

Τα τρία αρτοφόρια και ο Επιτάφιος συμπληρώνουν τη συλλογή των ξυλόγλυπτων του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα.

Το εξαεδρικό αρτοφόριο με το επίπεδο κάλυμμα προέρχεται από τον παλιό ναό της Αγίας Τριάδας, φέρει ημερομηνία *αψμθ (=1749)* και την υπογραφή του *Ιγνάτιου Ιερομονάχου Τζηγάλα*, ντόπιου αγιογράφου, έργα των οποίου βρίσκονται σε διάφορους ναούς του νησιού. Ο ξυλόγλυπτος Επιτάφιος, έργο καλής λαϊκής τέχνης του 19^{ου} αιώνα, φέρει πολλές επιζωγραφήσεις που έχουν αλλοιώσει τα αρχικά χρώματα και προέρχεται από το ναό του Χριστού.

Τη συλλογή συμπληρώνουν κεντήματα, άμφια, λειτουργικά βιβλία και σκεύη. Ανάμεσα τους ξεχωρίζουν ζεύγος χρυσοκέντητων επιμανικίων με παραστάσεις των Εισοδίων και της Υπαπαντής, «σποδέα» (κέντημα που τοποθετείτο κάτω από την εικόνα της Παναγίας του ναού των Εισοδίων), με παράσταση της Παναγίας με το Χριστό σε μέταλλο, πλαισιωμένης από τους Δαβίδ, Σολομώντα, Αβακούμ, και Μελχισεδέκ, και σταυρός αγιασμού με αργυρό περίβλημα και υπογραφή *Γεδεόν Ιερομονάχου 1744*.

Ευγενία Γερούση

Αρχαιολόγος του ΥΠΠΟ. Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Marburg Γερμανίας

(Το κείμενο και οι εικόνες αναδημοσιεύονται από το φυλλάδιο «Συλλογή Εικόνων και Κειμηλίων Πύργου Θήρας», Υπουργείο Πολιτισμού, 2^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.)

ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟΙ ΧΩΡΟΙ

Ένα από τα ομορφότερα νησιά στον κόσμο. Η αρχική της ονομασία ήταν Καλλίστη που σημαίνει "η ομορφότερη". Η ιστορία της χάνεται μέσα στα βάθη του χρόνου. Συνδυετικός κρίκος του παρελθόντος με το παρόν, το ηφαίστειο που τόσα χρόνια σιγοκαίει δίνοντας στο νησί κάτι από την ενέργειά του. Εκτός όμως από τον ήλιο και την θάλασσα η Σαντορίνη προσφέρεται ως Συνεδριακός προορισμός. Είναι ιδανικός τόπος για μικρού και μεσαίου μεγέθους (μέχρι 200 άτομα) συνέδρια, επιστημονικές και επιχειρηματικές συναντήσεις, παρουσιάσεις προϊόντων, ταξίδια κινήτρων. Η Σαντορίνη με πρωτεύουσα τα Φηρά, απέχει 35 λεπτά από την Αθήνα με το αεροπλάνο. Η Ολυμπιακή έχει καθημερινές πτήσεις όλο το χρόνο. Απευθείας πτήσεις υπάρχουν από Κρήτη, Μύκονο και Ρόδο, καθώς επίσης πτήσεις charter από όλες σχεδόν τις Ευρωπαϊκές πόλεις. Υπάρχει ακόμα καθημερινή ακτοπλοϊκή σύνδεση. Το κλίμα της είναι σχετικά ξηρό και χαρακτηρίζεται από σπάνιες βροχοπτώσεις.

Η Σαντορίνη παρέχει όλες τις υπηρεσίες που χρειάζονται για να πετύχουν οποιαδήποτε συνέδρια ή incentives, αρκεί αυτά να προγραμματιστούν την Άνοιξη ή το Φθινόπωρο, διότι από Νοέμβριο μέχρι Φεβρουάριο τα πάντα είναι κλειστά.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ

Heliotopos Conference Organisers

Ημεροβίγλι, 847 00 Σαντορίνη

Τηλ: 0286-23670, Fax: 0286-23672

Τερψιχόρης 38, 175 62 Π. Φάληρο

Τηλ: 9825779, Fax: 9883059, e-mail: helio@hol.gr

Υπεύθυνος: κ. Κώστας Κωνσταντινίδης

ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟΙ ΧΩΡΟΙ

		Χωρητικότητα
Hotel Vedema	Μεγαλοχώρι, 847 00 Σαντορίνη Τηλ: 0286-81796-7, Fax: 0286-81978 Γούναρη 2, 185 31 Πειραιάς Τηλ: 210-4224980, Fax: 210-4223851 Υπεύθυνος: κ. Παλαιολόγος	100 άτομα (Theatre style)
Nine Muses Hotel	Περίβολος Εμπορίου, 84 700 Σαντορίνη Τηλ: 2286-081781-8, Fax: 2286-081790 Δουσμάνη 20, 166 75 Γλυφάδα Τηλ: 8947505 Υπεύθυνος: κ. Χριστόπουλος	Μίνι συνεδριακή αίθουσα 30 ατόμων
Ηλιότοπος	Τηλ: 2286-023670, 210-9825779 Fax: 2286-023672 e-mail: hello@hol.gr Υπεύθυνος: κ. Κώστας Κωνσταντινίδης	Τυπικό Σαντορινιό υπόσκαφο 10 - 15 ατόμων
Μπελλώνειο Πολιτιστικό Κέντρο	Φηρά, 84 700 Σαντορίνη Τηλ: 2286-024962 Υπεύθυνος: κ. Λυγνός	
Συνεδριακό Κέντρο Πέτρου Ν. Νομικού	Ακτή Μισούλη 17-19, 185 35 Πειραιάς Τηλ: 210-4170895-9, Fax: 210-4171777 Υπεύθυνος: κ. Κωνσταντάνος	200 άτομα
Santorini Image Hotel	Μεσσαριά, 847 00 Σαντορίνη Τηλ: 2286-031874-5, Fax: 2286-031174 Σχολείου 8, 153 42 Αγ. Παρασκευή Τηλ: 210-6013014, Fax: 210-6391193 Υπεύθυνη: κα Θανοπούλου	120 άτομα
Santorini Palace Hotel	Φηρά, 84 700 Σαντορίνη Τηλ: 2286-022771, Fax: 2286-023705 Αρμονίας 1, 166 71 Βουλιαγμένη Τηλ: 210-8962656 Υπεύθυνος: κ. Γιαννιώτης	50 - 60 ατόμων

ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

Iris τηλ. 22860-31019

ΕΝΟΙΚΙΑΣΕΙΣ ΠΟΥΛΜΑΝ - ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ

Τηλ: 2286-023670, 210-9825779 (Αθήνα)

ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΑ

	Τηλέφωνο
Αρχιπέλαγος	2286-023673
Σελήνη	2286-022249
Κάστρο	2286-022503
Πύργος	2286-031346
1800	2286-071800
Οινοποιείο Μπουτάρη	2286-081011 (κατόπιν συνεννόησης) Υπεύθυνη: κα Κων/να Χρυσού

ΧΡΗΣΙΜΑ ΤΗΛΕΦΩΝΑ

Αυτόματο	22860
Αστυνομία	22649
ΕΟΤ	71234
ΟΑ	22493
Αεροδρόμιο	3152
Λιμεναρχείο	22239
Σύνδεσμος Ξεν/χων	24435
Κοινότητα Θήρας	22231
Κοινότητα Οίας	71228
Κοινότητα Πύργου	31226
Κοινότητα Μεγαλοχωρίου	81046
Κοινότητα Καμαρίου	31451
Κοινότητα Περίσσης	81126

ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΣΤΟ ΝΗΣΙ

ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΣΤΟ ΝΗΣΙ

Τα Φηρά

Τα Φηρά λέγονται και χώρα και είναι η πρωτεύουσα της Σαντορίνης και το κέντρο της νυχτερινής ζωής. Έχουν πληθυσμό 1718 κατοίκους. Είναι κτισμένα στα «γκρεμό», δηλαδή στο φρύδι της καλντέρας και σε ύψος περίπου 260 μέτρων από την επιφάνεια της θάλασσας. Ακριβώς απέναντι βρίσκεται το ηφαίστειο, που εξακολουθεί να καπνίζει. Ο οικισμός δημιουργήθηκε το 1810, όταν οι κάτοικοι του Σκάρου, με τη μείωση των πειρατικών επιδρομών, άρχισαν να εγκαταλείπουν το κάστρο για να εγκατασταθούν χαμηλότερα, σε σημείο περισσότερο επίπεδο και με πρόσβαση στη θάλασσα.

Τα Φηρά είναι ένας μακρόστενος οικισμός με στενά, όλο σκαλιά, ανηφορικά καλντερίμια. Τα σπίτια προς την πλευρά της καλντέρας είναι υπόσκαψα, χτισμένα σε διαφορετικά επίπεδα το ένα από το άλλο, κατά τέτοιο τρόπο, ώστε η αυλή του ενός να αποτελεί τη στέγη αλλού. Η ιδιόμορφη αρχιτεκτονική των κάτασπρων σπιτιών του, των γαντζωμένων στα σκούρα τοιχώματα της καλντέρας και η ανεπανάληπτη θέα που προσφέρει προς το ηφαίστειο και το ανοικτό πέλαγος συντελούν ώστε τα Φηρά να θεωρούνται από τα ωραιότερα μέρη του τόπου μας.

Εκτός από τα αξιοθέατα που έχουν να προσφέρουν, τα Φηρά είναι το κέντρο της ζωής της Σαντορίνης. Πολλά ξενοδοχεία, εστιατόρια, μπαρ, καφετερίες και ντίσκο υπάρχουν στη διάθεση των επισκεπτών καθώς και μαγαζιά όπου πωλούνται Εκτός από τα είδη

λαϊκής τέχνης – Κεραμικά και υφαντά – και ακριβά χρυσά κοσμήματα.

Αποτελείται από δύο συνοικίες, την ορθόδοξη (Κάτω Φηρά) και την καθολική (Φραγκομαχαλάς), ενώ εδώ βρίσκονται και τα περισσότερα πολιτιστικά ιδρύματα του νησιού (το Αρχαιολογικό Μουσείο, το Μουσείο Προϊστορικής Θήρας, το Μέγαρο Γκύζη, το Συνεδριακό κέντρο Πέτρου Μ. Νομικού και το Μπελλώνιο Πολιτιστικό Κέντρο). Από τις καλύτερα διατηρημένες συνοικίες του οικισμού είναι τα Κάτω Φηρά. Εδώ βρίσκονται και οι εκκλησίες του Αγίου Μηνά και του Χριστού, αριστουργήματα και οι δύο της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής, η πρώτη με το χαρακτηριστικό

σαντορινιό τρούλο, η δεύτερη με το ξυλόγλυπτο τέμπλο και τον επισκοπικό θρόνο. Στην καθολική συνοικία, εκτός από την μονή των Δομνικανίδων (λειτουργεί σχολή ταπητουργίας του Ελληνικού Οργανισμού Χειροτεχνίας), η οποία δεν είναι επισκέψιμη, βρίσκεται και το επίσης καθολικό μοναστήρι των Αδελφών του Ελέους (εγκαταστάθηκαν στο νησί το 1841), που δεν λειτουργεί πια, καθώς και ο ναός της Παναγίας της Ροζάρια και ο ναός του Άγιου Ιωάννη του Βαπτιστή, που αποτελεί και την μητρόπολη των Καθολικών.

Στα όρια της καθολικής με την ορθόδοξη συνοικία βρίσκεται το Αρχαιολογικό Μουσείο των Φηρών. Στεγάζει ευρήματα από τις ανασκαφές στο Ακρωτήριο και στο Μέσα Βουνό.

- Αγγεία και ειδώλια της Πρωτοκυκλαδικής περιόδου (2500 – 2000 π.Χ.)
- Κεραμικά από το Ακρωτήριο (1500 π.Χ.)
- Γεωμετρικά και Αττικά αγγεία και ειδώλια του 8^{ου} και 7^{ου} αιώνα π.Χ.
- Γλυπτά της Αρχαϊκής περιόδου, των Ελληνιστικών και Ρωμαϊκών χρόνων.

Εκτός από τον κεντρικό δρόμο με το αυτοκίνητο, τα Φηρα είναι προσβάσιμα και από τον όρμο του οικισμού, τον Μέσα Γιαλό (σημείο που συνήθως «πιάνουν» τα κρουαζιερόπλοια), είτε με γαϊδουράκια είτε με το τελεφερίκ – για μία πιο εντυπωσιακή ανάβαση – ή ακόμα και με τα πόδια (ανεβαίνοντας τα 500 περίπου σκαλοπάτια του καλντεριμιού) για όσους διαθέτουν άριστη φυσική κατάσταση... Από τον Μέσα Γιαλό, επίσης, ξεκινούν καθκια με προορισμό τα απέναντι νησιά, την Παλιά και την Νέα Καμένη, όπου βρίσκεται και ο κρατήρας του ηφαιστείου, και την Θηρασιά, το νησί με τους λίγους αλλά φιλόξενους κατοίκους.

Φηροστεφάνι

Λίγα μέτρα βορειότερα από τα Φηρά και ουσιαστικά προέκτασή τους, βρίσκεται το Φηροστεφάνι με επίσης μαγευτική θέα στην καλντέρα και πληθώρα ξενοδοχείων και δωματίων προς ενοικίαση. Το Φηροστεφάνι είναι ένας μακρόστενος οικισμός. Διαθέτει γραφική πλατεία, την εκκλησία του Αγίου Γερασίμου – η μοναδική στο νησί με κυπαρίσσια. Από εδώ αξίζει μία επίσκεψη στο Κοντοχώρι και στο Λαογραφικό Μουσείο της Σαντορίνης του Εμμανουήλ Α. Λιγνού. εκτός από την πινακοθήκη και το πλούσιο ιστορικό αρχείο, στο Μουσείο υπάρχουν δωμάτια στα οποία αναπαριστώνται τα παραδοσιακά σπίτια του νησιού με την αυθεντική τους επίπλωση, καθώς και οι χώροι των παραδοσιακών

επαγγελματιών. Ανάμεσα στο Φηροστεφάνι και το Ημεροβίγλι ή Μεροβίγλι, που είναι ο αμέσως επόμενος οικισμός, βρίσκεται το παλιό ορθόδοξο μοναστήρι του Αγίου Νικολάου που είχε ιδρυθεί αρχικά στο Σκάρο από την οικογένεια των Γκόζη.

Ημεροβίγλι

Ξεκινώντας από τα Φηρά με κατεύθυνση το βόρειο τμήμα του νησιού βρίσκεται το Ημεροβίγλι. Το όνομά του προφανώς ανάγεται στην εποχή των πειρατών : βίγλι (=παρατηρητήριο) της ημέρας. Πράγματι η θέση του στο κέντρο και στο υψηλότερο σημείο της καλντέρας του επέτρεπε την εποπτεία όλου του χώρου και την έγκαιρη ειδοποίηση των κατοίκων σε περίπτωση εμφάνισης πειρατών.

Το Ημεροβίγλι δεν οφείλει την γοητεία του μόνο στην εντυπωσιακή θέα που έχει προς την καλντέρα, αλλά και στο γεγονός ότι ακριβώς μπροστά του ορθώνεται ο βράχος του Σκάρου με το φρούριο, της μεσαιωνικής πρωτεύουσας του νησιού. Από το άλλοτε ισχυρό καστέλι σήμερα δεν έχει απομείνει παρά ο μοναχικός βράχος. Ωστόσο, για όσους βρίσκονται σε καλή φυσική κατάσταση υπάρχει ανηφορικό μονοπάτι που, ξεκινώντας από το Ημεροβίγλι, καταλήγει στην κορυφή, από όπου το θέαμα κόβει την ανάσα.

Στο Ημεροβίγλι βρίσκεται και η εκκλησία της Μαλτέζας με θαυμάσιο ξυλόγλυπτο τέμπλο με εικόνες από την Παλαιά Διαθήκη.

Λιγότερο πολυσύχνηστες από τις νότιες παράλιες είναι εκείνες στη ΒΑ πλευρά του νησιού, όπως η παραλία του Βουρβούλου και η άλλη, μικρότερη, στο Πόρι με τις φιλόξενες ταβερνούλες της.

Σκάρος

Εδώ πάνω θα δείτε ό,τι απέμεινε από το παλιό κάστρο. Το μονοπάτι που οδηγεί με κατεύθυνση αρχικά νότια και στη συνέχεια δυτικά, βγάζει στο κάτωσπρο εκκλησάκι της Θεοσκεπυστης που θαρρείς πως είναι σκαμμένο μέσα στο βράχο.

Αθηνιός

Από τα Φηρά (απέχει περίπου 11 χιλιόμετρα) και με κατεύθυνση προς το νότιο τμήμα του νησιού φτάνει κανείς στον Αθηνιό. Ήταν μόλις το 1967 που ξεκίνησε η αναζήτηση πρόσφορου σημείου για την κατασκευή του λιμανιού της Σαντορίνης και ο απάνεμος όρμος του Αθηνιού επιλέχθηκε ως ο πλέον κατάλληλος. Λίγα σπίτια, μερικά εστιατόρια και μία μικρή βοτσαλωτή παράλια τον πλαισιώνουν, ενώ από πάνω μοιάζουν σαν να ακροβατούν τα Φηρά.

Ακρωτήρι

Συνεχίζοντας στον δρόμο προς τον νότο βρίσκεται το Ακρωτήρι. Με την άφιξη στον οικισμό είναι σαν να μπαίνει ο επισκέπτης στην μηχανή χρόνου που θα τον οδηγήσει πολλούς αιώνες πίσω. Στο σημερινό χωριό σώζονται ακόμα ελάχιστα ερείπια από το καστέλι που υπήρχε εκεί κατά την εποχή της Φραγκοκρατίας. Μερικά χιλιόμετρα νοτιότερα βρίσκεται ο αρχαιολογικός χώρος με τα οικοδομήματα και τα σκεύη της προϊστορικής πόλης τόσο καλά διατηρημένα, ώστε να επιτρέπουν ένα κρυφοκοίταγμα στην καθημερινότητα των κατοίκων της που είχαν τα μέσα και ήξεραν να απολαμβάνουν την ζωή. Αλλά και οι σύγχρονοι κάτοικοι γνωρίζουν καλά πώς να προσφέρουν τέρψη στους περιηγητές του νησιού με τα ολόφρεσκα ψαριά και θαλασσινά και τις ντόπιες λιχουδιές που σερβίρουν στα παραθαλάσσια ταβερνάκια.

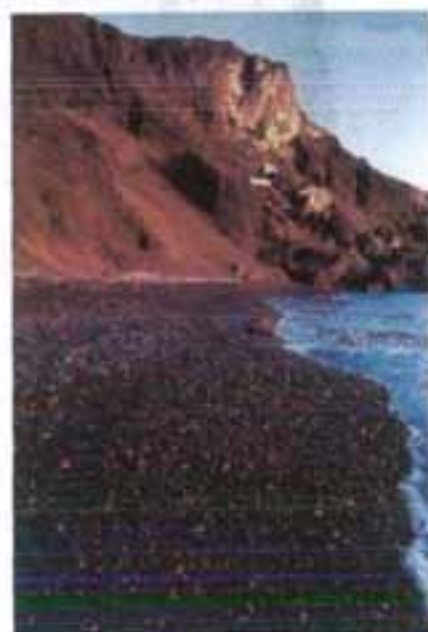
Από την παραλία του Ακρωτηρίου και μετά από έναν ήπιο χωματόδρομο συναντά κανείς μία σειρά από παραλίες με πιο εντυπωσιακή την λεγόμενη Κόκκινη Παραλία.

Καρτεράδος

Ξεκινώντας από τα Φηρά με κατεύθυνση προς τον νότο ο δρόμος οδηγεί στον Καρτεράδο. Από τον Καρτεράδο προερχόταν η πλειονότητα των καπεταναίων που είχαν συμβάλει στην εμπορική – ναυτιλιακή ανάπτυξη του νησιού κατά την διάρκεια του 19^{ου} αι. οργάνοντας τις θάλασσες. Απόηχοι από την ανθηρή εκείνη εποχή επιβιώνουν στα αρχοντικά που υπάρχουν ακόμη στον οικισμό.

Μεσαριά

Προχωρώντας νοτιότερα, σ' απόσταση 3,5 χιλιομέτρων ο δρόμος οδηγεί στην Μεσαριά, χωριό στα μεσόγεια του νησιού με 409

κατοίκους, όπου γίνεται αμέσως αισθητό ότι έχει φυσήξει ένα άλλος αέρας... Είναι κτισμένο ανάμεσα σε αμπέλια και περιβόλια. Εδώ παράγεται ένα μεγάλο μέρος του Σαντορινιού κρασιού. Όταν κανείς περπατήσει στα στενά μονοπάτια της, συναντά τα πρώτα σαντορινιά εργοστάσια (όπως την καλτσοβιομηχανία Μαρκεζίνη), θαυμάσια δείγματα βιομηχανικών κτηρίων του τέλους του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αι. και τα αρχοντικά που συνδυάζουν

την παραδοσιακή αρχιτεκτονική του νησιού με νεοκλασικά στοιχεία.

Η Μεσαριά διαθέτει ξενοδοχεία και εστιατόρια.

Βόθωνας

Συνεχίζοντας ανατολικά, βρίσκεται ο μεσόγειος οικισμός του Βόθωνα που σήμερα κατοικείται από 309 κατοίκους, ο οποίος αποτελεί ουσιαστικά προέκταση της Μεσαριάς. Ο Βόθωνας μοιάζει σαν να έχει κτιστεί κλιμακωτά στις πλαγιές μιας χαράδρας θυμίζοντας κερκίδες αρχαίου θεάτρου. Τα υπόσκαφα σπίτια, που αποτελούν την πλειονότητα, συνυπάρχουν με τα λιγιστά αρχοντικά του τέλους του 19^{ου} αι. απομεινάρια της ακμής που γνώρισε η περιοχή εκείνη την εποχή. Στον Βόθωνα βρίσκεται η εκκλησία της Αγίας Άννας με ξυλόγλυπτο τέμπλο όπου απεικονίζονται εικόνες από την Παλαιά Διαθήκη.

Ο δρόμος καταλήγει στον Μονόλιθο, όπου βρίσκεται και το αεροδρόμιο. Εκεί κοντά υπάρχει η ομώνυμη παράλια με μαύρη λεπτόκοκκοι άμμο και καλές ταβέρνες.

Πύργος

Χτισμένος στους πρόποδες του Προφήτη Ηλία ο Πύργος είναι υπόδειγμα οχυρού οικισμού και το μόνο χωριό στη Σαντορίνη που διατηρεί έντονα τα μεσαιωνικά του στοιχεία. Οι δρόμοι του, που ακολουθούν την περιφέρεια του λόφου, όπου είναι χτισμένος, ζώνουν το χωριό. Η εξωτερική πλευρά των σπιτιών αποτελούσε μέρος της οχύρωσης του οικισμού. Όταν δεν υπήρχαν πια οι κίνδυνοι άρχισαν να χτίζουν και έξω από τα τείχη και έτσι ο οικισμός πήρε τη σημερινή του μορφή.

Στον Πύργο υπάρχουν πολλές εκκλησίες. Παλαιότερη είναι η Κοίμηση της Θεοτόκου, η γνωστή ως Θεοτοκάκι. Χτίστηκε τον 11^ο αιώνα λίγο αργότερα από την Επισκοπή Γωνιάς. Στην περίοδο 1537-1650 ανάγονται η Μεταμόρφωση του Σωτήρος, η Αγία Θεοδοσία και ο υπόσκαφος ναός του Αγίου Νικολάου του Κίσηρα. Στην περίοδο 1650-1664 ανάγεται η εκκλησία των Εσοδίων της Θεοτόκου με ξυλόγλυπτο τέμπλο. Νεότερες είναι η Αγία Αικατερίνη (1660), ο Άγιος Γεώργιος (1680), ο Ταξιάρχης Μιχαήλ (1690), ο Άγιος Νικόλαος (1700), και πολλές άλλες.

Περπατώντας ανάμεσα στα στενά δρομάκια το Πύργου και αντικρίζοντας τα ερείπια του οχυρωματικού τείχους, ανακαλύπτει κανείς την γοητεία του μεσαιωνικού οικισμού, την οποία έχουν σβαστεί ακόμα και το πλήθος των ενοικιαζομένων δωματίων, εστιατορίων και καφενείων.

Είτε με αυτοκίνητο είτε με τα πόδια (από τον παλιό δρόμο με τα σκαλοπάτια) μπορεί κανείς να φτάσει στο ψηλότερο σημείο του νησιού, το βουνό του Προφήτη Ηλία όπου βρίσκεται και το ομώνυμο μοναστήρι. Ο συμπαγής όγκος του εξωτερικά θυμίζει φρούριο με λίγα ανοίγματα και παράθυρα. Ιδρύθηκε το 1711 και η ανοικοδόμησή του ολοκληρώθηκε σε δύο οικοδομικές φάσεις. Η πρώτη άρχισε το Μάρτιο του 1711 έως το Μάιο του 1724 και η δεύτερη το Νοέμβριο του 1852 έως το Μάρτιο του 1857. Αξιόλογο είναι το ξυλόγλυπτο τέμπλο στο Καθολικό του Μοναστηριού. Το Μοναστήρι υπαγόταν στον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Ήταν, μέχρι το 1860, κοινόβιο, ενώ μέχρι το 1853 ήταν και άβατο, δηλαδή δεν επιτρεπόταν η είσοδος γυναικών στη Μονή. Το Μοναστήρι του Προφήτη Ηλία παλαιότερα ήταν πολύ πλούσιο. Διέθετε δικό του καράβι που έκανε διαμετακομιστικό εμπόριο προς όφελος της Μονής. Παράλληλα είχε αναπτύξει μεγάλη πνευματική και εθνική δράση. Η ανδρική μονή του Προφήτη Ηλία συνέβαλε σημαντικά στην εκπαίδευση του Γένους με τη Σχολή του Γένους, όπου τα Ελληνόπουλα διδάσκονταν τα ελληνικά γράμματα, που λειτούργησε εκεί από το 1806 έως το 1845. Η παρακμή του Μοναστηριού άρχισε το 1860. Στους σεισμούς του 1956 τα κτήρια του έπαθαν σοβαρές ζημιές. Σήμερα ο επισκέπτης μπορεί να θαυμάσει την εκκλησία και το μουσείο της, το οποίο διαθέτει αξιόλογη συλλογή ιερών εκκλησιαστικών κειμηλίων (λειψανοθήκες, εικόνες της κρητικής τέχνης του 15^{ου} αι., χειρόγραφα, πολλά παλαιά και νεότερα βιβλία κ.ά.), καθώς και τη συλλογή λαογραφικού περιεχομένου. Στα δωμάτια της εκτίθεται συλλογή εθνογραφικού υλικού.

Έξω Γωνιά – Μέσα Γωνιά

Συνεχίζοντας ανατολικότερα, βρίσκεται ο μικρός οικισμός της Έξω Γωνιάς. Μέρος ιδανικό για όσους επιθυμούν να γευτούν τις παραδοσιακές τοπικές λιχουδιές σε μία ήσυχη και γαλήνια ατμόσφαιρα με το βλέμμα να ατενίζει τον σαντορινιό κάμπο και να βυθίζεται στην βαθυγάλανη θάλασσα. Αξιοσημείωτη είναι η εκκλησία του χωριού, ο Άγιος Χαράλαμπος. Είναι χτισμένος επάνω σε ύψωμα και φαίνεται σχεδόν από κάθε γωνιά του νησιού.

Λίγα χιλιόμετρα ανατολικότερα βρίσκεται η Μέσα Γωνιά, αγροτικό χωριό με εγκαταστάσεις για την παραγωγή και αποθήκευση κρασιού (κάναβες). Αξίζει τον κόπο μια επίσκεψη στον βυζαντινό ναό (το

σημαντικότερο βυζαντινό μνημείο του νησιού) Επισκοπής, Παναγίας 'Επισκοπής ή Επισκοπής Γωνίας, αφιερωμένο στην Κοίμηση της Θεοτόκου, που ιδρύθηκε από τον αυτοκράτορα Αλέξιο Α' Κομνηνό (1081-1118). Ίσως αρχικά να είχε χρησιμοποιηθεί ως Καθολικό μοναστηριού. Και κάποια περίοδο ήταν η έδρα της Επισκοπής της Σαντορίνης. Η μορφή με την οποία σώζεται σήμερα δεν είναι αυτή του 11^{ου} αιώνα, γιατί κατά καιρούς έγιναν διάφορες προσθήκες. Ανέπαφο έχει διασωθεί μέχρι σήμερα μόνο το βυζαντινό σκαλιστό μαρμάρινο τέμπλο της. Οι τοιχογραφίες της χρονολογούνται στο 1100 περίπου.

Καμάρι

Ο δρόμος συνεχίζει για να καταλήξει το Καμάρι. Πεντακάθαρα νερά, ατέλειωτη παραλία με μαύρη χονδρόκοκκη άμμο (η δεύτερη δημοφιλέστερη παραλία της Σαντορίνης), γραφικές ταβέρνες, εστιατόρια, ντισκοτέκ, κάθε είδους ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια, κάμπινγκ, μπαρ ακόμα και σινεμά, συνθέτουν το σκηνικό στο Καμάρι. Η εκτεταμένη παραλία του Καμαριού προφυλάσσεται στο νότο από τον κατακόρυφο όγκο του Μέσα Βουνού. Ο ιδιαίτερα δημοφιλής, σήμερα, παραθαλάσσιος οικισμός ήταν κατά την αρχαιότητα το επίνειο της αρχαίας Θήρας και έφερε το όνομα Οία. Τα ερείπια της ακμάζουσας, κατά τους ελληνιστικούς χρόνους, πόλης βρίσκονται στο Μέσα Βουνό και σε μεγάλο υψόμετρο. Υπολείμματα από ναούς, ιερά και δημόσια οικοδομήματα απαρτίζουν τον εντυπωσιακό αρχαιολογικό χώρο, από όπου η θέα είναι μοναδική.

Μεγαλοχώρι

Με κατεύθυνση το νότιο τμήμα του νησιού συναντά κανείς το Μεγαλοχώρι, γραφικό χωριό με 261 κάτοικους, καλά προφυλαγμένο στην ενδοχώρα του νησιού με υπόσκαφα σπίτια και περιποιημένα αρχοντικά.

Περίβολος – Εξωμύτης – Βλυχάδα

Συνεχίζοντας νοτιότερα και λίγο πριν την είσοδο στο Εμπορείο υπάρχουν διακλαδώσεις που οδηγούν στις νοτιότερες παραλίες της Σαντορίνης με την μαύρη άμμο : τον Περίβολο, τον Εξωμύτη και την Βλυχάδα. Ο Περίβολος είναι η δημοφιλέστερη παραλία του νησιού ονομάζεται και Μαύρη Παραλία και είναι μήκους 8 χιλιομέτρων. Ενοικιαζόμενα δωμάτια, ξενοδοχεία, ταβερνάκια, μπαρ καθώς και δυνατότητα θαλάσσιων σπορ προσελκύει το μεγαλύτερο μέρος των επισκεπτών τους θερινούς μήνες. Ο Εξωμύτης προσφέρει παραδοσιακά καλομαγειρεμένα φαγητά στις ταβέρνες του. Η Βλυχάδα προσφέρει μια εκτεταμένη καθαρή αμμουδιά και καλό

φαγητό, ενώ η γοητεία του σκηνικού συμπληρώνεται με το παλιό εργοστάσιο τοματοπολτού του Δ. Νομικού. Πρόσφατα δημιουργήθηκε εκεί μικρό λιμανάκι που αράζουν τα ψαροκάικα και φιλοξενούνται κότερα κατά τους θερινούς μήνες. Από εκεί επίσης ξεκινάει και την βύθιση του το υποβρύχιο «Ατλαντίς» ένα από τα δύο ή τρία που υπάρχουν στην Μεσόγειο.

Περίσσα

Η Περίσσα, εκτός από το επίγειο του χωριού, είναι και μία από τις πιο δημοφιλείς παραλίες με αρκετά χιλιόμετρα σκουρόχρωμης άμμου και πληθώρα ενοικιαζομένων δωματίων, εστιατορίων και καφετειών. Στα ανατολικά της παραλίας υψώνεται ο σκούρος όγκος του Μέσα Βουνού. Εδώ, βρίσκεται επίσης και η μεγαλύτερη εκκλησία του νησιού, ο Τίμος Σταυρός και το ξωκλήσι της Αγίας Ειρήνης του 16^{ου} με αρχές 17^{ου} αιώνα.

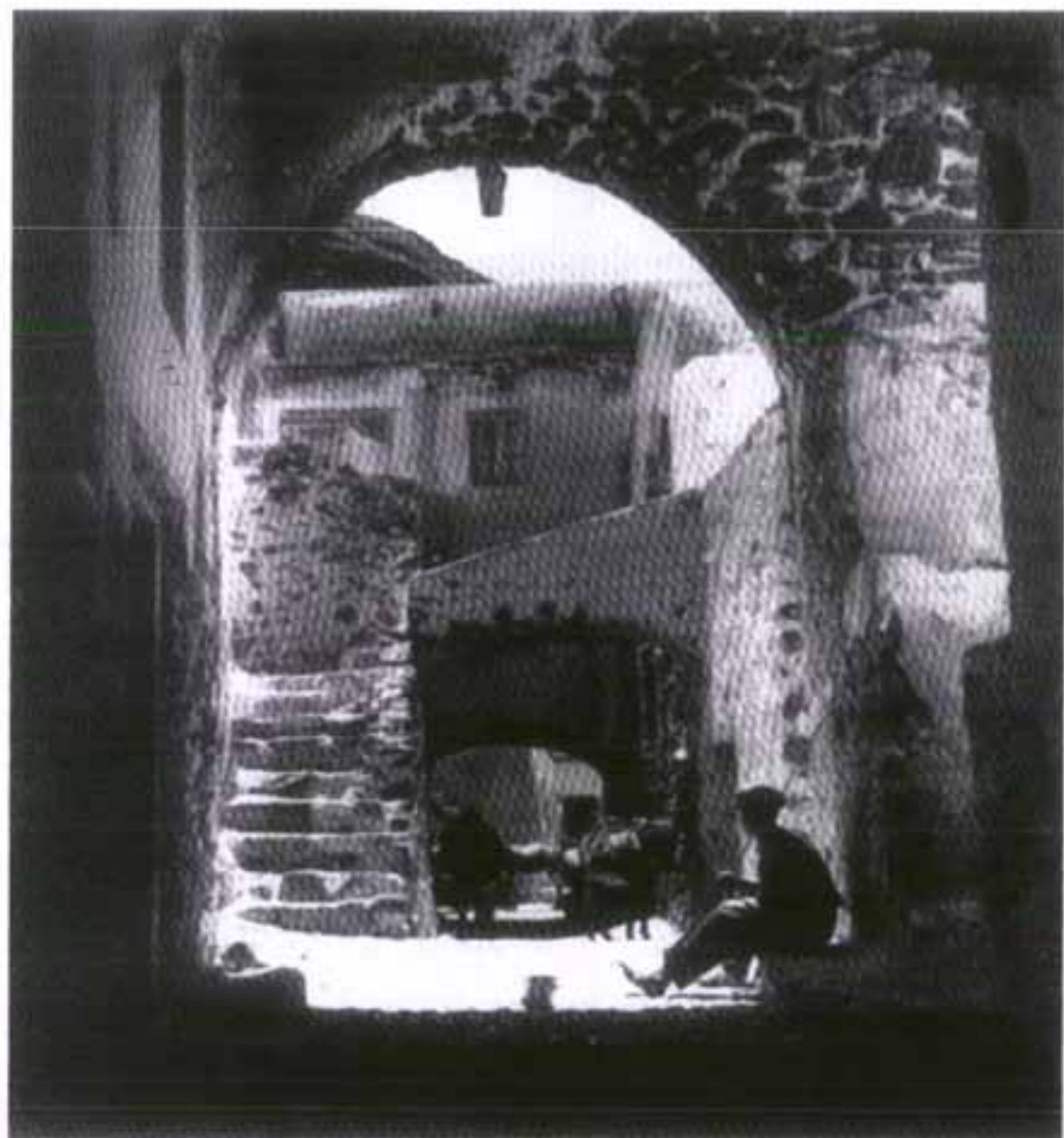
Εμπορείο

Το μεγάλο νότιο χωριό της Σαντορίνης και το μεγαλύτερο σε πληθυσμό είναι κτισμένο στο κέντρο εύφορου κάμπου.

Φτάνοντας στο Εμπορείο βλέπει κανείς τον μεσαιωνικό γούλα, που στέκει ακόμη όρθιος, αλλά με τα ίχνη της φθοράς εμφανή. Στο δώμα του υπήρχε εκκλησία, που στα νεότερα χρόνια ήταν μετόχι της Μονής Ιωάννου του Θεολόγου της Πάτμου. Το Εμπορείο ή Εμπορείο με τα δαιδαλώδη καλντερίμια, ήταν κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας ένα από τα πέντε καστέλια του νησιού και σημείο εμπορικών συναλλαγών, από όπου προέρχεται και το όνομά του. Στο απέναντι βουνό στέκουν ακόμα οι ανεμόμυλοι που παλαιότερα συνέβαλαν και αυτοί στην οικονομική ευμάρεια της περιοχής. Αλλά οι κάτοικοι του Εμπορείου, οι λεγόμενοι Μποργιανοί, είναι και ναυτικοί. παλαιότερα υπήρχε στον οικισμό ο άνθρωπος με το φανάρι, που σηκωνόταν την νύχτα και πήγαινε από σπίτι σε σπίτι για να ξυπνήσει τους ψαράδες.

Λίγο πριν από την είσοδο στο Εμπορείο βρίσκεται τα εκκλησιάκι του Αγίου Νικολάου του Μαρμαρίτη. Είναι ακουμπισμένο επάνω στο αρχαίο ιερό της θεάς Βασιλείας που ήταν έργο του 3^{ου} αιώνα π.Χ. και ένα από τα ηρώα της Αρχαίας Θήρας, τα αφιερωμένα στη λατρεία των νεκρών, που προέρχονταν από την αριστοκρατία. Το σημερινό εκκλησιάκι πήρε το όνομά του απ τα γκρίζα πελεκητά μάρμαρα με τα οποία ήταν χτισμένο το αρχαίο ιερό.

Το Εμπορείο λένε ότι αριθμεί περίπου 175 εκκλησίες. Σχεδόν δίπλα από κάθε σπίτι είναι χτισμένο ένα εκκλησιάκι (κάτι σαν ιδιωτική εκκλησία) το οποίο είναι υπό την φροντίδα της εκάστοτε οικογένειας.

**ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΜΟΝΟΗΜΕΡΩΝ ΕΚΔΡΟΜΩΝ ΣΤΟ
ΝΗΣΙ**

ΥΠΟΒΡΥΧΙΟ ΑΤΛΑΝΤΙΣ 1

Υποβρύχιο θαύμα

Το Υποβρύχιο Ατλαντίς 1 στην ηφαιστειακή Σαντορίνη μεταφέρει τους τουρίστες κάτω από την επιφάνεια σε ένα μοναδικό οικοσύστημα.

Οι δεξαμενές νερού του υποβρυχίου με την βοήθεια αντλιών συσσωρεύουν θαλασσινό νερό. Έτσι το ειδικό βάρος του σκάφους αυξάνει έναντι του θαλασσινού ύδατος με αποτέλεσμα να καταδύεται. Με την ελευθέρωση του θαλασσινού νερού και το άδειασμα των δεξαμενών το υποβρύχιο αναδύεται και πάλι στην επιφάνεια.

Οι επισκέπτες της Σαντορίνης έχουν την δυνατότητα να επισκεφτούν τον πυθμένα της ηφαιστιογενής Σαντορίνης χάρις στο πρώτο ελληνικό τουριστικό Υποβρύχιο που ναυπηγήθηκε ποτέ. Βουτώντας σε βάθος μέχρι 25 μέτρα και με γωνία 15 μοιρών, το Atlantis Santorini 1, που πήγε για επισκευή πέρσι τον Απρίλιο, μεταφέρει τους επιβάτες σε ένα μονόωρο ταξίδι στην διάσημη καλντέρα.

Το Υποβρύχιο είναι σχεδιασμένο να μεταφέρει 28 επιβάτες και 2 μέλη του πληρώματος. Το ταξίδι περιλαμβάνει και ένα σώου από δύτες που σχεδόν κολλάνε τα πρόσωπα τους στα παράθυρα, αποζημιώνοντας έτσι τους επιβάτες για τα περίπου 50 € τα οποία φτάνουν και τα 70 € την υψηλή περίοδο και μόλις τα 20 την χαμηλή περίοδο.

Το Υποβρύχιο κόστισε περίπου 2.300.000 € . Ημερησίως κάνει περίπου 8-10 δρομολόγια συνοδευόμενο πάντα από πλωτό σκάφος. Το Υποβρύχιο κατασκευάστηκε στην Ισπανία για λογαριασμό της ελληνοισπανικής εταιρίας Great Blue Santorini Maritime Co. Υπάρχουν άλλα 3 υποβρύχια αυτού του τύπου στην Ευρώπη – δυο στην Ισπανία και ένα στην Κύπρο.

Το Υποβρύχιο Ατλαντίς 1 δυστυχώς δεν είναι πλέον μαζί μας πουλήθηκε πρόσφατα και πλέει προς ξένα πελάγη (λέγεται ότι ταξιδεύει προς την Ρωσία) καθότι το κόστος κτίσης του ήταν τεράστιο όπως και το κόστος συντήρησης του είναι πολύ υψηλό και έχει μικρό συντελεστή απόσβεσης.

ΕΚΔΡΟΜΕΣ

ΟΛΟΗΜΕΡΗ ΕΚΔΡΟΜΗ ΣΤΟ ΑΚΡΩΤΗΡΙ (ΜΕ ΠΟΥΛΜΑΝ)

Διαδρομή: Το πούλμαν ακολουθεί μια υπέροχη διαδρομή μέσα από παραδοσιακά χωριά. Η πρώτη στάση θα γίνει στο Μοναστήρι του Προφήτη Ηλία, το οποίο χτίστηκε στο υψηλότερο σημείο του νησιού το 1711 μ.Χ. Ο δρόμος του Προφήτη Ηλία περνάει μέσα από τους διάσημους αμπελώνες της Σαντορίνης και το χωριό του Πύργου. Φτάνοντας στο Μοναστήρι, με μια θέα που θα σας κόψει την ανάσα, θα κάνουμε μια στάση γύρω στα 20 λεπτά για να πάρετε φωτογραφίες. Θα συνεχίσουμε στα νότια του νησιού για να φτάσουμε στον αξιόλογο αρχαιολογικό χώρο του Ακρωτηρίου, τις ανασκαφές του Ακρωτηρίου που έφεραν στο φως έναν ολόκληρο προϊστορικό οικισμό Μινωικού πολιτισμού, ο οποίος διατηρήθηκε κάτω από τη λάβα για 3000 χρόνια. Από τις ανασκαφές αναμένεται να αποκαλυφθούν περίπου άλλα 300 κτίρια.

Θα ακολουθήσει ξενάγηση στον αρχαιολογικό χώρο για μια ώρα περίπου, με τη συνοδεία έμπειρου ξεναγού, ο οποίος θα σας ξεναγήσει στον εκπληκτικό Μινωικό πολιτισμό.

Ύστερα θα έχετε την ευκαιρία να θαυμάσετε την υπέροχη φύση της Σαντορίνης. Θα επισκεφθείτε το Φάρο, στο νότιο ακρωτήριο του νησιού, απ' όπου η θέα στην καλντέρα είναι φανταστική. Εδώ θα κάνετε ακόμη μια στάση για φωτογραφίες.

Ύστερα θα πάτε στον Εξωμύτη του Περιβόλου, όπου μπορείτε να φάτε.

Τέλος θα επισκεφθούμε το οινοποιείο CANAVA, που βρίσκεται στην καλντέρα και προσφέρει πανοραμική θέα στο ηφαίστειο, στο οποίο θα δοκιμάσετε μερικά από τα καλύτερα κρασιά που φτιάχνονται στη Σαντορίνη.

ΗΛΙΟΒΑΣΙΛΕΜΑ ΣΤΗΝ ΟΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΕ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΧΩΡΙΑ (ΜΕ ΠΟΥΛΜΑΝ)

Πρόγραμμα: Η πρώτη επίσκεψη θα γίνει στην πιο παλιά εκκλησία του νησιού στην Παναγία Επισκοπή, η οποία κατασκευάστηκε κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας του Βυζαντινού Αυτοκράτορα Αλέξιου Κομνηνού τον 11^ο αιώνα μ.Χ. Η επόμενη επίσκεψη γίνεται στη Μέσα Γωνιά, το χωριό «φάντασμα», το οποίο εγκαταλείφθηκε μετά το σεισμό του 1956 και κατοικείται σπάνια πια. Θα περπατήσετε στο χωριό και θα βγάλετε φωτογραφίες τα ερειπωμένα σπίτια και τις εκκλησίες. Έπειτα θα επισκεφθείτε το παραδοσιακό χωριό του Πύργου. Θα περπατήσετε στα στενά δρομάκια για να θαυμάσετε την κυκλαδίτικη αρχιτεκτονική των σπιτιών, θα επισκεφθείτε τις Βυζαντινές εκκλησίες και τα ερείπια του Βενετσιάνικου κάστρου στην κορυφή του λόφου.

Στο δρόμο σας προς την Οία θα σταματήσετε σε ένα γραφικό χωριό, το Ημεροβίγλι. Είναι χτισμένο στην άκρη του γκρεμού, μια μοναδική τοποθεσία, απ' όπου μπορείτε να απολαύσετε την μοναδικότερη θέα στην καλντέρα.

Εκεί θα δείτε επίσης τον Σκάρο —έναν μεγάλο βράχο—, τα απομεινάρια του πιο σημαντικού κάστρου και πρωτεύουσας της Σαντορίνης για πολλούς αιώνες, το οποίο καταστράφηκε από την έκρηξη του ηφαιστείου το 1650 μ.Χ. Θα συνεχίσετε για το παραδοσιακό χωριό της Οίας, περνώντας από έναν δρόμο με φανταστική θέα στο Αιγαίο. Το χωριό είναι χτισμένο κατά μήκος της καλντέρας. Τα ασβεστομένα σπίτια με τις καμάρες και τα χρωματιστά παράθυρα είναι σκαμμένα μέσα στα βράχια. Θα απολαύσετε

μια εκπληκτική πανοραμική θέα της καλντέρας, το ηφαιστείο, τη Θηρασιά καθώς και την υπόλοιπη Σαντορίνη.

Η Οία αποτελεί πόλο έλξης για τους καλλιτέχνες, οι οποίοι συγκεντρώνονται εκεί για να αποτυπώσουν την ομορφιά του πανέμορφου τοπίου και εκθέτουν τα έργα τους σε μικρές γκαλερί. Η Οία είναι γνωστή για το ηλιοβασίλεμα, απ' όπου μπορείτε να απολαύσετε από μια βεράντα πίνοντας το ποτό σας, καθώς ο ήλιος βυθίζεται στη θάλασσα, βάφοντας την ατμόσφαιρα με σπάνια χρώματα. 15 λεπτά μετά τη δύση του ηλίου, θα γίνει η αναχώρηση για τα ξενοδοχεία σας.

ΗΛΙΟΒΑΣΙΛΕΜΑ ΚΑΙ ΔΟΚΙΜΗ ΚΡΑΣΙΩΝ ΣΤΟΝ ΠΥΡΓΟ (ΜΕ ΠΟΥΛΜΑΝ)

Πρόγραμμα: Θα μεταφερθείτε με πούλμαν στο οινοποιείο Capana, όπου θα δοκιμάσετε μερικά από τα καλύτερα κρασιά που παράγονται στο νησί. Από τη βεράντα του, θα απολαύσετε το ηλιοβασίλεμα καθώς θα δοκιμάζετε κρασιά. Από εκεί μπορείτε να φτάσετε στο χωριό του Πύργου, το οποίο απέχει 10 λεπτά με τα πόδια. Μια καλή πρόταση για δείπνο είναι το εστιατόριο Πύργος, το οποίο θα το συναντήσετε στο δρόμο προς το χωριό, διαφορετικά μπορείτε να συνεχίσετε προς το γραφικό χωριό του Πύργου, το οποίο είναι χτισμένο σύμφωνα με την παραδοσιακή κυκλαδίτικη αρχιτεκτονική και διαθέτει πανταστική θέα. Στην πλατεία του χωριού θα βρείτε αρκετά παραδοσιακά εστιατόρια, αν θέλετε να κειπήσετε. Το πούλμαν θα σας περιμένει εκεί για να σας επιστρέψει το ξενοδοχείο σας.

ΒΛΕΠΤΕ ΤΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ ΣΕ ΜΙΑ ΗΜΕΡΑ (ΜΕ ΠΟΥΛΜΑΝ ΚΑΙ ΚΑΡΑΒΑΚΙ)

Πρόγραμμα: Καταρχήν θα επισκεφθείτε τον αξιόλογο αρχαιολογικό χώρο του Ακρωτηρίου, τις ανασκαφές του Ακρωτηρίου που έφεραν στο φως έναν ολόκληρο προϊστορικό οικισμό Μινωικού πολιτισμού, ο οποίος διατηρήθηκε κάτω από τη λάβα για 3000 χρόνια. Θα ακολουθήσει ξενάγηση στον αρχαιολογικό χώρο για μια ώρα περίπου, με τη συνοδεία έμπειρου ξεναγού, ο οποίος θα σας ξεναγήσει στον εκπληκτικό Μινωικό πολιτισμό.

Ύστερα θα συνεχίσετε με το πούλμαν για το λιμάνι του Αθηνιού, απ' όπου θα επιβιβαστείτε σε ένα πανέμορφο παραδοσιακό караβάκι που θα σας μεταφέρει στο νησάκι της Νέας Καμμένης, όπου θα κλείσετε από ένα ανηφορικό μονοπάτι για να φτάσετε στον κρατήρα του ενεργού ακόμα ηφαιστείου. Κατόπιν, θα επιστρέψετε στο караβάκι και θα επισκεφθείτε το νησάκι της Παλαιάς Καμμένης. Εκεί μπορείτε να κολυμπήσετε στα πράσινα από θειάφι Ζεστά Νερά και τη θεραπευτική λάσπη. Μετά από αυτήν την ώρα θα συνεχίσετε με το караβάκι για το παραδοσιακό νησάκι της Θηρασίας. Εκεί μπορείτε να κλείσετε μια βόλτα στο νησί ή να κολυμπήσετε στην παραλία δίπλα στο λιμάνι. Θα επιβιβαστείτε και πάλι στο караβάκι, αυτή τη φορά για να πάτε στην Οία, που είναι και ο τελευταίος προορισμός. Η αποβίβαση γίνεται στον όρμο της Αρμένης, ένα μικρό παραδοσιακό λιμανάκι της Οίας. Η ανάβαση στο χωριό γίνεται από τα 300 περίπου σκαλοπάτια, είτε με τα πόδια είτε με γαϊδουράκια.

Το χωριό της Οίας είναι χτισμένο κατά μήκος της Καλντέρας. Μπορείτε να περπατήσετε στα όμορφα στενά απολαμβάνοντας την καταπληκτική πανοραμική θέα, την παραδοσιακή αρχιτεκτονική, τις γκαλερί, τις ρομαντικές καφετέριες, το μοναδικό ηλιοβασίλεμα. 15 λεπτά μετά τη δύση του ηλίου, θα επιστρέψετε στην πλατεία του χωριού απ' όπου θα αναχωρήσετε με το πούλμαν για τα ξενοδοχεία σας.

ΠΡΩΙΝΗ ΕΚΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΚΑΛΝΤΕΡΑ

Πρόγραμμα: Θα μεταφερθείτε με πούλμαν στο λιμάνι του Αθηνιού, απ' όπου θα επιβιβαστείτε σε ένα πανέμορφο παραδοσιακό караβάκι που θα σας μεταφέρει στο νησάκι της Νέας Καμμένης, όπου θα ανεβείτε από ένα ανηφορικό μονοπάτι για να φτάσετε στον κρατήρα του ενεργού ακόμα ηφαιστείου. Κατόπιν, θα επιστρέψετε στο караβάκι και θα επισκεφθείτε το νησάκι της Παλαιάς Καμμένης. Εκεί μπορείτε να κολυμπήσετε στα πράσινα από θειάφι Ζεστά Νερά και τη θεραπευτική λάσπη. Μετά από μισή ώρα θα συνεχίσετε με το караβάκι για το παραδοσιακό νησάκι της Θηρασιάς. Εκεί μπορείτε να κάνετε μια βόλτα στο νησί ή να κολυμπήσετε στην παραλία δίπλα στο λιμάνι. Ύστερα από μια ώρα επιστρέφετε στο караβάκι, το οποίο θα ακολουθήσει μια διαδρομή δίπλα στους απόκρημνους βράχους της καλντέρας. Από το караβάκι θα έχετε την ευκαιρία να βγάλετε φωτογραφίες τους υπέροχους χρωματισμούς των βράχων, όπως τις δημιούργησε η ηφαιστειακή λάβα, τα κάτασπρα σπίτια της Οίας, σκαρφαλωμένα στον απόκρημνο βράχο, που τον κάνουν να μοιάζει χιονισμένος.

Θα συνεχίσετε την πορεία σας προς Φηρά. Καθώς θα πλησιάζετε θα δείτε το τελεφερίκ, τα κάτασπρα σπιτάκια, τις εκκλησίες της πόλης, και τα γαϊδουράκια που ανεβαίνουν υπομονετικά το στριφογυριστό δρόμο από το παλιό λιμάνι. Τέλος θα φτάσετε στο λιμάνι του Αθηνιού όπου θα επιβιβαστείτε στο λεωφορείο για να επιστρέψετε στο ξενοδοχείο σας.

ΗΛΙΟΒΑΣΙΛΕΜΑ ΣΤΗΝ ΚΑΛΝΤΕΡΑ (ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΑ)

Πρόγραμμα: Θα μεταφερθείτε στο λιμάνι του Αθηνιού με πούλμαν, απ' όπου θα επιβιβαστείτε σε ένα πανέμορφο παραδοσιακό πλοίο που θα σας μεταφέρει σε ένα μοναδικό τοπίο. Ο καπετάνιος και το πλήρωμα θα σας καλωσορίσουν με ένα ποτό, καθώς ο ήλιος θα σχηματίζει χρώματα και σκιές πάνω στα κάτασπρα σπιτάκια των Φηρών και της Οίας και τα κατακόκκινα βράχια θα καθρεφτίζονται στην χρυσαφένια θάλασσα. Αυτή η πανδαισία χρωμάτων εναρμονίζεται άψογα με την μουσική που παίζει πάνω στο πλοίο. Θα έχετε την ευκαιρία να τραβήξετε τις καλύτερες φωτογραφίες των διακοπών σας, καθώς το πλήρωμα θα σας ετοιμάζει το γενετικό δείπνο που θα ακολουθήσει. Καθώς ο ήλιος θα χάνεται πλησιάζουμε την Οία όπου βλέπουμε τα πρώτα φώτα να λάμπουν.

Η ατμόσφαιρα πάνω στο πλοίο είναι γιορτινή, με μουσική, καλό φαγητό, ποτά και χορό. Καθώς θα περνάτε κάτω από τα Φηρά θα δείτε τα φώτα της πόλης να λάμπουν σαν μικρά διαμάντια μέσα στο σκοτάδι.

Φτάνοντας στο λιμάνι του Αθηνιού ο καπετάνιος και το πλήρωμα θα σας αποχαιρετίσουν και ύστερα θα επιβιβαστείτε στο πούλμαν για την επιστροφή στο ξενοδοχείο σας.

Αυτή η κρουαζιέρα σίγουρα θα σας μείνει αξέχαστη.

ΑΞΙΟΘΕΑΤΑ

ΦΗΡΑ : Οι 2 Μητροπόλεις (η ορθόδοξη και η καθολική), το μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης, το Μέγαρο Γκύζη, το Μπελλώνειο πνευματικό κέντρο, το συνεδριακό κέντρο Πέτρου Νομικού, η Νέα Καμμένη

ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΜΟΝΟΗΜΕΡΩΝ ΕΚΔΡΟΜΩΝ ΣΤΟ ΝΗΣΙ

ΑΚΡΩΤΗΡΙ : Ο προϊστορικός οικισμός

ΗΜΕΡΟΒΙΓΛΙ : Το μοναστήρι του Αγίου Νικολάου, η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, το βενετσιάνικο κάστρο Σκάρος

ΚΑΜΑΡΙ : Η Βυζαντινή εκκλησία της Επισκοπής, το Οινοποιείο της εταιρίας Βολκαν

ΜΕΓΑΛΟΧΩΡΙ : Η Παναγία των Εισοδίων, το οινοποιείο της εταιρίας Μπουτάρη

ΟΙΑ : Το κάστρο, η εκκλησία της Παναγίας της Πλατσονής, το παραδοσιακό υφαντήριο, το Αμμουδι

ΠΕΡΙΣΣΑ : Η Αρχαία Θήρα, οι εκκλησίες του Αγίου Στεφάνου και της Παναγίας της Κατοριανής, το παρεκκλήσι του Ευαγγελισμού, το μοναστήρι της Περίσσας (Τίμιου Σταυρού)

ΠΥΡΓΟΣ : Το Θεοτοκάκι (Εκκλησία), το μοναστήρι του Προφήτη Ηλία, η λαογραφική συλλογή, το οινοποιείο της εταιρίας Σάντο

ΘΗΡΑΣΙΑ

ΘΗΡΑΣΙΑ

Η νήσος Θηρασία, που υπάγεται διοικητικά στην Οία, βρίσκεται απέναντι από την Σαντορίνη, στα ΒΔ, κλείνοντας έτσι τον ιδεατό κύκλο της αρχαίας Στρογγύλης, σχηματίζοντας μαζί με την Οία τη βόρεια είσοδο της Καλντέρας.

Η γεωμορφολογία της, ίδια με αυτήν της Σαντορίνης, σχηματίζει προς την Καλντέρα το κοίλο μέρος με κατακόρυφους βράχους ύψους 150-350μ., όπου διακρίνει κανείς τα γεωλογικά στρώματά των ηφαιστειακών εκρήξεων.

Η επιφάνειά της δεν ξεπερνά τα 16 τετραγωνικά χιλιόμετρα (5,7 χιλιόμετρα μήκος και 2,7 χιλιόμετρα πλάτος στο φαρδύτερο σημείο της).

Είναι το απομεινάρι της δυτικής ακτής της προϊστορικής Στρογγύλης. Σήμερα κατοικείται από 245 περίπου κατοίκους, οι οποίοι τους καλοκαιρινούς μήνες γίνονται περίπου 1000 και αποτελεί ξεχωριστό Δήμο μαζί με την Οία. Η Θηρασία, μολονότι έχει την ίδια μορφολογία με τη Σαντορίνη, δεν την έχει ακολουθήσει στην αλματώδη ανάπτυξη της στον τομέα του τουρισμού. Οι περισσότεροι κάτοικοι είναι ναυτικοί. Την εποχή των ιστιοφόρων, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, η Θηρασία είχε περίπου δέκα ιστιοφόρα. Λίγοι οι караβοκύρηδες, και οι ναυτικοί δούλευαν ως επί το πλείστον στα οιάτικα καράβια.

Σήμερα στο νησί υπάρχουν περίπου 80 τουριστικές κλίνες. Στον Κόρφο και τη Ρίβα εξυπηρετούνται ερκετοί ημερήσιοι επισκέπτες. Έχει μονοθέσιο δημοτικό, γυμνάσιο με έξι καθηγητές, και αγροτικό ατρείο. Μια μικρή μονάδα αφαλάτωσης με ανεμογεννήτρια συμπληρώνει τις ανάγκες του οικισμού σε νερό, ενώ το νεότευκτο ελικοδρόμιο εξυπηρετεί επείγουσες περιπτώσεις. Η Θηρασία διατηρεί στοιχεία αρχιτεκτονικές πλούσια και αυθεντικά και ένα αναλλοίωτο φυσικό περιβάλλον που επιβάλλεται να προστατευθούν.

Η δυτική ακτή του νησιού καταλήγει ομαλά στη θάλασσα, αφού προηγουμένως έχει σχηματίσει μια ύφορη πεδιάδα, όπου οι κάτοικοι, κυρίως γεωργοί, καλλιεργούν σταφύλια, φάβα, κριθάρι και ντομάτες. Η ανατολική ακτή πέφτει απότομα μέσα στη θάλασσα. Στην κορυφή του γκρεμού είναι χτισμένος ο πυριότερος οικισμός της Θηρασίας που έχει το ίδιο όνομα με το νησί και 152 κατοίκους. Από εδώ κατεβαίνοντας 270 σκαλοπάτια φτάνει κανείς στην ακτή, όπου βρίσκεται το μικρό λιμανάκι του νησιού.

Και εδώ, όπως και στα χωριά της Σαντορίνης, ο επισκέπτης συναντά τα ίδια καλντερίμια, την ίδια αρχιτεκτονική και την ίδια θέα προς την καλντέρα. Στο νησί υπάρχουν άλλα δύο χωριά, ο Ποταμός με 93 κατοίκους και η έρημη Αγρυλιά.

Στη νότια ακτή της Θηρασίας, κοντά στη θάλασσα, υπάρχει η σπηλιά της Τρυπητής, ενώ στα βόρεια του νησιού υπάρχει το εκκλησάκι της Αγίας Ειρήνης, απ' όπου, κατά μία εκδοχή, η Σαντορίνη πήρε το όνομά της.

ΤΥΠΟΙ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ – ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ
ΠΛΗΘΟΣ – ΠΛΗΡΟΤΗΤΕΣ – ΤΙΜΕΣ

ΤΥΠΟΙ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ – ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΗΘΟΣ – ΠΑΗΡΟΤΗΤΕΣ – ΤΙΜΕΣ

	ΟΝΟΜΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΥ	ΤΑΞΗ	ΤΥΠΟΣ	ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ	ΝΟΜΟΣ	ΝΗΣΙ	ΤΗΛΕΦΩΝΟ
1	ΑΓΙΑ ΕΙΡΗΝΗ	D	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081110
2	ΑΔΑΜΑΣΤΟΣ	B	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Ακροτήρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081188
3	ΑΔΩΝΙΣ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031956
4	ΑΚΗΣ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031670
5	ΑΚΡΩΤΗΡΙ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Ακροτήρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081375
6	ΑΚΤΗ ΑΡΤΕΜΙΣ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031198
7	ΑΚΤΗ ΚΑΜΑΡΙ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031243
8	ΑΚΤΗ ΡΟΥΣΣΟΣ	B	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031590
9	ΑΛΚΥΩΝ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031295
10	ΑΛΜΠΑΤΡΟΣ	3*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καρτεράδος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023435
11	ΑΜΑΡΥΛΛΙΣ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081682
12	ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Μεσαριά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031918
13	ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022807
14	ΑΝΑΤΟΛΗ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022759
15	ΑΝΑΤΟΛΗ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024555
16	ΑΝΔΡΕΑΣ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031692
17	ΑΝΕΜΟΜΥΛΟΣ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071410
18	ANNY	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Μεσαριά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031627
19	ΑΝΤΙΝΕΑ	3*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032753/4
20	ΑΝΤΩΝΙΑ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022879
21	ΑΠΑΝΕΜΟ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Ακροτήρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-082831
22	ΑΠΟΛΛΩΝ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Μεσαριά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031792
23	ΑΡΓΩ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031885
24	ΑΡΜΟΝΙΑ	B	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032141
25	ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Μεσαριά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031640
26	ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΕΥΣΙΝΑ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Εμπορευσιός	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081250
27	ΑΣΗΜΙΝΑ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022034/5
28	ΑΣΠΙΡΟ ΣΠΙΤΙ	D	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	6997-091488
29	ΑΣΤΗΡ ΘΗΡΑΣ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022585
30	ΑΣΤΡΟ	3*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031366
31	ΑΤΛΑΝΤΙΣ	4*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022232
32	ΑΥΡΑ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031910
33	ΑΦΡΟΔΙΤΗ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηροστροφάνι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022161
34	ΑΦΡΟΔΙΤΗ 2	3*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032760/3
35	ΒΑΤΟΣ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031660
36	ΒΕΝΟΥΣ-ΑΦΡΟΔΙΤΗ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032760/3
37	ΒΙΛΛΑ ΡΕΝΟΣ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022369
38	ΒΙΝΑ	E	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022876
39	ΓΑΛΑΖΙΑ ΘΑΛΑΣΣΑ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031481
40	ΓΑΛΗΝΗ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηροστροφάνι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022095
41	ΓΑΛΗΝΗ II	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηροστροφάνι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022095
42	ΓΑΡΔΕΝΙΑ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081228
43	ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΠΕΛΟΣ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031166
44	ΓΛΑΡΟΣ	B	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032601
45	ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Ακροτήρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081383
46	ΔΑΙΔΑΛΟΣ	4*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022834
47	ΔΑΜΕΙΑ ΠΑΛΛΑΣ	A	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Βόθωνας	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032532/4

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

	ΟΝΟΜΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΥ	ΤΑΞΗ	ΤΥΠΟΣ	ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ	ΝΟΜΟΣ	ΝΗΣΙ	ΤΗΛΕΦΩΝΟ
48	ΔΡΟΣΟΣ	3*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081639
49	ΕΛΛΑΣ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023555
50	ΕΝΝΕΑ ΜΟΥΣΣΣ	A	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Εμπορευός	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081781
51	ΕΡΜΗΣ	4*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031664
52	ΕΣΤΙΑ	3*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032685
53	ΕΤΖΙΑΝ ΠΛΑΖΑ	4*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-028740
54	ΖΕΥΣ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031473
55	ΖΕΦΥΡΟΣ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031108
56	ΖΟΡΜΠΑΣ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πόργος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-025040
57	ΖΩΡΖΗΣ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081104
58	ΗΛΙΑΧΤΙΔΑ	3*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031394
59	ΗΛΙΟΒΑΣΙΛΕΜΑ	E	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηροστορνί	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023046
60	ΘΕΟΞΕΝΕΙΑ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022740
61	ΘΗΡΑ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηροστορνί	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022863
62	ΘΗΡΑ ΜΑΡΕ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081075
63	ΘΗΡΑΣΙΑ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022546
64	ΙΡΙΓΕΝΕΙΑ	4*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	
65	ΚΑΒΟ ΜΑΡΕ	B	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Θηρασία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	
66	ΚΑΠΗ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022324
67	ΚΑΛΗΣΠΕΡΗΣ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Βόθωνας	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032965
68	ΚΑΛΛΙΣΤΗ ΘΗΡΑ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022317
69	ΚΑΛΜΑ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Μεσαριά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031967
70	ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟ ΟΝΕΙΡΟ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-033173
71	ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καρτεράδος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022489
72	ΚΑΡΥΔΗΣ	D	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031474
73	ΚΑΣΤΕΛΛΙ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031530
74	ΚΑΣΤΡΟ ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ	E	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023111
75	ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ	L	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071401
76	ΚΑΤΡΗΣ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022842
77	ΚΙΝΓΚ ΘΗΡΑΣ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023882/3
78	ΚΟΡΑΛΙ	B	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032989
79	ΚΥΚΛΑΔΕΣ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καρτεράδος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022948
80	ΛΕΒΑΝΤΕ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032340/1
81	ΛΕΤΑ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022540
82	ΛΟΙΖΟΣ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Μεσαριά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031733/4
83	ΛΟΝΤΟΣ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καρτεράδος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022146
84	ΛΥΓΝΟΣ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023101
85	ΜΑΚΑΡΙΟΣ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Εξω Γιανά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031375
86	ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηροστορνί	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024377
87	ΜΑΡΙ ΜΠΙΛΛΑ	4*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081643
88	ΜΑΡΙΑΝΝΑ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081286
89	ΜΑΡΚΗΣΙΑ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Βόθωνας	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-034010
90	ΜΑΡΟΥΣΙΑΝΑ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081124
91	ΜΑΤΙΝΑ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031491
92	ΜΕΛΙΝΑ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022421
93	ΜΕΛΤΕΜΙ	4*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081325

**ΤΥΠΟΙ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ – ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΗΘΟΣ – ΠΛΗΡΟΤΗΤΕΣ – ΤΙΜΕΣ**

	ΟΝΟΜΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΥ	ΤΑΞΗ	ΤΥΠΟΣ	ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ	ΝΟΜΟΣ	ΝΗΣΙ	ΤΗΛΕΦΩΝΟ
94	ΜΕΝΤΙΤΕΡΡΑΝΕΑΝ ΡΟΥΑΓΓΙΑ	5*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Βόθωνας	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-27102
95	ΜΠΑΜΠΗΣ	D	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καρτεράδος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022314
96	ΜΠΛΑΚ ΣΑΝΤΥ ΜΠΗΤΣ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-082474
97	ΜΥΛΟΣ	E	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηροστράφι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023912
98	ΝΙΚΟΛΑΣ	3*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καρτεράδος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031702
99	ΝΙΚΟΛΙΝΑ	E	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031701
100	ΝΙΚΟΛΙΝΑ Ι	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	
101	ΝΙΚΟΣ	E	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καρτεράδος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023737
102	ΝΙΝΑ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031697
103	ΝΙΟΥ ΧΑΡΟΥΛΑ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024226
104	Ο ΓΙΑΝΝΗΣ	E	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καρτεράδος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022552
105	Ο ΚΑΦΙΕΡΗΣ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηροστράφι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022189
106	ΟΛΥΜΠΙΑ	D	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καρτεράδος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022213
107	ΟΡΙΩΝ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031182
108	ΠΑΛΛΑΔΙΟΝ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καρτεράδος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022583
109	ΠΑΝΟΡΑΜΑ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022271
110	ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Ακροτήρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081352
111	ΠΑΡΑΛΙΑ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-033403
112	ΠΑΡΑΛΙΑ ΠΑΛΛΑΣ	4*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Βόθωνας	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031167
113	ΠΕΛΙΚΑΝ ΟΤΕΛ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023113
114	ΠΕΡΙΣΣΑ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Εμπορεύς	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081105
115	ΠΕΤΡΑ ΝΕΡΑ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-082009
116	ΠΙΚΡΟΔΑΦΝΗ	A	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-033650
117	ΠΛΑΖΑ	3*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032976
118	ΠΟΡΤΟ ΚΑΡΡΑ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022979
119	ΠΟΡΤΟ ΠΕΡΙΣΣΑ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081873
120	ΠΟΣΕΙΔΩΝ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031698
121	ΠΡΕΚΑ ΜΑΡΙΑ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031266
122	ΡΕΝΑ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081316
123	ΡΙΒΑΡΙ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ	B	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031687
124	ΣΑΒΒΑΣ	4*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Άγιος Γεώργιος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081332
125	ΣΑΝΤΑ ΜΠΑΡΜΠΑΡΑ	3*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081534
126	ΣΑΝΤΕΛΛΙΝΗ	3*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031301
127	ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ	D	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022593
128	ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ ΠΑΛΛΑΣ	A	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022771
129	ΣΤΑΡ-ΑΣΤΕΡΙ	3*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Μεγαλοχώρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081198
130	ΣΙΓΓΛΑΣ	D	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031260
131	ΣΙΓΓΛΑΣ ΕΝΑ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031260
132	ΣΟΦΙΑ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηροστράφι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022802
133	ΣΤΡΟΓΥΛΗ	B	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032802
134	ΤΑ ΚΥΜΑΤΑ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031694
135	ΤΑΡΕΛΗ	D	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032622
136	ΤΖΙΝΑ	E	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καρτεράδος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022834
137	ΤΟ ΕΙΔΩΛΟ ΤΗΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ	4*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Μεσαριά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032400
138	ΤΡΟΠΙΚΑΑ ΜΠΗΤΣ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032222
139	ΦΩΡΑ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023849
140	ΦΟΙΝΙΚΙΑ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Όλο	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071373

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

	ΟΝΟΜΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΥ	ΤΑΞΗ	ΤΥΠΟΣ	ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ	ΝΟΜΟΣ	ΝΗΣΙ	ΤΗΛΕΦΩΝΟ
141	ΦΟΜΗΘΕΑ	3*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031232
142	ΦΡΕΓΑΤΑ	D	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071221
143	ΧΡΙΣΤΙΝΑ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081362
144	ΧΡΥΣΑΦ.ΑΣΤΕΡΙ	C	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024325
145	ΧΡΥΣΗ ΑΜΜΟΣ	1*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081065
146	ΧΩΡΙΟ ΚΟΥΡΟΣ	4*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Πέρισσα	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081972
147	ΧΩΡΙΟ ΜΑΘΙΟΣ	3*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Ακρωτήρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081152
148	ΩΚΕΑΝΙΣ	2*	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	Βόθωνας	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032994

**ΤΥΠΟΙ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ – ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΗΘΟΣ – ΠΑΗΡΟΤΗΤΕΣ – ΤΙΜΕΣ**

	ΟΝΟΜΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΥ	ΤΑΣΗ	ΤΥΠΟΣ	ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ	ΝΟΜΟΣ	ΝΗΣΙ	ΤΗΛΕΦΩΝΟ
1	ΑΙΓΑΙΟΠΕΛΑΓΤΙΚΗ ΘΕΑ	4*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031307
2	ΑΙΓΑΛΟΣ	4*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-025191
3	ΑΣΤΕΡΑΣ ΒΙΛΛΑ	A	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022590
4	ΒΕΝΤΕΜΑ	5*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Μεγαλοχώρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081796
5	ΒΙΛΛΑ ΑΝΝΑΜΠΕΛ	A	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032770
6	ΓΚΑΛΑΞΙ	3*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022753
7	ΔΕΛΦΙΝΙΑ	3*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031302
8	ΕΛ ΓΚΡΕΚΟ	4*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024946
9	ΗΛΙΟΒΑΣΙΛΕΜΑ ΟΙΑΣ	2*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071490
10	ΗΛΙΟΒΡΑΧΟΙ	2*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Φηροστοράνι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023241
11	ΗΛΙΟΠΕΡΑΤΟ	A	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024142
12	ΘΑΛΑΣΣΙΝΗ ΘΕΑ	B	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Περιβολος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081891
13	ΚΑΛΛΙΣΤΩ	A	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022306
14	ΚΑΝΑΒΕΣ ΟΙΑ II	A	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071453
15	ΚΑΠΕΤΑΝ ΓΙΑΝΝΗΣ	2*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031154
16	ΚΑΦΙΕΡΗΣ Ν.	2*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Φηροστοράνι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022059
17	ΚΡΟΚΟΣ	3*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022488
18	ΛΑΜΠΙΕΤΙΑ ΒΙΛΛΑΣ	4*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071237
19	ΛΑΟΚΑΣΤΗ ΒΙΛΛΑΣ	3*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071343
20	ΜΑΝΟΣ ΔΙΑΜ/ΤΑ	C	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Φηροστοράνι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022091
21	ΜΕΛΑΧΡΙΝΟΣ	A	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071070
22	ΜΟΥΣΕΙΟ	2*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071515
23	ΜΠΕΛΛΟΝΙΑ ΒΙΛΛΑΣ	4*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031138
24	ΝΗΣΟΣ ΘΗΡΑ	C	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023252
25	ΝΟΜΙΚΟΣ ΒΙΛΛΑΣ	A	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Φηροστοράνι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023887
26	ΝΟΣΤΟΣ	4*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024123
27	ΟΙΑ ΜΑΡΕ ΒΙΛΛΑΣ	A	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071070
28	ΟΜΕΡΙΚ ΠΟΕΜΣ	A	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Φηροστοράνι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024661
29	ΟΥΡΑΝΟΣ	4*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023819
30	ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ	1*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071519
31	ΡΕΜΕΤΖΟ ΒΙΛΛΑΣ	3*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023030
32	ΣΑΝΝΥ ΒΙΛΛΑ	4*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023142
33	ΣΕΛΛΑΔΑ	B	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-032078
34	ΣΚΟΡΠΙΟΣ	4*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Μονόλιθος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-033696
35	ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ ΤΗΣ ΝΕΦΕΛΗΣ	B	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023169
36	ΧΡΗΣΤΟΣ	B	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023330
37	ΧΡΩΜΑΤΑ	4*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024850
38	ΧΩΡΙΟ ΟΡΙΖΩΝ	4*	ΕΠ.ΔΙΑΜ/ΤΑ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031138

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

	ΟΝΟΜΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΥ	ΤΑΞΗ	ΤΥΠΟΣ	ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ	ΝΟΜΟΣ	ΝΗΣΙ	ΤΗΛΕΦΩΝΟ
1	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΒΙΛΛΑΣ	B	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024848
2	ΛΑΤΑΝΑ	A	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023240
3	ΑΝΤΙΘΕΣΙΣ	C	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022844
4	ΑΡΜΕΝΗ	B	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071439
5	ΒΙΛΛΑ ΔΕΛΦΙΝΙ	A	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Μεγαλοχώρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-081663
6	ΒΙΛΛΕΣ ΧΡΥΣΟΥ ΗΛΙΟΒΑΣΙΛΕΜΑΤΟΣ	B	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071001
7	ΒΟΛΚΑΝΟΣ ΒΙΟΥ ΒΙΛΛΑΣ	B	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Μεσαριά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024780
8	ΕΝ ΠΑΩ	A	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024270
9	ΖΑΝΝΟΣ ΜΕΛΛΘΡΟΝ	L	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Πύργος Καλλιόστης	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-028220
10	ΗΛΙΟΒΡΑΧΟΙ II	B	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Φηροστοράνι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023241
11	ΘΗΡΕΑΣ	A	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-025292
12	ΚΑΒΑΛΛΑΡΗ	C	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022455
13	ΚΕΛΛΥΣ	B	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024767
14	ΛΑ ΜΑΛΤΕΖ	A	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023569
15	ΛΑΟΥΔΑ	B	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071204
16	ΛΟΥΚΑΣ	B	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022480
17	ΝΟΣΤΟΣ	A	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071604
18	ΟΝ ΔΕ ΡΟΚΣ II	A	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	
19	ΠΑΛΛΙΑ ΟΙΑ	B	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071198
20	ΠΟΡΤΟ ΦΗΡΑ	A	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022849
21	ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ	A	ΠΑΡΑΔ.ΞΕΝ/ΧΕΙΟ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071287

ΤΥΠΟΙ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ – ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΗΘΟΣ – ΠΑΗΡΟΤΗΤΕΣ – ΤΙΜΕΣ

	ΟΝΟΜΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΥ	ΤΑΞΗ	ΤΥΠΟΣ	ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ	ΝΟΜΟΣ	ΝΗΣΙ	ΤΗΛΕΦΩΝΟ
1	ΛΙΓΕΑΣ ΒΙΛΛΑΣ	B	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Ασπίου Ιαζ	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071466
2	ΛΙΘΡΙΟ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ	A	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071040
3	ΛΙΝΙΓΜΑ	A	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024024
4	ΛΙΟΛΟΣ ΒΙΛΛΕΣ	A	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023321
5	ΑΝΔΡΟΜΕΔΑ ΒΙΛΛΑΣ	B	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024844
6	ΒΙΛΛΑ ΑΝΤΕΛΙΖ	A	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-028842
7	ΒΙΛΛΑΣ ΣΚΑΡΟΣ	B	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023153
8	ΒΙΛΛΕΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ	B	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Βουρβούλος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022036
9	ΒΙΛΛΕΣ ΧΡΥΣΟΥ ΗΛΙΟΒΑΣΙΛΕΜΑΤΟΣ I	B	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071001
10	ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ ΚΑΛΑΝΤΕΡΑΣ	A	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-025295
11	ΕΙΡΗΝΗ	B	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071365
12	ΕΥΤΕΡΠΗ ΒΙΛΛΑΣ	C	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Φηροστορόνη	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022541
13	ΖΩΗ	B	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071466
14	ΗΛΙΟΤΟΠΟΣ	A	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023670
15	ΗΡΑ	C	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Φηροστορόνη	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-028835
16	ΚΑΛΛΙΣΤΗ ΒΙΛΛΕΣ	A	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Καμάρι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-031242
17	ΚΑΜΑΡΕΣ	B	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-028110
18	ΚΑΝΑΒΕΣ ΟΙΑ	A	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071453

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

	ΟΝΟΜΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΥ	ΤΑΞΗ	ΤΥΠΟΣ	ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ	ΝΟΜΟΣ	ΝΗΣΙ	ΤΗΛΕΦΩΝΟ
19	ΚΑΙΠΕΤΑΝΟΣΠΙΤΟ 1864	L	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071983
20	ΚΟΡΗ - ΡΗΓΑΣ	A	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Φηρά	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-025251
21	ΛΕΑΝΔΡΟΣ ΣΟΥΪΤΕΣ	A	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2281-071832
22	ΝΤΑΝΑ	C	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Φηροσποράνη	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024641
23	ΝΤΑΝΑ ΒΙΛΛΑΣ II	C	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Φηροσποράνη	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-024641
24	ΝΤΑΝΑ ΒΙΛΛΑΣ III	B	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Φηροσποράνη	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022566
25	ΟΝ ΔΕ ΡΟΚΣ	A	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023889
26	ΠΕΡΙΒΟΛΑΣ	L	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071308
27	ΠΕΡΛΑ	B	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071510
28	ΡΙΜΙΔΑ	A	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071192
29	ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ ΛΕΣΧΗ ΑΝΤΙΣΦΑΙΡΙΣΕΩΣ	B	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Καρτεράδος	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-022122
30	ΣΟΥΪΤΕΣ ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ	A	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071214
31	ΣΠΗΛΙΕΣ ΑΡΗ	B	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071511
32	ΣΤΟΑ	A	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071468
33	ΤΑΞΙΔΙ ΤΟΥ ΜΕΛΙΤΟΣ(ΓΑΛΛΗΣ)	C	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023891
34	ΤΟ ΣΠΗΤΙ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ	A	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Οία	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-071538
35	ΤΟΣΟ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ	B	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Ημεροβίγλι	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023258
36	ΤΣΙΤΟΥΡΑΣ	A	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	Φηροσποράνη	Κυκλάδων	Σαντορίνη	2286-023747

ΤΙΜΕΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ

ΑΣΤΕΡΙΑ	ΤΑΞΗ	ΔΥΟ ΚΛΙΝΩΝ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	
		ΧΑΜΗΛΗ	ΥΨΗΛΗ
5	ΑΑ	150,00 € - 180,00 €	450,00 €- 600,00 €
4	A	120,00 € - 140,00 €	360,00 €- 480,00 €
3	B	95,00 € - 110,00 €	280,00 €- 380,00 €
2	Γ	75,00 € - 90,00 €	230,00 €- 300,00 €
1	Δ & Ε	60,00 € - 70,00 €	180,00 €- 240,00 €

**ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ
ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ – ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ**

1. Σωματείο Ιδιοκτητών και Εκμεταλλευτών Ενοικιαζομένων Δωματίων και Διαμερισμάτων ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ – ΦΗΡΑ Πρόεδρος Λιγνός Δημήτρης τηλ. 22860-25133
2. Ένωση Επαγγελματιών ΚΑΜΑΡΙΟΥ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ Πρόεδρος Ποθητός Μητροπίας τηλ. 22860-31438
3. Σωματείο Ιδιοκτητών Επιχειρήσεων Εκμετάλλευσης Τουριστικών Καταλυμάτων ΘΗΡΑΣ "Η ΑΤΛΑΝΤΙΔΑ" Πρόεδρος Παγώνης Κων/νος Τηλ. 22860-22854

**ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΩΝ
ΤΟΠΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ**

Περιοχή – Επιχείρηση - Τηλέφωνο

ΑΚΡΩΤΗΡΙ VILLA GALINI ΜΠΑΙΚΑ ΑΡΓΥΡΩ 2286082633
ΑΚΡΩΤΗΡΙ HOTEL VII. ΜΑΤΘΙΟΣ ΠΑΠΑΛΕΞΗΣ ΜΑΤΘΑΙΟΣ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓ 2286081152/81910
ΑΚΡΩΤΗΡΙ ΤΣΑΡΟΥΧΑ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤ
ΑΚΡΩΤΗΡΙ ΠΑΠΑΛΕΞΗ ΑΡΓΥΡΟΥΛΑ ΤΟΥ ΜΗΝΑ 2286081498
ΒΟΘΩΝΑ ΑΝΑΠΛΩΤΟΥ ΑΝΝΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛ 2286031319
ΒΟΘΩΝΑ ROOMS ΖΟΣΙΜΟΥΛΑ ΚΑΒΑΛΛΑΡΗ ΖΩΣΙΜΟΥΛΑ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓ 2286033140
ΒΟΘΩΝΑ ΝΟΜΙΚΟΥ ΜΑΡΙΑ 2286032832
ΒΟΘΩΝΑ ΝΟΜΙΚΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΒΛΑΣ 2286022150
ΒΟΘΩΝΑΣ R.& F.STUDIOS ΜΟΣΧΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ 2286033544

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

- 10.ΒΟΥΡΒΟΥΛΟΣ VILLA LUKAS ΚΑΦΟΥΡΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΟΥ ΗΛΙΑ 2286025569
- 11.ΗΜΕΡΟΒΙΓΛΙ ΑΣΡΑ ΛΕ
- 12.ΗΜΕΡΟΒΙΓΛΙ ΑΓΙΑ ΕΙΡΗΝΗ ΔΑΜΙΓΟΣ ΗΛΙΑΣ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ 2286022519
- 13.ΗΜΕΡΟΒΙΓΛΙ VILLA LUKAS ΚΑΦΟΥΡΟΥ ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ 2286023049
- 14.ΗΜΕΡΟΒΙΓΛΙ IRINI'S VILLAS ΚΑΨΑΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΟΥ ΙΩΑΝ 2286023832
- 15.ΗΜΕΡΟΒΙΓΛΙ ΚΙΟΥΛΑΦΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤ 2286023327
- 16.ΗΜΕΡΟΒΙΓΛΙ ΛΑΓΚΑΔΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓ 2286022715
- 17.ΗΜΕΡΟΒΙΓΛΙ ΑΝΝΙΟ ΝΟΜΙΚΟΥ ΚΑΤΕΡΙΝΑ 2286024714/22083
- 18.ΗΜΕΡΟΒΙΓΛΙ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΔ 2286023290
- 19.ΗΜΕΡΟΒΙΓΛΙ ΜΕΡΟ VIGLA ΒΕΛΩΝΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓ 2286024967
- 20.ΚΑΜΑΡΙ ΑΛΕΦΡΑΓΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ 2286033403
- 21.ΚΑΜΑΡΙ ΑΡΓΥΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ 2286033138
- 22.ΚΑΜΑΡΙ ΑΡΓΥΡΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΟΥ ΕΜΜ 2286033174
- 23.ΚΑΜΑΡΙ ΑΡΓΥΡΟΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΤΟΥ ΕΜΜ
- 24.ΚΑΜΑΡΙ ΑΡΓΥΡΟΥ ΜΑΡΙΑ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓ 2286032642
- 25.ΚΑΜΑΡΙ ΑΡΓΥΡΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΑ ΤΟΥ ΕΜΜ 2286032589
- 26.ΚΑΜΑΡΙ ΒΑΙΛΑ ΣΟΦΙΑ 2286033043
- 27.ΚΑΜΑΡΙ ΒΑΜΒΑΚΟΥΣΗ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΑ 2286031307
- 28.ΚΑΜΑΡΙ ΒΑΜΒΑΚΟΥΣΗΣ ΜΑΡΙΟΣ 2286031291
- 29.ΚΑΜΑΡΙ ESPERIDES VILLAS ΓΙΑΝΝΑΚΟΥΛΙΑΣ ΙΩΑΚΕΙΜ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓ 2286031670
- 30.ΚΑΜΑΡΙ ROOMS ΥΠΑΠΑΝΤΗ ΔΑΜΙΓΟΥ ΥΠΑΠΑΝΤΗ ΤΟΥ ΒΛΑΣΣΗ 2286031782
- 31.ΚΑΜΑΡΙ ΔΑΝΕΖΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΤΟΥ ΛΟΙΖΟΥ 2286032790
- 32.ΚΑΜΑΡΙ ΔΑΝΕΖΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜ
- 33.ΚΑΜΑΡΙ ΔΑΝΕΖΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΥ ΙΩΑΚΕΙΜ
- 34.ΚΑΜΑΡΙ ΚΑΝΤΣΕΛΗ ΝΙΚΟΛΙΝΑ 2286031979
- 35.ΚΑΜΑΡΙ ΚΑΡΑΜΟΛΕΓΚΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ 2286031216
- 36.ΚΑΜΑΡΙ ΚΑΡΑΜΟΛΕΓΚΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΤΟΥ ΑΡΤΕΜ 2286031950
- 37.ΚΑΜΑΡΙ ΚΑΡΑΜΟΛΕΓΚΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣ
- 38.ΚΑΜΑΡΙ ΚΑΡΑΜΟΛΕΓΚΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΟΥ ΑΝΔΡ 2286032659
- 39.ΚΑΜΑΡΙ ΚΑΡΑΜΟΛΕΓΚΟΥ ΕΛΕΝΗ ΤΟΥ ΚΩΝ/ΝΟΥ
- 40.ΚΑΜΑΡΙ ΚΑΡΑΜΟΛΕΓΚΟΥ ΕΛΕΝΗ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛ 2286031783
- 41.ΚΑΜΑΡΙ ΚΑΡΑΜΟΛΕΓΚΟΥ ΕΛΛΗ ΤΟΥ ΓΕΩΡ 2286032469
- 42.ΚΑΜΑΡΙ ΚΑΡΑΜΟΛΕΓΚΟΥ ΜΑΡΟΥΛΙΑ ΤΟΥ ΗΛΙΑ 2286031663
- 43.ΚΑΜΑΡΙ ΚΟΥΣΚΟΥΛΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ
- 44.ΚΑΜΑΡΙ ΛΥΓΝΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓ 2286031042
- 45.ΚΑΜΑΡΙ ΛΥΓΝΟΥ ΑΡΓΥΡΟΥΛΑ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓ 2286031980
- 46.ΚΑΜΑΡΙ ΜΑΙΝΑ ΚΥΡΙΑΚΗ ΠΥ ΑΡΤ 2286031005
- 47.ΚΑΜΑΡΙ ΜΑΙΝΑ ΚΥΡΙΑΚΗ ΤΟΥ ΜΗΝ 2286032179
- 48.ΚΑΜΑΡΙ ΜΑΙΝΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 2286031935
- 49.ΚΑΜΑΡΙ ΜΑΙΝΑΣ ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΟΥ ΘΑΛΛΑ 2286031650
- 50.ΚΑΜΑΡΙ ΜΑΙΝΑΣ ΗΛΙΑΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛ 2286031253
- 51.ΚΑΜΑΡΙ ΜΗΝΔΡΙΝΟΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ ΤΟΥ ΑΝΤ 2286031727
- 52.ΚΑΜΑΡΙ ΜΗΝΔΡΙΝΟΥ ΜΑΡΟΥΣΗ ΕΑΓΓ 2286031232
- 53.ΚΑΜΑΡΙ ΜΗΤΡΟΠΙΑ ΜΑΡΟΥΛΙΑ ΤΟΥ ΣΑΛΙΒ 2286031702
- 54.ΚΑΜΑΡΙ ΜΗΤΡΟΠΙΑΣ ΕΜΜΑΝ. & ΙΕΡΟΘ ΛΕ
- 55.ΚΑΜΑΡΙ ΜΗΤΡΟΠΙΑΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ 2286031394
- 56.ΚΑΜΑΡΙ ΜΗΤΡΟΠΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓ 2286031897
- 57.ΚΑΜΑΡΙ ΜΗΤΡΟΠΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓ 2286031897
- 58.ΚΑΜΑΡΙ ΝΤΑΚΑΛΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑ 2286031966
- 59.ΚΑΜΑΡΙ ΞΑΓΟΡΑΡΗ ΜΑΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤ 2286031490
- 60.ΚΑΜΑΡΙ ΞΑΓΟΡΑΡΗ ΜΑΡΙΑ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓ 2286033366

ΤΥΠΟΙ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ – ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΗΘΟΣ – ΠΑΗΡΟΤΗΤΕΣ – ΤΙΜΕΣ

- 1.ΚΑΜΑΡΙ ΞΑΓΟΡΑΡΗ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΑ ΤΟΥ ΜΑΤΘ
- 2.ΚΑΜΑΡΙ ΞΑΓΟΡΑΡΗ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΑ ΤΟΥ ΧΑΡΑΛ 2286032039
- 3.ΚΑΜΑΡΙ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΔΡ 2286031988
- 4.ΚΑΜΑΡΙ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΣ ΓΟΥΔΙΕΛΜΟΣ ΑΝΔΡ
- 5.ΚΑΜΑΡΙ ΠΑΣΟΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ 2286031238
- 6.ΚΑΜΑΡΙ ΠΕΛΕΚΗ ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓ 2286032644
- 7.ΚΑΜΑΡΙ ΠΕΛΕΚΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΤΟΥ ΠΕΤΡ 2286032788
- 8.ΚΑΜΑΡΙ ΠΟΥΛΗ ΓΕΩΡΓΙΑ ΤΟΥ ΙΩΑΝ 2286032646
- 9.ΚΑΜΑΡΙ ΠΟΥΛΗ ΓΕΩΡΓΙΑ ΤΟΥ ΙΩΑΝ 2286032646
- 10.ΚΑΜΑΡΙ ΠΟΥΛΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΦ 2286032172
- 11.ΚΑΜΑΡΙ ΠΡΕΚΑ ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΤΟΥ ΕΥΣΤΡ 2286032637
- 12.ΚΑΜΑΡΙ ΠΡΕΚΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΤΟΥ ΓΕΩΡ 2286032050
- 13.ΚΑΜΑΡΙ ΠΡΕΚΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ & ΣΙΑ ΟΕ
- 14.ΚΑΜΑΡΙ ΠΡΕΚΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ & ΣΙΑ ΟΕ
- 15.ΚΑΜΑΡΙ ΠΡΕΚΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΤΟΥ ΕΜΜ 2286032641
- 16.ΚΑΜΑΡΙ ΠΡΕΚΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΤΟΥ ΙΑΚΩΒ 2286032563
- 17.ΚΑΜΑΡΙ ΠΡΕΚΑΣ ΗΛΙΑΣ 2286033458
- 18.ΚΑΜΑΡΙ ΠΡΕΚΑΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓ 2286031767
- 19.ΚΑΜΑΡΙ IRINI FTEOURA ΡΟΥΣΣΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓ 2286031246
- 20.ΚΑΜΑΡΙ ΡΟΥΣΣΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ 2286032338
- 21.ΚΑΜΑΡΙ ΣΙΓΑΛΑ ΚΑΛΙΟΠΗ ΤΟΥ ΔΗΜ 2286032748
- 22.ΚΑΜΑΡΙ ΣΙΓΑΛΑ ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓ 2286031491
- 23.ΚΑΜΑΡΙ ΣΙΓΑΛΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ 2286031735
- 24.ΚΑΜΑΡΙ ΣΥΡΙΓΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΤΟΥ ΓΕΩΡ
- 25.ΚΑΜΑΡΙ ΣΥΡΙΓΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΤΟΥ ΓΕΩΡ 2286033059
- 26.ΚΑΜΑΡΙ ΤΣΑΓΚΛΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΤΟΥ ΗΛΙΑ 2286032615
- 27.ΚΑΜΑΡΙ ΤΣΑΔΑΡΟΓΛΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ 2286032675
- 28.ΚΑΜΑΡΙ ΦΥΤΡΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤ 2286031358
- 29.ΚΑΜΑΡΙ ΧΑΛΑΡΗ ΑΝΝΑ ΤΟΥ ΙΕΡΟΘ 2286031628
- 30.ΚΑΜΑΡΙ ΧΑΟΥΣΜΑΝ ΑΝΝΑ 2286032643
- 31.ΚΑΜΑΡΙ ΑΡΓΥΡΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ 2286033059
- 32.ΚΑΜΑΡΙ ΑΡΓΥΡΟΥ ΑΝΝΑ 2286031270
- 33.ΚΑΜΑΡΙ ΖΑΧΑΡΑΚΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ-ΓΕΩΡΓΙΑ 2286031252
- 34.ΚΑΜΑΡΙ ΚΑΡΑΜΟΛΕΓΚΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΟΣ 2286032377
- 35.ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ VILLA ILIOS ΑΝΑΠΛΙΩΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΟΥ ΕΜΜ 2286022395
- 36.ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ VILLA ODYSSEY ΔΑΝΑΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ 2286023681
- 37.ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΕΛΕΝΗ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ 2102519968
- 38.ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ PENSION ROUSSOS ΡΟΥΣΣΟΣ ΒΑΣΙΛΙΟΣ ΤΟΥ ΒΙΔ 2286023528
- 39.ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ PENSION ROUSSOS ΡΟΥΣΣΟΣ ΒΑΣΙΛΙΟΣ ΤΟΥ ΒΙΔ 2286023528
- 40.ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ VILLA MANOS ΦΙΛΙΠΣΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΤΟΥ ΕΜΜ 2286024666
- 41.ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ PENSION GEORGE ΧΑΛΑΡΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΟΥ ΑΝΤ 2286022351
- 42.ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ ΧΑΛΑΡΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΟΥ ΑΝΤ 2286022351
- 43.ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ ΜΑΙΣΤΡΟΣ VILL ΧΡΗΣΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓ 2286024517/23081
- 44.ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ VILLA AGAS 2286023977
- 45.ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ VILLA AGARI 2286024575
- 46.ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ ΚΑΒΑΛΑΡΗ ΑΝΝΑ ΤΟΥ ΕΜΜ
- 47.ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ PENSION MIRSINI ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΑΙ ΜΑΡΙΑ ΡΟΥΣΣΟΥ-Κ.Α.Δ 2286025639
- 48.ΚΑΡΤΕΡΑΔΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ VILLAS ΣΤΑΥΡΟΣ ΦΙΛΙΠΣΗΣ ΚΑΙ ΣΙΑ ΟΕ 2286023720-22722
- 49.ΚΟΝΤΟΧΩΡΙ VILLA ROMANTIC ΑΛΙΦΡΑΓΚΗ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘ 2286024430
- 50.ΚΟΝΤΟΧΩΡΙ ΑΝΑΠΛΙΩΤΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΥ ΑΝΤ 2286031595

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

- 111.ΚΟΝΤΟΧΩΡΙ BLUE SKY VILLA'S ΚΟΡΩΝΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜ 2286025121
 112.ΚΟΝΤΟΧΩΡΙ NEIGHBOURHOOD ΑΛΕΦΡΑΓΚΗ ΜΑΡΙΑ 2286023820
 113.ΛΙΜΝΕΣ ΑΡΑΡΙΟΥ STUDIOS ΑΡΑΠΙΟΥ ΜΑΡΙΑ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓ 2286081831
 114.ΜΑΣΣΑΡΙΑ VOLKANO'S VIEW VILLAS ΑΞΤΕ
 115.ΜΕΓΑΛΟΧΩΡΙ STUDIO ARTEMIS ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ ΚΟΣΜΑΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑ 2286082122
 116.ΜΕΓΑΛΟΧΩΡΙ ΑΣΤΕΡΙΑ 2286082827
 117.ΜΕΣΣΑΡΙΑ VILLAS BUTTERFLY ΚΑΡΑΜΟΛΕΓΚΟΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓ
 119.ΜΕΣΣΑΡΙΑ ΑΝΑΠΛΩΤΟΥ ΑΝΝΑ ΤΟΥ ΗΛΙΑ 2286031595
 120.ΟΙΑ ΒΑΜΒΑΚΟΥΣΗ ΣΤΡΑΤΟΥΛΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ 2286071618
 121.ΟΙΑ ΚΑΡΡΑ ΡΟΔΑΚΗ ΜΑΡΙΑ ΤΟΥ ΛΟΥΚΑ
 122.ΟΙΑ ΚΑΡΡΑΣ ΜΑΡΚΟΣ ΤΟΥ ΚΩΝ 2286071049
 123.ΟΙΑ GEORGI'S APART ΚΑΡΡΑΣ ΤΖΟΡΤΖΗΣ ΤΟΥ ΧΑΛ 2286071382
 124.ΟΙΑ ΚΟΚΚΑΛΗ ΜΑΡΟΥΣΑ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ
 125.ΟΙΑ CALDERA VILLAS ΚΥΡΙΑΖΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ 2286071285
 126.ΟΙΑ ΛΙΓΝΟΣ ΜΑΡΙΝΟΣ
 127.ΟΙΑ ΞΑΓΟΡΑΡΗ ΜΑΡΙΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
 128.ΟΙΑ ΞΑΓΟΡΑΡΗ ΜΑΡΙΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
 129.ΟΙΑ VILLA ΡΕΖΟΥΛΑ ΠΑΓΩΝΗ ΦΛΩΡΑ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ 2286071131
 130.ΟΙΑ PENSION GALINI ΠΑΓΩΝΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ 2286071396
 131.ΟΙΑ FILOTERA VILLA 2286071110
 132.ΟΙΑ OLYMPIC VILLAS 2286071495
 133.ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ ILIADA STUDIOS – MAISONETTES 2286082090
 134.ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ MARILLIA VILLAGE 2286032211
 135.ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ ROBERTOS VILLAS 2286081330
 136.ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ ΚΑΡΑΜΟΛΕΓΚΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΟΥ ΓΕΩ 2286082701-2
 137.ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ ΚΑΡΑΜΟΛΕΓΚΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΟΥ ΓΕΩ 2286082701-3
 138.ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ VILLA HOLIDAY BEACH ΔΡΟΣΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΟΥ ΖΑΝΝΕ 2286081659
 139.ΠΕΡΙΣΣΑ SANDY VILLAS A.E.
 140.ΠΕΡΙΣΣΑ SANDY VILLAS A.E.
 141.ΠΕΡΙΣΣΑ SANDY VILLAS A.E.
 142.ΠΕΡΙΣΣΑ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΜΑΡΙΑ ΤΟΥ ΘΩΜΑ
 143.ΠΕΡΙΣΣΑ ΒΑΛΒΗ ΕΛΕΝΗ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ
 144.ΠΕΡΙΣΣΑ ΒΑΛΒΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤ 2286081438
 145.ΠΕΡΙΣΣΑ ΒΑΛΒΗ ΜΑΡΙΑ ΤΟΥ ΜΙΧ
 146.ΠΕΡΙΣΣΑ ΒΑΣΣΑΛΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΤΟΥ ΦΡΑΤ
 147.ΠΕΡΙΣΣΑ ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΒΑΣΣΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ 2286023079
 148.ΠΕΡΙΣΣΑ ΒΑΣΣΑΛΟΥ ΜΑΡΟΥΣΑ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡ
 149.ΠΕΡΙΣΣΑ ΓΑΒΑΛΑ ΜΑΡΙΑ ΤΟΥ ΚΩΝ 2286081743
 150.ΠΕΡΙΣΣΑ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΟΥ ΑΝΑΡΓ
 151.ΠΕΡΙΣΣΑ VILLA GEORGIA ΔΑΡΖΕΝΤΑ ΓΕΩΡΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ 2286028422
 151.ΠΕΡΙΣΣΑ ΚΑΤΕΡΙΝΑ 7 JOHN ΔΕΝΑΞΑ ΛΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ 2286081138
 152.ΠΕΡΙΣΣΑ ΔΡΟΣΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ Α.Ε
 153.ΠΕΡΙΣΣΑ ΔΡΟΣΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ Α.Ε
 154.ΠΕΡΙΣΣΑ ROOMS MARY ΔΡΟΣΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓ 2286081605
 155.ΠΕΡΙΣΣΑ ΔΡΟΣΟΥ ΑΦΟΙ ΚΑΙ ΣΙΑ ΟΕ
 156.ΠΕΡΙΣΣΑ ΖΑΜΠΕΛΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ
 157.ΠΕΡΙΣΣΑ ΚΑΡΑΜΟΛΕΓΚΟΥ ΜΑΡΙΑ ΤΟΥ ΓΕΩΡ 2286081440
 158.ΠΕΡΙΣΣΑ NOSTOS STUDIOS ΚΑΤΣΙΠΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ 2286082383
 159.ΠΕΡΙΣΣΑ ΚΟΝΤΑΡΑΤΟΥ ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΤΟΥ ΓΕΩΡ
 160.ΠΕΡΙΣΣΑ ΚΟΝΤΑΡΑΤΟΥ ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓ
 161.ΠΕΡΙΣΣΑ ΛΕΙΒΑΔΑΡΟΥ ΑΝΤΩΝΙΑ 2286081673

ΤΥΠΟΙ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ – ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΗΘΟΣ – ΠΑΗΡΟΤΗΤΕΣ – ΤΙΜΕΣ

- 52.ΠΕΡΙΣΣΑ VASSILIS ROOMS ΛΥΓΝΟΥ ΖΑΜΠΙΑ ΤΟΥ ΤΖΑΝΝΕΣ 2286081739
53.ΠΕΡΙΣΣΑ VILLA ANEZINA ΜΠΑΙΛΑΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΤΟΥ ΜΑΡΚΟΥ 2286081598
54.ΠΕΡΙΣΣΑ ΝΟΗΤΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡ
55.ΠΕΡΙΣΣΑ STELIOS PLEACE ΝΟΜΙΚΟΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓ 2286081860
56.ΠΕΡΙΣΣΑ ΤΟΝΥΣ ΠΡΕΚΑΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΤΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ 2286081995
57.ΠΕΡΙΣΣΑ ΣΙΓΑΛΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ 2286082018
58.ΠΕΡΙΣΣΑ ΣΙΓΑΛΑ ΑΡΓΥΡΩ ΤΟΥ ΑΡΤΕΜΙΟΥ
59.ΠΕΡΙΣΣΑ ΒΙΛΛΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΣΙΓΑΛΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ ΙΩΑΝ
70.ΠΕΡΙΣΣΑ ΣΥΡΙΓΟΥ ΚΥΡΙΑΚΗ ΤΟΥ ΑΓΓ 2286081432
71.ΠΕΡΙΣΣΑ ΣΥΡΙΓΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ 2286081012
72.ΠΕΡΙΣΣΑ ΣΤΑΥΡΟΣ VILLAS 2286022722
73.ΠΕΡΙΣΣΑ STUDIO IRINEOS 2286082135
74.ΠΕΡΙΣΣΑ 3 HARITES STUDIO 2286082859
75.ΠΕΡΙΣΣΑ STUDIO MARIA ΚΑΦΟΥΡΟΥ ΜΑΡΙΑ 2286081476
76.ΠΕΡΙΣΣΑ THE GREEK ISLANDS ΛΥΓΝΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ 2286081568
77.ΦΗΡΑ VILLA PORTO CASTELO ΑΛΕΦΡΑΓΚΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΤΟΥ ΑΡΤΕ 2286022655
78.ΦΗΡΑ LOIZOS APARTMENTS ΑΝΑΠΛΩΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΤΟΥ ΛΟΙΖΟΥ 2286024046
79.ΦΗΡΑ ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΒΑΛΒΗ ΒΑΜΒΑΚΙΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑ 2286071381/71805
80.ΦΗΡΑ ΔΑΚΟΡΩΝΙΑ ΠΕΤΡΟΥΛΑ ΤΟΥ ΓΕΩΡ 2286024106
81.ΦΗΡΑ ΔΑΚΟΥΤΡΟΥ ΑΝΝΑ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ 2286024288
82.ΦΗΡΑ VILLA ROZE ΔΑΜΙΓΟΥ ΜΑΡΙΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ 2286022020
83.ΦΗΡΑ VILLA STELLA ΚΑΒΑΛΛΑΡΗ ΣΤΥΛΙΑΝΗ ΤΟΥ ΛΟΥΚΑ 2286023517
84.ΦΗΡΑ SAN GEORGIO ΚΑΒΑΛΛΑΡΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΟΥ ΑΡΤ 2286023516
85.ΦΗΡΑ VILLA VINNA ΚΑΤΣΙΠΗΣ ΜΑΡΙΝΟΣ ΤΟΥ ΡΟΥΣΣΕΤΟΥ 2286022575
86.ΦΗΡΑ ANESSIS ΛΙΓΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘ 2286022608
87.ΦΗΡΑ VILLA ANATOLI ΜΑΚΡΟΖΑΝΝΕ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΙΝΟΥ 2286022759
88.ΦΗΡΑ SANTA MARIA ΜΠΟΥΡΙΚΑ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΤΟΥ ΔΗΜ 2286025305
89.ΦΗΡΑ VILLA NEKTARIOS ΝΟΜΙΚΟΥ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΤΟΥ ΒΛΑΣ 2286023378
90.ΦΗΡΑ ΞΑΓΟΡΑΦΗ ΘΕΟΛΟΓΙΝΗ ΤΟΥ ΗΛΙΑ 2286024719
91.ΦΗΡΑ PENSION PTOLEMEOS ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ 2102773608
92.ΦΗΡΑ ΡΟΥΣΣΕΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ 2286022371
93.ΦΗΡΑ ΡΟΥΣΣΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤ
94.ΦΗΡΑ ERATO APARTMENTS ΧΑΛΑΡΗΣ ΑΡΤΕΜΙΟΣ ΤΟΥ ΑΝΑΡΓ 2286024148-10
95.ΦΗΡΑ ΧΡΥΣΟΥ ΛΙΤΣΑ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ
96.ΦΗΡΑ VILLA GIANNA 2286022445
97.ΦΗΡΑ DELFINI 1 2286022780
98.ΦΗΡΑ VILLA ROUSSA 2286023220
99.ΦΗΡΑ VILLA SOULA 2286023473
100.ΦΗΡΑ IFESTOS PENSION 2286023875
101.ΦΗΡΑ LILIUM VILLAS 2286025333
102.ΦΗΡΑ PHILIPPION VILLAS 2286025590-2
103.ΦΗΡΑ VILLA RENA ΚΑΒΑΛΛΑΡΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ 2286023516
104.ΦΗΡΑ BLUE SEA SUITES ΛΙΓΝΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ 2286025864
105.ΦΗΡΟΣΤΕΦΑΝΙ VILLA FIROST ΒΑΖΑΙΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΤΟΥ ΕΜΜ 2286023320
106.ΦΗΡΟΣΤΕΦΑΝΙ PENS DREAM ΔΕΝΔΡΙΝΟΣ ΠΕΤΡΟΣ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓ 2286022939
107.ΦΗΡΟΣΤΕΦΑΝΙ VILLA ANEMOMILOS ΚΑΒΑΛΛΑΡΗΣ ΣΤΑΥΡΟΣ ΤΟΥ ΠΕΤΡ 2286025578
108.ΦΗΡΟΣΤΕΦΑΝΙ ΑΡΑΡ ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΑΦΙΕΡΗ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ 2286024150
109.ΦΗΡΟΣΤΕΦΑΝΙ ΚΑΦΙΕΡIS ΑΡΤS ΚΑΦΙΕΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΟΥ ΑΝΑΡΓΥΡΟΥ 2286024186
110.ΦΗΡΟΣΤΕΦΑΝΙ PENSPİRİDOYLA ΚΟΡΩΝΙΟΥ ΣΠΥΡΙΔΟΥΛΑ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ 2286022875
111.ΦΗΡΟΣΤΕΦΑΝΙ VILLA FOTINI ΡΕΝΙΕΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΟΥ ΓΕΡΑΣ 2286024879

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

- 212.ΦΗΡΟΣΤΕΦΑΝΙ VILLA ROUSSOS ΡΟΥΣΣΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΤΟΥ ΙΩΑ 2286022862
 213.ΦΗΡΟΣΤΕΦΑΝΙ ON THE CLIF 2286022059
 214.ΦΗΡΟΣΤΕΦΑΝΙ ΔΑΜΙΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ 2286022519
 215.ΦΗΡΟΣΤΕΦΑΝΙ ROOMS STELLA ΝΟΜΙΚΟΥ ΣΤΥΛΙΑΝΗ 2286023464
 216.ΦΗΡΟΣΤΕΦΑΝΙ ΔΑΜΙΓΟΥ ΜΑΡΙΑ 2286023725
 217.ΦΗΡΟΣΤΕΦΑΝΙ ΑΓΝΑΔΕΜΑ ΑΡΑΡ 2286025284
 218.ΦΟΙΝΙΚΙΑ ΑΓΝΑΝΔΙ VILLAS ΧΑΛΑΡΗΣ ΠΕΤΡΟΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ 2286071647
 219.GRAND VIEW 2286081003/82937

Τα ενοικιαζόμενα δωμάτια χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες Α', Β', Γ'. Από πέρσι τέθηκε σε εφαρμογή και νέος τρόπος ταξινόμησης σε I, II, III και IV κλειδιά αντίστοιχα.

ΤΙΜΕΣ ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΔΥΟ ΚΛΙΝΩΝ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	
	ΧΑΜΗΛΗ	ΥΨΗΛΗ
A	30,00 € - 60,00 €	50,00 € - 100,00 €
B	25,00 € - 45,00 €	40,00 € - 80,00 €
Γ	20,00 € - 35,00 €	30,00 € - 60,00 €

Οι πληρότητες των καταλυμάτων τους χειμερινούς μήνες (από τα μέσα Οκτώβρη μέχρι τα μέσα Μαΐου) κυμαίνονται στο 20 - 30%, ενώ τους θερινούς μήνες (μέσα Μαΐου μέχρι τα μέσα Οκτωβρίου περίπου) αγγίζουν το 70 - 90%..

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΩΝ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ ΕΤΟΥΣ 2000

Γενική Γραμματεία Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδος

Διανυκτερεύσεις Ημεδαποί : 11.187

Διανυκτερεύσεις Αλλοδαποί : 88.812

Κλίνες που λειτούργησαν : 4.015

Πληρότητα : 83.02 %

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΟΙΑΣ

Προχωρώντας ακόμη βορειότερα φτάνει κανείς στην Οία, η οποία κατά τη διάρκεια της Φραγκοκρατίας ήταν ένα από τα πέντε καστέλια της Σαντορίνης. Λέγεται και Απάνω Μεριά και ακριβώς απέναντι της αντικρίζει τη Θηρασιά. Αποτελείται από έξη συνοικίες : την Οία, τον Περίβολα, τη Φοινικιά, το Θόλο και στη βάση της καλντέρας το Αμμούδι και το Αρμένι. Βρίσκεται πολύ πιο χαμηλά από τα Φηρά, πιο κοντά στην θάλασσα, με την οποία συνδέεται με δύο καλντερίμια με σκαλοπάτια. Το ένα οδηγεί στο Αμμούδι με 214 σκαλιά, το άλλο με 286 στο Αρμένι, όπου Βρίσκεται, λες και είναι καλισμένο επάνω σε βράχο, σε μικρή απόσταση από την ακτή, το εκκλησάκι του Αι Νικόλα, προστάτη των ναυτικών.

Η οικισμός της Οίας, όπως αναφέρεται από διάφορους περιηγητές, υπήρχε πολύ πριν από το 1650. Κατά την Φραγκοκρατία ήταν πρωτεύουσα της μιας από τις πέντε διοικητικές περιοχές, στις οποίες ήταν κορισμένη η Σαντορίνη, δηλαδή ένα από τα πέντε καστέλια, τους οχυρωμένους δηλαδή οικισμούς της διοίκησης του νησιού, το οποίο άνηκε στο δουκάτο της Νάξου. Η κωμόπολη στα τέλη του 19^{ου} με αρχές 20^{ου} αι. υπήρξε μαζί με τα Φηρά το σπουδαιότερο κέντρο της εμπορικής ναυτιλίας του νησιού (η οικονομική της ανάπτυξη βασίστηκε στο στόλο που δημιούργησαν οι κάτοικοι της και στη διακίνηση με αυτόν αγαθών στην Ανατολική Μεσόγειο και κυρίως ανάμεσα στην Αλεξάνδρεια και στη Ρωσία).

Μεγάλο καπετανοχώρι, είχε το 1890 είχε πληθυσμό 2500 ψυχές, και 130 από τα πλοία του στόλου της Σαντορίνης ανήκαν σε Οιανούς, ενώ στο Αρμένι λειτουργούσε μικρό ναυπηγείο, είχε ακόμα 13 ενορίες, φάρατζα, τελωνείο, βιοτεχνίες κ.λπ. Η γεωργία ήταν και αυτή σε άνθιση. Στο Μεγάλο κάμπο της Οίας (3.600 στρέμματα) υπήρχαν θαυμάσιες ποικιλίες αμπελιών και το κρασί εξαγόταν ακόμη και στη Γαλλία. Η εμφάνιση του ατμού και η συγκεντροποίηση του ναυτλιακού κεφαλαίου στον Πειραιά άρχισαν να ρημάζουν σιγά σιγά τον τόπο. Το 1940 η Οία είχε 1348 κατοίκους. Η πείνα του 1942, η απομάκρυνση του εργοστασίου καλτσοβιομηχανία «Δαρζέντα», που λειτουργούσε από το 1930, οι σεισμοί του 1928

και του 1956, έδωσαν το τελειωτικό χτύπημα. Οι Οιάτες μεταναστεύουν στον Πειραιά, στη Δραπετσώνα, στο Λαύριο και στην Ηλιούπολη. Η γεωργία εγκαταλείπεται κι αυτή, τα σπίτια κλείνουν το ένα μετά το άλλο, για να φτάσουμε στο 1977 σε πληθυσμό 306 κατοίκων. Σήμερα ο οικισμός αριθμεί περίπου 800 κάτοικους. Σήμερα η Οία είναι ο δεύτερος σε μέγεθος οικισμός του νησιού.

Η Οία με την περιφέρεια της καταλαμβάνει όλο το βόρειο άκρο της Σαντορίνης, δίνοντας έτσι την εντύπωση σχετικά απομονωμένου οικισμού. Η «Απάνω Μεριά», όπως συνηθίζεται να λέγεται, αποτελείται από την κυρίως Οία, τον αγροτικό συνοικισμό Περιβόλο, τη Φοινικιά, το Θόλο και τα δύο επίνεια Αμμούδι και Αρμένι. Σήμερα στη διοικητική αρμοδιότητα της έχει προστεθεί και η νήσος Θηρασία.

Ο οικισμός έχει αναπτυχθεί γραμμικά στο φρύδι του γκρεμού, προς την Καλντέρα, τον κόλπο δηλαδή που σχηματίστηκε από την καταβύθιση της αρχαίας νήσου Στρογγύλης με την έκρηξη, γύρω στα 1650 π.Χ., του ηφαιστείου, που ο κρατήρας του βρίσκεται Σήμερα στο κέντρο του κόλπου, όπου οι νησίδες Παλαιά και Νέα Καμένη. Το κοίλο μέρος στα ΝΔ είναι βράχοι απότομοι, σχεδόν κατακόρυφοι, που φτάνουν τα 150 μ., όπου διακρίνονται τα αλληπάλληλα στρώματα των εκρήξεων του ηφαιστείου και τα διάφορα πετρώματα: κοκκινόπετρα, μαυρόπετρα και η θηραϊκή γη, η «άσπα». Στα ανατολικά καταλήγει ομαλά στη θάλασσα, με μεγάλες παραλίες μαύρης ηφαιστειακής άμμου, ο μεγάλος κάμπος, κυρίως με αμπελώνες. Οι υπόλοιπες καλλιέργειες είναι η φάβα και τα ντοματάκια.

Καραβοκυραίοι, ναύτες, αγρότες

Ο κεντρικός μαρμαροστρωμένος πεζόδρομος του οικισμού συγκεντρώνει τις περισσότερες κύριες εξυπηρετήσεις, διαχωρίζοντας σαφώς τη γειτονιά των καραβοκυραίων απ' αυτή των πληρωμάτων.

Η γειτονιά των καραβοκυραίων βρίσκεται στο ΒΑ μέρος του οικισμού. Τα καπετανόσπια χρονολογούνται στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20ού αιώνα. Χτίστηκαν κυρίως σε πρότυπα νεοκλασικής αρχιτεκτονικής με αναγεννησιακές επιρροές. Είναι μεγάλα, με ευρύχωρες αυλές, έχοντας ενσωματώσει πολλά στοιχεία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής (θόλους, σταυροθόλια κ.λπ.).

Η γειτονιά των πληρωμάτων βρίσκεται στα γκρεμιά προς την Καλντέρα. Το κυριότερο αρχιτεκτονικό χαρακτηριστικό είναι τα υπόσκαφα σπίτια, σκαμμένα μέσα στη θηραϊκή γη, είτε εξολοκλήρου είτε με πρόσθετα κτιστά τμήματα. Η στέγαση των κτισμένων τμημάτων γίνεται με θόλους ή σταυροθόλια, με ένα είδος χυτής καλουπωθείς κατασκευής. Ο τρόπος αυτός κατασκευής επιτρέπει τη δημιουργία ποικιλίας μορφών με μεγάλη πλαστικότητα. Ο κοινόχρηστος και ο ιδιωτικός χώρος συνδέονται τόσο που μερικές φορές ταυτίζονται. Η αυλή του ενός είναι δώμα του άλλου, με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα ιδιότυπο ιδιοκτησιακό καθεστώς οριζόντιας ιδιοκτησίας.

Το τυπικό υπόσκαφο σπίτι χαρακτηρίζεται από στενό μέτωπο και μεγάλο βάθος. Μπροστά είναι η «Σάλα» και πίσω η «Κάμαρα», που φωτίζεται και αερίζεται μέσα από τη σάλα. Οι σκάλες, οι καμινάδες και όλα τα επί μέρους στοιχεία έχουν ένα μοναδικό χαρακτήρα. Χαρακτηριστικό στοιχείο των σπιτιών είναι οι στέρνες στις οποίες μάζευαν το βρόχινο νερό.

Η Περιβόλα, η γειτονιά των αγροτών, βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα του οικισμού. Το χαρακτηριστικό της είναι τα αγροτόσπιτα με τις κάνναβες, τα πατητήρια δηλαδή των σταφυλιών, τα ραδίκια και τους βοηθητικούς χώρους. Σήμερα έχουν σχεδόν όλα μετατραπεί σε ξενώνες.

Η Φοινικιά ήταν κυρίως ο οικισμός των αγροτών, βρίσκεται στο ανατολικό μέρος, εποπτεύοντας τον κάμπο. Στον οικισμό υπήρχαν πολλές κάνναβες και ραδίκια. Σήμερα διατηρεί πολλά χαρακτηριστικά στοιχεία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Χαρακτηριστικό στοιχείο του οικισμού είναι οι πολλές ιδιωτικές μικρές και μεγάλες εκκλησίες, κτισμένες οι περισσότερες σαν τάμα έπειτα από κάποιο δύσκολο ταξίδι.

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΟΙΑΣ

Ο οικισμός της Οίας είναι χαρακτηρισμένος σαν παραδοσιακός οικισμός, έχει ειδικό διάταγμα δόμησης και η έκδοση οικοδομικής άδειας ελέγχεται από την Επιτροπή Ενασκήσεως Αρχιτεκτονικού Ελέγχου. Η Οία και όλο το νησί της Σαντορίνης χαρακτηρίζονται σαν περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.

«Των Ελλήνων οι Κοινότητες»

Ένας γαλαζίας ελπίδας

Παραμονές των Χριστουγέννων του 1997 γεννήθηκε στο Πήλιο το Εθνικό Δίκτυο Παράδοσης Πολιτισμού και Κοινοτικού Βίου «των Ελλήνων οι Κοινότητες». Υπέγραψαν κοινοτάρχης Αμπελακίων Θεσσαλίας, Νυμφαίων Φλωρίνης, Οίας Σαντορίνης, Πάπιγκου Ζαγορίου, Πάνορμος Τήνου και Μακρινίτσας Πηλίου. Οι γεννήτορες του, παρ' ότι «αιθεροβάμονες» για τους καιρούς μας, εξεπλάγησαν από την πανελλήνια δημοσιότητα που προκάλεσε η γέννηση αυτή. «Οι παραπάνω κοινότητες χαρακτηρίζονται και συνεχονται από ένα πρότυπο αξιών που βιώνονται ανέκαθεν απαράλλακτες στον πυρήνα τους και εκφράζουν ένα σημαντικό μέρος της εθνικής κληρονομιάς του ελληνισμού, της ευρυχωρίας του και της πλούσιας ποικιλομορφίας τους σε μια πνευματική ενότητα πολιτισμού. Οι αξίες αυτές είναι η παράδοση, η λαϊκή αρχιτεκτονική, ο λαϊκός πολιτισμός, η ήπια – ισόρροπη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και η διαφύλαξη του φυσικού περιβάλλοντος». Την ιδρυτική συνάντηση του Δεκεμβρίου 1997 ακολούθησαν άλλες πέντε συναντήσεις πλαισιωμένες από συνέδρια, εκθέσεις, λαϊκές εκδηλώσεις και πλατιά συμμετοχή. Μια έκθεση φωτογραφιών των έξι ιστορικών οικισμών περιοδεύει κατά μήκος των εξόνων του Δικτύου από το Βίτσι μέχρι τη Σαντορίνη και από τα Γιάννενα και το Πάπιγκο μέχρι το Πήλιο και τον Κίσαβο της Θεσσαλίας. Ένα εξαιρετικής τέχνης κοινό ημερολόγιο τοίχου κόσμησε το 1997 χιλιάδες γραφεία και δημόσιους χώρους όλης της χώρας, όπου η αλληλογραφία των έξι κοινοτήτων διακινείται με κοινά επιστολόχαρτα και χαριτωμένους φακέλους αρχείου. Αυτό το σημαντικό, συνεχώς διευρυνόμενο, είναι ο πιο στενός δεσμός, σχεδόν λειτουργικός, η εθελοντική συστράτευση επιστημόνων και επιχειρηματιών σε κοινές ομάδες δράσης, η αέναη ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών, η συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών σε μια πλατιά κοινωνία συγγενών κοριών και η ακοίμητη θέληση προ τα εμπρός. Ήδη, στο Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης έχει υποβληθεί κοινή πρόταση του Δικτύου με πλήρη τεκμηρίωση. Επίσης με Χρηματοδότηση του ΥΠΕΧΩΔΕ και με ώρεάν διεύθυνση του καθηγητού κ.Γ. Συμακέζη από τα Αμπελάκια, το Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο έχει έξι αρχιτέκτονες και μηχανικούς επ' αμοιβή από τα αντίστοιχα χωριά εκπονεί ειδικό πρόγραμμα έλεγχος και συντήρησης των παραδοσιακών κτηρίων στο Δίκτυο. Παράλληλα υποβλήθηκε πρόταση ώστε η διασυνοριακή συνεργασία και ανάπτυξη σε κοινά πρότυπα παράδοσης και Αξιών να ευοδωθεί μέσω του ευρωπαϊκού προγράμματος Interreg III A.

Νικόλαος Μέρτζος

Συγγραφέας/ Δημοσιογράφος Πρόεδρος Κοινότητας Νυμφαίων Φλωρίνης

Ο τουρισμός

Η τουριστική ανάπτυξη της Οίας είναι γεγονός. Η αρχή έγινε το 1976 με την ένταξη της στο πρόγραμμα του ΕΟΤ για την «Ανάπτυξη και Αξιοποίηση Παραδοσιακών Οικισμών». Σκοπός ήταν η ανασύλωση παραδοσιακών ερειπωμένων κτιρίων και η διαμόρφωση τους σε τουριστικούς ξενώνες. Το πλοτικό αυτό πρόγραμμα διήρκεσε περίπου 15 χρόνια. Επισκευάστηκαν 80 σπίτια δυναμικότητας 200 κλινών και έγιναν τα πρώτα δίκτυα αποχέτευσης. Δημιουργήθηκε το υφαντήριο, που λειτουργεί μέχρι σήμερα, και η πρώτη εγκατάσταση του Ναυτικού Μουσείου. Αναστηλώθηκαν σημαντικά δείγματα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής (εκκλησίες, μύλοι κ.λπ.) και έγινε η δεξαμενή νερού στο Αμμούδι. Το έργο του ΕΟΤ διακρίθηκε με βραβείο από την Europa Nostra το 1979 και από την Biennale αρχιτεκτονικής της Σόφιας το 1986.

Στην Οία, όπου το παράδειγμα ακολουθήθηκε σε μεγάλο βαθμό από ιδιώτες, υπάρχουν σήμερα περίπου 7000 κλίνες, οι περισσότερες σε παραδοσιακά κτίσματα. Το σημαντικό πρόβλημα της ύδρευσης έχει λυθεί πλήρως με την κατασκευή δυο μονάδων αφαλάτωσης, δωρεά του Οιάτη εφοπλιστή Αριστεΐδη Αλαφούζου. Έχει παιδικό σταθμό ΠΗΚΠΑ με 17 παιδιά, νηπιαγωγείο με 14 παιδιά και τριθέσιο δημοτικό σχολείο με 50 παιδιά. Το αγροτικό ιατρείο καλύπτει τις άμεσες ανάγκες.

Το ναυτικό μουσείο, πλούσιο σε εκθέματα, λειτουργεί σήμερα σε ένα αναστηλωμένο καπετανόσπιτο στο κέντρο του οικισμού. Οι φωτογραφίες των καπεταναίων και των πληρωμάτων, τα ξύλινα ακρόπρωρα, τα εργαλεία από τα καρνάγια, οι υδατογραφίες των οιάτικων καραβιών, τα παλαιά ναυλοσύμφωνα μαρτυρούν τη μεγάλη ναυτική παράδοση και ανάπτυξη της Οίας. Το καινούριο Ναυτικό Μουσείο, καθώς και το Λαογραφικό Μουσείο, που διαμορφώθηκε σε ένα άλλο καπετανόσπιτο στην ίδια γειτονιά, έγιναν με δαπάνες των εφοπλιστών Νίκου και Δημήτρη Νομικού.

Σήμερα το ηλιοβασιλέμα από την Οία θεωρείται η πρώτη μίας σειράς εμπειριών που πρέπει να βιώσει ένας άνθρωπος. Ακολουθώντας τα στρωμένα με μαρμαρίνες πλάκες δρομάκια της, ο επισκέπτης αντικρίζει ένα γοητευτικό φυσικό σκηνικό που απαρτίζεται από τα λιγοστά ερείπια του μεσαιωνικού κάστρου με την εκκλησία της Παναγίας της Πλατσανής γαντζωμένη στην άκρη του γκρεμού και τα επιβλητικά αρχοντικά των καπεταναίων που εναλλάσσονται με τα μικρά γραφικά υπόσκαφα σπίτια. Η Οία αποτελεί το ιδανικό μέρος για εκείνους που η διασκέδαση είναι συνώνυμη με την γλυκιά νωχέλεια, την ήρεμη ρέμβη και την απόλαυση που προσφέρει ένα ευφάνταστο γεύμα σε ένα εστιατόριο αξιώσεων. Στα καλόγουστα καταστήματά της μπορεί κανείς να βρει μία μεγάλη γκάμα έξοχων αντικειμένων, από κοσμήματα μέχρι χαλιά, ορισμένα από αυτά φερμένα από τα πέρατα του κόσμου. Παραδοσιακά υπόσκαφα σπίτια έχουν μετατραπεί σε κομψά καταλύματα με εντυπωσιακή θέα προς την καλύτερα.

Δύο δρόμοι με σκαλοπάτια οδηγούν στις μικρές παραλίες Αρμένη και Αμμούδι. Στο Αμμούδι οδηγεί και η προέκταση του ασφαλτοστρωμένου δρόμου από το κέντρο της Οίας και εδώ αξίζει οπωσδήποτε τον κόπο να γευτεί κανείς τα ολόφρεσκα ψάρια, ψημένα με ιδιαίτερη μαστοριά και τους παραδοσιακούς τοματοκεφτέδες, που είναι οι καλύτεροι του νησιού...

Η κοινότητα της Οίας

Η Οία, όνομα αρχαίας πόλης της Θήρας όπου το σημερινό Καμάρι ή η Επάνω Μεριά ή Απάνω Μεριά, από τη θέση της στο βόρειο επάνω μέρος του νησιού της Θήρας είναι το παγκόσμια γνωστό γραφικό χωριό της Σαντορίνης με τη χαρακτηριστική λαϊκή αρχιτεκτονική, τα εντυπωσιακά ηφαιστειακά πολύχρωμα πετρώματα και τη μακραίωνη ναυτική παράδοση και έδρα της ομώνυμης Κοινότητας.

Η Οία συγκροτείται από τις γειτονιές του κεντρικού οικισμού (Αγορά, Λότζα, Σιδεράς, Γουλάς), τον συνοικισμό Περίβολα, τα χωριά Θόλος και Φοινικά και τους όρμους Αμμούδι και Αρμένη.

ΗΛΙΑΔΗ ΜΑΡΙΑ

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΟΙΑΣ

Η Κοινότητα Οίας ήταν ανεξάρτητη κοινότητα, μία από τις 14 της Σαντορίνης, μέχρι 31-12-1998 οπότε συγχωνεύθηκε με την Κοινότητα της Θηρασίας, του ομώνυμου απέναντί της μικρού νησιού.

Η Οία είχε σχηματισθεί σε Δήμο με το Β.Δ. της 1ης (13) Οκτωβρίου 1834 (Φ.Ε.Κ. 4/1835 "Περί σχηματισμού των Δήμων του Νομού Κυκλάδων") της Επαρχίας Θήρας. Κατατάχθηκε στη Γ' τάξη, με πληθυσμό 1728 κατοίκους και έδρα την Οία (Επανωμεριά). Ο δημότης ονομάσθηκε Οιάτης, με το Β.Δ. της 1ης (13) Σεπτεμβρίου 1840 (Φ.Ε.Κ. 22/1840) καταργήθηκε ο Δήμος Οίας και συγχωνεύθηκε στον Δήμο Θήρας. Η ανασύσταση του Δήμου Οίας έγινε με το Β.Δ. της 31ης Μαρτίου 1851(Φ.Ε.Κ.9/1851).

Η αρχική σφραγίδα του Δήμου ήταν κυκλική, χωρίς έμβλημα. Το Δημοτικό Συμβούλιο πρότεινε ως έμβλημα της σφραγίδας του τον Ποσειδώνα. Ο αρχαιολόγος Π. Ευστρατιάδης, απέρριψε την πρόταση του Δημοτικού Συμβουλίου και γνωμοδότησε να τεθεί το εικονιζόμενο έμβλημα, που καθορίστηκε με το Β.Δ. της 30ής Οκτωβρίου 1881 (Φ.Ε.Κ. 112/1881, σελ 615) «... (Ινα) η σφραγίς του Δήμου Οίας φέρει ως έμβλημα εν τῷ μέσῳ μεν «τρεις δελφίνας», γύρωθε δε τας λέξεις «ΔΗΜΟΣ ΟΙΑΣ [...]», που προέρχεται από το αρχαίο νόμισμα της Θήρας

Πληθυσμός Δήμου Οίας: έτος 1853: 2.231,1854: 2.263,1855: 2.324,1856: 2.168,1861: 2.526,1870: 2.509,1879: 2.494,1889: 2.603,1896: 2.500,1907: 2.191

Πληθυσμός Κοινότητας Οίας: έτος 1981: 560, 1991: 800,2000: 920.

Στην Οία: Ενοριακοί ναοί: Παναγίας Ακαθίστου (Πλατσιανή) και Αγίου Γεωργίου: Εφημέριος πρωτοπρεσβύτερος Ιωάννης Βαρβαρήγος. Τριθέσιο Δημοτικό Σχολείο (36 μαθητές) και μονοθέσιο ηπιαγωγείο -Παράρτημα Π.Ι.Κ.Π.Α. (18 νήπια). Αγροτικό Ιατρείο: Δωρητής Γεώργιος Ευαγ. Αλαφούζος. Αστυνομικός Σταθμός. Ταχυδρομικό Γραφείο ΕΛΤΑ. Θυρίδα Τράπεζας. Ναυτικό Μουσείο Θήρας: Ιδρυτής Αντώνιο Δημ. Δακορώνιας, πλοίαρχος Ε.Ν. Μονάδα αφαλάτωσης θαλάσσιου ύδατος: Δωρητής: Αριστείδης Ιωαν. Αλαφούζος, εφοπλιστής.

Γεώργιος Αντ. Χαλαρής
Πρόεδρος Κοινότητας Οίας

**ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ – ΙΑΤΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΥΓΕΙΑΣ
ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗΣ – ΚΡΑΤΙΚΟΣ
ΑΕΡΟΛΙΜΕΝΑΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ – ΛΙΜΑΝΙ
ΑΘΗΝΙΟΣ**

ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ – ΙΑΤΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΥΓΕΙΑΣ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗΣ – ΚΡΑΤΙΚΟΣ ΑΕΡΟΛΙΜΕΝΑΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ – ΛΙΜΑΝΙ ΑΘΗΝΙΟΣ

Οδικό Δίκτυο

Το βασικό οδικό δίκτυο είναι πολύ φτωχό με μια λωρίδα ανά κατεύθυνση και χωρίς βοηθητική, με συνεχείς στροφές, χωρίς διαγραμμίσεις, με ελλιπή φωτισμό και με μέτρια οδική σήμανση. Μέχρι τον προηγούμενο χρόνο υπήρχαν πολλά τμήματα χαλασμένου οδοστρώματος και σε συνδυασμό με τις λεπτάλληλες στροφές να είναι πρόξενος πολλών ατυχημάτων. Το 2005 λόγω των μεγάλων και κτεταμένων βροχοπτώσεων η νομαρχία διέθεσε μεγάλα ποσά και ασφαλτοστρώθηκαν οι βασικές οδικές σπηρίες. Επικρατέστερα όλων είναι τα ατυχήματα με δίκυκλα, διότι ενοικιάζονται στους τουρίστες που έχουν δίπλωμα οδήγησης αυτοκινήτου και όχι δίκυκλου. Σε αυτό υπαίτιος είναι η ελληνική νομοθεσία η οποία είναι πολύ αυστηρή με τους έλληνες οδηγούς αλλά αφήνει παραθυράκια όσον αφορά τις ενοικιάσεις σε αλλοδαπούς. Αυτό γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης από τα καταστήματα που ενοικιάζουν δίκυκλα με αποκλειστικό γνώμονα το κέρδος. Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται καθώς κινείστε στον δρόμο Φηρών Οίας και Φηρών Αθηνιού, καθώς και σε ολόκληρο το οδικό δίκτυο τις νυχτερινές ώρες. Σύνηθες φαινόμενο μηχανάκια χωρίς φώτα, χωρίς φλας, χωρίς εξάτμιση (πρόκληση τρομερής μόρυνσης) και χωρίς κράνη. Στην ευθεία των Φηρών έχει ξεκινήσει από πέρσι η κατασκευή πεζοδρομίου τα οποία απουσιάζουν παντελώς από το νησί, καθώς επίσης και η μερική πεζοδρόμηση του παραλιακού δρόμου Περίσσης Περιβόλου

Δρομολόγια ΚΤΕΛ

ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΟ	ΤΙΜΗ ΕΙΣΗΤΗΡΙΟΥ (€)
Fira - Oia	1.00
Fira - Vourvoulos	1.00
Fira - Imerovigli	1.00
Fira - Karterados - Messaria	1.00
Fira - Vothonas - Pírgos	1.00
Fira - Baxedes	1.30
Fira - Megalohori	1.00
Fira - Emporio	1.20
Fira - Perissa	1.60
Fira - Vlihada	1.70
Fira - Akrotiri (Village)	1.30
Fira - Akrotiri (Beach)	1.40
Fira - Monolithos - Exo Gonia	1.00
Fira - Kamari (Village)	1.00
Fira - Kamari (Beach)	1.00
Fira - Port (Athinios)	1.50
Port (Athinios) - Megalohori - Emporio	1.00
Port (Athinios) - Pírgos - Vothonas	1.00
Karterados - Port (Athinios)	1.00
Messaria - Akrotiri (Village)	1.00
Messaria - Akrotiri (Beach)	1.10
Messaria - Emporio	1.00
Messaria - Perissa	1.20
Messaria - Port (Athinios)	1.00
Messaria - Vlihada	1.30
Kamari - Port (Athinios)	1.60
Karterados - Perissa	1.40
Karterados - Emporio	1.20
Karterados - Vlihada	1.60
Karterados - Akrotiri (Beach)	1.40
Perissa - Port (Athinios)	1.00

Η συχνότητα των δρομολογίων είναι πολύ πυκνή τους καλοκαιρινούς μήνες σχεδόν εικοσιτετράωρη φτάνοντας ακόμα και τα δέκα λεπτά ενώ αντίθετα το χειμώνα φτάνει μετά βίας τα πέντε δρομολόγια ανά κατεύθυνση ημερησίως και ορισμένα από τα δρομολόγια καταργούνται τελείως λόγω μειωμένου αριθμού επιβατών.

Ιατρικό Κέντρο Πρωτοβάθμιας Περιθαλψης Φηρών

Στο Ιατρικό Κέντρο Πρωτοβάθμιας Περιθαλψης Φηρών γίνεται φιλότιμη προσπάθεια από τους ιατρούς και το νοσηλευτικό προσωπικό. Η προσπάθεια αυτή όμως των ιατρών, του νοσηλευτικού προσωπικού και της διεύθυνσης δεν μπορεί σε καμία περίπτωση, παρόλες τις προσπάθειες που γίνονται, να ανταποκριθεί στις ανάγκες των 10,000 μονίμων κατοίκων που τους καλοκαιρινούς μήνες αγγίζουν τους 100,000 ημερησίως. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα επείγοντα περιστατικά να μετακομίζονται κατά ύριον λόγω στην Αθήνα κυρίως με αερομεταφορά. Οι δαπάνες για αυτές τις αερομεταφορές είναι εράσιμες και με κόστος τον χρόνο και με ρίσκο την υγεία των ασθενών. Αρνητικός παράγοντας για ευριστές υψηλού οικονομικού επιπέδου και με υψηλού επιπέδου συστήματος υγείας στις χώρες τους. Το Ιατρικό κέντρο των Φηρών διαθέτει μόλις ένα ασθενοφόρο για να καλύψει τις ανάγκες των πολιτών που όπως είπαμε αγγίζουν τους 100,000 ημερησίως τους θερινούς μήνες! Μόλις το 2005 αποκτήθηκε η μηχανήματα για ακτινογραφίες. Μια προσπάθεια που έγινε από μεγάλη ιδιωτική νοσοκομειακή επιχείρηση της Αθήνας μπλοκαρίστηκε από τοπικά συμφέροντα .

Αεροδρόμιο

Ο Κρατικός Αερολιμένας Σαντορίνης βρίσκεται 6,4 χλμ. νοτιοανατολικά από το λιμάνι της Θήρας Αθηνός. Το γεωγραφικό σημείο αναφοράς του είναι 362405N 252045E. Βρίσκεται σε υψόμετρο 39 μ., κατεύθυνση 16/34 και διαστάσεις 2120x30. Τηλεγραφική διεύθυνση LGSRYDYX, ηλεκτρονική διεύθυνση kasrtl@otenet.gr και όνομα IATA JTR.

Τα 5 τελευταία χρόνια έχουν γίνει 2 επεκτάσεις στο αεροδρόμιο. Έχει φτιαχτεί ο περιβάλλοντας χώρος, άνετο πάρκινγκ. Ο χώρος όμως επιβίβασης και αναχώρησης καθώς και αναμονής παρόλες τις φιλότιμες προσπάθειες για να μπορέσει να δεχτεί αφίξεις charter θα πρέπει

ελάχιστον να τετραπλασιαστεί. Οι διάδρομοι του αεροδρομίου μπορούν να δεχτούν όλους τους τύπους αεροσκαφών διότι χρησιμοποιούν τον ίδιο αεροδιάδρομο με την πολεμική αεροπορία.

Οι επιβάτες πρέπει να βρίσκονται στον αερολιμένα 90 λεπτά πριν την ώρα αναχώρησης της πτήσης. Λόγους ασφαλείας απαγορεύεται να αφήνονται αποσκευές ασυνόδευτες στους χώρους του αερολιμένα.

Στην περίπτωση που θα χρειασθείτε οποιαδήποτε ιατρική βοήθεια απευθυνθείτε στο προσωπικό του αερολιμένα. Άτομα με ειδικές ανάγκες μπορούν να κινηθούν και να εξυπηρετηθούν χωρίς πρόβλημα στον αερολιμένα καθώς υπάρχει ειδική διαμόρφωση. Στον χώρο του αερολιμένα υπάρχουν ταχυδρομικά κωβόστασια από τα οποία γίνεται συλλογή όλες τις εργάσιμες ημέρες. Δημόσια τηλέφωνα και καρτοτηλέφωνα υπάρχουν στους χώρους του αερολιμένα. Υπάρχουν καρτοτηλέφωνα που είναι προσιτά από αναπηρικά αμαξάκια και από σχετικό ύψος. Τα check-in βρίσκονται δίπλα απέναντι από την είσοδο του αερολιμένα. Το προσωπικό των εταιρειών είναι πάντα πρόθυμο να βοηθήσει. Υπάρχουν TV monitors για πληροφορίες πτήσεων καθώς και μεγαφωνική εγκατάσταση για την ηχητική τους ανακοίνωση. Η είσοδος προς και από το αεροδρόμιο γίνεται και με υπεραστική συγκοινωνία ΚΤΕΛ στο δρομολόγιο Αθήνα και προς Φηρά. Συχνότητα κάθε μια ώρα. Στάση στη έξοδο του αερολιμένα. Αντίτιμο αναλόγως του είδους του αεροσκάφους και της περιόδου περίπου 1,50 €

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

Στην είσοδο του αεροδρομίου θα βρείτε μικροκαταστήματα για δώρα και σουβενίρ, κοσμηματοπωλείο, καφετέρια, ενοικιάσεις αυτοκινήτων (στον αερολιμένα λειτουργούν 5 γραφεία ενοικίασεως αυτοκινήτων: Avis, Hertz, Eurodollar, Europcar & Autorent. Οι τιμές ενοικίασης κυμαίνονται περίπου από 30 έως 60 € την ημέρα, για ένα μέσης κατηγορίας αυτοκίνητο ανάλογα με την περίοδο) και δικύκλων, πληροφορίες για ενοικίαση παντός είδους καταλυμάτων, δωρεάν διάθεση καροτσιών για τις μεταφορές των αποσκευών, χώρο στάθμευσης ταξί και δωρεάν άνετο πάρκινγκ για ι.χ., ενοικιαζόμενα αυτοκίνητα και πούλμαν.

ΕΡΓΑ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 2001-2006				
ΕΡΓΟ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	Προϋπολ. €	ΕΝΑΡΞΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ	ΠΕΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ
Α/Δ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ				
Νέος κτίριο αεροσταθμού-διαμόρφωση περιβάλλοντος χώρου	ΕΥΔΕ	40.740.000	2005	2007
Επέκταση κτιρίου αεροσταθμού (Β' φάση)	Δ7	2.650.000	2002	2003
Νέα οδική προσέλαση και ασφαλτόστρωση πίστας ελαφρών αεροσκαφών	Δ7	675.000	2001	2003
Επέκταση δαπέδου στάθμευσης αεροσκαφών (α' φάση)	Δ7	2.015.000	2001	2002
Επέκταση δαπέδου στάθμευσης αεροσκαφών και κατασκευή συνδετήριου τροχόδρομου (β' φάση)	Δ7	2.610.000	2003	2004
Επέκταση-βελτίωση μεταφορικών συστημάτων κτιρίου αναχωρήσεων	Δ8	720.000	2004	2005

ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΑΕΡΟΛΙΜΕΝΑ

Αερολιμενάρχης : Η. ΤΑΝΙΣΚΙΔΗΣ

Τηλ : 22860 28431, 31538

Fax : 22860 33349

e-mail : kasrtl@otenet.gr

Τηλεφωνικό κέντρο : 22880 28401-28405

Ο Κρατικός Αερολιμένας Σαντορίνης λειτουργεί από 30/10/2005 μέχρι και 25/3/2006 ως εξής:

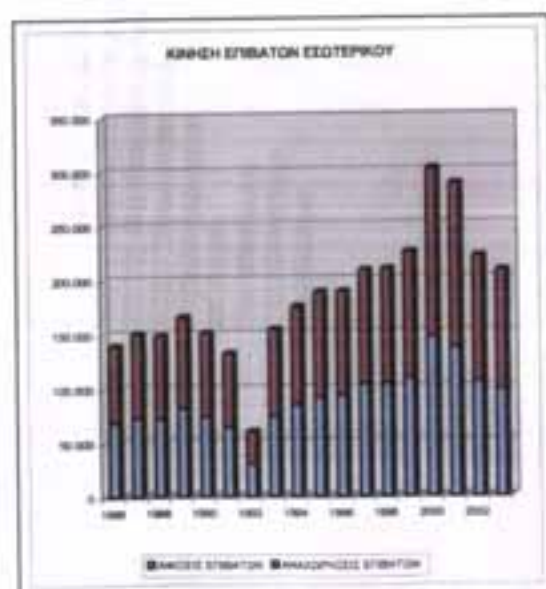
Κάθε ΔΕ, ΠΑ	06:00-08:00	06:00-08:00	18:30-20:30
Κάθε ΤΡ, ΠΕ		12:30-14:30	18:30-20:30
Κάθε ΤΕ		06:00-08:00	12:30-18:30
Κάθε ΣΑ		12:30-14:30	20:00-22:00
Κάθε ΚΥ	06:00-08:00	12:30-14:30	20:00-22:00

Στατιστικά στοιχεία αερολιμένα Σαντορίνης περιόδου 1986-2003

ΕΤΗ	Α/Φ	ΕΠΙΒΑΤΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ	
		ΑΦΙΞΕΙΣ	ΑΝΑΧΩΡ.
1986	2.351	68.096	71.280
1987	2.274	73.674	76.936
1988	2.231	72.474	76.391
1989	2.536	81.702	84.472
1990	2.434	74.143	77.007
1991	3.505	64.637	67.881
1992	1.476	30.139	30.312
1993	3.649	74.503	79.909
1994	3.747	84.825	90.327
1995	4.060	91.425	97.036
1996	4.184	92.893	95.885
1997	4.584	103.896	104.299
1998	4.364	103.817	105.688
1999	5.089	109.042	116.118
2000	5.901	146.885	155.187
2001	6.893	137.314	150.770
2002	4.891	105.704	115.336
2003	4.114	98.301	109.394

Παρατηρώντας τα στατιστικά στοιχεία επιβατών εσωτερικού του αερολιμένα Σαντορίνης περιόδου 1986 – 2003 παρατηρούμε ότι από το 1986 μέχρι και το 1989 έχουμε σταδιακή αύξηση του αριθμού των αποβιβασθέντων επιβατών της τάξεως του 20 % με μικρές αυξομειώσεις ενδιάμεσα. Αντίστοιχα ο αριθμός των επιβιβασθέντων επιβατών αυξάνεται κατά 18 % για την ίδια περίοδο. Από το 1989 έως το 1992 έχουμε σταδιακή πτώση του αριθμού των αποβιβασθέντων επιβατών της τάξεως του 63% ενώ το αντίστοιχο ποσοστό πτώσεως των επιβιβασθέντων επιβατών για την ίδια περίοδο είναι περίπου το ίδιο. Αξιοσημείωτο είναι ότι από το έτος 1992 μέχρι τον επόμενο χρόνο του 1993 η αύξηση του αριθμού αποβιβασθέντων επιβατών είναι κατακόρυφη αγγίζοντας το 150% ενώ η αύξηση των επιβιβασθέντων επιβατών φτάνει το 160 %. Την περίοδο από το 1993 έως το 2000 έχουμε σταθερή αύξηση του αριθμού των αποβιβασθέντων επιβατών της τάξεως του 95% με μικρές αυξομειώσεις ενδιάμεσα ενώ το αντίστοιχο ποσοστό αύξησης των επιβιβασθέντων επιβατών είναι 94%. Από το έτος του 2000 μέχρι και το 2003 παρατηρείται πτώση του αριθμού αποβιβασθέντων επιβατών της τάξεως του 32% ενώ το αντίστοιχο ποσοστό μείωσης για την ίδια περίοδο του αριθμού επιβιβασθέντων επιβατών φτάνει το 30%. Τέλος παρατηρούμε ότι από το 1986 έως και

το 2003 ο αριθμός των επιβιβασθέντων επιβατών είναι σταθερά μεγαλύτερος από τον αριθμό των αποβιβασθέντων επιβατών κατά μέσο όρο 5 % το οποίο πιθανότητα να οφείλεται στην δυσαρέσκεια έρρους των διακινούμενων ακτοπλοϊκά επιβατών οι οποίοι επιλέγουν να επιστρέψουν αεροπορικά καταβάλλοντας φανερά υψηλότερο αντίτιμο εισιτηρίου.

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

ΕΤΗ	ΑΦ	ΕΠΙΒΑΤΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ	
		ΑΦΙΞΕΙΣ	ΑΝΑΧΩΡ.
1986	469	24.928	25.302
1987	738	33.128	32.962
1988	872	37.639	38.017
1989	838	39.761	39.935
1990	1.265	52.224	53.178
1991	1.215	52.428	52.170
1992	1.520	66.774	68.323
1993	1.836	78.096	79.275
1994	2.349	111.329	114.567
1995	2.455	128.498	129.480
1996	2.394	122.653	124.027
1997	1.966	99.557	97.596
1998	2.919	145.740	141.069
1999	3.374	177.997	175.196
2000	3.243	184.681	188.747
2001	3.093	190.361	197.298
2002	2.922	175.531	182.266
2003	2.819	161.390	164.842

Παρατηρώντας τα στατιστικά στοιχεία επιβατών εξωτερικού του αερολιμένα Σαντορίνης περιόδου 1968 – 2003 παρατηρούμε ότι από το 1986 μέχρι το 1995 έχουμε αύξηση του αριθμού των αποβιβασθέντων επιβατών της τάξεως του 425% ενώ η αντίστοιχη αύξηση του αριθμού επιβιβασθέντων επιβατών είναι 418%. Η τεράστια αυτή αύξηση οφείλεται στα έργα υποδομής που έγιναν στην Σαντορίνη, στις μονάδες που πολλαπλασιάστηκαν, στους δρόμους που ανοίχτηκαν, στα έργα σε λιμάνι και αεροδρόμιο, στα καταστήματα και το σημαντικότερο στην διαφήμιση. Από το 1995 μέχρι το 1997 παρατηρείται πτώση των αποβιβασθέντων επιβατών τις τάξεως του 23,5% , ενώ η πτώση των επιβιβασθέντων επιβατών κυμαίνεται στο 23% για την ίδια περίοδο. Από το 1997 έως το 2001 ο αριθμός αποβιβασθέντων αυξάνεται συνεχώς φτάνοντας το 90% και αντίστοιχα το ποσοστό αύξησης του αριθμού επιβιβασθέντων επιβατών φτάνει το 102%. Από το έτος 2001 μέχρι το έτος 2003 έχουμε πτώση του αριθμού αποβιβασθέντων επιβατών της τάξεως του 15% ενώ αντίστοιχα το ποσοστό μείωσης επιβιβασθέντων επιβατών για την ίδια περίοδο είναι περίπου το ίδιο. Τέλος παρατηρούμε ότι

ο αριθμός επιβιβασθέντων επιβατών είναι λιγάκι μεγαλύτερος από τον αριθμό αποβιβασθέντων επιβατών αλλά όχι άξιος λόγου. Πιθανότατα πολλοί από τους επιβάτες διακινούμενοι από άλλα νησιά έχουν τελικό προορισμό την Σαντορίνη και από εκεί επιλέγουν να πετάξουν πίσω στην πατρίδα τους.

Κίνηση Διεθνών Έκτακτων Πτήσεων Charters Αεροδρομίου Σαντορίνης Έτους 2003

ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΕΣ – ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΙΒΑΤΩΝ			
Αυστρία	12620	Ιταλία	19682
Αλβανία	0	Μάλτα	0
Αγγλία	30510	Νορβηγία	13157
Βέλγιο-Λουξεμβούργο	2630	Ολλανδία	2616
Βουλγαρία	0	Ουγγαρία	1389
Γιουγκοσλαβία	0	Πολωνία	0
Γαλλία	3834	Πορτογαλία	60
Γερμανία	23248	Ρωσία	0
Δανία	5102	Ρουμανία	0
Ελβετία	3034	Σουηδία	9123
Ιρλανδία	0	Τσεχία	2076
Ισλανδία	0	Φιλανδία	7233
Ισπανία	166	Λοιπά Ευρώπης	2301
ΣΥΝΟΛΟ ΕΥΡΩΠΗΣ			138421
ΗΠΑ	0		
Καναδάς	0		
Λοιπά Αμερικής	0		
ΣΥΝΟΛΟ ΑΜΕΡΙΚΗΣ			0
Αίγυπτος – Σουδάν			0
Ν. Αφρική			0
Λοιπά Αφρικής			0
ΣΥΝΟΛΟ ΑΦΡΙΚΗΣ			0
Ιαπωνία			0
Ισραήλ			0
Λίβανος – Σύρια			0
Τουρκία			0
Ιράν			0
Λοιπά Μ. Ανατολής			0
Κύπρος			2233
Λοιπά Ασίας			0
ΣΥΝΟΛΟ ΑΣΙΑΣ			2233
Αυστραλία			0
Ν. Ζηλανδία			0
Λοιπά Ωκεανίας			0
ΣΥΝΟΛΟ ΩΚΕΑΝΙΑΣ			0
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ			140654

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

Δρομολόγια

Olympic Airways - Athens - Santorini - 2005 & 2006			
from athens to santorini - 30th october 2005 - 25th march 2006			
PERIOD	30th Oct - 25th March	PERIOD	30th Oct - 25th March
FLIGHT NO	OA 550	FLIGHT NO	OA 556
DAY	TIME	DAY	TIME
Mon - Wed - Fri	Dept/Arr	Wednesday	Dept/Arr
Sun	05.55 / 06.45		16.40 / 17.30
PERIOD	30th Oct - 25th March	PERIOD	30th Oct - 25th March
FLIGHT NO	OA 558	FLIGHT NO	OA 558
DAY	TIME	DAY	TIME
Mon - Tues - Thurs	Dept/Arr	Sat - Sun	Dept/Arr
Fri	18.50 / 19.40		20.10 / 21.00
from santorini to athens - 30th october 2005 - 25th march 2006			
PERIOD	30th Oct - 25th March	PERIOD	30th Oct - 25th March
FLIGHT NO	OA 551	FLIGHT NO	OA 557
DAY	TIME	DAY	TIME
Mon - Wed - Fri	Dept/Arr	Wednesday	Dept/Arr
Sun	07.10 / 08.00		17.55 / 18.45
PERIOD	30th Oct - 25th March	PERIOD	30th Oct - 25th March
FLIGHT NO	OA 559	FLIGHT NO	OA 559
DAY	TIME	DAY	TIME
Mon - Tues - Thurs	Dept/Arr	Sat - Sun	Dept/Arr
Fri	20.05 / 20.55		21.25 / 22.15

Τακτικές και έκτακτες εποχιακές πτήσεις προσφέρονται στο νησί της Σαντορίνης από Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Μύκονο και Ρόδο.

Aegean Airlines - Athens - Santorini - 2005 & 2006			
from santorini to athens - 28th october 2005 - 24th march 2006			
PERIOD	28th Oct - 24th March	PERIOD	
FLIGHT NO	A3 357	FLIGHT NO	
DAY	TIME	DAY	TIME
Daily	Dept/Arr		Dept/Arr
	14.05 / 14.50		
from athens to santorini - 28th october 2005 - 24th march 2006			
PERIOD	28th Oct - 24th March	PERIOD	
FLIGHT NO	A3 356	FLIGHT NO	
DAY	TIME	DAY	TIME
Daily	Dept/Arr		Dept/Arr
	12.45 / 13.30		

Το εισιτήριο για οικονομική θέση κυμαίνεται γύρω στα 99,00 € ανά κατεύθυνση

Λιμάνι Αθηνιός

Το λιμάνι της Σαντορίνης Αθηνιός βρίσκεται σε γεωγραφική θέση πλάτους : 36° 25'06'' και μήκους : 5° 00'00''. Ο τύπος του λιμένα εξυπηρετεί Ε/Γ-Ο/Γ πλοία, Φ/Γ πλοία, Δ/Σ πλοία, Ε/Γ πλοία και Ε/Γ-Τ/Ρ πλοία. Παρεχόμενες υπηρεσίες Τ/Φ, νερό με υδροφόρο όχημα – πετρέλαιο με βυτιοφόρο. Έχει ακτοπλοϊκή σύνδεση με άλλα λιμάνια. Η χωρητικότητα του ανέρχεται σε 3 ράμπες, 3 θέσεις για εμπορικά πλοία κρηπιδωμάτων. Το είδος των διακινουμένων εμπορευμάτων - φορτίων είναι κυρίως καύσιμα, σιμέντο και οικοδομικά υλικά. Ο ετήσιος αριθμός διακινουμένων επιβατών είναι 617,634, 14,461 Ι.Χ. και 6,570 Φ/Γ.

Λόγω της φυσικής θέσεως του λιμανιού και σε συνδυασμό με την γεωλογική μορφή του νησιού η πρόσβαση στο λιμάνι είναι πάρα πολύ δύσκολη με διαρκείς στροφές που φτάνουν μέχρι και τις 360°. Τα τελευταία χρόνια έχουν διαπλανηθεί τα σημεία των στροφών για να διευκολύνεται η πρόσβαση μεγάλων σκαφών όπως πούλμαν, λεωφορεία, φορτηγά κ.τ.λ. Ο κίνδυνος αυξάνει λόγω των κατολισθήσεων μετά από βροχές και είναι θαύμα που δεν έχουμε θρηνήσει ακόμα θύματα. Το 2005 λόγω των μεγάλων και κτεταμένων βροχοπτώσεων η νομαρχία διέθεσε μεγάλα ποσά και ασφαλτοστρώθηκαν οι βασικές οδικές αρτηρίες. Η θέση του δεν εξυπηρετεί τις ανάγκες του νησιού, τουριστικές και μη, αλλά η επιλογή του έχει γίνει με καθαρά τοπικιστικά κριτήρια και όχι αντικειμενικά με βάση την εξυπηρέτηση των επισκεπτών των οποίων ο αριθμός κάθε χρόνο αυξάνεται, καθώς και την πρόσβαση σε αυτό, την ασφάλεια πλοίων, επιβατών - επισκεπτών. Τα τελευταία δυο χρόνια το μόνο που έγινε είναι μια τερασμένη αίθουσα αναμονής. Καλή προσπάθεια αλλά δεν επαρκεί. Στο λιμάνι υπάρχουν τουριστικά γραφεία, σύλλογος ενοικιαζομένων δωματίων για τις ανάγκες των επισκεπτών, υποτυπώδης ελεύθερος χώρος των οποίων οι αρχές επιμένουν να αποκαλούν πάρκινγκ, 2 δημόσιες, τουαλέτες μια γυναικεία και μια αντρική, δωρεάν καροτσάκια αποσκευών, δηλαδή υποτυπώδεις παροχές. Για το λιμάνι αναχωρούν τουριστικά λεωφορεία ΚΤΕΛ μια ώρα πριν την αναχώρηση πλοίου, από και προς το λιμανάκι της Περύσσας και τα Φηρά. Το εισιτήριο κοστίζει περίπου 1.50 € ανάλογα με την περίοδο και το δρομολόγιο.

Ναυτιλιακή κίνηση ακτοπλοΐας 2001-2004 στο λιμάνι της Σαντορίνης Αθηνιός

Λιμένες	Αποβιβασθέντες				Επιβιβασθέντες			
	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004
Αθηνιός	412.000	351.000	314.000	490.000	423.000	333.000	302.000	489.000

Παρατηρώντας την ναυτιλιακή κίνηση ακτοπλοΐας περιόδου 2001 – 2004 στο λιμάνι της Σαντορίνης Αθηνιός παρατηρούμε ότι από το 2001 έως το 2003 έχουμε πτώση του αριθμού των αποβιβασθέντων επιβατών της τάξεως του 24% ενώ το ποσοστό αντίστοιχα της πτώσης των επιβιβασθέντων επιβατών για την ίδια περίοδο είναι περίπου 28,5%. Την περίοδο 2003 – 2004 έχουμε αύξηση του αριθμού των αποβιβασθέντων επιβατών κατά 57% ενώ το αντίστοιχο ποσοστό αύξησης των επιβιβασθέντων επιβατών για την ίδια περίοδο είναι 62%. Η κατακόρυφη αυτή αύξηση από την μια χρονιά στην άλλη οφείλεται κατά κύριο λόγο στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας και την διαφήμιση στο εξωτερικό.

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

Δρομολόγια

Blue Star Ferries - Piraeus - Syros - Paros - Naxos - Ios - Santorini 2005						
f/b blue star paros - 1st march 2006 - 2nd july 2006						
DEPARTING FROM SANTORINI						
DEPARTURE PORT	SANTORINI	IOS	NAXOS	PAROS	SYROS	PIRAEUS
DAY	Departure	Departure	Departure	Departure	Departure	Arrival
Mon - Wed - Fri Sat - Sun	15.30	-	18.00	19.15	-	23.25
Tues - Thurs	15.30	16.40	18.15	19.30	20.50	00.30
DEPARTING FROM PIRAEUS						
DEPARTURE PORT	PIRAEUS	SYROS	PAROS	NAXOS	IOS	SANTORINI
DAY	Departure	Departure	Departure	Departure	Departure	Arrival
Mon - Wed - Fri Sat - Sun	07.25	-	11.40	12.40	-	14.55
Tues - Thurs	07.25	-	11.40	12.40	16.25	14.55
ON THE 23RD APRIL & 1ST MAY THE ITINERARIES FROM SANTORINI TO PIRAEUS WITH F/B BLUE STAR PAROS WILL NOT TAKE PLACE						
f/b blue star naxos - 1st march 2006 - 31st october 2006						
DEPARTING FROM SANTORINI						
DEPARTURE PORT	SANTORINI	IOS	NAXOS	PAROS	SYROS	PIRAEUS
DAY	Departure	Departure	Departure	Departure	Departure	Arrival
Tues - Wed - Thurs Fri - Sat	07.15	-	09.45	10.45	-	14.50
DEPARTING FROM PIRAEUS						
DEPARTURE PORT	PIRAEUS	SYROS	PAROS	NAXOS	IOS	SANTORINI
DAY	Departure	Departure	Departure	Departure	Departure	Arrival
Mon - Wed - Sat	17.30	-	21.35	22.35	-	00.50
Tues - Thurs	17.30	21.10	22.30	23.30	00.55	02.05
ON THE 23RD APRIL & 1ST JUNE THE ITINERARIES FROM PIRAEUS TO SANTORINI WITH F/B BLUE STAR NAXOS WILL NOT TAKE PLACE						

Minoan Lines - Herakleio (Crete) - Santorini - Paros - Mykonos - Naxos - Syros - Tinos - Skiathos - Thessaloniki - 2005					
1st april - 19th june 2006 & 20th september - 30th october 2006					
FROM HERAKLEIO					
DEPARTURE PORT	HERAKLEIO	SANTORINI	NAXOS	SYROS	THESSALONIKI
DAY	Departure	Arr/Dept	Arr/Dept	Arr/Dept	Arrival
Dept. Tuesday Arr. Wednesday	20.00	23.45/24.00	02.45/03.00	04.30/04.45	17.00
DEPARTURE PORT	HERAKLEIO	SANTORINI	PAROS	TINOS	THESSALONIKI
DAY	Departure	Arr/Dept	Arr/Dept	Arr/Dept	Arrival
Dept. Friday Arr. Saturday	20.00	23.45/24.00	03.15/03.30	05.00/05.15	17.30
FROM THESSALONIKI					
DEPARTURE PORT	THESSALONIKI	SYROS	NAXOS	SANTORINI	HERAKLEIO
DAY	Departure	Arr/Dept	Arr/Dept	Arr/Dept	Arrival
Dept. Wednesday Arr. Thursday	22.30	10.45/11.00	12.30/12.45	15.30/15.45	19.30
DEPARTURE PORT	THESSALONIKI	SYROS	NAXOS	SANTORINI	HERAKLEIO
DAY	Departure	Arr/Dept	Arr/Dept	Arr/Dept	Arrival
Dept. Saturday Arr. Sunday	22.30	10.45/11.00	12.30/12.45	16.00/16.15	20.00

Hellenic Seaways - Piraeus - Paros - Naxos - Ios - Santorini 2006					
HELLENIC SEAWAYS WAS PREVIOUSLY KNOWN AS HELLAS FERRIES)					
express apollon - 17th june 2006 - 11th september 2006					
FROM SANTORINI TO PIRAEUS					
Departure Port	Santorini	Ios	Naxos	Paros	Piraeus
DAY	Departure	Departure	Departure	Departure	Arrival
Daily (except Wed)	10.00	11.20	13.00	14.15	19.25
FROM PIRAEUS TO SANTORINI					
Departure Port	Piraeus	Paros	Naxos	Ios	Santorini
DAY	Departure	Departure	Departure	Departure	Arrival
Daily (except Wed)	22.00	03.25	04.35	06.15	07.25
express santorini - 17th june 2006 - 11th september 2006					
FROM SANTORINI TO PIRAEUS					
Departure Port	Santorini	Ios	Naxos	Paros	Piraeus
DAY	Departure	Departure	Departure	Departure	Arrival
Mon - Thurs - Fri	20.00	21.20	23.00	00.10	05.20
FROM PIRAEUS TO SANTORINI					
Departure Port	Piraeus	Paros	Naxos	Ios	Santorini
DAY	Departure	Departure	Departure	Departure	Arrival
Mon - Thurs - Fri	08.00	13.25	14.35	16.15	17.20

Hellenic High Speed Hydrofoils - Piraeus - Paros - Naxos - Ios - Santorini 2006						
(HELLENIC SEAWAYS WAS PREVIOUSLY KNOWN AS HELLAS FERRIES)						
high speed 1 - 17th june 2006 - 11th september 2006						
FROM PIRAEUS - SANTORINI - PIRAEUS ROUND TRIP						
Departure Port	Piraeus	Ios	Santorini	Ios	Piraeus	
DAY	Departure	Departure	Departure	Departure	Arrival	
Mon - Tues - Wed Fri - Sat	07.30	11.30	12.45	13.45	17.30	
Friday	16.00	20.00	21.00	-	01.00	
Sunday	14.00	-	18.30	19.30	23.15	
flying cat 4 - 17th june 2006 - 11th september 2006						
FROM HERAKLEIO (CRETE) TO MYKONOS VIA SANTORINI						
Departure Port	Herakleio	Santorini	Ios	Paros	Naxos	Mykonos
DAY	Departure	Departure	Departure	Departure	Departure	Arrival
Daily	09.15	11.10	11.50	13.00	13.40	14.20
FROM MYKONOS TO HERAKLEIO (CRETE) VIA SANTORINI						
Departure Port	Mykonos	Paros	Naxos	Ios	Santorini	Herakleio
DAY	Departure	Departure	Departure	Departure	Departure	Arrival
Daily	14.30	15.20	16.00	16.50	17.30	19.15

Το εισιτήριο για Σαντορίνη από το λιμάνι του Πειραιά κοστίζει με συμβατικό καράβι στην οικονομική έση περίπου 18,00 €, με πιο γρήγορο 27,90 € και με ταχύπλοο περίπου 46,00 € ανάλογα την περίοδο.

ΚΥΡΙΟΤΕΡΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ

ΚΥΡΙΟΤΕΡΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΟΥΝ ΤΗΝ ΚΙΝΗΣΗ ΣΤΟ ΝΗΣΙ

Στην Σαντορίνη δεν λειτουργεί οργανωμένο γραφείο πληροφοριών. Την εργασία αυτή έχουν αναλάβει τα τουριστικά γραφεία καθώς και οι τουριστικοί οργανισμοί που διευκολύνουν την κίνηση στο νησί. Τα περισσότερα από αυτά λειτουργούν εποχιακά από τον Μάρτη μέχρι τέλος Οκτώβρη ενώ ο αριθμός αυτών που λειτουργούν όλο τον χρόνο είναι πολύ μικρός και περιορίζεται κυρίως στην έκδοση εισιτηρίων τους χειμερινούς μήνες.

Δραστηριότητες: Όλες οι ταξιδιωτικές και τουριστικές συμφωνίες, εισερχόμενος και εξερχόμενος τουρισμός, ειδικά : αεροπορικά/ ακτοπλοϊκά εισιτήρια, κρουαζιέρες, πτήσεις charter, ταξιδιωτικά πακέτα, ιδιωτικές εκδρομές, κρατήσεις ξενοδοχείων/ δωματίων, ιδιωτικά σκάφη, ενοικιάσεις αυτοκινήτων, ειδικά προγράμματα , συνέδρια, γάμοι, οργανωμένες εκδρομές με γκρουπ, τοπικές εκδρομές και κρουαζιέρες, ξεναγήσεις, συνάλλαγμα, ταχυμεταφορές, μεταφορά προσώπων, μεταφορά αποσκευών – χειραποσκευών, πρόσβαση στο διαδίκτυο

Acrotiri Santorini Greece

Ακρωτήρι

Τηλ: 2286082652 Φαξ: 2286081704

E – mail: vmathios@otenet.gr

Amphitrión Holidays S.A. Santorini

Φηροστεφάνι, Αγ. Γεράσιμος

Τηλ: 2286023908 Φαξ: 2286028728

E – mail: santorini@amphitrión.gr www.amphitrión.gr

Attica Reisen

Φηρά

Τηλ: 2286025151 φαξ: 2286025153

Belonias Travel Ltd.

Καμάρι

Τηλ: 2286032028 Φαξ: 2286032002

E – mail: belonias@otenet.gr www.bellonias.com

Member of: HATTA

Best of Cyclades Travel

General Tourism Agency

Φηρά

Τηλ: 2286023512 Φαξ: 2286023645

E – mail: best@vassalou.gr

Member of IATA (code 27-2-1010-0), HATTA

Blue Line Santorini

Καμάρι

Τηλ: 2286033812 Φαξ: 2286033927

E – mail: blueline@san.forthnet.gr

Caldera Travel Bureau

Ακρωτήρι

Τηλ: 2286028185 Φαξ: 2286028186

Dakoutros Travel

Φηρά

Τηλ: 2286022958 Φαξ: 2286022686

E – mail: dakoutros-travel@ticketcom.gr www.dakoutrostravel.gr

Member of HATTA

Επίσημοι Αντιπρόσωποι: Blue Star Ferries, Superfast Ferries, Dane Sea Line

Έκδοση εισιτηρίων: BSP System

Ιδιοκτήτες: Tzekos Villas

M/S Calypso – glass bottom boat &

M/S Odysseas – Sailing boat

Damigos Tours

General Tourism Agency

Φηρά

Τηλ: 2286022473 Φαξ: 2286023950

E – mail : damtours@hotmail.com

Member of : HATTA

ΚΥΡΙΟΤΕΡΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ

Ecorama Holidays

Σταθμός λεωφορείων Οία

Τηλ: 2286071507 Φαξ: 2286071509

E – mail: ecorama@otenet.gr www.santorinitours.com

Member of: HATTA

GATS TRAVEL SANTORINI

Καμάρι

Τηλ: 2286032457 Φαξ: 2286032456

E – mail : gatssant@otenet.gr

Member of : HATTA

Hellenic Island Services Santorini

Φηρά Αεροδρόμιο

Τηλ: 2286028680 Φαξ: 2286028681

E – mail: hjsjtr@otenet.gr

Member of: HATTA

Kamari Tours

Καμάρι

Τηλ: 2286031390 Φαξ: 2286031497

E – mail : kamaritours@san.forthnet.gr www.kamaritours.gr

Member of : HATTA

Αντιπρόσωποι πτήσεων charters και μεταφορές επιβατών και αποσκευών : Sandukas aviation, Maersk

Air, Braatheus, Croatian Airlines

Υπηρεσίες Κρουαζιέρων για : m/v Seabourn Spirit I & II, m/v Crown Odyssey

Επίσημοι Αντιπρόσωποι: Apollo resor, Argo holidays, Arthus charter, Atlas, Big blue, Comitours,

Hotelplan, Scandinavian Leisure Group, Libra Holidays and others

Ιδιοκτήτες ξενοδοχείων: Pantheon Villas, HTL VENUS - HTL AFRODITI, HTL ANTINEA

Kivotos Management, Incentive, Travel

Φηρά

Τηλ: 2286024057 Φαξ: 2286024059

E – mail: info@kivotostravel.com www.kivotostravel.com

Magma

Destination Management Services

Ημεροβήγλι

Τηλ: 2286024758 Φαξ: 2286023867

E – mail : magma@heliotopos.gr <http://e-magma.gr>

Markozannes Tours and Travel

Φηρά

Τηλ: 2286022987 Φαξ: 2286023107

E – mail : markozannes@forthnet.gr www.markozannes.gr

Member of : HATTA

Matina Travel

Καμάρι

Τηλ: 2286031491 Φαξ: 2286031860

Mendrinis Travel

Φηρά, Απέναντι από το Μουσείο

Τηλ: 2286022034 Φαξ: 2286022989

Meridian S.A.

Φηρά

Τηλ: 2286022635 Φαξ: 2286023879

E – mail : meridian@meridiantravel.gr www.meridiantravel.gr

Member of : HATTA, ASTA, AGTE

Αντιπρόσωποι: First Choice S.A.

Nomikos Travel & Tourist Office

Accomodation Division

Φηρά

Τηλ: 2286023660 Φαξ: 2286023666

E – mail: nomikos@san.forthnet.gr www.nomikosvillas.gr

Member of: HATTA

Εισιτήρια: Olympic Airways

Αντιπρόσωποι: Hellas Flying Dolphins

Romani Tours - Rent a Car

Περίσσα

Τηλ: 2286081177 Φαξ: 2286081752

E – mail : romanisa@otenet.gr www.romani.gr

Member of : HATTA

Pelican Tours and Travel

Κεντρική Πλατεία Φηρών

Τηλ: 2286022478 Φαξ: 2286022570

E – mail: info@pelican.gr www.pelican.gr

Member of: HATTA

Owners of Pelican Hotel

Αντιπρόσωποι: Diners Club International, Minoan Lines, Couriers, Ventouris Ferries

έκδοση εισιτηρίων: Olympic Airways

Santa Irini Travel Central – Accomodation Division

Εμπορικό κέντρο Ἴδωνης Φηρών

Τηλ: 2286028021 Φαξ: 2286034040

E – mail: santairini@otenet.gr

Member of: HATTA

Santo Star Tavel and Tours

General Tourist Office

Φηρά

Τηλ: 2286023082 Φαξ: 2286023862

E – mail: sanstar2@otenet.gr

Santosun Travel and Rent a Car

Περίσσα

Τηλ: 2286081456 Φαξ: 2286081533

E – mail: santosun@otenet.gr www.santosun.gr

Member of: HATTA

Santo Volcano Tours and Travel

Κεντρική Πλατεία Φηρών

Τηλ: 2286022127 Φαξ: 2286022955

E – mail: santovolcano@galileo.gr

Member of: HATTA, PANA, ASTA

Γενικοί Πράκτορες: G.A. Ferries, Dolphin Sea Lines, Poseidon Lines

Αντιπρόσωποι: Superfast Ferries, Adriatica, Hml, Dane Sea Line, Ventouris Ferries, Salamis Lines, Anek, Agoudimos Lines, Marmaris Shipping, Dhl, Courier (on line) system, Lesvos Maritime company

Sun Time Tourist and Rent a Car Office

Φηροστεφάνι

Τηλ: 2286024021 Φαξ: 2286023486

Member of: HATTA

Travel Fate

Φηρά

Τηλ: 2286022000 Φαξ: 2286022560

Member of: HATTA

The Best of Aegeon Travel

Μεγαλοχώρι

Τηλ: 2286082768 Φαξ: 2286082573

E – mail: aegeongr@otenet.gr

TUI Hellas S.A.

Ημεροβήγλι

Τηλ: 2286025580 Φαξ: 2286025584

E – mail: infojtr@tui.gr www.tui.gr

Vacation Greece Travel and Tourism Enterprises

Καμάρι

Τηλ: 2286028150 Φαξ: 2286028152

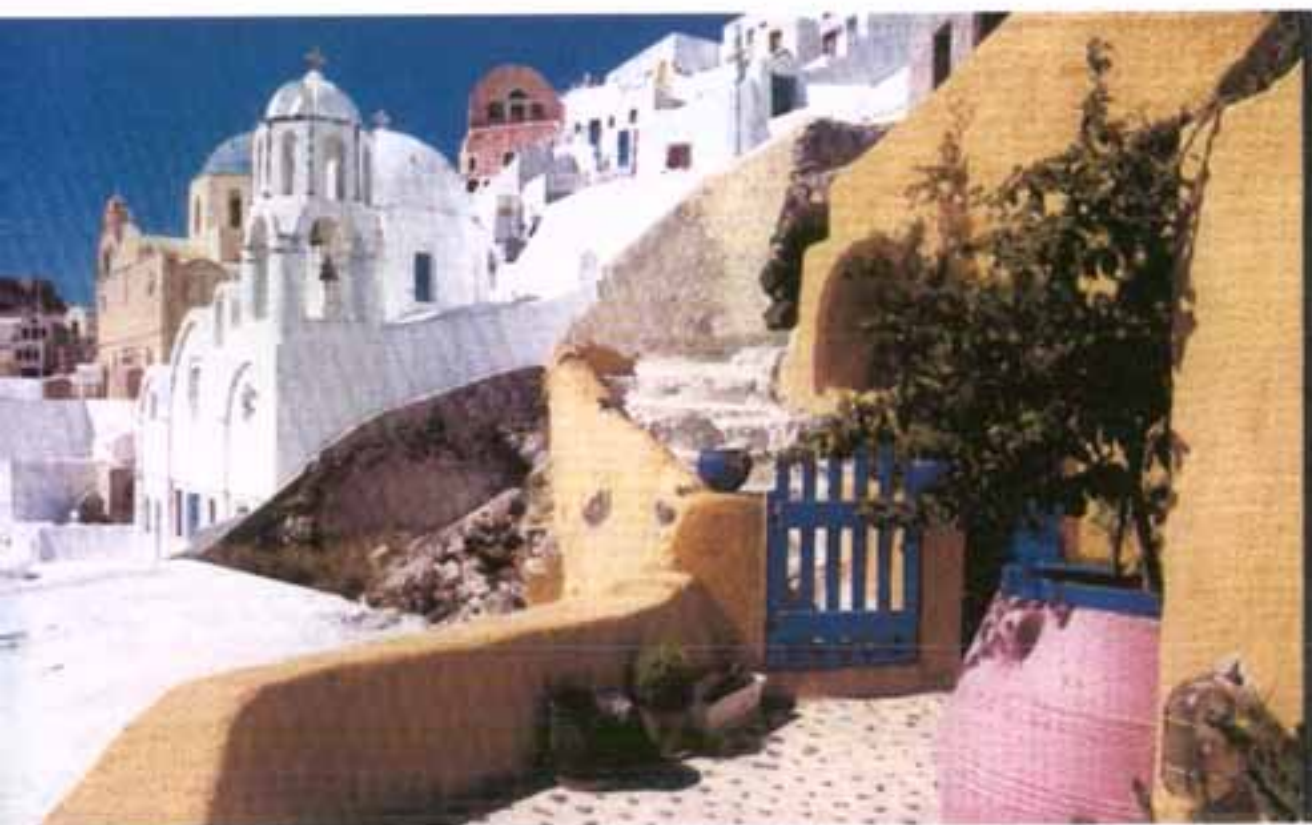
E – mail : info@vacation.gr www.vacation.gr

Water Blue Travel Agency

Φηρά

Τηλ: 2286022266 Φαξ: 2286022300

ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΟΠΛΟΙΑ

ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΟΠΛΟΙΑ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΕΝΕΣ ΑΦΙΞΕΙΣ ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΟΠΛΟΙΩΝ ΣΤΗΝ
ΑΝΤΟΡΙΝΗ ΑΠΟ 1 ΜΑΡΤΙΟΥ ΕΩΣ 30 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2006

ΠΛΟΙΟ	ΜΑΡ.	ΑΠΡ.	ΜΑΙ.	ΙΟΥ.	ΙΟΥ.	ΑΥΓ.	ΣΕΠ.	ΟΚΤ.	ΝΟΕ.
COSTA MARINA				21/6 28/6	5/7 12/7 19/7 26/7	2/8 9/8 16/8 23/8 30/8	6/9 13/9 20/9		
COSTA VICTORIA	30/3	6/4 13/4 20/4 27/4	4/5 11/5 18/5 25/5	1/6 8/6 15/6 22/6 29/6	6/7 13/7 20/7 27/7	3/8 10/8 17/8 24/8	1/9 7/9 14/9 21/9 28/9	5/10 12/10 19/10 26/10	2/11 9/11 16/11 23/11
CRYSTAL SYMPHONY			17/5 22/5	12/6 22/6 30/6	22/7	3/8			
MSC ARMONIA			24/5 31/5	7/6 14/6 21/6 28/6	5/7 12/7 19/7 26/7	2/8 9/8 16/8 23/8 30/8	6/9 13/9 20/9 27/9	4/10 11/10 18/10 25/10	
SEVEN SEAS VOYAGER							29/9	1/10 20/10 23/10	
SEABOURN SPIRIT			8/5 30/5	27/6	31/7	1/8 28/8	25/9	29/10	
SILVER WIND								11/10	
WIND SPIRIT							4/9 18/9 18/9	2/10 12/10 16/10 26/10	

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΠΙΝΗ

ΠΛΟΙΟ	ΜΑΡ.	ΑΠΡ.	ΜΑΙ.	ΙΟΥ.	ΙΟΥ.	ΑΥΓ.	ΣΕΠ.	ΟΚΤ.	ΝΟΕ.
GALAXY			26/5	6/6 16/6 27/6	7/7 20/7 28/7	10/8 18/8 31/8	8/9 21/9 29/9	12/10 20/10	
COSTA ATLANTICA							21/9	1/10 11/10 21/10 31/10	10/11 20/11 30/11
MSC MELODY		30/4							
REGATTA		18/4							
MILLENNIUM			21/5 31/5	19/6 24/6	8/7 18/7	1/8 11/8 25/8	4/9 18/9 28/9	12/10 22/10	5/11 17/11
ROTTERDAM		30/4							
NAUTICA			11/5 23/5	15/6 26/6	3/7 20/7	27/8	8/9 15/9	2/10 18/10 30/10	
GRAND PRINCESS			7/5		12/7 20/7	29/8	6/9		
MARCO POLO							21/9	17/10	
BRILLIANCE OF THE SEAS								27/10	
SEABOURN PRIDE		29/4							
SEABOURN LEGENT					28/7				

ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΟΠΛΟΙΑ

ΠΛΟΙΟ	ΜΑΡ.	ΑΠΡ.	ΜΑΙ.	ΙΟΥ.	ΙΟΥ.	ΑΥΓ.	ΣΕΠ.	ΟΚΤ.	ΝΟΕ.
ΑEGEAN I	2/3	2/4	4/5	1/6	2/7	3/8	3/9		
	5/3		7/5	4/6	6/7	6/8	7/9	1/10	2/11
	9/3	6/4	11/5	8/6	9/7	10/8	10/9		5/11
	12/3	9/4	14/5	11/6	13/7	13/8	14/9	5/10	9/11
	16/3	13/4	18/5	15/6	16/7	17/8	17/10	8/10	12/11
	19/3	16/4	21/5	18/6	20/7	20/8	21/9	12/10	16/11
	23/3	20/4	25/5	22/6	23/7	24/8	24/9	15/10	19/11
	26/3	23/4	28/5	25/6	27/7	27/8	28/9	19/10	23/11
	30/3	27/4		29/6	30/7	31/8		22/10	26/11
		30/4						26/10	30/11
							29/10		
WORLD REINAISSANCE	2/3	6/4	4/6	1/6	6/7	3/8		5/10	2/11
	9/3	13/4	11/6	8/6	13/7	10/8	7/9	12/10	9/11
	16/3	20/4	18/6	15/6	20/7	17/8	14/9	19/10	16/11
	23/3	27/4	25/6	22/6	27/7	24/8	21/9	26/10	23/11
	30/3			29/6		31/8	29/9		30/11

Οι περισσότεροι επιβάτες είναι κυρίως Αμερικάνοι, Ελληνοαμερικάνοι, Άραβες, Γάλλοι, Κινέζοι και άλλοι Ιταλοί, Βέλγοι, Γερμανοί, Ισπανοί, Έλληνες, Τούρκοι, Πολωνοί και Ρώσοι.

Τα κρουαζιερόπλοια προσδένουν στο λιμανάκι των Φηρών και σπανιότερα στο κεντρικό λιμάνι της ιστορικής Αθηνών. Από εκεί οι επιβάτες ανεβαίνουν στην πόλη των Φηρών με τα πόδια, με το φερίκ ή με γαϊδουράκι. Στην πόλη είναι ήδη οργανωμένη ξενάγηση, επίσκεψη στα μουσεία, ακόμα και ένας μικρός γύρος του νησιού που φυσικά χρεώνεται επιπλέον. Τα εστιατόρια ακόμα και οι καφέδες στις οποίες κατευθύνονται οι επισκέπτες συνεργάζονται με τις ναυτιλιακές που έχουν τα κρουαζιερόπλοια και φυσικά δουλεύουν με προμήθειες. Τέλος υπάρχει αρκετός χρόνος για ψώνια και αγορές στην πόλη για σουβενίρ. Εδώ την τιμητική τους έχουν κυρίως τα χρυσοχοία που βρίσκονται στον διάσημο Χρυσό Δρόμο των Φηρών.

COSTA MARINA

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ : 1990

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : COSTA CRUISE LINES

ΕΠΙΒΑΤΕΣ : 760

ΠΡΟΚΑΤΑΡΑΧΕΣ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΤΡΙΕΣΤΗ - ΙΤΑΛΙΑ, ΑΝΚΟΝΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΠΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΚΕΡΚΥΡΑ - ΕΛΛΑΔΑ, ΝΤΟΥΜΠΡΟΒΝΙΚ - ΚΡΟΑΤΙΑ

ΠΡΟΚΑΤΑΡΑΧΕΣ 2006 ΑΠΟ ΤΡΙΕΣΤΗ ΙΤΑΛΙΑ: 18/6, 25/6, 2/7, 9/7, 16/7, 23/7, 30/7, 6/8, 13/8, 20/8, 27/8, 3/9, 10/9, 17/9

ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 21/6, 28/6, 5/7, 12/7, 19/7, 26/7, 2/8, 9/8, 16/8, 23/8, 30/8, 6/9, 13/9, 20/9

ΑΠΟΒΑΤΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 09.00 Π.Μ. - 01.00 Μ.Μ.

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

ΟΙ ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 1080,00 € - 3260,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ (ΑΠΛΗ, ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΣΟΥΙΤΑ) ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

COSTA VICTORIA

ΚΑΘΕΛΚΥΣΗ : 1996

ΠΛΟΙΟΚΤΗΤΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : COSTA CRUISE LINES

ΕΠΙΒΑΤΕΣ :2250

7 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΒΕΝΕΤΙΑ- ΙΤΑΛΙΑ, ΜΠΑΡΙ - ΙΤΑΛΙΑ, ΚΑΤΑΚΟΛΟ - ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΚΟΝΟ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΝΤΟΥΜΠΡΟΒΝΙΚ - ΚΡΟΑΤΙΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΒΕΝΕΤΙΑ ΙΤΑΛΙΑ: 27/3, 3/4, 10/4, 17/4, 24/4, 1/5, 8/5, 15/5, 22/5, 29/5, 5/6, 12/6, 19/6, 26/6, 3/7, 10/7, 17/7, 24/7, 31/7, 7/8, 14/8, 21/8, 28/8, 4/9, 11/9, 18/9, 25/9, 2/10, 9/10, 16/10, 23/10, 30/10, 6/11, 13/11, 20/11

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 30/3, 6/4, 13/4, 20/4, 27/4, 4/5, 11/5, 18/5, 25/5, 1/6, 8/6, 15/6, 22/6, 29/6, 6/7, 13/7, 20/7, 27/7, 3/8, 10/8, 17/8, 24/8, 1/9, 7/9, 14/9, 21/9, 28/9, 5/10, 12/10, 19/10, 26/10, 2/11, 9/11, 16/11, 23/11

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 07.30 Π.Μ. - 01.30 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 965,00 € - 2800,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ (ΑΠΛΗ, ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΜΠΑΛΚΟΝΙ, ΣΟΥΙΤΑ) ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

CRYSTAL SYMPHONY

ΚΑΘΕΛΚΥΣΗ : 1995

ΠΛΟΙΟΚΤΗΤΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : CRYSTAL CRUISES

ΕΠΙΒΑΤΕΣ : 940

7 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ -ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ - ΤΟΥΡΚΙΑ, ΡΟΔΟΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΒΕΝΕΤΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ & ΤΟ ΙΔΙΟ ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΟ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΠΕΙΡΑΙΑ :18/5, 19/7

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 22/5, 22/7

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 08.00 Π.Μ. - 05.00/06.00 Μ.Μ.

ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΟΠΛΟΙΑ

ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 2660,00 € - 8980,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΜΠΙΝΑΣ (ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΜΠΑΛΚΟΝΙ, ΣΟΥΙΤΑ) ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΛΙΣΣΑΒΟΝΑ - ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ, ΓΙΒΡΑΛΤΑΡ - ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ, ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ - ΙΣΠΑΝΙΑ, ΣΟΡΕΝΤΟ - ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΚΕΛΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ

ΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΛΙΣΣΑΒΟΝΑ ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ :8/5

ΠΡΟΣΧΕΤΟ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 17/5

ΠΡΟΣΧΕΤΟ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 08.00 Π.Μ. - 05.00 Μ.Μ

ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 3560,00 € - 9940,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΚΑΜΠΙΝΑ (ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΜΠΑΛΚΟΝΙ, ΣΟΥΙΤΑ)

ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΜΟΝΤΕ ΚΑΡΛΟ - ΜΟΝΑΚΟ, ΣΟΡΕΝΤΟ - ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΚΕΛΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΝΤΟΥΜΠΡΟΒΝΙΚ - ΚΡΟΑΤΙΑ - ΒΕΝΕΤΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ & ΤΟ ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΟ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΑ

ΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΜΟΝΤΕ ΚΑΡΛΟ ΜΟΝΑΚΟ : 6/7, 18/6, 26/7

ΠΡΟΣΧΕΤΟ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 12/6, 22/6, 30/6, 3/8

ΠΡΟΣΧΕΤΟ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 08.00 Π.Μ. - 06.00 Μ.Μ

ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 4360,00 € - 18480,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΚΑΜΠΙΝΑ (ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΜΠΑΛΚΟΝΙ, ΣΟΥΙΤΑ)

MSC ARMONIA

ΠΡΟΣΧΕΤΟ : 1990

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : MSC CRUISES

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ : 2065

ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΒΕΝΕΤΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΜΠΑΡΙ - ΙΤΑΛΙΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΚΕΡΚΥΡΑ - ΕΛΛΑΔΑ, ΝΤΟΥΜΠΡΟΒΝΙΚ - ΚΡΟΑΤΙΑ

ΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΒΕΝΕΤΙΑ ΙΤΑΛΙΑ: 21/5, 28/5, 4/6, 11/6, 18/6, 25/6, 2/7, 9/7, 16/7, 23/7, 30/7, 6/8, 13/8, 20/8, 27/8, 3/9, 10/9, 17/9, 24/9, 1/10, 8/10, 15/10, 22/10

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 24/5, 31/5, 7/6, 14/6, 21/6, 28/6, 5/7, 12/7, 19/7, 26/7, 2/8, 9/8, 16/8, 23/8, 30/8,
6/9, 13/9, 20/9, 27/9, 4/10, 11/10, 18/10, 25/10
ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 07.00 Π.Μ. – 02.00 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

SEVEN SEAS VOYAGER ULTRA LUXURY CRUISES

ΚΑΘΕΛΚΥΣΗ : 2003
ΠΛΟΙΟΚΤΗΤΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : REGENT SEVEN SEAS CRUISES
ΕΠΙΒΑΤΕΣ : 700

7 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΟΡΕΝΤΟ – ΙΤΑΛΙΑ, ΝΑΞΟΣ – ΙΤΑΛΙΑ, ΡΟΔΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ,
ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΕΛΛΑΔΑ & ΤΟ ΙΔΙΟ
ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΟ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ ΙΤΑΛΙΑ: 23/9, 30/9, 14/10, 21/10
ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 29/9, 1/10, 20/10, 23/10
ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 08.00 Π.Μ. – 02.00/06.00 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

SEABOURN SPIRIT ULTRA LUXURY CRUISES

ΚΑΘΕΛΚΥΣΗ : 1989
ΠΛΟΙΟΚΤΗΤΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : SEABOURN CRUISE LINE
ΕΠΙΒΑΤΕΣ : 208

7 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΝΑΥΠΛΟΙΟ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΑ -
ΕΛΛΑΔΑ, ΚΕΡΚΥΡΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΡΚΟΥΛΑ – ΚΡΟΑΤΙΑ, ΒΕΝΕΤΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ ΤΟΥΡΚΙΑ: 27/5, 24/6, 26/8, 25/9, 28/10
ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 30/5, 27/6, 28/8, 25/9, 29/10

ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΟΠΛΟΙΑ

ΠΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 07.00 Π.Μ. – 06.00 Μ.Μ.

ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ Σ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΕΞΑΝΔΡΕΙΑ – ΑΙΓΥΠΤΟΣ, ΡΟΔΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΜΠΟΥΝΤΡΟΥΜ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ
ΟΥΡΚΙΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΙΚΕΛΙΑ
ΑΛΙΑ, ΑΜΑΛΦΙ – ΙΤΑΛΙΑ, ΚΑΠΡΙ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ

ΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ ΑΙΓΥΠΤΟΣ: 1/5

ΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 8/5

ΠΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 08.00 Π.Μ. – 07.00 Μ.Μ.

ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ Σ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΛΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΑΤΜΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ,
ΟΥΝΤΡΟΥΜ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ – ΤΟΥΡΚΙΑ,
ΥΠΙΛΙΟ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΚΕΡΚΥΡΑ – ΕΛΛΑΔΑ,
ΡΚΟΥΛΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΒΕΝΕΤΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ & ΤΟ ΙΔΙΟ ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΟ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΑ

ΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΠΕΙΡΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ: 20/5, 27/5, 17/6, 22/7, 19/8, 16/9, 21/10

ΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 30/5, 27/6, 31/7, 28/8, 25/9, 29/10

ΠΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 07.00 Π.Μ. – 06.00 Μ.Μ.

ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ Σ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΕΞΑΝΔΡΕΙΑ – ΑΙΓΥΠΤΟΣ, ΡΟΔΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΜΠΟΥΝΤΡΟΥΜ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ
ΟΥΡΚΙΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΙΚΕΛΙΑ
ΑΛΙΑ, ΑΜΑΛΦΙ – ΙΤΑΛΙΑ, ΚΑΠΡΙ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΟΡΕΝΤΟ – ΙΤΑΛΙΑ,
ΕΛΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΚΑΤΑΚΟΛΟ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΝΑΥΠΛΙΟ – ΕΛΛΑΔΑ,
ΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ

ΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ ΑΙΓΥΠΤΟΣ : 1/5

ΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 8/5

ΠΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 08.00 Π.Μ. – 07.00 Μ.Μ.

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

ΟΙ ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

21 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΟΡΕΝΤΟ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΚΕΛΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΚΑΤΑΚΟΛΟ – ΕΛΛΑΔΑ, ΓΕΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΝΑΥΠΛΙΟ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΛΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΑΤΜΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΜΠΟΥΝΤΡΟΥΜ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΝΑΥΠΛΙΟ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΓΕΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΚΕΡΚΥΡΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΡΚΟΥΛΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΒΕΝΕΤΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ & ΤΟ ΙΔΙΟ ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΟ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ ΙΤΑΛΙΑ: 13/5, 10/6, 15/7, 12/8, 16/9

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 30/5, 27/6, 31/7, 28/8, 25/9

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 07.00 Π.Μ. – 06.00 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

28 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΟΡΕΝΤΟ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΚΕΛΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΚΑΤΑΚΟΛΟ – ΕΛΛΑΔΑ, ΓΕΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΝΑΥΠΛΙΟ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΛΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΑΤΜΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΜΠΟΥΝΤΡΟΥΜ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΝΑΥΠΛΙΟ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΓΕΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΚΕΡΚΥΡΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΡΚΟΥΛΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΒΕΝΕΤΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΝΤΟΥΜΠΡΟΒΝΙΚ – ΚΡΟΑΤΙΑ, ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΙΚΕΛΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΑΜΑΛΦΙ – ΙΤΑΛΙΑ, ΚΑΠΡΙ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ ΙΤΑΛΙΑ & ΤΟ ΙΔΙΟ ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΟ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ ΙΤΑΛΙΑ: 13/5, 10/6, 22/7, 5/8

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 30/5, 27/6, 31/7, 28/8

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 07.00 Π.Μ. – 06.00 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

35 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΒΕΝΕΤΙΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΝΤΟΥΜΠΡΟΒΝΙΚ – ΚΡΟΑΤΙΑ, ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΙΚΕΛΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΑΜΑΛΦΙ – ΙΤΑΛΙΑ, ΚΑΠΡΙ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΟΡΕΝΤΟ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΚΕΛΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΚΑΤΑΚΟΛΟ – ΕΛΛΑΔΑ, ΓΕΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΝΑΥΠΛΙΟ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΛΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΑΤΜΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΜΠΟΥΝΤΡΟΥΜ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΡΙΜΑΙΑ – ΟΥΚΡΑΝΙΑ, ΣΕΒΑΣΤΟΥΠΟΛΗ – ΟΥΚΡΑΝΙΑ, ΟΔΗΣΣΟΣ – ΟΥΚΡΑΝΙΑ, ΝΕΣΕΜΠΟΥΡ – ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΝΑΥΠΛΙΟ – ΕΛΛΑΔΑ,

ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΟΠΛΟΙΑ

ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΚΕΡΚΥΡΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΡΚΟΥΛΑ – ΕΛΛΑΔΑ,
ΒΕΝΕΤΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ & ΤΟ ΙΔΙΟ ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΟ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΑ

ΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΒΕΝΕΤΙΑ ΕΛΛΑΔΑ: 1/7

ΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 1/8

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 07.00 Π.Μ. – 05.00 Μ.Μ.

ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ
ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

EVER WIND

ΘΕΛΚΥΣΗ: 1994

ΔΙΟΙΚΗΤΗΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ: SILVERSEA CRUISES

ΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΔΕΡΝΑ – ΛΙΒΥΗ, ΤΡΙΠΟΛΗ – ΛΙΒΥΗ,
ΛΕΤΑ – ΜΑΛΤΑ, ΑΜΑΛΦΙ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ

ΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΠΕΙΡΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ: 10/10

ΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 11/10

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 06.00 Π.Μ. – 01.00 Μ.Μ.

ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ
ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

WIND SPIRIT

ΘΕΛΚΥΣΗ: 1987

ΔΙΟΙΚΗΤΗΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ: WINDSTAR CRUISES

ΒΑΤΕΣ: 159

ΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ ΡΟΔΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ,
ΑΝΤΙΟΧΕΙΟΝ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ - ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ – ΤΟΥΡΚΙΑ &
ΤΟ ΙΔΙΟ ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΟ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΑ

ΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΠΕΙΡΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ: 2/9, 16/9, 23/9, 30/9, 7/10, 14/10, 21/10

ΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 4/9, 18/9, 28/9, 2/10, 12/10, 16/10, 26/10

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 08.00 Π.Μ. – 04.00 Μ.Μ. Η΄ 11.00 Π.Μ – 11.00 Μ.Μ

ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 3340,00 € - 4200,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ
ΚΑΜΠΙΝΑΣ (ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΣΟΥΙΤΑ) ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

GALAXY

ΚΑΘΕΛΚΥΣΗ : 1996

ΠΛΟΙΟΚΤΗΤΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : CELEBRITY CRUISES

ΕΠΙΒΑΤΕΣ :2209

10 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΝΑΠΟΛΗ – ΙΤΑΛΙΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ,
ΣΙΚΕΛΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΒΙΛΛΑΦΡΑΝΣ - ΓΑΛΛΙΑ, ΛΙΒΟΡΝΟ – ΙΤΑΛΙΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ ΙΤΑΛΙΑ: 2/6, 23/6, 14/7, 4/8, 25/8, 15/9, 6/10

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 6/6, 27/6, 20/7, 10/8, 31/8, 21/9, 12/10

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 08.00 Π.Μ. – 09.00 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 1560,00 € - 4200,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ
ΚΑΜΠΙΝΑΣ (ΑΠΛΗ, ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΜΠΑΛΚΟΝΙ, ΣΟΥΙΤΑ) ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

11 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΡΟΔΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ,
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΑΘΗΝΑ,
ΝΑΠΟΛΗ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ ΙΤΑΛΙΑ : 22/5, 12/6, 3/7, 24/7, 14/8, 4/9, 25/9

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 26/5, 16/6, 7/7, 28/7, 18/8, 8/9, 29/9

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 08.00 Π.Μ. – 04.00 Μ.Μ

ΟΙ ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 2100,00 € - 8160,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ
ΚΑΜΠΙΝΑΣ (ΑΠΛΗ, ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΜΠΑΛΚΟΝΙ, ΣΟΥΙΤΑ) ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ

14 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΡΟΔΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ,
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΣΑ – ΡΟΥΜΑΝΙΑ, ΟΔΗΣΣΟΣ – ΟΥΚΡΑΝΙΑ,
ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΝΑΠΟΛΗ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ ΙΤΑΛΙΑ : 16/10

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 20/10

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 08.00 Π.Μ. – 04.00 Μ.Μ

ΟΙ ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 2976,00 € - 4980,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ
ΚΑΜΠΙΝΑΣ (ΑΠΛΗ, ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΣΟΥΙΤΑ) ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ

COSTA ATLANTICA

ΘΕΛΚΥΣΗ : 2000

ΔΙΟΚΤΗΤΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : COSTA CRUISE LINES

ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΣΑΒΟΝΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΝΑΠΟΛΗ - ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΚΕΛΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ - ΑΙΓΥΠΤΟΣ,
ΜΕΣΟΣ - ΚΥΠΡΟΣ, ΜΑΡΜΑΡΙ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΚΑΤΑΚΟΛΟ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΒΟΝΑ
ΙΤΑΛΙΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΣΑΒΟΝΑ ΙΤΑΛΙΑ: 14/9, 24/9, 4/10, 14/10, 24/10, 3/11, 13/11, 23/11

ΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 21/9, 1/10, 11/10, 21/10, 31/10, 10/11, 20/11, 30/11

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 08.00 Π.Μ. - 05.00 Μ.Μ.

ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 1330,00 € - 3840,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ
ΚΑΜΠΙΝΑΣ (ΑΠΛΗ, ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΜΠΑΛΚΟΝΙ ΣΟΥΙΤΑ) ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

MSC MELODY

ΔΙΟΚΤΗΤΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : MSC CRUISES

ΘΕΛΚΥΣΕΙΣ : 1200

ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΓΕΝΟΒΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΚΑΜΠΕΣ - ΤΥΝΗΣΙΑ, ΤΡΙΠΟΛΗ - ΛΙΒΥΗ, ΒΕΝΓΚΑΖΗ - ΛΙΒΥΗ,
ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΛΕΡΝΟ - ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΒΙΓΑΒΕΚΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ,
ΓΕΝΟΒΑ - ΙΤΑΛΙΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΓΕΝΟΒΑ ΙΤΑΛΙΑ: 25/4

ΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 30/4

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 05.00 Π.Μ. - 11.00 Π.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ
ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

REGATTA

ΚΑΘΕΛΚΥΣΗ : 1998
ΠΛΟΙΟΚΤΗΤΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : OCEANIA CRUISES
ΕΠΙΒΑΤΕΣ : 684

10 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΝΤΟΥΜΠΡΟΒΝΙΚ - ΚΡΟΑΤΙΑ, ΚΕΡΚΥΡΑ - ΕΛΛΑΔΑ, ΚΑΤΑΚΟΛΟ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΔΗΛΟΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΡΟΔΟΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ - ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ - ΤΟΥΡΚΙΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΠΕΙΡΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ: 13/4

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 18/4

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 08.00 Π.Μ. - 06.00 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 3950,00 € - 5150,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ (ΜΠΑΛΚΟΝΙ, ΣΟΥΙΤΑ) ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

MILLENNIUM

ΚΑΘΕΛΚΥΣΗ : 2000
ΠΛΟΙΟΚΤΗΤΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : CELEBRITY CRUISES
ΕΠΙΒΑΤΕΣ : 1950

12 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ - ΙΣΠΑΝΙΑ, ΒΙΛΑΦΡΑΝΣ - ΓΑΛΛΙΑ, ΛΙΒΟΡΝΟ - ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΝΑΠΟΛΗ - ΙΤΑΛΙΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΝΤΟΥΜΠΡΟΒΝΙΚ - ΚΡΟΑΤΙΑ, ΒΕΝΕΤΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ & ΤΟ ΙΔΙΟ ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΟ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ ΙΣΠΑΝΙΑ: 14/5, 26/5, 7/6, 19/6, 1/7, 13/7, 25/7, 6/8, 18/8, 30/8, 11/9, 23/9, 5/10, 17/10, 29/10

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 21/5, 31/5, 24/6, 19/6, 8/7, 18/7, 1/8, 11/8, 25/8, 4/9, 18/9, 28/9, 12/10, 22/10, 5/11

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 07.00 Π.Μ. - 11.00 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 1920,00 € - 5160,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ (ΑΠΛΗ, ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΣΟΥΙΤΑ) ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΟΠΛΟΙΑ

ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΒΕΝΕΤΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΝΤΟΥΜΠΡΟΒΝΙΚ – ΚΡΟΑΤΙΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΝΑΠΟΛΗ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΛΙΒΟΡΝΟ - ΙΤΑΛΙΑ, ΒΙΛΑΦΡΑΝΣ – ΓΑΛΛΙΑ, ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ – ΙΣΠΑΝΙΑ

ΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΒΕΝΕΤΙΑ ΙΤΑΛΙΑ: 10/11

ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 17/11

ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 07.00 Π.Μ. – 11.00 Π.Μ.

ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 2280,00 € - 3450,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΜΠΙΝΑΣ (ΑΠΛΗ, ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΜΠΑΛΚΟΝΙ, ΣΟΥΙΤΑ) ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

ΑΜΣΤΕΡΔΑΜ

ΠΡΟΣΒΑΣΗ: 1997

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ: HOLLAND AMERICA LINE

ΤΗΛΕΦΩΝΟ: 1655

ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΛΙΣΣΑΒΟΝΑ – ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ, ΚΑΤΙΤΖ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΜΟΝΤΕ ΚΑΡΛΟ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΛΙΒΟΡΝΟ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΤΡΙΠΟΛΗ – ΛΙΒΥΗ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ

ΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΛΙΣΣΑΒΟΝΑ - ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ: 20/4

ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 30/4

ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 07.00 Π.Μ. – 06.00 Μ.Μ.

ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 2330,00 € - 14330,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΜΠΙΝΑΣ (ΑΠΛΗ, ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΜΠΑΛΚΟΝΙ, ΣΟΥΙΤΑ) ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

NAUTICA

ΚΑΘΕΛΚΥΣΗ : 1998
ΠΛΟΙΟΚΤΗΤΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : OCEANIA CRUISES
ΕΠΙΒΑΤΕΣ : 684

12 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΝΤΟΥΜΠΡΟΒΝΙΚ - ΚΡΟΑΤΙΑ, ΚΕΡΚΥΡΑ - ΕΛΛΑΔΑ, ΚΑΤΑΚΟΛΟ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΔΗΛΟΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΡΟΔΟΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ - ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ - ΤΟΥΡΚΙΑ & ΤΟ ΙΔΙΟ ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΟ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΠΕΙΡΑΙΑ: 5/5, 17/5, 8/6, 20/6, 2/7, 21/8, 2/9, 14/9, 24/10

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 11/5, 23/5, 15/6, 26/6, 3/7, 27/8, 8/9, 15/9, 30/10

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 08.00 Π.Μ. - 06.00 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 3120,00 € - 18720,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ (ΑΠΛΗ, ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΜΠΑΛΚΟΝΙ, ΣΟΥΙΤΑ) ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

14 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ - ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ - ΤΟΥΡΚΙΑ, ΡΟΔΟΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΔΗΛΟΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΚΟΝΟ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΑΜΑΛΦΙ - ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΚΕΛΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΚΟΤΟΡ - ΣΕΡΒΙΑ ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟ, ΝΤΟΥΜΠΡΟΒΝΙΚ - ΚΡΟΑΤΙΑ, ΒΕΝΕΤΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ & ΤΟ ΙΔΙΟ ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΟ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ ΤΟΥΡΚΙΑ: 14/7, 26/9, 10/10

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 20/7, 2/10, 18/10

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 08.00 Π.Μ. - 06.00 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 3718,00 € - 6478,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ (ΑΠΛΗ, ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΜΠΑΛΚΟΝΙ, ΣΟΥΙΤΑ) ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

GRAND PRINCESS

ΑΘΕΛΚΥΣΗ : 1998

ΔΙΟΙΚΗΤΗΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : PRINCESS CRUISES

ΠΙΒΑΤΕΣ : 3100

ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΝΑΠΟΛΗ - ΙΤΑΛΙΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΡΟΔΟ - ΕΛΛΑΔΑ, ΔΟΥΣΑΝΤΑΣΙ - ΤΟΥΡΚΙΑ, ΜΥΚΟΝΟ - ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΚΑΤΑΚΟΛΟ - ΕΛΛΑΔΑ, ΚΕΡΚΥΡΑ - ΕΛΛΑΔΑ, ΝΤΟΥΜΠΡΟΒΝΙΚ - ΚΡΟΑΤΙΑ, ΒΕΝΕΤΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ & ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΟ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΑ

ΑΦΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ ΙΤΑΛΙΑ: 4/5, 3/7, 15/7, 20/8, 1/9

ΑΦΧΩΡΗΣΕΙΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 7/5, 12/7, 20/7, 29/8, 6/9

ΑΦΧΩΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 07.00 Π.Μ. - 06.00 Μ.Μ.

ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 2322,00 € - 7880,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ (ΑΠΛΗ, ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΜΠΑΛΚΟΝΙ, ΣΟΥΙΤΑ) ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

ARCO POLO

ΔΙΟΙΚΗΤΗΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : ORIENT CRUISE LINES

ΠΙΒΑΤΕΣ : 826

ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ - ΙΣΠΑΝΙΑ, ΜΑΡΣΙΛΕ - ΓΑΛΛΙΑ, ΠΟΡΤΟΦΙΝΟ - ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΣΟΡΕΝΤΟ - ΙΤΑΛΙΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΜΥΡΝΗ - ΤΟΥΡΚΙΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΝΤΟΥΜΠΡΟΒΝΙΚ - ΚΡΟΑΤΙΑ, ΣΠΛΙΤ - ΚΡΟΑΤΙΑ, ΒΕΝΕΤΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ

ΑΦΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ ΙΣΠΑΝΙΑ: 11/10

ΑΦΧΩΡΗΣΕΙΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 17/10

ΑΦΧΩΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 09.30 Π.Μ. - 07.00 Μ.Μ.

ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

19 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΛΟΝΔΙΝΟ – ΑΓΓΛΙΑ, ΠΑΡΙΣΙ – ΓΑΛΛΙΑ, ΑΓ. ΧΕΛΙΕΡ – ΝΗΣΙΑ ΤΣΑΝΕΛ, ΜΠΟΡΝΤΟ – ΓΑΛΛΙΑ, ΠΟΡΤΟ – ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ, ΛΙΣΣΑΒΟΝΑ – ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ, ΣΕΒΙΛΛΗ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΜΑΛΑΓΑ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΑΛΙΚΑΝΤΕ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΜΑΣΣΑΛΙΑ – ΓΑΛΛΙΑ, ΠΟΡΤΟΦΙΝΟ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΟΡΕΝΤΟ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΛΟΝΔΙΝΟ ΑΓΓΛΙΑ : 3/9

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 21/9

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 09.30 Π.Μ. – 07.30 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

BRILLIANCE OF THE SEAS

ΚΑΘΕΛΚΥΣΗ : 2002

ΠΛΟΙΟΚΤΗΤΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : ROYAL CARIBBEAN INTERNATIONAL

ΕΠΙΒΑΤΕΣ : 2500

14 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΝΤΟΥΜΠΡΟΒΝΙΚ – ΚΡΟΑΤΙΑ, ΒΕΝΕΤΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΝΑΠΟΛΗ – ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΒΙΛΑΦΡΑΝΣ – ΓΑΛΛΙΑ, ΛΙΒΟΡΝΟ – ΙΤΑΛΙΑ, ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ – ΙΣΠΑΝΙΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ - ΤΟΥΡΚΙΑ: 24/10

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 27/10

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 07.00 Π.Μ. – 09.00 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ 2278,00 € - 5038,00 € ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ (ΑΠΛΗ, ΜΕ ΘΕΑ ΣΤΟΝ ΩΚΕΑΝΟ, ΜΠΑΛΚΟΝΙ, ΣΟΥΙΤΑ) ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

**SEABOURN PRIDE
ULTRA LUXURY CRUISES**

ΘΕΛΑΚΥΣΗ : 1988

ΔΙΟΙΚΗΤΗΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : SEABOURN CRUISE LINE

ΒΑΤΕΣ : 204

ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΜΟΝΤΕ ΚΑΡΛΟ - ΜΟΝΑΚΟ, ΑΤΖΑΤΖΟ - ΓΑΛΛΙΑ, ΒΑΛΕΤΑ - ΜΑΛΤΑ, ΓΚΟΤΖΟ - ΜΑΛΤΑ, ΤΡΙΠΟΛΗ - ΛΙΒΥΗ, ΝΑΥΠΛΙΟ - ΕΛΛΑΔΑ, ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΡΗΤΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ - ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ - ΤΟΥΡΚΙΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΜΟΝΤΕ ΚΑΡΛΟ ΜΟΝΑΚΟ : 18/4

ΠΡΟΣΧΕΤΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 29/4

ΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 08.00 Π.Μ. - 06.00 Μ.Μ.

ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΛΙΣΣΑΒΟΝΑ - ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ, ΣΕΒΙΛΛΗ - ΙΣΠΑΝΙΑ, ΜΑΛΑΓΑ - ΙΣΠΑΝΙΑ, ΚΟΕΤΑ - ΙΣΠΑΝΙΑ, ΜΑΓΙΟΡΚΑ - ΙΣΠΑΝΙΑ, ΜΟΝΤΕ ΚΑΡΛΟ - ΜΟΝΑΚΟ, ΑΤΖΑΤΖΟ - ΓΑΛΛΙΑ, ΒΑΛΕΤΑ - ΜΑΛΤΑ, ΓΚΟΤΖΟ - ΜΑΛΤΑ, ΤΡΙΠΟΛΗ - ΛΙΒΥΗ, ΝΑΥΠΛΙΟ - ΕΛΛΑΔΑ, ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΡΗΤΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ - ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ - ΤΟΥΡΚΙΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΛΙΣΣΑΒΟΝΑ ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ: 9/4

ΠΡΟΣΧΕΤΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 29/4

ΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 08.00 Π.Μ. - 06.00 Μ.Μ.

ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΜΟΝΤΕ ΚΑΡΛΟ - ΜΟΝΑΚΟ, ΑΤΖΑΤΖΟ - ΓΑΛΛΙΑ, ΒΑΛΕΤΑ - ΜΑΛΤΑ, ΓΚΟΤΖΟ - ΜΑΛΤΑ, ΤΡΙΠΟΛΗ - ΛΙΒΥΗ, ΝΑΥΠΛΙΟ - ΕΛΛΑΔΑ, ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΡΗΤΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ - ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ - ΤΟΥΡΚΙΑ, ΑΘΗΝΑΙΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΤΑ - ΕΛΛΑΔΑ, ΑΓΙΟΙ ΣΑΡΑΝΤΑ - ΑΛΒΑΝΙΑ, ΡΟΒΙΝΤΣ - ΚΡΟΑΤΙΑ, ΒΕΝΕΤΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ - ΕΛΛΑΔΑ, ΠΑΛΕΡΜΟ - ΙΤΑΛΙΑ, ΠΑΛΜΑ ΝΤΙ ΜΑΓΙΟΡΚΑ - ΙΣΠΑΝΙΑ, ΛΙΣΣΑΒΟΝΑ - ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΜΟΝΤΕ ΚΑΡΛΟ ΜΟΝΑΚΟ: 18/4

ΑΛΙΑΔΗ ΜΑΡΙΑ

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 29/4

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 08.00 Π.Μ. – 06.00 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

41 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΛΙΣΣΑΒΟΝΑ – ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ, ΣΕΒΙΛΛΗ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΓΚΑΤΤΙΖ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΜΑΛΑΓΑ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΚΟΥΕΤΑ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΜΑΓΙΟΡΚΑ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΜΟΝΤΕ ΚΑΡΛΟ – ΜΟΝΑΧΟ, ΑΤΖΑΤΖΙΟ – ΓΑΛΛΙΑ, ΒΑΛΕΤΑ – ΜΑΛΤΑ, ΓΚΟΤΖΟ - ΜΑΛΤΑ, ΤΡΙΠΟΛΗ – ΛΙΒΥΗ, ΝΑΥΠΛΙΟ – ΕΛΛΑΔΑ, ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΡΗΤΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΤΕΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΑΓ. ΣΑΡΑΝΤΑ – ΑΛΒΑΝΙΑ, ΡΟΒΙΝΤΖ – ΚΡΟΑΤΙΑ, ΒΕΝΕΤΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΑΛΕΡΜΟ – ΙΤΑΛΙΑ, ΠΑΛΜΑ ΝΤΕ ΜΑΓΙΟΡΚΑ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΛΙΣΣΑΒΟΝΑ - ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΛΙΣΣΑΒΟΝΑ – ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ: 9/4

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 29/4

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 08.00 Π.Μ. – 06.00 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

55 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΛΙΣΣΑΒΟΝΑ – ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ, ΣΕΒΙΛΛΗ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΓΚΑΤΤΙΖ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΜΑΛΑΓΑ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΚΟΥΕΤΑ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΜΑΓΙΟΡΚΑ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΜΟΝΤΕ ΚΑΡΛΟ – ΜΟΝΑΧΟ, ΑΤΖΑΤΖΙΟ – ΓΑΛΛΙΑ, ΒΑΛΕΤΑ – ΜΑΛΤΑ, ΓΚΟΤΖΟ - ΜΑΛΤΑ, ΤΡΙΠΟΛΗ – ΛΙΒΥΗ, ΝΑΥΠΛΙΟ – ΕΛΛΑΔΑ, ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΡΗΤΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΤΕΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΑΓ. ΣΑΡΑΝΤΑ – ΑΛΒΑΝΙΑ, ΡΟΒΙΝΤΖ – ΚΡΟΑΤΙΑ, ΒΕΝΕΤΙΑ – ΙΤΑΛΙΑ, ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΑΛΕΡΜΟ – ΙΤΑΛΙΑ, ΠΑΛΜΑ ΝΤΕ ΜΑΓΙΟΡΚΑ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΛΙΣΣΑΒΟΝΑ – ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ, ΣΑΝΤΑΝΤΕΡ – ΙΣΠΑΝΙΑ, ΣΑΝ ΖΕΝ ΝΤΕ ΛΟΥΖ – ΓΑΛΛΙΑ, ΜΠΟΡΝΤΟ – ΓΑΛΛΙΑ, ΛΑ ΠΑΛΙΣΕ ΛΑ ΡΟΣΕΛ – ΓΑΛΛΙΑ, ΝΑΝΤΕΣ – ΓΑΛΛΙΑ, ΣΑΝ ΜΑΛΟ – ΓΑΛΛΙΑ, ΣΑΝ ΠΙΕΤΕΡ ΠΟΡΤ – ΑΓΓΛΙΑ, ΡΟΥΕΝ – ΓΑΛΛΙΑ, ΛΟΝΔΙΝΟ - ΑΓΓΛΙΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΜΟΝΤΕ ΚΑΡΛΟ ΜΟΝΑΧΟ: 9/4

ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 29/4

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ : 08.00 Π.Μ. – 06.00 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΟΠΛΟΙΑ

SEABOURN LEGENT ULTRA LUXURY CRUISES

ΘΕΛΚΥΣΗ : 1992
ΔΙΟΙΚΗΤΗΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : SEABOURN CRUISE LINE
ΒΑΤΕΣ :208

ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΚΡΕΤΗ - ΙΣΠΑΝΙΑ, ΠΑΛΑΜΟΣ - ΙΣΠΑΝΙΑ, ΠΟΡΤΟ ΒΕΝΤΡΕΣ - ΓΑΛΛΙΑ, ΜΑΣΣΑΛΙΑ - ΓΑΛΛΙΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΓΑΛΛΙΑ, ΠΟΡΚΕΡΟΛΕΣ - ΓΑΛΛΙΑ, ΣΑΝ ΤΡΟΠΕΖ - ΓΑΛΛΙΑ, ΜΟΝΤΕ ΚΑΡΛΟ - ΜΟΝΑΚΟ, ΚΑΛΒΙ - ΓΑΛΛΙΑ, ΠΟΡΤΟΒΕΝΕΡΕ - ΙΤΑΛΙΑ, ΛΙΒΟΡΝΟ - ΙΤΑΛΙΑ, ΠΟΡΤΟΦΙΝΟ - ΙΤΑΛΙΑ, ΓΚΟΛΦΩ ΣΤΕΛΛΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΣΙΒΙΤΑΒΕΚΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΡΑΔΗΝΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΛΑ ΓΚΟΥΛΕΤ - ΤΥΝΗΣΙΑ, ΠΑΛΕΡΜΟ - ΙΤΑΛΙΑ, ΣΟΡΕΝΤΟ - ΙΤΑΛΙΑ, ΑΝΟΥΡΤΙ - ΙΤΑΛΙΑ, ΝΙΚΗ - ΓΑΛΛΙΑ, ΜΟΝΤΕ ΚΑΡΛΟ - ΜΟΝΑΚΟ, ΣΟΥΣΕ - ΤΥΝΗΣΙΑ, ΛΕΤΑ - ΜΑΛΤΑ, ΓΚΟΤΖΟ - ΜΑΛΤΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΛΟΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΑ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΙΚΕΛΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ, ΑΜΑΛΦΙ - ΙΤΑΛΙΑ, ΠΟΡΤΟ ΑΤΖΟΥΡΟ - ΙΤΑΛΙΑ, ΜΟΝΤΕ ΚΑΡΛΟ - ΜΟΝΑΚΟ

ΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΤΡΙΕΣΤΗ ΙΤΑΛΙΑ: 1/7
ΠΡΟΣΧΕΤΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 28/7
ΠΡΟΣΧΕΤΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 07.00 Π.Μ. - 11.00 Π.Μ.

ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

SEABOURN LEGENT I

ΘΕΛΚΥΣΗ : 1971
ΔΙΟΙΚΗΤΗΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : GOLDEN STAR CRUISES S.A.
ΒΑΤΕΣ :576

ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ - ΤΟΥΡΚΙΑ, ΠΑΤΜΟ - ΕΛΛΑΔΑ, ΚΑΛΧΙΣ - ΕΛΛΑΔΑ, ΗΡΑΚΛΕΙΟ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ - ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ

ΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΠΕΙΡΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ: ΚΑΘΕ ΔΕΥΤΕΡΑ ΑΠΟ 28/2 ΕΩΣ 27/11
ΠΡΟΣΧΕΤΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: ΚΑΘΕ ΠΕΜΠΤΗ ΑΠΟ 2/3 ΕΩΣ 30/11
ΠΡΟΣΧΕΤΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 04.30 Μ.Μ. - 09.00 Μ.Μ.

ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

3 ΗΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΜΥΚΟΝΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΠΑΤΜΟ - ΕΛΛΑΔΑ,
ΗΡΑΚΛΕΙΟ - ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ΕΛΛΑΔΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΠΕΙΡΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ: ΚΑΘΕ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΑΠΟ 3/3 ΕΩΣ 24/11
ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: ΚΑΘΕ ΚΥΡΙΑΚΗ ΑΠΟ 5/3 ΕΩΣ 26/11
ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 04.30 Μ.Μ. – 09.00 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ
ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

WORLD REINAISSANCE

ΚΑΘΕΛΚΥΣΗ : 1998
ΠΛΟΙΟΚΤΗΤΡΙΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑ : REINAISSANCE CRUISES LINES
ΕΠΙΒΑΤΕΣ : 684

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΑ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΜΥΚΟΝΟ – ΕΛΛΑΔΑ, ΠΑΤΜΟ -
ΕΛΛΑΔΑ, ΚΟΥΣΑΝΤΑΣΙ – ΤΟΥΡΚΙΑ, ΡΟΔΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ, ΗΡΑΚΛΕΙΟ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ
– ΕΛΛΑΔΑ, ΠΕΙΡΑΙΑΣ – ΕΛΛΑΔΑ

ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ 2006 ΑΠΟ ΠΕΙΡΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ: ΚΑΘΕ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΑΠΟ 3/3 ΕΩΣ 24/11
ΑΦΙΞΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: ΚΑΘΕ ΠΕΜΠΤΗ ΑΠΟ 2/3 ΕΩΣ 30/11
ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΗΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: 05.00 Μ.Μ. – 09.00 Μ.Μ.

ΟΙ ΤΙΜΕΣ (ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙ ΑΚΟΜΑ) ΚΥΜΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΥΠΟ
ΤΗΣ ΚΑΜΠΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

ΒΙΒΛΙΑ

- Γ. Βουγιουκαλάκης, Σαντορίνη – Οδηγός για το ηφαιστειο, Έκδοση Ινστιτούτου Μελέτης και Παρακολούθησης Ηφαιστείου Σαντορίνης, Αθήνα 1995
- Γκανιατσάς, Κ., Συστηματική Βοτανική, Θεσσαλονίκη 1967
- Κατσίπης, Σ., Η Χλωρίδα της Θήρας (υπό έκδοσιν)
- Περιβαντολογική ομάδα Γυμνασίου Ανάφης, Η Χλωρίδα της Ανάφης, Μάιος 1998
- Βάιος, Ζαφ. – Νομικός, Στεφ., Ο ανεμόμυλος στις Κυκλάδες, Αθήνα 1993
- Οικονομίδης, Β., Δημ., «Η βαρελοποιία εις την Σαντορίνη», στο Μιχ. Δανέζης (εκδ.), Σαντορίνη, Αθήναι 1971, 231-236
- Κατσίπης, Φ., Τα στέφανα του γάμου, Αθήναι 1959
- Ημέλλος, Στ., «Τα γλυκά του γάμου», Κέντρο Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών 2957/ 1965, 188
- Δαρζέντα, Ειρ., Μελέτη της ιστορίας των επίπλων, Αθήνα 1956
- Ρούσσο, Μ. Α., Λαογραφικά της Σαντορίνης, Αθήνα 1971
- Πεταλάς, Ν.Γ., Ιδιωτικών της θηραϊκής γλώσσης, Τύπος Νικήτα Γ. Πάσσαρη, Αθήνησι 1876 (θηραϊκής γλωσσολογικής ύλης τ. Α')
- Ειρήνη Δαρζέντα – Γοργία, Το έπιπλο, Τόμος Α', Το Ελληνικό Έπιπλο – Θήρα, Εκδόσεις Φιλιππότη, 2000
- Μάρκου Αβέρκιου Ρούσσου, Σαντορίνη Ήθη – Έθιμα – Παράδοση, Αθήναι 1979
- Νάνση Δαλιάνη, Σαντορίνη το νησί των αντιθέσεων, Σειρά «Σαφώ» τα ελληνικά νησιά, Εκδόσεις Libris Tech, Αθήνα Ιούνιος 2004

Αλς, Περιοδική έκδοση της Εταιρείας Στήριξης Σπουδών Προϊστορικής Θήρας, Τεύχος 1, 2003

Γνωριμία με την Σαντορίνη, Πλήρης τουριστικός Οδηγός – 150 έγχρωμες φωτογραφίες, Εκδόσεις Χαϊτάλης

Σαντορίνη, Ανάμεσα στον Μύθο και την Ιστορία, Ακρωτήριο – Αρχαία Θήρα – Αξιοθέατα – Χρήσιμες Πληροφορίες, Πλήρης τουριστικός οδηγός, Εκδόσεις Χαϊτάλης

Κ. Χατζέρη, Τα Έθιμα της Θήρας – Πρόχειρος Επιτομή των ανέκαθεν τοπικών συνηθειών, Εκ του Τυπογραφείου Θήρας, 1890

Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος – Εκατόν Πενήντα Πέντε Χρόνια Παρουσίας στη Θήρα (1842 – 1997), Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1997

ΑΡΘΡΑ

Κρόκος ένα πολύτιμο φυτό της ελληνικής γης, Ένθετο Εφημερίδας Καθημερινής Κυριακή, 18/4/1999

Ι. Στεργίου, «Ο Άρης στη Γη – Το Πείραμα της Σαντορίνης», National Geographic, Ιούλιος 1999

Μποζινέκη – Διδώνη, Β., «Μύλοι και μυλόσπιτα της Σαντορίνης», Καθημερινή «Επτά ημέρες», τ.χ. 18/7/1999

Α. Ν. Νομικού, «Παροιμίες και Ρητά του Λαού της Θήρας», Ελληνική Λαϊκή Τέχνη, Ε.Ο.Ε.Χ., 1973

Α. Παπαϊωάννου, «Σαντορίνη», Φυσιολάτρης, τ. 323, Σεπτ. 1975

Π. Κεφαλά, Θήρα, «Η προϊστορική Πομπηία του Αιγαίου», Γυναίκα, 7 Μαΐου 1969.

Σ. Μαρινάτου, «Ανασκαφικάί έρευναι εν θήρα», Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών, τομ. 42, 1967

Σ. Μαρινάτου, «Περί των θρύλων της Ατλαντίδος», Κρητικά Χρονικά, 1950

Ευθύμιος Λέκκας, «Το ντόμινο που παρέσυρε το Ακρωτήριο», Το ΒΗΜΑ, 25/09/05, Σελ.: Α42, Κωδικός άρθρου: Β14574Α423, ID: 272734

ΛΕΥΚΩΜΑΤΑ

Χρ. Ντούμα, Οι τοιχογραφίες της Θήρας, Έκδοση Ιδρύματος Θήρας – Πέτρος Μ. Νομικός, Αθήνα 1992

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ

Σ. Μαρινάτου, Το ηφαιστειον της Θήρας και οι πολιτισμοί του Αιγαίου, Β' Διεθνές Κρητολογικόν Συνέδριον, Αθήναι 1967

ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΑ

Απολλώνιος ο Ρόδιος, Αργοναυτικά, IV 1539 - 1763

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ

Ε. Τσελεμπί, Οδοιπορικό στην Ελλάδα (1668-1671), Εκδόσεις Εκάτη, 1994

ΠΟΙΗΤΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

Γ. Σεφέρη, Ποιήματα, Αθήνα 1972

Οδυσσεΐα Ελύτη, Προσανατολισμοί, Αθήνα 1966

Νικόλαος Κάλας, Γραφή και Φώς, Αθήνα 1983

Νικόλαος Κάλας, Οδός Νικήτα Ράντου, Αθήνα 1977

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΓΡΑΦΕΙΑ

Great Blue Santorini, tel. 22860 28900

G. Argyros, tel. 22860 32158

Poseidon Express, tel. 2104121352

Ginis, tel. 2103250401

ΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

www.statistics.gr

Γενική Γραμματεία Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδος

www.gnto.gr

Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού

www.hcaa.gr

Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας

www.alxd.gr

Οδηγός Ελληνικών Αερολιμένων

www.yen.gr

Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας

www.sete.gr

Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων

www.poet.gr

Πανελλήνια Ομοσπονδία Επιχειρήσεων Τουρισμού

www.grhotels.gr

Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος

www.santorini.com

www.santorini.gr

www.cruise-pros.com

www.yrai.gr

Υπουργείο Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής

Ένωση Λεμβούχων Θήρας

Τηλ. 22860 25290

boatmen@santorini.info

Σωματείο Ιδιοκτητών και Εκμεταλλευτών Ενοικιαζομένων Δωματίων και Διαμερισμάτων ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ – ΦΗΡΑ Πρόεδρος Λιγνός Δημήτρης τηλ. 22860-25133

*Ένωση Επαγγελματιών ΚΑΜΑΡΙΟΥ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ Πρόεδρος Ποθητός
Μητροπίας τηλ. 22860-31438*

*Σωματείο Ιδιοκτητών Επιχειρήσεων Εκμετάλλευσης Τουριστικών
Καταλυμάτων ΘΗΡΑΣ "Η ΑΤΛΑΝΤΙΔΑ" Πρόεδρος Παγώνης Κων/νος
Τηλ. 22860-22854*